gérard mendel

BABAYA İSYAN

Türkçesi: Hüsen Portakal

cem
psikoloji

BABAYA İSYAN

–Sosyopsikanalitik bir deneme–

PSİKOLOJİ DİZİSİ

BABAYA İSYAN

Gérard Mendel

Kitabın Özgün Adı
la révolte contre le pè

© Cem Yayınevi

Türkçesi: Hüsen Portakal

ISBN: 975-406-713-9

1. Basım: Mayıs 2000
Dizgi: Mustafa Balaban
Baskı: Umut Matbaacılık
(0212) 637 09 34

CEM YAYINEVİ
İpek Sokağı No: 11
80060 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (0212) 293 41 70 • Faks: 244 15 33

Gérard MENDEL

Babaya İsyan

–Sosyopsikanalitik bir deneme–

Türkçesi:
Hüsen Portakal

cem yayınevi

SUNUŞ

Ben de meslektaşlarımın her biri gibi on yıldan beridir günde birkaç saat ve hastalarımın kendi haberleri olmadan davranışlarının büyük bir bölümünü belirleyen bilinçdışı sözcüklerin dışavurumundan gözlüyorum. Doğrusu hiçbir şey, hiçbir alanda gerçeklikle ilişkinin yerini alamaz. Bilinçdışının varlığına gerçekten inanmak için, onunla boy ölçüşmek ve eski kurnazlıkları henüz ortaya çıkmışken, durmadan usanmadan ve yenilerini ustaca icat ettiğini görmek gerekiyor. Onunla birlikte yaşamayı öğrendiğimiz zaman, onun kesin bir başarıya ulaşamayacağını ve eğer usdışı nitelikle ruhsal yapı eğilimlerinin ona baskın çıkmasını istemiyorsak, o zaman yanılsamanın bu büyük yaratığına, aldatma içindeki bu eşi bulunmaz Usta'ya karşı her zaman uyanık olmak gerektiğini bilmeliyiz.

Bununla birlikte, bilinçdışının tüm kendi dışavurumları içinde ve nerdeyse deneysel bir biçimde aralıksız gözlediğimiz zaman, ancak onun varlığını kavrayabiliyoruz; onunla bir türlü içli dışlı olarak, yaşamın aynı zamanda hem taşkın, hem de esneklikle dolu olduğunu anladığımız zaman, birçok görünümler aracılığıyla insan varlığının değişmiş olduğunu göz önüne almaya başlıyoruz. Özellikle, bireyin kendi başına ilişkilerinde olduğu kadar, insanın toplum halindeki or-

taklaşa davranışlarına yönelen kimi geleneksel açıklamalar karşısında da kuşkucu olmaktan kendimizi alıkoyamıyoruz.

Bu açıklamaların payını, özellikle de ekonomiye ya da teknolojiye dayalı olanları, olduğundan daha az değerlendirmek söz konusu değildir, ama bilinçdışında büyük bir yer tutmadığı sürece, bunları eksik saymak gerekir. Biz burada bilinçdışı diye tüm genişliğiyle yalnız güdülenmeleri, hatta insanın bilincinden kısmen ya da tüm olarak kaçan yabancılaşmayı anlamıyoruz, ama röfulmandan doğan, özel bir örgütlenmeye sahip ve kendi amaçlarına karşı büyük bir ilgisizlik gösteren kesin bir gücü anlıyoruz.

Freud ve Ortaklaşa Psikoloji

Bu deneme'de inceleme fırsatı bulacağımız birçok çalışmada, Freud insanın toplum içindeki davranışlarını anlamaya ve anlatmaya kendini verdi. Eğer bu çalışmaların tümünü ve bize anlattıklarını gözden geçirmek istersek, bunların iki kümeye ayrıldığını görürüz.

Birinci küme içinde, insanın psişik yapısının ürünleri, toplumsal olgularda yer alır. Burada önemli olarak kökeni çocuklukta olan bilinçdışı arzuların dış dünyaya yansımaları ve Ben'in kendi dışında bir ya da birçok kişiyle özdeşleşmesi söz konusudur.

Yansıtma* ve özdeşleşme, bilinçdışı süreçleri olduğu için, oldukları gibi tanınmazlar; gerçekliğin bozulması, daha doğrusu bir **yanılsama**nın yaratılması işte bundan ileri gelir

* **Yansıtma:** Bu bir savunma düzeneğidir; birey arzu edilmeyen ya da bilinmeyen ideleri ve duyguları başkalarında görür.

–Freud yanılsamayı, ağır basan bir arzunun gerçekleşme güdülenmesindeki bir inanç gibi tanımlıyor.

Yanılsamanın yaratıcısı olan bilinçdışının böyle bir dışavurumuna örnek olarak, Freud'un **Ortaklaşa Psikoloji ve Ben'in Analizi**'nde incelediği gibi sürü ile onu güdenin ilişkisi örnek diye verilebilir. Bu ilişkiler, çocukluğun belli bir döneminde **öznel** olarak yaşandığı şekliyle, bireyin aile ve babayla konumunda ve adeta başlangıçtaki gibi insanlık tarihinde çok daha eski olan bir durumda ve baba ile ilkel sürünün şefine boyun eğmeyi sağlayan ortak cinsel bağ sayesinde gruptaki her bireyin tüm diğerlerine özdeşleşmesini yeniden üretir. (O dönemde) tüm kardeşler kendi aralarında eşitti ve babanın onlar üzerinde salt erki geçerliydi.

"Böylece ipnotizmacı kendi yöntemleriyle, uyuttuğu bireyin geçmişinin bir bölümünü uyandırır; bunlar daha önce anne babaya karşı olan davranışlarda, özellikle babadan edinilen idede kendini göstermiştir: Sınırsız güce sahip ve tehlikeli bir kişilik olan babaya karşı ancak edilgin ve mazoşist bir şekilde davranılır; onun önünde kendi isteminden tümüyle vazgeçmek gerekir ve bir suçlunun cesaretini göstermeden onun bakışıyla karşı karşıya gelinmez. Biz ancak bu şekilde sürü babasının karşısında ilkel sürünün bireyinin davranışını temsil edebiliriz."[1]

Yeni bir dönemde tanıyabildiğimize göre (bu yeni dönem İkinci Dünya Savaşı öncesi ortaya çıkan faşist diktatörlükler olmalı, Ç.N.), insanların tümünün sözün tam anlamıyla kendilerini güdenlere duydukları hayranlıklar, nerdeyse onları tanrıların yerine koymaya yol açıyordu; bu davranışların nedeni, yalnızca usauygun çıkarlar ya da yalnızca ekono-

[1] **Ortaklaşa Psikoloji ve Ben'in Analizi**, s. 143.

mik nitelikteki süreçlerin sonucu değildi; arzuların kökeninde olanlar ne anlama gelirse gelsin; bilinçdışından gelen çok güçlü arzular bunu biçimlendiriyordu.

İkinci bir kümede artık bilinçdışının **dışavurumunu** değil de, ortaklaşa ya da bireysel olarak dış gerçeklik içinde yerine getirilen edimlerin etkilerinin bilinçdışında **içe maledilişini** sıralayabiliriz; bunların yinelenmesi, türün soyunun kalıtına işaret eder. Başka türlü söyleyecek olursak, bir tür "etki-geri dönüşle", bunlar tepkisel bilinçdışının yeni oluşumlarından çıkarlar.

Örneğin ilkel sürü şefi olan babanın öldürülmesinden –**Totem ve Tabu**'da betimlendiği gibi– bu kıyanın bilinçdışına "geri dönüş-etkisi", Freud'a göre İdeal Ben'in ve Üstben'in oluşumuyla sonuçlanır: Erkek çocuk, babasına olan sevgi duygularının temeli üzerinde babayla özdeşleşti[2], ama bunun yanında babaya karşı olan saldırganlık, babanın oğula karşı içine mal ettiği bir saldırganlığa, Üstben'in Ben'e karşı bir saldırganlığına dönüştü.

Bizim için sorun, bu babanın ölümünün – ya da birçok kuşak boyunca peş peşe ölümlerin aslında gerçekleşip gerçekleşmediğini ya da daha sonra bunun yalnızca bir düşleme olup olmadığını öğrenmek. Babanın ölüm temasının diğer daha ilkel korkularının, örneğin annenin kişiliğiyle ilgili temaları –en azından kısmen– gizlemeye yönelik bir duvar hizmeti gördüğünü şimdiden söyleyelim. Annenin yanında bir yer edinmek ve sevgisinden yararlanmak için, bize göre en azından babanın ölümünün oğulu anneyle buluşturmayan, ama kaynaştırıcı bir ilişkiyle karşı karşıya bırakan temel bir korku olmalıdır.

---

[2] "İnsan yiyicinin bu evrede kaldığı biliniyor; düşmanlarını seve seve yiyordu ve yalnız sevdiklerini yiyordu." **Ortaklaşa Psikoloji**, s.118.

Freud'un kuramında babanın ölümünün öneminin bir menteşe görevinden, bireysel psikoloji ile, toplumsal psikoloji arasında bir tür bitiştirme oluşturmasından ileri geldiği biliniyor. Freud'a göre, insanlığın ilk başlarında oğullar babalarını öldürdüler ve onu hem gerçek, hem de eğretili anlamda kendi içlerine mal ettiler: Önce onu öldürdüler, sonra yediler; bu edim daha sonra totem yemekleri sırasında ortaya çıkan fırsatlarda yenilendi.

Bilinçdışıyla özdeşleşmeye gelince, ikili bir özdeşleşme söz konusudur, ve karşıt anlamın iki kanadına da yanıt verir: Birisi, aşk nesnesi olan güçlü ve iyi babadır, İdeal Ben'in bir bölümünü oluşturur, kökendeki narsizmin kalıtıdır; oysa öfke duyulan ve saldırıya uğrayan öteki baba, Üstben'e (içe) mal edilmiştir.

Biz şu nokta üzerinde durmak istiyoruz: Özdeşleşme (babanın kimliğini alma) süreci, (iyicil ya da saldırgan) babanın kişiliğinden bağımsız olarak **her zaman** kendi başına ikili değer taşır. Gerçekte, bu süreç, alınan besinin sindirim modeline göre ve bilinçdışında düşsel olarak yaşanmıştır; bu besin bedenin içinde güç verici olduğu kadar, kısmen parçalanmış ve dışkı maddesine dönüşmüştür. **Bilinçdışı için, sevilen, hayran olunan ve kimliğinin alınması arzu edilen (diğer bir deyişle, eni sonu gücü ve erkine sahip olunmak istenen) kişi gerçekten emilmiş, içe mal edilmiştir.** Öyleyse benzer şekilde dış dünyada da sakat bırakılmış ya da öldürülmüştür. Saldırgan ve yıkıcı olarak bilinçdışında yaşanmış bir ilişkiyle ancak bir kişiyle özdeşleşmek, insana özgü bir niteliktir. Bu kimlik alma sürecinin gidişi içinde, bu saldırgan ilişki de içe mal edilmiştir. Ama dış nesneye karşı Ben'in kaçınılmaz saldırganlığı, bunun üzerine Ben'e karşı iç nesnenin saldırganlığına dönüşür. Öyleyse tüm özdeşleşme, çift bilinçdışı imgesi (imago) yaratır: "İyicil" imago ve "kötü-

cül" imago. Üstben, kimlik almanın peşinden gelen babanın "kötücül" imagosudur. Babanın "iyicil" imagosu, ilk narsizmin kalıtı olan İdeal Ben'i yeniden elden geçirir, onu değiştirir, bu değişimden sonra ona Ben'in ideali denir.

Freud'a göre ortaklaşa ve toplumsal bir edim olan oğulun babayı öldürmesi böylece oğula babanın kimliğini aldırarak Ben'in idealini ve Üstben'i oluşturuyorsa, o zaman **bilinçdışının** bir **sosyo-genes**'inden söz etmek olasıdır. Bu sosyo-genes (toplumsal-doğuş), dış gerçeklik dünyasında yerine getirilen edime –bilinçdışı Ben ve bu Ben'in çekirdeğini oluşturan imagoların düzeyinde– tepkinin yeniden düzenlenmesiyle tanımlanabilir. Bilinçdışının toplumsal kökenli bu katılımına, daha genel olarak incelenmiş biyogenes'in ve psikogenes'in katılımı eklenir: Biyolojinin ve psikolojinin sınırında doğan bilinçdışı tepi, cinsel enerji yükünün bir bağı gibi tanımlanmaz mı ya da "şeylerin bir temsiline" saldırganlık gibi tanımlanmaz mı? Bununla birlikte, onun amacı olan Nesne'ye göre de tanımlanır. **Objektal*** dünyada gerçekleştirilen edimler sonucu içe mal etme ve röfulman, öyleyse bilinçdışının bir sosyogenesi diye tanımlanır.

Bu deneme'de, babanın bilinçdışındaki imgesi söz konusu olduğunda, Freud'dan oldukça ayrı bir tutum takındığımızı şimdiden söyleyelim.

Kanıtlarını daha sonra vereceğimiz gibi –bize göre insanlığın kökeninde bir "güçlü baba" olmadı ve tarihsel bir olay olan onun ölümü de, oğulun babanın kimliğini almasının kaynağını oluşturmadı.

Bize göre ise aksine analitik materyallerin verileri, psiko-patalojinin, Etnolojinin, mitlerin ve dinlerin tarihinin verileri daha uygun geliyor; insanlığın kökeninden, göreceli olarak

---

* **Objektal:** Bireyin Ben'inden bağımsız nesnelere ilişkin (nesnel).

yeni bir tarihe –taş çağının sınırlarına– değin çok uzun bir dönem sırasında, baba imgesinin içe mal edilmesi çok yavaşça gerçekleşmiştir. Babanın gerçek ölümünün peşinden gelen yasın, (babanın) Ödipçe ortadan kaldırılmasının eski dileğinin büyülü bir şekilde gerçekleştirilmesi gibi yaşanması, çift değerli baba imgesinin giderek içe mal edilen temel etkeni gibi olabilir. Bu içe mal edilmenin tamamlanması, ancak taş çağının sonunda olagelmiştir ve o zaman insanın çevreyle ilişkilerinin kökten değişimine izin vermiştir; o zamana değin baskın olan anne imgelerinin, baba imgelerince psişik yapının içine itilmesi, bu arabulucu dış etkinin yansımasıyladır.

Edinilmiş Karakterlerin Soyaçekimi ya da Bilinçdışı Kazanımların Sosyo-Kültürel Aktarımı

Freud'a göre edinilmiş kimi karakterler, soyaçekim potansiyelini değiştiriyor ve o zaman bu aktarılabilir oluyor –Yapıtları boyunca birçok pasaj bunu bize inandırıyor.

Freud'a göre edinilmiş kimi karakterler, soyaçekim potansiyelini değiştiriyor ve o zaman bu aktarılabilir oluyor –Yapıtları boyunca birçok pasaj bunu bize inandırıyor.

Daha **Totem ve Tabu**'da (1912), sorun çok açıkça ortaya konmuş bulunuyordu: "Bir kuşak kendi psişik durumlarını, bir sonraki kuşağa aktarmak için hangi yolları kullanır?"[3]

Yanıtını kendisi veriyor:

"(...) Sözel gelenekle doğrudan doğruya aktarılarak; ilk başta istenilen koşulları bunun gerçekleştirmekten uzak olduğu

[3] **Totem ve Tabu,** s. 217.

düşünüldü (...) Bu süreklilik, daha sonra etkili olmak için psişik yeterliklerin kalıtıyla kısmen güvence altına alınmıştır, ama yine de bireysel yaşamın kimi olaylarınca uyarılmaya gereksinimi vardır."[4]

Freud, **Musa ve Tektanrıcılık** adlı son yapıtında da aynı sorunu ele alır ve benzer bir çözüm getirir:

"Bir toplum içinde biz eski bir geleneğin, ulusal bir karakterin oluşumunun direncinden söz ettiğimiz zaman, demek ki biz sözel olarak aktarılan bir karakteri değil, kalıtsal bir geleneği düşünürüz. En azından ikisini birbirinden ayırmayız ve bunu yaparken, bu umursamazlığın içerdiği cesareti anlamayız. Doğrusu, günümüzde edinilmiş niteliklerin soya çekimini salt olarak yadsıyan biyoloji yüzünden, bu şeylerin durumu daha da ağırlaşıyor. Buna karşın, yine de tüm alçakgönüllüğümüzle itiraf edelim ki, biyolojik evrimin içine katmaya çalıştığımız zaman, bu etkenden vazgeçmek bizim için olanaksız oluyor (...) Analiz sırasında dışavurumların derlediği ve soyoluşa indirgemek zorunda olduklarını, bizim kendi kalıtımız içinde belleksel izlerin kanıtı diye kabul ederken, bu kanıtlar yine de bu gibi şeyleri ilke olarak ileri sürmemize izin vermek için yeterli görünüyor. Eğer durum böyle olmasaydı, biz psikanaliz alanında olduğu kadar, ortaklaşa psikoloji alanında da bir tek adım atmaktan vazgeçerdik. Burada cüret kaçınılmaz oluyor."[5]

Oysa tam aksine, bu deneme boyunca izlenen araştırmalar, bir kuşağın bilinçdışı ediniminin bir sonraki kuşağa sosyokültürel yoldan aktarılması kuramı, çok daha önemli yararlar sunuyor.

---

[4] **Totem ve Tabu,** s. 217.

[5] **Musa ve Tektanrıcılık**, s. 136.

Bununla birlikte, sosyo-kültürel kurumlarla biz basit bir sözel gelenekten çok daha fazlasını anlıyoruz. Bu bizim için toplumsal bir grubun, bir ulusun, bir uygarlığın içinde törelerin, adetlerin, alışkanlıkların, efsanelerin, mitlerin, dinsel tapınmaların, çeşitli yazıların, eğitim ilkelerinin, ekonomik biçimlerin, sanatsal ürünlerin, hükümetlerin politik biçimlerinin tümünü temsil eder. Bu deneme'de girişti̇ğimiz inceleme, belli bir dönemde bu kurumların ağır bastığı bir birimin[6] varolduğunu bize gösteriyor ve bunları bir terim altında toplamaya izin verirken, biz bunlara toplumsal erk adını vermeyi öneriyoruz. Bu toplumsal erk, yalnızca dışavurumlarından birisini oluşturan politik erkle karıştırılmalarıdır.

Bu sosyo-kültürel kurumların düzeyinde, çeşitli güçlerin birleşmesi gerçekleşir. Örnek olarak okul kurumlarını alalım[7]; biz bunun için ikinci bölümde ayrı bir başlık ayırdık. Bunun aracılığıyla, başlangıçtan beri insanlık yararına edinilen her şey önce çocuğa aktarılır: Bu bilinçli kazanım bilimidir. Gerçekte "endüstriyel yoğunlaşma"dan açıcık ayrı bir sürecin çeşitli sosyo-kültürel kurumları sayesinde bu edinim okulda bir araya gelmiştir ve insanlık edinilmiş karakterlerin kalıtsal olmayanının bir tür ötesine geçmiştir. Hayvanlarda genetik madde değişmeden, bir insanın yaptığı yararlı bir deneyimin kalıtsal olarak aktarılmadığı biliniyor. Bu yararlı deneyimi, eğer hayvan sosyal bir gruba aitse, az bir ölçüde ve öykünme davranışları sayesinde kendi yavrularına ya da kendi grubunun üyelerine aktarabilir. Ortaya çıkan genetik bir değişim, bir rastlantının ürünüdür, yoksa uyuma olan ilgiden ileri gelmez ve olasılık yasasına göre tü-

---

[6] Daha sonra göreceğimiz gibi, örneğin endüstri toplumlarında bu kurumların birimi, ortaklaşa ruhun düzeyine, anal bir gerilemeye denk düşer.

[7] Okul kurumları geniş anlamda anaokulundan yüksek öğrenime değin olanları içerir.

rün kendisine yararlı olma şansı çok azdır. Doğal ayıklama, en yetenekli değişimlerin yararına olarak zararlı değişimleri türün içinden ayıklar.

İnsanda ise tam tersine, çevrenin baskısını hafifletmeye izin veren tüm deneyimler, tüm buluşlar –sosyo-kültürel kurumlar, dil, yazı ve şimdi bilgisayar sayesinde– ilke olarak aktarılıyor ve yararlı oluyor; genetik bir değişimin ürünüymüş gibi aslına uygun kalıyor. Her şey eşittir: Yalnız çok küçük bir bölümünün korunmuş olan ve değişim oyunlarıyla, milyonlarca yıl boyunca gerçekleşen hayvanın evrimi ölçüye vurulacak olursa, insanın bilimsel gücünün gelişimi birazcık "doğaüstü" gibi görünür, çünkü yararlı her kazanımın her fırsatta ya da nerdeyse her fırsatta türün kalıtına katıldığı insanın evrimi yararlıdır. Kalıtların ne denli bize aktarıldığını kimi kez gözden kaçırıyoruz.

Bununla birlikte, bu bilinçli kalıtın yanında, okul kurumunun oluşmasında diğer iki güç oyunu araya giriyor ki biz bunları örnek diye aldık.

Toplumsal erki oluşturan tüm diğer kurumlar gibi her şeyden önce, bir önceki kuşağın bilinçdışı kazanımlarına katılır ve onları aktarır. Bu düzeyde birçok öğeler araya girer: Bunlar babanın düşsel ya da gerçekten öldürülmesine bağlı suçluluk ve daha derin olarak da, küçük çocuğun annesine karşı olan saldırganlığına bağlı suçluluktur. Birkaç sayfa sonra sözünü edeceğimiz gibi –suçluluktan kurtulma sürecindeki bilinçdışı tepkiler, dışta önemli ataerkil bir kişiye (bir krala, bir şefe ya da bir tanrıya) kendi özgürlüğünün bir bölümünü temsil etme yetkisini verir, toplumsal güç simgesel olarak onda toplanır. Bilinçsiz olarak korkulan toplumsal bir erke karşı çağdaş tepkisel-anal geriye dönüş, nerdeyse sınırsız güce dönüştü, örneğin erkeğin ve kadının bir kültür vd. içindeki özel durumları gibi.

Çok büyük başka bir güç de ayrıca tüm kurumlar düzeyinde, öyleyse okulda araya giriyor. Kitabımızda bu güce biz **Teknolojik İdeal** adını veriyoruz. Bilimsel ve teknik gelişimin vardığı her düzeye belli bir ideal teknoloji denk düşer; bu kendi teknik modeline göre kurumları işletiyor. Böylece günümüzde denilebilir ki kendiliğinden bir eğilimle okul "iyi dönmesi" gereken bir makina gibi sayılıyor; bu okul, içinde taşıdığı bireylerden –öğrenci ve öğretmenlerden– bağımsız olarak makinanın hizmetindeki parçalar ve çarklar gibi algılanmıştır. Böylece insan için tümüyle değerden düşmüş bilinçdışı bir imge yaratılıyor ve içinde teknolojik idealin araya girdiği tüm sosyo-kültürel kurumlar, Odipus sonrası Ben idealini oluşturmaya yardım ediyor ve onunla çatışmaya giriyor; bugün gözlediğimiz ortaklaşa psikolojinin anal (döneme) gerilemesine iyice katkıda bulunuyor.

Anlaşılacağı üzre biz bu denemede, "gerçek usauygunluk" dediğimiz şeye özel bir önem verdik; diğer bir deyişle, belli bir insan özgünlüğü ile sosyo-kültürel ve 'insan bilimleri'ne ilişkin ne varsa, hepsini göz önüne alma gereğini duyduk. Biz bu özgünlüğün öğelerini açmaya çalıştık, çünkü bunu göz önüne almadan, uygarlıkların oluşumunu anlamak bize olanaksız görünüyor. Gerçek anlamda tarihin başlangıcından, yani cilalı taş çağından bu yana bu özgünlük bize, babanın imgesiyle yakın ilişkili görünüyor; çocuk bu baba imgesini kendine mal etmiştir, ve onunla Üstben'den çok, Odipus sonrası (altı yaşından sonra, Ç.N.) Ben'in ideali ile kendini özdeşleştirmiştir. Toplumsal erki oluşturan sosyo-kültürel kurumların tümü, nerdeyse matematiksel bir kesinlikle ve çok doğru olarak, ortaklaşa psikolojinin bilinçdışı çatışmalarının güncel durumunu yansıtıyor. Doğumundan başlayarak çağdaş çocuklarda etkili olan bu kurumların oyunu, baba imgesinin içe mal edilmesinden sorumludur ve

cilalı taş çağına değin gerçekleşmesi için aradan yüzbinlerce yıl geçmiştir.

Aradaki ilişki düşünüldüğünden çok daha yakındır; böylece biz bu deneme boyunca bilinçdışı ile tarih, bilinçdışı ile teknoloji arasındaki bağı vermeyi umut ediyoruz. Toplumsal erkin yaptığı baskı düzeyinde hastalıklı ya da hastalıksız, hastalık belirtisi olan ya da olmayan bir denge gerçekleşiyor; bu çeşitli güçler aynı zamanda ve nerdeyse düzgün bir biçimde aynı kuşağın tüm bireyleri üzerinde etkisini gösteriyor ve böylece her ülkede, her dönemde ortaklaşa bir psikoloji oluşturduğu kolayca anlaşılıyor.

Böyle sosyolojik bir yaklaşım, bize öyle görünüyor ki, mitlerin, dinlerin ve uygarlıkların evrimini daha iyi anlamaya izin veriyor; oysa bunlar Freud'un yapıtlarında gerçekten anarşik ve keyfi bir biçimde sunulmuştur.[8] Ayrıca sosyolojik bir yaklaşım, ortaklaşa bir psikolojinin oluşumunu ve evrimini tüm nüanslarıyla kavramaya izin veriyor. Önemli bir yarar sunuyor: Bilinçdışının sosyogenesi ile bilinçdışı kazanımın sosyo-kültürel aktarımı, her ikisi birden bilinçdışının, gerçek diyalektiğine sosyolojinin ve sosyal olayların yeni bir yaklaşımını getiriyor.

Bu bilinçdışı kazanımın sosyo-kültürel kurumlar, aile ve aile dışı kurumları aracılığıyla aktarılması, elbette günümüzde çok önemlidir, çünkü ortaklaşa psikoloji, bilinçdışının sosyogenes olgularıyla her kuşakta biraz değişmiş olarak aktarılır ve bu bize tarihten önceki dönemlerde önemli bir rol oynamış görünüyor; bu süre içinde, bize göre baba imgesi ağır ağır içe mal edilmiştir. Bu imge, yas tutmayla giderek daha çok bilinçdışına itilirken ve daha belirgin bir röfulman nesnesi, daha açık bir kimlik nesnesi olurken –sözün kısası,

---

[8] Örneğin **Musa ve Tektanrıcılık**'ta, s. 110-114.

Ben'le bütünleşirken– onda çok küçük sosyo-kültürel değişimler dışa vuruyordu. Bu değişimler, bir sonraki kuşağa, bir önceki kuşağın vardığı noktadan hareket etmeye izin veriyordu. Hiç kuşku yok geriye dönüşler ve durgunluklar da ortaya çıkıyordu. Bununla birlikte, bir doğal ayıklama etkeni de rol oynamış olabilir. Baba imgesinin daha çok içe mal edildiği kabileler, topluluklar, daha özgürce bir ilişkiye izin veriyor, büyüsel açıdan çevreye daha az boyun eğiyor ve diğer kabilelere olan üstünlüğünden yararlanıyor, onlara boyun eğdiriyor ya da onları ortadan kaldırıyordu.

Yöntemler

Psişik yapının örgütlenmesinde **imagolar**'a (bilinçdışındaki imgeler, Ç.N.) verdiğimiz ana önem kuşkusuz dikkat çekmiştir. Bizim için tepiler (pulsion) yalnız kökene göre değil, ayrıca dışarının, başkasının nesnesi olan kendi amacına, yönüne göre de tanımlanıyor.

Bilindiği gibi psikanaliz için düşsel arzunun, nesnel gerçekliğin aksine başkası yer alıyor. İmago, içe mal edilen ve bilinçdışı olan* –bu arzu nesnesi– bu başkası, işte o zaman tepinin psişik temsilcisi olmuştur.

Ayrıca biz, ödip sonrası Ben'in idealine ve birincil narsizmin kalıtına denk düşen narsizme de kendi daha evrimleşmiş biçimleri içinde önemli bir rol veriyoruz. Bize göre bu Ben'in

---

* **Inconscient**: Biz bu terimi genelde bilinçdışı ya da bilinçaltı diye çeviriyoruz: İnsan psikolojisinde, bilinç aşamasına varmamış ve ilkel kalmış bölüm. Daha ayrıntılı bir tanım için bakınız: H. Portakal, **Eğitimde Özgürlük ve Saldırganlık**, Cem Yayınevi. Ç.N.

ideali, gelişme anlamında etkin bir öğe oluyor; böylece kendisini **geriye dönüş**'e **(regression)** iten başka bir eğilime karşı koyuyor. Birisi her zaman daha çok özgürlük ve özerklik elde etme peşinde –en azından belli bir ölçüde özgür, adil, güçlü, iyicil olarak yaşamış ve Ben'in ideali biçimi altında içe mal edilmiş bir babanın imgesine göre; ötekisi ise, baba kişiliğine (Üstben) çocukça bir boyun eğmeyle, yanıltıcı ruhsal-duygusal bir güvenlik arama peşinde. Bireysel Ben gibi uygarlıklar da bir sorunsala boyun eğmiştir; sorunsalın iki terimi Ben'in ideali (ya da erken gelişmiş biçimleri) ile Üstben'dir (ya da baskıcı baba kişiliğinin yalnız artık baba imagosu olmadığı ayrıca ana imagosunu da içeren daha ilkel biçimleri).

Ödip sonrası bu Ben'in ideali için aşağıdaki alıntı bize iyi bir betimleme olarak görünüyor:

"Kişilik dışı genel bir ortamda, burada bir kimse duruyor. Ya da daha iyi bir şekilde söyleyecek olursak, nereden gelirsem geleyim, nereye gidersem gideyim, yeryüzündeki yaşamım sırasında, bende dürüst olan ve kendi dürüst haklarının bilincinde birisi var."[9]

Joseph Conrad'ın **Anılar**'ından bir bölüm, Üstben'in yapısını ve dürüst Ben'in ona boyun eğmesini daha açıkça anımsatıyor:

"**Yaşadım** demek bana yetiyor (ve tüm bu sayfalar boyunca bunu söyledim). Kendi zamanımın görkemleri ve terörleri arasında karanlık bir şekilde var oldum (...) Aranızdan çoğu gibi yaşadım; çeşitli yıkımlardan bir kıl payı kaçarak yaşamayı başaracağımı sanıyorum: Açıkça bedenimi kurtararak, belki ruhumu da kurtararak, ama bilincimin kenarlarına şurdan ya da burdan zarar vermekten kaçamadan; çağların, soyun, toplumsal grubun, ailenin kalıtı olan sözcükleri; bakış-

[9] Hermann Melville, **Moby Dick**, s. 485.

ları, edimleri, hatta bizim gençliğimizi çevreleyen sessizliği ve kendini tutmaları biçimlendiriyor: İnce nüansların tüm gamları, geleneğin, inançların ya da önyargıların çiğ renkleriyle –açıklanmayan, despot, ikna edici ve çoğu zaman kendi bağlamı içinde romantik olan kalıtı– renklendirsin."[10]

Karşı koyma ve boyun eğme, toplumsal ve politik yaşamın arasında oynadığı bu iki kutup, Üstben'in ve Ben idealinin bu sorunsalı içinde kendi kökenini buluyor görünüyor.

Kliniklerde incelenen psikanalitik çalışmaların genelde tuttuğu yer, yasak tezleri betimlemek ve onları kanıtlamaktır; biz bu deneme'de çok sayıda yazıları yorumlayarak örnek olarak verdik. Mitler (Prometeus'un miti), özellikle edebi yazılar (**Gelecekteki Havva**: Villier de l'Isle-Adam; **Mario ile Büyücü**: Thomas Mann; **Yapay İncilerin Oyunu**: Hermann Hesse), Politik yazılar (**Kavgam**: Adolf Hitler), felsefi yazılar (**Sözcükler ve Şeyler**: Michel Foucault). Biz bu yazıları, genelde yapıldığı gibi yazarlarına göre göz önüne almadık, tersine, belli bir dönemde ortaklaşa psikolojinin bilinçdışı çatışmalarının bir yansıması gibi aldık. Rousseau'dan Sade'a, Edgar Poe'den Goethe'ye değin çok sayıda diğer yazarlara da benzer şekilde aynı görünüm içinde baktık.

Varsayımlar ve Kanıtlar

Bu deneme'de savunulmuş olan varsayımlar, daha önce sunulmuş üç ilkeyle bağlantılıdır:

– Sosyolojik etkenlerin aynı zamanda sosyo-kültürel kurumların aracılığıyla bilinçdışı aktarımını bilinçdışının kısmi

[10] Joseph Conrad, **Anılar**, s. 184-185.

sosyogenesi adına çift olarak göz önüne alacağız.

– İmagolara merkezi bir yer vereceğiz: Dış ortamın tüm olarak algılanması ve bu ortam üzerindeki tüm etkinlikleri bu imagolar koşullandırmış olacak. Bizim dünya görüşümüz ve dünya üzerindeki edimimiz trans-imagodur.

– Şimdiye değin gerçekleştirilen insanlaşma süreci iki aşamalıdır: Baba imgesinin içe mal edilmesinden önceki süreç; bunun tamamlanmasından sonraki süreç.

Bundan sonra böylece kendi denememizin merkez tezini özetleyeceğiz.

Babanın bilinçaltındaki imgeleri, daha önce baskın olan annenin bilinçaltındaki imgelerini dengeye getirinceye değin Ben kendi gücünü kazanınca, dış dünyada ve doğada yeni bir güç olası oldu. O ana değin kaçınılmaz bir boyun eğme ilkesi ve uysallık doğal güçler önünde geçerliydi. Dünya, yer, doğa, yaşam, ölüm ilkel annenin imgesi aracılığıyla algılanarak üzerlerine yansıyordu. Ben'i annenin bilinçdışındaki imgesinden temelden ayrılmadığı için insan kendini doğadan ayrı saymıyor ve ona karşı bağımsız değildi. Doğa, evrensel ve sınırsız güce sahip anneydi; çocuk için aynı zamanda besleyici ve yoksun bıraktırıcı annenin imgesine göre yaşanıyordu –ödüllendirici ve yoksun bıraktıran bu yaşamın içe mal edilmesi, "iyi" ve "kötü" annenin açıkça kökeniydi. Şeylerin sonsuz düzeni, aynı şeylerin değişmez dönüşü, bu çiğnenmez anne otoritesinden geliyor gibi saygı görmeliydi ve büyülü bir şekilde tüm yaratıkların, çocuklarının üzerine yayılmalıydı.

İnsanlık bu tümden ruhsal-duygusal bağımlılığın çocukluk durumundan ancak erkek çocukların anne imagosu ile, yeni oluşturdukları baba imagosunu dengeye getirdikleri zaman çıkabildiler; o andan sonra şeylerin düzenini değiştirmekten daha az korkar oldular ve her zaman daha çok yabancı bul-

dukları doğal çevrenin kendi üzerlerindeki baskısını etkin bir biçimde, usauygun ve bilimsel olarak hafifletmek için kendi güçlerini her zaman daha çok kullandılar.

Annelik ilkesine bilinçsizce boyun eğen ve ayrıca gerektiğinde insanda (erkekte) dile gelebilen, dış dünyayla ilişkilerinde, sınırsız güce sahip anneyle çocuksu ilişkiler modeli üzerine göre yaşayan "tarih öncesi insanların" yerini, cilalı taş çağının başlarında baba ilkesine dayalı "tarihin insanları" aldılar; bunlar giderek kendi güçlerini doğaya benimsettiler, değişmez olana geçiciliği ve yeni buluşları soktular; düşünmeyi, dili ve usauygunluğu geliştirdiler.

Böylece baba imgesinin içe mal edilmesi, bilimin ve teknolojinin gelişiminde, diğer bir deyişle, bilginin ve ussal edimin çevre üzerindeki gelişiminde gerekli koşulları yarattılar, (daha sonra) çeşitli bilimsel ve teknik gelişmeler, sosyo-kültürel kurumlar aracılığıyla aktarıldı.

Bununla birlikte, doğanın bu fethinin bilinçdışı bedelinin, babaya karşı bilinçdışı suçluluk duygusunda bulunduğu da düşünülebilir, çünkü bu fethin kökeninde, baba imgesinin içe mal edilmesine izin veren babanın gerçek ya da düşsel ölümü vardır. Varlıklarını her zaman ortaya çıkarmamakla birlikte, babanın öldürülmesi ve bu üyeye bağlı suçluluk, cilalı taş çağı sonrası tüm sosyo-kültürel kurumlarda vardır. Ne olursa olsun, bu suçluluk, toplumsal erki canlandıran dış baba imgelerinin gücünün kaynağı olabilir. Dinsel ya da politik, görkemli olan bu baba, suçluluktan kurtulma işlevine sahipti. Onun varlığı, bu ölümün sonuçlarından tümüyle yararlanmaya izin verirken, kıyanın yadsınması gibi yaşanabilir ("madem ki orada, demek biz onu öldürmedik").

"Üstün-güçlü bu babanın" kişiliği, tektanrıcı atasal tanrının figürlerini peş peşe almış olabilir. Daha sonra bilgin (ya da

teknisyen) –kral'ın, en yenilerde de diktatör'ün figürünü almış olabilir.[11]

Bu suçluluktan kurtulmak için ödenen bedel, elbette bir bağımlılığa bağlı, ama dış bir nesneye karşı **sınırlı** bir bağımlılığa.

Bize öyle görünüyor ki, epeyce bir zamandan beridir bu dış kişi kendi özel baba karakterini yitirme ve geriye dönüşçü bir görünüm alma eğilimindedir. Bu sonucun ortaya çıkması için iki neden bir araya gelmiş olabilir: Erki elinde tutanın kendi edimlerini bu dünyada zorunlu olarak yetersiz bulması oyunu ile yetkenin dünyalaşması süreci; ve toplumsal erki görkemli bir şekilde güçlendiren teknoloji gelişimini insanın tarihten önce anne-doğaya verdiği bu keyfi sınırsız gücün bir tür yeniden kuruluşu.

Kimi belirtilerin düşündürdüğü gibi, varsayımsal olan üçüncü bir neden rol oynamış olabilir; buna göre insanın bilinçdışı doğanın ele geçirilmesini, anneye karşı sadistçe bir saldırı gibi yaşamış olabilir. Böylece bireyin tarihinde en eski bilinçdışı korkular tehlikeli bir şekilde artmış olabilir; bu korkular anneye saldırmak, onu sakat bırakmak ya da öldürmektir –bu korkular, Melanie Klein'ın kendi yapıtında betimlediği gibi, "kötü" annenin bilinçdışındaki imgesinin kuruluşunun kökenidirler.

Bu denemede yapılan analizler, çağdaş toplumsal erkin özel olarak baba karakterinin yitirilmiş olduğunu iyice göstermiş görünüyor; günümüzde bilinçdışı için bu birbirine karışmış olan anne ve babayı temsil edebilir. Böylece kendi bağımsızlık ve özgürlük arzusu içinde çift bir suçluluğu yüklenen çağ-

---

[11] Bu figürler (önemli kişiler) günümüzde hâlâ ortak varlıklarını sürdürüyorlar, ama bize yine de öyle görünüyor ki, laik din biçimlerine doğru net bir evrim var.

daş insan, çok güç bir duruma, hatta dayanılmaz bir duruma düşmüş olabilir. Oldukça güncel olan karşı çıkma, katılma, özyönetim terimleri, daha önce anneden bağımsız olmaya izin verenin özgür kalmasının bilinçdışı arzusunu anıştırabilir; çünkü günümüzde onun erki de, bir o kadar baskıcıdır.

Böylece daha önce suçluluk nedeniyle dinsel ya da politik babalara aktarılan erkin bir bölümünün yeniden ele geçirilmesi denemesi olan insanlık tarihinde üçüncü bir evre gözlerimizin önünden geçiyordu.

Bununla birlikte, derin kaygı ve ortaklaşa karışıklık durmadan büyüyor; öyle görünüyor ki, başka bir eğilim **Kavgam** ya da **Sözcükler ve Şeyler** gibi yapıtlarda oluşuyor; bunlar "bağlaşıkların devrilmesi"ne bağlı olabilir. Davanın umutsuzluğundaki birlik, öç alıcı annenin figürü ile birlikte babanın bilinçdışındaki imgesine ve ussallığa karşı hareket edebilir. Tarihsel dönem boyunca savaş ve toplu kıyım çılgınlıklarına karşın "Babalara Karşı Ayaklanma"nın yerini, bilim, teknik, tıp ve en yenilerde psikanaliz sayesinde, insanın üzerine çöken yabancılaşmanın hafifletilmesine izin veren babalar alıyor.

Buna göre çağdaş seçenek kendini şöyle gösteriyor:

Ya gizemciliğin, usdışılığın, yeni-büyücülüğün yeni biçimleri. Yeni idealizm, en önemli saldırısını bilimsel ussalcılığa karşı yapabilir. Çok özel bir yadsımacılık aynı zamanda çöküşten, gerçekliğin psikotik reddinden ve güçlü sadist eğilimlerden gelebilir. Uygarlığın günümüzdeki aşamasında böylesi eğilimlerin gelişimi, ya dış ortama doğru yönelmiş olarak ya da kendine dönmüş olarak (intihar), kaçınılmaz şekilde aşırı saldırgan davranışlara yol açabilir.

Seçeneğin ikinci terimi, yalnızca usdışı korkuların güdülenmelerinin bilincine varmak olabilir: Yıkıcı savunma düze-

neklerinin kaldırılması ve güveni kötüye kullanan babalara aktarılmış erklerin bireye verilmesi. Bu denemenin son bölümündeki **Prometheus 1968** adlı konu, bu nedenle bizim incelememiz olacaktır.

İnsanın ve dış dünyanın iç gerçekliğinin bu sorunsalına elbette başka başka öğeler de giriyor. Örneğin yinelenme ilkesini analım: Diğer etkenler var olmadığında aynı durumları sonsuzca yineleme, yeniden üretme eğilimi gösterir.

İnsanın ve dış dünyanın gerçekliğinin bu diyalektiğinde araya giren başka öğe de vardır ve bunlara **teknolojiden aşağı yukarı özerk gelişim** adı verilebilir. İnsanın bu dünyada belli bir eşiği aşmış teknik ve bilimsel eyleminin, belli bir iç güç nedeniyle geliştiğini düşünüyoruz. Hiç kuşkusuz bu insanın yokluğunda olmuyor, ama kendi ağırlığını ve baskısını kabul ettiriyor. Böylece biz gelecek yirmi, otuz ya da elli yılın buluşlarının haritasını şimdiden çıkarmış olmuyor muyuz? Bilimsel gelişimin böyle bir evresinde buluşlar kaçınılmaz oluyormuş gibi, birbirinden uzakta bulunan birçok araştırmacının çoğu zaman nerdeyse aynı zamanda, aynı buluşu belli bir süre içinde yaptığı biliniyor; bu arada insanın üstün yeteneği yalnızca birkaç yıl ya da on yıl kazandırıyor. Bir buluş diğerinden zorunlu olarak çıkarılırken, teknolojinin bir tür "kar topu" gibi nerdeyse özerk olarak gelişiminden söz edilebilir.

İnsan aleti yaptı, sonra alet insana yalnız yeni alet yapmak için hizmet etmekle kalmadı, bununla birlikte, oluşmasına yardımcı olduğu sosyo-kültürel kurumlar aracılığıyla kendi teknolojik idealini insana benimsetme eğilimini de gösteriyor.

Demek ki, teknolojiden ve diyalektikten nerdeyse bağımsız olan bu gelişim: "iç insan gerçekliği –gerçekliğin dış değişimi", her ikisi de yineleme ilkesine ve (özellikle toplumsal) sistemlerin devinimsiz gücüne karşı koyar.

Öyle görünüyor ki, ilk iki sistemin kendi öz etkisi giderek hız kazanacaktır. Demek ki, bizim uygarlığımızın içinde işte birkaç bin yıldır başlamış olan ve gerçek anlamda tarihin başlangıcı saydığımız insanla doğanın geleneksel ilişkilerinin aniden dönüşümünün bilinçdışında yankılanmasını, bizim için anlamlı sayılan yazılarda inceledik. Ayrıca yeniliğin ve değişimin bilinçdışında nasıl yankılandığını araştırmak, kimi kültürel ya da sosyo-politik ortaklaşa davranışların gelişimine yardımcı olabilmiştir.

Özetleyelim: Bir kere içe mal edilen annelerin bilinçdışındaki imgelerinin denge etkisi, insanın dünyayla olan geleneksel ilişkisini düzeltmeye izin veriyor. Bu değişimle başlayan tarih, bilinçdışında yankılanmıştır. Bilinçdışı süreçlerin ortaya çıkarılmasının bilimi olan psikanaliz, insanın Beni ve ortaklaşa psikoloji üzerinde etkili olan yabancılaştırıcı güçlerin ağırlığım da bu alanda hafifletmelidir. Bu denemenin temelinde, çağdaş insanın niçin derinden bunaldığını psikanalizin ve sosyolojinin ışığı altında anlamak için, her şeyden önce büyük bir çaba harcandı. Niçin büyük ve uygar bir ülke, henüz dün, Adolf Hitler adında bir akıl hastasının ayartmasına kendini bıraktı; niçin Fransa'da kendi gözlerimizin önünde bugün yadsımacı güçlü bir akım gelişiyor ve çok sayıda aydın genci kendine çekiyor?

Freud'dan Sonra

Freud'dan sonra, onun zamanına göre psikanaliz çalışmaları üzerine yazmak daha az kolay. Öyle görünüyor ki, psikanalizin birinci ateşli kuşağından sonra buzul bir dönem geçiriyoruz; bu dönemde herkes ele geçirilmiş yerleri tutuyor

ve şu ya da bu bölgenin her zaman daha ayrıntılı kurmay haritasını çıkarmaya çalışıyor. Bir yolun eğriliğine ya da bir çalılığın kenar çizgisine kafasını takan haritacılar arasında, ne de çok anlamsız tartışmalar yapılıyor! Biz burada bize miras kalanlarla uğraşacağız.

Freud psikanalizi öylesine ezici bir yetenekle ve öylesine uzaklara götürdü ki, onun tüm yaşamı boyunca ara vermeden oluşturduğu yapıtı gerçekten bütünleştirmek için bir insanın ömrü belki de yetmeyebilir. Kişisel çalışmalar ya da klinik sorunları dolayısıyla bu yapıtı ne denli çok okursanız, yeniden okursanız, o denli size esnek, çeşitli, canlı ve tartışılmaz görünüyor. Yalnız kimi temel seçimler, Freud'un kişisel psikanalitik yapı üzerinde durduğu tutumlar diye tartışılabilir.

Analitik ortamlarda bu yapının parantez içine konulması bir alışkanlık olmuştur.

Bununla birlikte, bize öyle görünüyor ki, Freud bir üstün yetenekli de olsa, onu bir insan yerine koymak, ona karşı gerçek saygı olacaktır; yoksa yanılmazlığıyla ün yapmış tanrılardan biri değil; çünkü tümüyle insan zihni üzerine dayalı gücün, arzularla gerçekleri birbirine karıştırdığı görülmüştür. İkili anlamlar insan duygularında bir kural olduğuna göre, bu tanrılaştırmanın saldırgan bedeli, insan zihnini daha iyi boğmak için bu yapıtın anlamını daha yakından benimsemekten ileri gelmiyor mu?

Örneğin Freud için bilinçdışındaki anne imgelerine ilişkin çatışmaların önemini gizlemek bizim için olanaksızdır. Bu çatışmalar, anne sorunu söz konusu olur olmaz, onun yapıtlarında birçok çelişkileri veriyor. Onun yapıtlarında kimi kuramsal tutumlara gelince, çatışmaların ciddi sonuçları yok değildir. Kanımıza göre çatışmalar, anne imagolarına

çok güçlü takıntıyla ve iki-değerli bir kimlikle bağlı olduğu kadar, bunu koruyan bir babaya eşcinsel, çift-değerli bir özlemle de bağlıdır.

* * *

Açıklanacak son bir soru: kişisel araştırmalara dayalı ve kuramsal bir yapıt olan bu kitap kime sesleniyor? Psikanalizcilere mi, yoksa günümüzün dürüst insanına mı? Psikanalizin zor bir bilim olduğu ve kendine özgü terimleri göz önüne getirilirse, bu öyle küçük bir soru değildir. Birkaç yıldan beridir psikanalitik çalışmalar kendi etkisini göstermişe benziyor ve uzman olmayanların kavramasını güçleştiren büyük bir tekniğe sahip olduğu için, belki de başka türlü olamaz.

Aslında bu kitap elden geldiğince daha açık ve daha basit bir dille yazıldı. Okuyucunun da saptayacağı gibi, kitap, ele aldığımız yazıların yorumlarıyla oluşan Üçüncü Bölüm'ün çevresinde dönüyor.

Birinci Bölüm

Temel Görüşler

I. İNSANIN BEDENSEL VE PSİKOLOJİK ÇİFT ÖZGÜNLÜĞÜ

"Bizim önvarsayımımıza göre biyolojik niteliktedir; (olasılıkla erekçi) eğilim kavramına göre hareket eder ve kendini şöyle dile getirir: Sinir sistemi, ne zaman uyarılırsa, ona bunu uzaklaştırma, elden geldiğince bunu en alt düzeye indirgeme işlevi verilmiştir. Hatta olabilse, uyarılmayan bir durumda titizce tutmak ister. (...) genelde biz sinir sistemine uyarılara egemen olma görevini verelim."

Metapsikoloji, s.16

İnsanın özgünlüğü sorunu, bu deneme boyunca birçok kez karşımıza çıkacaktır. Eğer insanla ilgili önemli bir sorun varsa, bu da gerçekte, gerektiğinde onun diğer canlılardan nasıl ayırt edildiğidir. Bu sorun yalnız fizyologları ya da psikologları ilgilendirmez, ama ayrıca ait olduğu türü ilgilendiren herkesin merakını çeker.[1]

---

[1] Biz bu görüşleri özellikle Üçüncü Bölümde ve Dördüncü Bölümde geliştirdik. İnsanca değerlerin artık dış değerlere öncelik tanımadığı, ama biyolojik, ruhsal-duygusal ve sosyolojik üçlü bir görünüm altında insan özgünlüğünün doğru bir çizgisinden gelen materyalist bir antropolojinin doğmasına yardım etmesini isterdik.

Eğer bir insanın özgünlüğünün öğelerini tanımlamak olası olsa, o zaman belki insana özgü gereksinimleri göz önüne alan ve onun gelişimini kayıran toplum biçimlerinin kurulmasını araştırmak belki bu denli ütopik görünmeyebilir. Sosyolojinin yanında halen var olan toplumsal biçimleri inceleyerek ve sınıflandırarak, böylece insanın uyum esnekliğini bir tür belirterek bir sosyo-psikanalize yer verilebilir ve bunun içinde belli bir ölçüde ampirizmden kaçan bir fizyoloji ve sosyal patoloji, sosyal kökenli baskıları bireye dayanarak inceleyebilir ve sosyal hastalık açıkça dokuncalı olarak ortaya çıkmadan çok önce, baskıları yok edebilir. Sözün kısası, toplumun incelenmesi, yalnız toplumun ya da tekniğin gereksinimlerine göre değil, insandan başlayarak yapılabilir; bunlar kuşkusuz saygın gereksinimlerdir, ama genel anlamdaki uygarlığın bunalımlarından kaçınılmak isteniyorsa, bu gereksinimler tek başlarına göz önüne alınmamalıdır.

İnsanın özgünlüğü nedeniyle, bireyin topluma indirgenmesinin olanaksızlığından itibaren, ayrıca Freud yazıyordu:

> *"Hayvanlar cumhuriyetinin hiçbirinde, onların kendi üyelerine sırayla verilen rollerin hiçbirinde bulunmayan, ama kendimizi mutlu sayacağımız bizim öz duygumuz, bizim güncel durumumuzun karakteristik bir işaretidir."*[2]
>
> *"Merkezi sinir sistemi, doğum sırasında eksik gelişmiştir; bedenin geri kalan bölümleri gibi, o da erken olgunlaşma durumundadır."*[3]

Ayrıca psikanaliz metafizik ya da felsefi spekülasyonlardan kaçan insanın özgünlüğü sorununa önemli şekilde yardımcı

---

2 **Malaise dans la Civilisation**, s. 79.

3 **Manuel de Psychiatrie**, par H. Ey, P. Bernard, Ch. Brisset, s. 10.

olmuştur ve sonunda onu bilimsel şekilde ele almıştır. Gerçekte, Freud'un da belirttiği gibi, psişik aygıt –**psyché**– hayvanda yoktur. Özellikle bilinçdışını kuran röfulman ve bilinçdışının kendisi, insanlara özgüdür.

Öğrenilmesi gereken nokta, bedensel bir özgünlükle birarada bulunan bu ruhsal-duygusal özgünlüğün, açıkça psikiyatristlerin ve psikanalizcilerin dikkatinden kaçıp kaçmadığıdır. Bununla ilgili olarak iki örnek veriyoruz:

> "Yaşamın tam başında, temel bir olgunun egemen olduğu şu nokta üzerinde üsteleyeceğiz: İnsan nerdeyse zamanından önce doğuyor. Doğumundan, nöro-fizyolojik donanımı tamamlanmamıştır (...) Kısaca, ilişkiden sorumlu sinir sistemindeki omurilikleşme fizyolojisindeki gecikme, bebekte çift olanaksızlığın bir arada bulunmasından sorumludur; birisi, kendi çevresine istemli davranış, öteki, kendini dış dünyadan ayrı bir birim gibi algılama."[4]

Bu iki alıntının okunması, bize birçok şeyi düşündürüyor. Her şeyden önce erken doğumdan ya da tamamlanmadan önce doğumdan söz etmek, insanın "normal olarak" daha sonra doğması gerektiğini, buna göre "kökeninde" bir anormalliğin" bulunduğunu içermişe benziyor.[5] Bize göre ise tersine, özgünlükle anormallik birbiriyle kesişmezler. İkincisi, gecikmeden ya da özgün tamamlanmadan konuşabilmeden önce, hayvanlarda benzer durumun olmadığın-

---

[4] Sacha Nacht, **Ölüm güdüsü ya da Yaşam güdüsü**, R. F. P., no 3, 1956, s. 413-414.

[5] Erken doğum terimi kendi başına olmaz, çünkü çocuğun vaktinden önce, yani 9 ay dolmadan önce doğduğunu belirtiyor.

dan emin olmak gerekir. Oysa tüm hayvanlar tamamlanmadan doğuyor ve kimileri, daha sonra göreceğimiz gibi, insana göre de daha az tamamlanmış doğuyor. Son olarak, –bedensel ve psişik– iki özgünlük arasındaki yaklaşma ne denli ayartıcı olursa olsun, ikisi arasındaki bağlantıyı açıklığa kavuşturmak çok zor görünüyor; bilgimizin bugünkü evresinde, basit ama pek de zayıf olmayan varsayımımızın çok ötesine gitmek olası görünmüyor. Bir farenin ya da bir maymunun erken doğmasının, insan tipi bir psikoloji geliştirmemesi gibi basit bir gerçek, bizi çok sakınımlı olmaya çağırabilir.

Öyleyse insanın bedensel özgünlüğü sorunu tam olarak nedir?[6]

İnsanla hayvanın gelişimini karşılaştırmaya izin veren öğelerin şimdiye değin kesin tanımlamaya gelmemesi yüzünden sorun çok zorlaşmıştır. Hayvanı inceleyenler için Profesör Verley yazıyor:

"Ergenlik dönemi nerdeyse her zaman dölleme yeteneği[7] diye tanımlanır, oysa insan için bu 12 yaş (ve birkaç ay geçe) diye seçilir.

Büyüme süresi boya göredir, sinir sistemi ve davranış için süre, bedensel büyümeden daha erkendir .[8]

Son olarak yaşam süresi, her zaman keyfi olarak seçilir, ya yaş ortalaması ya da en uzun yaşam yılı diye tanımlanır ."[9]

---

[6] R. Verley, L. Garma ve J. Scherrer: Memelilerin sinir sisteminin gelişimi üzerine yeni kavramlar. **L'Annése Psychologique**, 1969, s. 455-489.

[7] "Örneğin tavşan için bu süre 8 aydır; davranış planında bu sürenin 3 ay olduğu söylenmelidir. Kedi için ergenlik yaşı 7-12 aydır.

[8] "Örneğin tavşan için 11 ay yerine, 3, 4 aydır."

[9] "Örneğin insan için 70 yıl ya da manda için 100 yıl."

Bu denemenin çerçevesi içinde kalarak bir kez bu çeşitlemeleri yazarlar arasında yatıştırdıktan sonra, biz ana konuya bağlı kalacağız; buna göre iki düzen kendini gösteriyor.

Her şeyden önce insanda çok ağır bir devinim gelişimi ve bilinen tüm diğer hayvanlara göre çok özel bir ilişki var.

İnsanın en erken 12 yaşında belli bir özerkliğe vardığı söylenebilir.

Gerçekte bu anda hareketle ilgili devinim etkili oluyor ve ergenlik ortaya çıkıyor. Ayrıca bu yaş, birçok uygarlıklarda topluma katılma törenlerinin yapılması için bir ölçüdür.[10] Bununla birlikte, bedensel büyüme henüz bitmemiştir. Eğer ortalama insan yaşamı için 70 yıl saptarsak, "ömür uzunluğuna göre", "gençlik yaşamının başı" 1/6 olur. Bununla birlikte, iki gözlemi daha ekleyelim: Birincisi, 12 yaşı, bir yaş sınırıdır ve 14 yaşından söz etmek kuşkusuz daha iyi olur; ayrıca ortalama ömürün 70 yıl olması, tümüyle yapaydır, çünkü tıptaki ilerlemeye bağlıdır. Demek ki, ergenlik yaşının tüm ömür süresinin 1/6'sı olması, sınırlı bir ilişkidir; buna 1/4 demek belki daha doğru olur.

Oysa bu ilişkinin 1/12 ile, 1/10'un altına inmediği hayvan türü hiç yok gibidir.[11] Demek ki devinim planı üzerinde gelişmek için insanla hayvanın zaman süresi arasındaki ayrım, iki kattır.

---

[10] Hıristiyanlarda ilk Kudas ayini (dine katılma töreni); Yahudilerde ise Barmitza töreni.

[11] Örneğin yaşamın uzunluğu ile karşılaştırıldığında, ergenliğin ortaya çıktığı yaş için: fareler= 1/4; köpek 1/13; at= 1/11. Gerçekte, insanla hayvan arasındaki ayrım daha da çoktur, çünkü insanın cinsel olgunluğu (ergenlik) için seçilen tarih, her zaman sonu gelen bir gebeliğe kuşkusuz izin vermez, oysa hayvanda bu ergenliğin tanımıdır.

Daha önemli olan ikinci gözleme göre, birinci yıl boyunca, hayvanla karşılaştırıldığında, insanda devinim gelişiminin ağırlığı çok daha belirgindir;[12] bu süre içinde psikanalize' göre en önemli süreçler gelişir.

Olguların ikincisi, duyumsal (sensoriel) gelişimdir; aynı zamanda insanda erken ve hızlı olan bu gelişim, devinimin olgunlaşma hızının ağırlığı ile çelişkilidir.

İnsanın sinir sisteminin diğer hayvan türlerine göre ileri oluşu, daha doğuşta kesindir. Bedensel ve işitsel duyum sistemleri kadar, görsel sistemler de bebekte son derece gelişmiştir.

Demek ki insanda devinim olgunlaşmasına ilişkin hızın özel bir yavaşlığı söz konusudur. Bununla birlikte, duyumsal-devinim olgunlaşmasının uyumsuzluğu ya da daha kısaca, **duyumsal-devinim uyumsuzluğu** diye adlandırmayı önerdiğimizin göz önüne alınması, kuşkusuz daha önemlidir.

Doğal koruyuculara karşı olağanüstü uzun bir bağımlılık nedeniyle bu uyumsuzluğun devinimsel zayıflıkla olan çelişkisi göz önüne alınırsa, bu uyumsuzluğun sunduğu önem hemen görülebilir[13] ve burada duyumsal izlenimlerin, dış dünyadan edinilen bilgilerin oluşturduğu bir iç dünya gelişebilir; diğer bir deyişle, maymunlar (ve insanlarda) merkezi sinir sisteminin yüksek düzeyde geliştiği göz önüne alındığında, "şeylerin temsilinin" evrensel belleğinde, güçlü bir enerji yatırımı eğiliminin bulunduğu görülür.

---

12 Oturma durumu 10 ay civarındadır; yürüme 15-18 ay civarındadır; oysa hayvan daha ilk günlerde devinmeye başlar.

13 Narsik acı çekmenin ve saldırganlığın kökenindeki fizik ve ruhsal-duygusal bağımlılık anne-babaya karşı bilinçlice benimsenmez, çocuk onların sevgisini ve koruyuculuğunu yitirmekten korkar. Biz bu noktayı, sosyo-kültürel ve politik içerikleriyle birlikte **Son Sömürge Çocuk** (otoritenin sosyo-psikanalizi) adlı kitabımızda geliştirdik (Kabalcı Yayınları, 1992, İstanbul).

Şimdi de bilimsel saptama planından (insan bedeninin özgünlüğü, duyumsal devinimin uyumsuzluğu), psişik özgünlüğün bedensel özgünlüğe uyumu ilé ilgili çalışma varsayımlarına geçelim. Burada kuramsal **varsayımlar**ın söz konusu olduğunu üsteleyerek belirtelim. Bu bölümde çok genel olarak göz önüne alınacaklar ve tüm bu Birinci Bölüm boyunca, Freud'un tezleriyle karşılaştırılacakları ve geliştirecekleri gibi, psikanalitik klinik sonuçlarıyla da aynı şeyler yapılacaktır.

Doğum[14] ve yeni-doğum dönemine bağlı, nerdeyse biyolojik kaynaklı bir sıkıntı çok olası görünüyor. Kuşkusuz hayvan için de benzer durum vardır, ama bu sıkıntının oluştuğu andan itibaren sinir enerjisi ve libido (cinsel enerji) hayvanda çok hızlı harcanır ve hücrelerin çoğalmasında, hızlı büyümede kullanılır.

Küçük insanda ise büyüme çok daha yavaş gerçekleşiyor; özellikle enerji, devinim planında kullanılamıyor.

Bu erken gelişim süreçlerini, düşsel etkinliğe ayırdığımız Üçüncü Bölüm'de daha ayrıntılarıyla incelemeye çalışacağız, ama şimdiden diyebiliriz ki, insan bedeninin özgünlüğünün sinirsel-psişik-duygusal sonuçlarının, önce şu terimlerle dile getirilmesini düşünüyoruz: **Benzeri olmayan niceliksel enerji birikimi, yeni-doğum döneminden başlayarak, hayvandakine göre (daha büyük) iç gerilimlerinin artmasına yol açar.**

İkinci önemli nokta, ayrıca Nacht'ın da işaret ettiği gibi, küçük insanın kendisi ile dış dünya arasında var olan ayrımın birkaç ay boyunca bilincinde olmamasıdır. Bağımsız bir birimi oluşturan duygu, devinimsel edimin bütünleşmesine,

---

[14] (**Doğum Travması**'nın yazarı) Otto Rank'ın aksine, diğer etkenler bir yana, doğumun insanın çeşitli özelliklerinin kaynağı olduğunu düşünmüyoruz, ama bu çeşitli özellikler, özellikle birinci yıldan sonra gelen uzun döneme bağlıdır.

dünya ile ilgili edime bağlıdır. Bize göre bedenin kendi imgesi, duyumsal-devinim sistemlerinden ve psişik yapıdan gelen uyarılarla süreçlerini, içinde istemin, devinimin ve etkinliğin birleştiği istemli bir edimle bütünleştirme olanağına bağlıdır. Bebeğin deviniminin az gelişmişliği, kendisiyle dış dünya arasında, öznel olanla, nesnel olan arasında bir karışıklığa yol açıyor. Federn'in özellikle incelemiş olduğu bu evreye Tüm-Ben adı verilebilir; burada dış ve iç, kendi ve dış dünya ayrım gözetmeden birbirine karışır. Bu evrede kimi öğeler bir sonraki evreye direnirler; bu kitabımızda biz buna "birincil objektal ilişki" adını veriyoruz.

Bu niceliksel cinsel enerji artımının psişik yapının oluşumuna nasıl bağlanabildiğini göstermeden önce, süt çocuğunun kendi etkin ilişkilerini geliştirmesi için başka bir olanaksız sonuçla ilgili olarak biraz araya girmek istiyoruz.

Dünyaya doğru ileri yürüyüşünde engellenen, güçlü gerilimlerle ve sıkıntılarla karşı karşıya kalan (bunlara karşı elbette savunma düzenekleri geliştiriyor, ama ilk zamanlar bu pek etkili değildir) çocuk, anneden gelen tüm sıcaklık ve beslenme kaynaklarına geri dönüş için bir özlem duyabilir diye düşünebiliriz.[15] Diğer dönemlere görünüşte –yalnız görünüşte– anıştırma yaparak, daha sonra "yitinmiş cennet" adını vereceklerine doğru dönecektir. Bu cennet, annenin bedeni içinde ve onunla birlikte ortak bir yaşam kurmuştu; olgunlaşmamış bir varlığın en iyi koşullar içinde güvenini sağlamaya için veren bir birlik oluşturmuştu; diğer bir deyişle, en az biyolojik acı çekerek, fizyolojik işlevlerini ve savunma düzeneklerini sağlıyordu. Bebek artık sıcaklığın ve besinin sürekli olarak sağlanmadığı, tenin yumuşak ve kay-

[15] Özellikle daha sonra klinik deneyimlerin ışığı altında böyle düşünüyoruz. Analizler ve psikoterapi sırasında "geriye dönüş" özlemiyle, bu düşe bağlı sıkıntı çok sık olarak karşılaşıyor.

gan bir yüzeye değinmediği çetin bir ortamla karşılaşır. Belki de bireysel bellek izleriyle ve iç duyuların anısıyla azıcık gerilim içinde geriye doğru yayılan bu eğilim, yeniye doğru atılıma, güç isteyen şeylerin yerine getirilmesine, gerilimlere egemen olmaya karşı koyar; bu atılımı yapan önce duyumsal-devinimin, sonra psişik yapının gelişimidir. Tüm insan yaşamı boyunca etkisini gösterecek olan bu ilerleme ve geriye dönüş, bu bağımlılık ve özerklik arzusu sorunsalı, ilk biçimlenmesini bu aşamada bulur.

* * *

Demek ki yeni doğum döneminden başlayarak niceliksel bir enerji birikiminin, hayvana kıyasla bir iç gerilime yol açtığı varsayımına varmış bulunuyoruz. Cinsel enerji devinimsel etkinliğe dönüşemediği için bu olay önemlidir.

Freud'a göre aşırı bir gerilim doyum bulamadığı zaman iç sıkıntısının ortaya çıktığını anımsayalım; o bunu "serbest" bir enerjinin dışavurumu gibi tanımlıyordu; diğer bir deyişle, bu enerji bilinçli ya da bilinçsiz bir temsile bağlı değildir.

Demek ki bebek, sıkıntıya boyun eğen bir varlıktır. Bu sıkıntı insanlık koşuluna bağlıdır; daha ilk baştan kendini gösterir, kendini benimsetir. Bize göre insanın psişik aygıtı bebekte gelişerek biçimleniyor ve çocuk sosyo-kültürel biçimlenmelere bağlı olduğu kadar (örneğin annenin yetiştirme biçimi kültürlere göre değişir), hoşlanma-hoşlanmamadaki nöro-biyolojik tepkilere de bağlıdır; biçimlenmeler ve tepkiler bellekte kaydedilmiş olarak kalacaklar ve daha sonraki gelişimde sapacaklardır. Böylece ilk sıkıntıya belli bir ölçüde egemen olma gerçekleşebilir ve gerçekliğin göz önüne alınması gereği ile sıkıntıya karşı ilk savunma kurulurken, akıldışı varlık süreçlerinin uyum girişimi, devinimin daha sonraki gelişimi sırasında olası olur.

Böylece **psişik yapının** erken oluşumu iki evrede gerçekleşir.

Altı ay öncesi ilk evrede, yoksunluk görülür görülmez,[16] sıkıntı uyanır ve artar. Bebekte çok güçlü olan bu sıkıntı, insan türüne özgü sayılabilecek ve daha önce sayılan (niceliksel aşırı yüklenme) nedenler için, küçük çocukta benzeri olmayacak şekilde gelişen tüm duyumsal sistemin özgür cinsel enerjisinin yatırımlarına yanıt verir. Eğer bir savunma araya girmezse, bu keskin, dağınık ve süreksiz acı, ciddi yaralar açma tehlikesi gösterebilir, sonra oluşum halindeki Ben'i yıkabilir; narsik bir nitelik gösteren bu Ön-Ben,[17] basit ve nerdeyse biyolojik olan "kendine olan aşktan" itibaren kurulur.

Gerçekte, sürtüşme olmadığı zaman yaşamsal işlevlerin çalışması, bir zevk duyumsamasının yaratıcısıdır ve tüm canlı varlıkların yöneldiği "kendine olan aşkın" kaynağı gibi sayılabilir. Biyolojik nitelikle bu kendine duyulan aşk, iç işlevlerin olduğu kadar, yaşam ilişkileriyle de ilgili uyumlu işlevden gelen çeşitli doyumların yardımıyla beslenir ve sürer. Dünyaya yeni gelmiş insanda bu "kendine olan aşk", hayvanda olduğu gibi, dış ortamın rastlantıya bağlı yardımlarına uyar (sürekli açlığı ve susuzluğu giderme, sıcak, soğuk, tensel dokunma vd.), ama beklenmedik şekilde büyük bir iç sıkıntısı kesinlikle bu aşkı yıkabilir. Birçok yazar (araştırmacı) için şizofreni ve psikosomatik hastalıklar, yaşamın ilk aylarındaki uyumsuz, kusurlu dış katkılara bağlı olabilir; böylece biz bunu, daha sonra Ben'i kuracak olan narsik çekirdeğin bir bozulması gibi yorumlayabiliriz.

---

16 Beslenmeden doğan yoksunluk ya da tüm diğer nitelikte olanlar.

17 Yalnız bu pasajda narsizmi sıkı psikanalitik terimin dışında anlıyoruz; psikanalizdeki çeşitli kısmi işlevlerde kendini gösteren oto-erotizm evresi var burada ve altı yaşına doğru Ben'in oluşumu anında ona yönelerek onunla birleşiyor.

Ne olursa olsun, bize göre kaçınılmaz –ve gerekli– yoksunluklar dolayısıyla ve kendine özgü bir şiddetle insanda bir sıkıntı uyanıyor; başlangıçta (ilk dönemde) buna birincil narsik yara adı verilebilir. Daha sonra çocukluğun verdiği yoksunluklara, çeşitli sınırlamalara, devinimin yetersizliği nedeniyle giderilemeyen ve giderilmesi olanaksız olan arzulara bağlı nedenlerden dolayı, anne babaya bağımlılık nedeniyle diğer narsik yaralanmalara, bu ilk yara eklenecektir.

Küçük insanın bu sıkıntısı, elbette büyük ölçüde yoksunlukların önemine bağlıdır. Gelişimin bu ilk evresi boyunca çağrı işaretleri (bağırma, telaş) yoksunlukla birlikte kendiliğinden bir şekilde birbirine bağlanırken, bu yoksunluğun etkisini bir an gidermek amacıyla, bir tür bir etki-tampon rolü oynayan bir etkinlik vardır. Bu etkinlik, düşlemedir (fantasme); biz buna tüm bir bölüm ayıracağız. Karnı aç olan ve aynı zamanda bağıran çocuk, arzusunun gerçekleşmesi için sanrılar uydurur. Bizim düşüncemize göre düşleme etkinliği, kökeninde duyumsal bir sanrıdır ve bunun nedeni, sinir sisteminin erken gelişimidir.

* * *

Bununla birlikte, **psişik aygıt**, bizim tanıdığımız şekliyle ancak gerçekte ikinci evre sırasında, yani altı aya doğru kuruluyor.[18]

Bu ikinci zamanda fazla olan ve serbest kalan, aynı zamanda sıkıntı olayından sorumlu olan enerji, bizim kanımıza göre Freud'un "şeylerin temsili" adını verdikleriyle bağlı bulunur; diğer bir deyişle, şeylerin (görsel, işitsel vd.) duyumsal anılarını basitleştirir.

---

[18] Elbette bebek bir evreden ötekine hemen geçmez. Belleğe geçip algılanmayanla, algılanan evre arasında elbette bir ara evre vardır.

Bizim görüşümüze göre tüm **psişik yapının** oluşumu, serbest cinsel enerjinin "şeylerin temsilini" aşırı kuşatmasından ileri gelir.

Bu sürecin başarılı olması için iki koşul gereklidir, bunun ikisi de insanda vardır.

Bir yandan, "şeylerin temsilini" oluşturma yeteneği. Gerçekte, olağanüstü şiddette iç gerilimlerin bir hayvanda insandakine benzer bir psişik aygıtın uzun kuşaklar boyunca bile oluşmasına yetmediği açıktır. Pirimatlarda (yüksek maymun ve insanda), dış gerçeklikle yaşanan deneyimleri belleğe kaydetmeye izin veren bir merkezi sinir sistemi vardır; öyleyse benzer şekilde, yeterince çok sayıda "şeylerin temsilini" de oluşturma **yeteneği** bulunur. Küçük insanda duyumsal sistemin özellikle erken olgunlaşmasının gelişimi, izlenimlerin çeşitliliğini ve zenginliğini anlamaya, dışardan gelen bilgileri biriktirmeye izin veriyor. Henüz röfulman araya girmeden önce, baştan sona işitsel olan "şeylerin temsili" bebeğin belleğine geçmiş bulunur ve sırası geldikçe, düşsel olan itkinlikler için kullanılır. Tüm diğer imgeler gibi doğru olmayan bir imge kullanılmak istenirse, bu ilk evre süresince bebek yarı düşçü, yarı gözlemci, bir hoşnut, bir sıkıntılı olarak felçli bir insanın durumunda bulunur; tüm yaşamı boyunca, tüm şeylere göstereceği ilgi, duyumsal aygıttan başlayarak örgütlenir ve harekete geçilmezse, düşle gerçek birbirine karıştırılır. –Freud'un üzerinde ısrarla durduğu devinsel boşalma, belki de psişik yapının oluşumunun nedeni ya da nedenlerinden birisinin sonucu değildir. Bebek kendi devinirliğini kullanmayınca, işlevsel aygıtı –duyumsallığı– kendi eğilimine göre kullanır.

Burada fazla olan serbest cinsel enerjinin varlığına "şeylerin temsili"nin aşırı yatırımı için gerekli olan ikinci koşulu getiriyoruz. Şeyleri bir örnekle verecek olursak, ömürlerine gö-

re aynı yaş dilimleri içinde bulunan bir aylık bir taya ve altı aylık bir bebeğe enerjilerini harcama olanağı sunulduğunda, buradaki enerji fazlalığı çok önemlidir, diyebiliriz.

Bununla birlikte, kimi anlarda algılanmaya başlanan dış kişilere karşı gereksinim–arzu, yoksunluk ve saldırganlık nedeniyle, bu "şeylerin temsilinin" kimileri, oluşmakta olan Ben için dayanılmaz olur. Saldırganlığın düşleme olarak nesneyi yıkma tehlikesi vardır ve buna göre çocuğa aşkı ve gerekli korumayı yitirtebilir.

İşte bu sırada temel, özel bir düzenek araya girer; bu düzenek, bilinçdışını oluşturan röfulmandır.* " (...) röfulmanın özü, sadece şundan ibarettir: Bilinci uzaklaştırmak ve onu uzakta tutmak."[19] Ayrıca, "röfulman için bir koşul ortaya çıkar: Hoşnutsuzluk nedeni, doyum zevkine göre yüksek bir güç edinmelidir."[20]

Demek ki röfulman, kesinlikle insana özgü temel bir savunma düzeneğidir; bu düzenek aracılığıyla kimi "şeylerin temsili" içerde, bilinçdışında bir yerlere konur ve orada kendi dinamik varlıklarını sürdürürler; bunların bilince dönüşünü engellemek için, sürekli, bir güç harcama, bir karşı-yatırım gereklidir.

Böylece altı yaşına doğru çevreyi kapsayan ilk Tüm-Ben, özne ve nesne (yani Ben ve Öteki, Ç.N.) diye ikiye ayrılır; nesneye yatırılmış olan narsik cinsel enerjinin bir bölümü, bu sırada objektal cinsel enerji adını alır. Ben ve bilinçdışı kurulur. –Böylece bize Ben'i korumayı üzerine almış görünen röfulman, kendi narsik eğimi üzerinde değil– bu düşle-

---

* **Röfulman, içe itme** diye Türkçeye aktarılıyor. Dikkatli bir okuyucu, böyle bir çevirinin yanlış anlamaya yol açtığını anlayacaktır. H. P.

19 **Metapsikoloji**, s. 47.

20 **a.g.y.**, s. 47.

menin işleviydi ve öyle kalacaktır–, ama objektal eğim üzerindedir; diğer bir deyişle, öteki ile ilişkidedir. Nesneyi yıkma korkusu ve nesnenin kendisini yıkma korkusu, aslında röfulman olma nedenidir.

Bununla birlikte, bilinçdışının oluştuğu andan başlayarak, gerçekliğin sınavından, ve daha sonra dış dünyanın getireceği düzeltmelerden kaçan özde usdışı bir dünya doğar.

Ayrıca şunu not edelim: Ancak Ben'in oluşumundan ve dış nesnenin tanınmasından itibaren cinsellikten (artık önceki gibi oto-erotizmden değil) ve saldırganlıktan (artık sıkıntıdan değil) konuşmak olasıdır.

Bilinçdışının kurucusu olan röfulmanın temel sürecinden itibaren, **psişik yapının** oluşumunu anlamaya izin veren bir modeli kurmak olasıdır. İki temel psişik düzenekle ilgili bir söz daha söyleyelim; bunun ikisi de **saldırganlığa** bağlıdır ve bu konuya sık sık döneceğiz. İnsanda saldırgan tepilerin benzersiz bir gücünün varlığına gerçekte itiraz edilemez ve bu daha önce birincil narsik yara adını verdiğimiz şeye mal edilebilir; daha sonra bunu çocukluğun yoksunlukları, sınırlamaları ve bağımlılığı bütün olarak besler; aslında saldırganlık, Ben'in narsik acı çekmeye bir yanıtı gibi sayılmalıdır.

Çocuk doğal koruyucularına bağımlı olduğu tüm süre boyunca, kendi arzularıyla, kendi deviniminin az gelişmişliği yüzünden bunları gerçekleştirme arasındaki uyumsuzluğa bağlı olarak, eksik ve tamamlanmamış diye kendini algılar. Bu andan itibaren bütünleşmeyi ve koruyucularına benzemeyi arzular. Sözünü ettiğimiz narsik yara nedeniyle bu arzu, ötekinin gücünün saldırganca ele geçirilmesi gibi düşleme olarak yaşanır ve bu arzunun sakatlanmasına ya da yıkılmasına yol açar. Çocuğun tüm büyümesi, tüm güçlenmesi, tüm gelişimi, kendi bilinçdışında anne-babanın, ötekinin, nesnenin,

aleyhine gerçekleşerek yaşanır. Öç alma korkusu[21] ve temel bir suçluluk (duygusu) buradan gelir.[22] Bu psişik süreç, Odipus çatışmalarının mutlu bir şekilde geçmesi durumunda her ne denli yumuşamış olsa da, yetişkin bireyde yaşam boyu direnir ve sayısız usdışı davranışların (mazoşizm, mutluluk karşısında sıkıntı, başarısızlık nevrozu vd.) kaynağı olur.

İnsanın kendi benzerleriyle ilişkilerinin içe mal edilmesinden türeyen ikinci temel bir düzenek –psikanaliz dilinde "objektal ilişki" denen ve bilinçdışına mal olan ilişki–, kimlik sürecinin kaynağıdır. İçe mal edilme nedeniyle, ilişkinin yönünü değiştirir. Örneğin bireyin **dış** nesneye (bir başkasına, Ç.N.) karşı saldırgan ilişkisi –özellikle anne-babaya karşı ilişkisi– bir kez içe mal edilince, bireye karşı iç nesnenin saldırgan ilişkisine dönüşüyor. İçe mal edilmiş nesne –ya da imago–, Freud'un "tepinin psişik temsili" dediğine dönüşür. Böylece Odipus çatışması sırasında erkek çocuk kendi gelişim arzusunu ve babanın iğdiş edilmesine bağlı olarak annenin elde edilmesini düşleme olarak yaşar ve bu olgu sınırlı bir imgeyi, babanın iğdiş edici bilinçdışını içe mal eder; işte bu Üstben'dir. Bir anne, bir baba için biri iyicil, öteki düşman bilinçdışı dört imge kurulur –böylece dört imago olur– ve normal olarak bireyin Ben'i ile bütünleşir, onun gücünden ve zayıflığından sorumlu olur. Elverişli durumlarda ve bu kimlik kazanma sayesinde birey yalnızca nesnenin "niteliklerini" edinmez, ayrıca Tüm-Ben ile "narsik yara izi"nin

---

[21] Böylece **çift değerlilik** ve insanın kendi benzerleriyle tüm ilişkilerinin izleri anlaşılabilir. Çift-değerlilik, diğer bir deyişle, ayrılmaz biçimde iç içe geçmiş aşk ve kin; gerçekte sevmek, ötekinde sevileni elde etmek istemektir. Elde etmek ise, bilinçdışı için ancak saldırgan bir işlemle gerçekleşir. (Ayrıca bakınız: Freud, **Ortaklaşa Psikoloji ve Ben'in Analizi**, s. 113).

[22] Bir kişiye karşı suçluluk –eğer anımsarsak– en iyi şekilde o kişinin sevgisini ve koruyuculuğunu yitirme diye tanımlanıyor.

bölünmesi sırasında nesneye yönelmiş narsik cinsel enerjinin bu bölümünü ve böylece az çok elden geldiğince çeşitli narsik yaraları kapsar.

* * *

Eğer önceki verileri özetlemek istersek, diyebiliriz ki, insanın kökenlerinde, bedensel bir özgünlüğün bireşimi vardır: Birisi, dayanılmaz bir iç enerji geriliminin kaynağıdır, öteki, temsilleri oluşturan ve tutan aygıtsal bir yeterliktir; bu yeterlik, benzeri olmayan bir düzeye varacak kadar yüksek maymunlarda (ve insanda) derece derece gelişmiştir. Serbest cinsel enerji, özellikle duyumsal gelişimin erken olgunlaşması nedeniyle insanda bol olan bu temsilleri kullanır. Ben'in dayanamayacağı kimi temsiller, bilinçdışına gönderilmiş olabilir. Tanıdığımız şekliyle insanın psişik aygıtı, bu temeller üzerinde yavaş yavaş gelişir.

Böylece kendi ana çizgileri içinde **psişik yapının** nasıl oluştuğu anlaşılabilir. Bununla birlikte, bir çalışma varsayımının söz konusu olduğunu bilerek, Claude Bernard gibi bir uzmanın görüşlerinin biraz ötesine geçerek daha öteye gitmeyi deneyemez miyiz? İşte onun söylediklerinden bir alıntı:

"Eğer bizim duygumuz **niçin** sorusunu soruyorsa, aklımız da, **nasıl** sorusunun yalnız kendi erimimiz içinde olduğunu gösteriyor. Bu an için demek ki, nasıl sorusu yalnız bilgini ve deneyimciyi ilgilendiriyor."[23]

Gerçekte yalnız **işleyiş** sorununa değil, ayrıca süreçlerin **işlevi**ne de yaklaştığımız zaman, acaba **nasıl** ile mi, yoksa **niçin** ile mi ilgilendiğimizi birbirinden tam olarak ayırmak güçleşiyor. Bu bölümün başına yerleştirdiğimiz pasajda Freud "sinir sisteminin genelde uyarılara egemen olmak"

---

[23] Claude Bernard, **Deneysel Tıbbın İncelenmesine Giriş**, s. 130.

görevini yüklendiğini yazdığı zaman, artık **niçin** alanına iyice adım atmış bulunuyordu.

Biz tam olarak Freud'un bu varsayımının peşinden şimdi bir tezi savunmak istiyoruz: Psişik aygıt, kimi iç uyarılara egemen olmak amacıyla gelişmiştir, çünkü bu gerilimin şiddeti, türün yaşaya kalmasını yok edebilirdi.

Bedensel insan özgünlüğü ile ilişkili olarak enerji birikimi ile, gerilime yol açan enerji yükünü, iç gerçeklikle dış gerçeklik arasında denge kurucu işlevi içindeki Ben'i korumaya yönelik süreçlerin oluşumu ile ayrı ayrı betimlemek elbette aldatıcı olur. İnsanlığın ilk kuşakları, hiç kuşku yok serbest durumda iç cinsel enerjinin [24] dolaşımı ile belirginleşmiyordu; diğer bir deyişle, hiçbir düzenleme düzeneğini harekete geçirmiyorlardı.

Bununla birlikte, bu ayarlama düzeneklerinin, başlangıçtan bu yana yavaş yavaş değiştiğini düşünüyoruz ve o dönemde, bugün gözleyebildiklerimize tam olarak benzer karakterler yoktu.

Aşırı cinsel enerji gerilimi ve bu gerilimin serbest kalmaması karşısında sıkıntı olayına yol açan kimi düzeneklerin, doğal ayıklamayla korunduğu düşünülebilir;[25] bu yaşam ilişkilerinde (gerilimleri dış dünya ile uyumlu yaparak) olduğu kadar, fizyolojik işlevlerin düzenlenmesinde de geçerlidir. Kısacası, insanın evrimi, hayvanınkinden ayrı bir yol izler, ama çok benzer bir modele uyarak. Psişik aygıtın kendi çeşitli savunma düzenekleri ve çeşitli yapılarıyla derece derece

---

[24] Biz de Freud ile birlikte, sıkıntıyı kullanılmayan cinsel enerjinin bir alt-ürünü gibi sayıyoruz. Aşırı bir gerilim yükü, serbest kalamadığı için, sıkıntı olgusunu yol açıyor.

[25] Kuşkusuz evrimden çok burada bir çeşitlemeden söz etmek daha yerinde olur.

gelişimi, kendi güvenliğini sağlamak için, insanın bedensel özgünlüğünden ileri gelen olağanüstü iç gerilimi engellemek amacını taşıyor olabilir; her şeye karşın, dış dünyayla tümüyle anarşik olmayan bir ilişki amacını taşıyor olabilir; bu ilişki olmadan türün yaşaya kalması güvence altına alınamazdı.

İlk insanlarda cinsel enerji ve sıkıntı, "şeylerin temsiline", "şeylerin" duyumsal anılarına –görsel, işitsel, dokunma vd. –böylece bağlanmış olabilir. Cinsel enerji, sıkıntı ve temsil arasında bu bağ olmadan, **psişik yapı** kendi gelişimini sürdüremezdi. İnsanda Ben'in savunmasının temel düzeneği olan röfulman –ve bilinçdışının yaratıcısı–, eğer uzaklaştırılacak temsiller varsa çalışır. Olası bir düzenlemenin ilk evresi, biçimi olmayana biçim verir, temsillerde serbest durumda bulunan bir enerjiyi bağlar. İkinci evre ise, bütünleşme düzeyleri yaratmaktan ibarettir.

Biz burada insanın psişik aygıtını, Freud'un çalışmalarından çıktığı gibi betimleyemeyiz. Bununla birlikte diyebiliriz ki, Ben'in elinde tuttuğu merkezi rol, dış gerçeklikle iç gerçeklik arasındaki ilişkileri denetir.

Eğer içtepileri denetmekle, engellemekle, hatta bilinçdışına göndermekle görevli **savunma düzenekleri** yoksa, Ben'i bu içtepiler istila edebilir –ayrıca psikozda da durum böyledir.

Yalnızca insanda var olan röfulmandan daha önce söz etmiştik. Ama arzu edilmeyen olayların başa geldiği ve büyük bir olasılıkla bu olayların tam anısının onda kaldığı yerlerden uzaklaşan hayvanın kimi sakınma davranışlarının süreçlerine yaklaşmak, bizim için olası olmaz mı? İnsanla hayvan karşılaştırıldığı zaman, insanın iç alanında, yani psişik yapısında, bir tür aşı yapıldığını düşünmeden edemiyoruz; bu süreç diğer canlı yaratıkların ya yaşam ilişkilerinde, ya da fizyolojik düzeylerinde bu zamana değin kendi işleriydi

veya iç ortamın dengesini (CI. Bernard) ya da homeostazi dengesini (Cannon) sağlıyorlardı. Nasıl ki, sosyo-kültürel edinimlerin aktarımları, uygarlığın gelişimini daha az "doğaüstü" gibi gösteriyorsa; benzer şekilde, böyle bir materyalist görünüm de insanın özgünlüğünü ve türün yaşaya kalma amacıyla daha genel düzeneklerin varlığını aynı zamanda birlikte göz önüne alıyor. İnsana özgü bedensel yapı –duyumsal olanla, devinimsel olan arasında kopukluk–, savunma düzeneklerine ve yine özgül olan düzenlemelere yanıt veriyor. Psişik yapı, burada ruhsal-duygusal iç ortama uymuş biyolojik düzenleme düzeneklerinin modeline göre gelişmiş olabilir. "Psişik aygıt", örneğin ısı düzenlemesi "aygıtı" modeline göre ve aynı amaçla çalışıyor. Ayrıca Freud da, insanın psişik yapısının işleyişini, fizyolojik ya da fizik modellere göre kurdu. "İşlev organı yaratır" görüşüne göre iyi bilinen ve yerinde eleştirilen formül, insanda karşılaşma zorunluluğunun ve aygıtsal yeterliliğin psişik yapıyı yaratmak için ona yanıt verdiğini yazarak değiştirilebilir.

Benzer şekilde bilinçdışının kendisi de insana özgüdür, ama daha en geniş bir bütünün içinde Altben yer alır ve hayvanlardaki güdü de buradan ileri gelir.

Bilinçdışı, kendi doğası gereği "emperyalisttir" ve tüm psişik aygıtın içine sızmaya ya da onu istila etmeye çalışır. **Koruma düzeneği**, bu eğilimin bir sonucudur. Bu düzenekle –doğası gereği– bilinçsiz olan ve bilinçdışına itilen arzular ve korkular, bizim ruhsal-duyumsal ve bilinç aygıtlarımız aracılığıyla savunma algımızı değiştirerek dış dünyaya yansırlar.

Yansıma yalnızca bir savunma rolü oynamaz –röfule olan korkulara ve arzulara çıkış izni verirler; demek ki iç gerilimi azaltırlar. Gerçekte, herhangi bir dış "nesne" yansımaya olası bir desteğe ilgisiz kalmaz. Örneğin bir paranoyak yoğun bir şekilde dışa yansıtma yolunu kullanır, ama çoğu za-

man gerçekliğin kimi yanlarını kullanarak. Eğer paranoyak kendi bilinçdışına tümüyle yabancı ise de, gerçekte çevresindekilerinin hareketleriyle ilgili olarak özenli bir dikkat sayesinde onların bilinçdışını çoğu zaman ince bir sezgiyle kavrıyor, çok ince algılamalara duyarlı oluyor.[26] Evrensel ama psişik yapıya göre az çok yoğun olan yansıtma eğilimi, yansıtma yapacağı iyi "destekleri" bulmak amacıyla dış gerçekleri her zaman daha çok tanımaya böylece bireyi itebilir ve böylece bizim ayrımlarla benzerlere ilişkin ayırt etme gücümüzü keskinleştirebilir.

Eğer Kant'a göre bizim dünyayı algılayışımızı zamanın, uzamın ve bilinçli düşüncenin özelliklerinin kategorileri dışında gerçekleşebildiklerini düşünebilirsek, o zaman bizim bilinçdışı yansıtmalarımızın dış dünya görüşümüzü değiştirdiğini, Freud'a göre kabul etmek gerektiğini eklememiz gerekiyor. Daha sonra sık sık değineceğimiz gibi,[27] insanlığın doğuşundan bu yana annenin çift-değerli imgesi, kendi bütünlüğü içindeki doğal dünyaya bilinçsizce yansımıştır. Bizim doğayla ve yaşamla ilişkimiz, annenin imgeleriyle olan bilinçdışı iç ilişkilerimizi sonuç olarak etkileyecektir. Güncel gerçeklikle ilişkili olmadığından, elbette bu çok yerinde olarak usdışıdır.

Son olarak insan bilinçdışı varlığının üçüncü sonucu, yineleme kompülsiyonunun,* aynı davranışları sınırsızca sürdürme eğilimidir. Nevrozlularda iyice belirgin olan bu yineleme eğilimi, direnme eyleminden ya da savunma düzeneklerin-

---

* Kompülsiyon: suçluluk duygusu ya da sıkıntı nedeniyle bir hareketi yapmadan duramamak.

26 "Stalin'in benzeri olmayan uyanık ve direnen bir esprisi vardı. Onun yanında, onun dikkatini çekmeden en küçük bir şeye dikkat çekmek, bir şeye işaret etmek olası değildi." Milovan Djilas, **Stalin'le Konuşmalar**'ın yeni basımına önsöz.

27 Kitapta iki bölümü imagolara ayırdık.

den ileri gelir ve bunların kendilerini de, bilinçli yaşama doğru dönüş yapma eğiliminde olan röfule insanın içindekiler besler. Bilinç kazanmaktan tümüyle sakınarak ve Ben'i koruyarak bilinçdışına gönderilmiş arzulara belli bir tarzda dolaylı doyum verir –karşılıklı bir uzlaşma gerçekleşir. Çelişkili güçlerin böylece dengeye vardığı bu "biçim" ve bu "tam", böylece kimi kez önlenemez bir güç kazanır. Yineleme kompülsiyonu, böyle olguları belirtmek için soyut bir kavramdır.[28] Burada da yine, bu düzenek nedeniyle güncel gerçeklik ve bireyin güncel gerçeklik olasılıkları yadsınır, yaşanmış, öznel geçmişin üst üste gelmesiyle nesnel olan şimdiyi güç duruma düşürür.

* * *

Bu bölümün üçüncü kısmını, insanda benzeri olmayan bir şekilde gelişen bir etkinliğe, düşsel olan, bilinçsiz ve bilinçli bir etkinliğe ayıracağız. Bu etkinlik bize röfulmandan çok daha önce iş görmeye başlamış görünüyor. Düşlemenin (fantasme), Ben'in (ya da Ön-Ben'in) narsik çekirdeğine karşı bir savunma –ya da dengeleme– rolü oynadığı söylenebilir: Düşleme Ben'i narsik yaralara karşı korur ve nerdeyse biyolojik olan bu "kendine olan aşkı" tutmayı ve sabit kılmayı dener; küçük çocukta bu "kendine olan aşk", çok sürekli bir şekilde yaralanma eğilimi gösterir ('narsik kanama'dan söz edilebilir) ve bizim yetişkin hastalar rahatsızlık duydukları zaman, onları iyileştirmek oldukça güçtür. Ayrıca bu rahatsızlık, daha sonraki çöküntüye son derece uygun bir zemin hazırlar. Böyle bir durumda, bir savunma biçimi, hayran olu-

---

28 Freud: "Anımsamak, Yinelemek ve Hazırlamak' 1914. Yineleme kompülsiyonunun bu ilk yorumu, klinik planda bize yeterli görünüyor ve kendi başına da çok yeterli. 1920'den başlayarak Freud'un yineleme kompülsiyonunun Ölüm Güdüsü'nden türettiği biliniyor.

nan bir kişi aracılığıyla çok erkenden kendini sevmekten ileri gelebilir: Güneş ışınlarının kendi üzerine gelip yansıması gibi, bu varlığın parıltısının bir bölümü için hayran olunan bir varlığı ve kendini çok narsikce sever. Bununla birlikte, birey ötekine bağlı olarak var olan ilişkiye çok duyarlı ve bu ilişkideki en küçük değişikliklere nerdeyse allerjik olur; eğer ilişki ortadan kalkarsa, doğrudan doğruya yaşam güdüsünden gelen ve her canlı varlıkta bulunan nerdeyse biyolojik olan bu aşkın yokluğu yüzünden kendini ölüme bırakır.

Röfulmanın kendisi Ben'i korumayı ne narsik eğilime ne de objektal eğilime, yani başkalarına göre olan ilişkilerine bağlı olarak üzerine almış görünüyor. Nesneyi (ötekini) yıkma korkusu, onun kendisini yıkma korkusu, aslında röfulmanın başlıca nedenlerindendir.

İnsanı kendi kökenleri ve kendi psişik yapısı içinde yalnız materyalist açıdan ele almak bize çelişkili görünebilir ve her ne kadar insan varlığını dışta bırakmasa da, usdışı temel bir sonuca varabiliriz.

Daha önce varsayımını açıkladığımız gibi, bilinçdışının oluşumu, insanın bedensel özgünlüğü ile ilişkili olarak bir gerekliliğe yanıt verir. Düşleme etkinliği ile röfulman, iç ortamın denge kurmasına izin veren görevi yüklenir ve böylece daha sonra Ben'in yaşaya kalmasını güvence altına alır; bu Ben'in daha sonra işlevini yerine getirmesine izin verir (çünkü ilk başta Ben'i sıkıntı ve cinsel enerji gerilimleri tehdit eder). Burada olumlu ve usdışı bir bedel ödenir ve çeşitli anlatım biçimleri yer alır: Yineleme eğilimi, yanılsamanın yaratıcı yansıması vd.

Bununla birlikte insanda geriye dönüşe karşı koyan bir ilerleme ya da olgunlaşma eğilimi de vardır; özerklik arzusu, bağımlılık gereksinimine karşı koyar.

Bu arzular çevrenin içindeki bireyin etkinliği ile, gerçekliğe karşı savaşım ile doğrudan ilişki içindedir; bu gerçekliğin direnişi, yapıcı olduğu kadar yıkıcı olan insan gücünün daha doğru bir değerlendirilmesini verir. Böylece birey savaşırken "yaşamayı öğrenir". Bununla birlikte, kolayca anlaşılacağı gibi, gerçekliğin daha az usdışılığının göz önüne alınması, insanın kendi deviniminin görece gelişiminin göreceli olarak yavaşlığı nedeniyle ancak daha sonraları olasıdır. Nasıl ki, kendi zamanlarında gerekli olan düşleme ve bilinçdışı, insanın usdışı eğilimlerinin kökenindeyse, benzer şekilde, dünya üzerindeki etkinlik de, köken olarak insandadır ve insanda, kaynağını doğa üzerinde ussal bir güce sahip psişik bir aygıt oluşur.

Baba imgesinin içe mal edilmesinden sonra olağanüstü bir gelişim gösteren bu olgunlaşma ve özgürlük arzusu, gerçekte insanın usauygun gücünün gelişimine dayanır. Usauygunluk kendi amacına göre tanımlanır: Bu amaç, insanın iç ve dış çevre baskısının azalmasıdır –psikanalizin tanımına göre, Ben üzerine bilinçsiz usdışı baskının azalması ve bizim dünya görüşümüze benimsettiği çarpıklığın düzeltilmesi de bunun içindedir. Bu olgunlaşma, özgürlük, özerklik arzusu; bu ussallaşma gücü ve bu hafifleme yeteneği, yalnızca yaşam güdüsünün dile getirilmesi midir diye insan kendine sorabilir; insanın çocukluğunda nerdeyse biyolojik olarak yaralanan ve onun psişik yazgısından sorumlu bu "kendine olan aşk", yaşam güdüsünün yalnızca dile getirilmesi midir diye yine sorulabilir. Bir narsizmin dile getirilmesi, insanlığın doğuşunda ondan eksik kalan[29] bu parçayı (ilk basit narsizmden, Ben'in idealine değin) sapa yollardan ona geri

[29] Bilinçdışının bu eksik kısmı bir başkasının kendisinden saldırganca alınmıştır diye her zaman yaşaması, bu dramı oluşturur.

getirme eğilimini gösterir; diğer bir deyişle, sözün kısası, kökendeki tümlenmemişliği ve uyumsuzluğu, ruhsal-duygusal ve zihinsel gelişime dönüştürür.

II. BOLK'UN KURAMI

Küçük çocuğun duyumsal-devinim gelişiminin uyumsuzluğu, yetişkin duruma varmak için gerekli olan uzun bir dönem, dördüncü ve beşinci yılda başarısızlığa uğrayan cinsel tepi, birer bilimsel olgudur.

Bu olguları açıklamak için çeşitli varsayımlar ileri sürülmüştür. Bolk'un kuramı içlerinde en devrimci görünenidir. Bununla birlikte, bir kez daha yineleyelim ki, burada söz konusu olan varsayım kabul edilebilir ya da reddedilebilir; oysa yorumlamayı amaçladığı olgular –diğer bir deyişle, insan varlığının ilk gelişim evrelerindeki bedensel özgünlükler– karşı çıkılır gibi değildir.

Bolk'un bir kongrede verdiği konferanstan hareket edilerek onun kuramının özünü özetlemek olasıdır –o sırada Bolk Amsterdam'da anatomi profesörüydü ve bu konferansta kendi tezlerini sunmuştu.[1]

Sunuşta bir kolaylık olsun diye, özellikle betimlemeye elverişli ve konferanstan alınmış örneklerle kanıtları önce bu kuramın dile getirilmesinde vereceğiz. Sonra psikanalizci

---

[1] "İnsanın Oluşum Sorunu", **Revue Française de Psychanalyse**, no 2, 1961, s. 242-279. Bu arada G. Lapassade'ın çok ilginç kitabını da söyleyelim: **L' entrée dans la Vie** (Yaşama Giriş), 1963. Kitapta yazar Bolk'un tezlerine dayanıyor.

bir okuyucunun sonuç çıkarabileceği –ama Bolk'un konferansında elbette açıklanmayan– içerikleri açıklığa kavuşturacağız.

İnsanla yüksek maymunlar arasındaki benzerlikleri araştıran karşılaştırmalı anatomi ya da fizyoloji ile ilgili olarak Bolk için önemli görünen yöntemle yetinmemek gerekir. Burada bir soy zincirinin varsayımı "insanın özel olarak özgünlüğünün incelenmesi" tehlikeye düşüyor:

"İnsanın biçimini kuran ve bu yapıya neden olan bir kavrama varmak için, bunu düzenli düz bir çizginin sonucu gibi saymamak gerekir (...) ama insanın kendisi bu sorunun amacı olmalıdır. Organizma olarak insanın öz doğası nedir ve biçim olarak insanın özü nedir?"[2]

Bolk insana özgü morfolojik karakterleri ararken, onun şu özgünlüklerini kabul ediyor –biz burada yalnız başlıcalarını anıyoruz: **Orthognathisme**,[3] tüylerin yokluğu, derinin renk maddesini yitirmesi, gözlerin ve saçların renginin açılması, kulak kepçesinin biçimi, mogol kıvrımı, **Foramen magnum**'un merkezi durumu,* beynin (bedene oranla, Ç.N.) çok ağırlığı, bıngıldağın öne çıkışı, kadınlarda büyük dudaklar (cinsel organdaki büyük dudaklar olmalı, Ç.N.), elin ve ayağın yapısı, kalçanın biçimi, kadında genital (cinsel) deliğin karına doğru yönelmesi, dişlerde belli çeşitlilik ve kafatası kemiklerinin bitişme yerleri.

Ortak özellikler arasında özgül karakterler var mı, yok mu?

Hepsi için ortak olan bir noktanın varlığını Bolk onaylıyor: "Süreklilik kazanan koşullar ya da dölütlerin durumu. Di-

---

* **Foramen magnum**: Kafatasında büyük delik.

[2] a.g.y, s. 245-246.

[3] **Orthognathisme**: "Alından çeneye dik inen profil çizgisi gibi genel durum".

ğer bir deyişle, diğer primatlarda geçici olan, ama insanda dengesini bulan dölütün (foetus) yapısal özellikleri ya da biçim ilişkileri."[4]

Bolk'un açıkça devrimci olan kuramının aslı şu:

"Eğer kendi kuramımı biraz özlü bir tümceyle dile getirmek istersem, bedensel görüş açısından insanı, genetikçe dengesini bulmuş primatin bir dölütü gibi sunarım."[5]

Primatlar ya da maymunlar, bir yaratığın tamamlanmasına değin götürdüğü biçimdir; insan bu yaratığın bitmemiş –dölüt– biçimini temsil eder.

İnsanın fizyolojisi, büyümenin yavaşlığı ve genel olgunlaşmayla kendini belli eder:

"Gelişimi insanınki kadar yavaş olan bir memeli (hayvan) yoktur; onunki kadar ana-babaya bağımlı kalmazlar. İnsan kadar uzun bir gelişim döneminden yararlanan bir memelinin adını bana verebilir misiniz? Bu yavaşça yavruluktan çıkmaya, olgunlaşmanın bu yavaş dönemine, başka memelilerde örneğini görmediğimiz çok geciken bir yaşlanma eklenir. Dölleyici işlevinin sönmesinden sonra başka hangi hayvan bu denli uzun ve salt bir bedensel varlıktan yararlanır."[6]

Böyle evrimci bir gecikme sürecinin nedenine gelince, Bolk bunu salgı sisteminin işlevinin "değişiminde" görüyor –bu sistem yalnızca bedensel büyümeyi yönetmiyor, ayrıca organizmanın yapıcı iki öğesi olan **Soma** ve **Germen** (beden ve üreme hücreleri) arasındaki bağı oluşturuyor. Salgı sisteminin ekonomisinde dizginleyici öğeler, insanda artan bir önem kazanır.

---

[4] S. 248.
[5] S. 249.
[6] S. 251.

Her zaman insanda daha çok etkisini gösteren bu evrimci gecikme ("taş çağının insanı daha hızlı gelişiyordu, diğer bir deyişle, bugünkü insana göre daha genç yaşta yetişkindi"),[7] süreç olarak yalnız insana özgü değildir: Yalnız onun yoğunluğu özgündür.

Daha açık söyleyelim; gerçekte Bolk için insan birkaç on bin yıl önce vaktinden önce doğmuş bir tür mucizeyle yaşaya kalmış, o andan sonra olduğu gibi üremiş bir maymun dölütü değildir.

Bolk'a göre insan salgıya bağlı fizyolojik bir gecikmenin, büyümedeki olgunlaşmadaki gecikmenin ürünü; bu gecikmenin aşağı maymunlardan antropoidlere (insansılara) değin olan primatlarda derece derece etkileri gözlenebilir. İnsanın kendisi "sabit" değildir; gecikmenin her zaman daha çok kendini göstermekte olduğu oluşan bir varlıktır.

Tüy örneğini alalım.

Aşağı maymunlarda yavru tam bir kürke sahiptir.

Kuyruksuz şebeklerde yeni doğmuş yavrunun karın bölgesinde kıl yoktur, çok geçmeden kıllar çıkar.

Şempanzelerde ve gorillerde olduğu gibi antropoidlerde de yavru, çok önemli bir benzerlikle insan yavrusundaki kadar saçlarla doğar. İki ile üç ay arasında beden tümüyle kıllarla örtülür; yalnız goril ırklarında göğüs tüm yaşam boyunca kılsız kalır.

İnsanda çocuk, baştaki saçların dışında çıplak doğar. Dişi cins bu durumu korur. İnsanda ergenlik sırasında çok belli yerlerde tüyler ortaya çıkar.

Bolk'a göre saç dökülmesinin ortaya çıkışı, bir sonraki evreyi pekâlâ oluşturabilir; bunun bir sonraki sonucu insanın tü-

[7] S. 259.

müyle kıllarını yitirmesi olacaktır, diğer bir deyişle, özel bir nitelik –bedenin tüyleri– tümüyle dölüt durumundaki gibi olacaktır.

Bolk'a göre gecikme kendi etkilerini sürdürüyor:

"Bu yaşamsal sürecin engellenmesindeki artışın, kendi canlılığını, dış kaynaklı ve zararlı görünümlere karşı kendi direnç gücünü, sözün kısası, korunma olasılıklarını azaltmadan belli bir sınırı geçemeyeceğini anlayınız. İnsanlık insanlaşma sürecine ne kadar çok girerse, bir adım daha atmanın yok olmak anlamına geldiği kaçınılmaz noktaya o kadar yaklaşır. Bu noktadan önce durma gücüne sahip değildir. Kendi yükselişini sürdürmeli ve kendi sonunu hazırlamalıdır".[8]

Bolk'ta insan varlığının öznelliğinin nasıl kendini gösterdiğini burada görüyoruz: Bilimsel olarak sağlam ve kanıtlarla donanmış bir kurama, en azından hiç de gerekli olmayan bir ideoloji ekleniyor:

"Bugünkü insanlık da, burada sonsuza değin bulunmuyor; o da her şeyi yöneten doğa yasasına boyun eğiyor; bu doğa yasası bireye, türe ve topluluğa sınırlı bir varoluş süresi vermiştir. Yalnız yaşam sonsuzdur ve değişmez; ona aktarılan biçimler geçicidir".[9]

Doğanın yasası... Elbette var. Ama bizim türümüzde bir başka yasanın gelip denge kurması özel olarak insana özgüdür ve buna doğa üzerinde ussallık erki denilebilir; diğer bir deyişle, şeylerin fizyolojik ya da patolojik baskısını hafifletme olasılıkları vardır. Eğer bu giderek gelişen gecikme, insan türünün varlığını bir sona götürüyorsa, iç salgı bezlerinin gelişimi, hatta aşı bilimi, buna bir çare bulmaya izin verecektir.

---

[8] S. 278.
[9] S. 278.

Örneğin, şimdi birçok durumlarda, iç salgı bezlerinin yetersizliğine geçici çare bulmanın, gebeliğin ilk üç ayında çocuk düşürmeye yol açtığı biliniyor; Bolk'a göre bu çocuk düşürme, giderek artan insan gelişiminin gecikmesiyle ilişkilidir.

Burada bizim bu denememizin önemli konularına el atmamız gerekiyor; şöyle ki, insan için doğa ve yasaları, anne imgesiyle uyumlu ve bilinçdışında yaşanmıştır. Oysa usauygunluğun erki, baba imgesiyle uyumlu ve her zaman bilinçdışında yaşanmıştır.[10] Bu görüş içinde Bolk'un anne gücünü –burada yaşam, doğa sınırsız erk gibi sayılmıştır– babanın gücüyle dengeye getirmeyi tümüyle unutması anlamlı görünüyor.[11] Denilebilir ki, bu anne-doğa ideolojisinde, kendi yanılgısını silerek, kendi açısından bir "zayıflığı" bir tür temizliyor.

Benzer şekilde, hoşa gitmeyecek ırkçı bir çınlama gelip salt bilimsel kanıtlara karışıyor:

"Siyah ırkla Kuzeyli ırkı arasında en büyük karşıtlık yalnız fizik görünüş açısından değil, ayrıca biyolojik açıdan da görünüyor. En hızlı gelişimin, en kısa annelik evresinin, en hızlı yaşlanmanın tanıklığına göre zencilerde yaşam gidişinin gecikmesi, öteki ırka göre henüz en yüksek derecesine varmamış. Bu benim gibi ırkların eşitsizliğine inanmış bir partizanın kuramına dayanmış olursa, kolayca anlaşılır."

En kısa annelik evresi ile en uzun yaşlılık döneminin zencilerde ekonomik az gelişmişlikten ileri geldiği söylenerek buna kolayca karşı çıkılabilir. Tıp hizmetinin yokluğu ve yeter-

---

[10] Daha önce de gördüğümüz gibi, bu ancak baba imgesinin içe mal edilmesinden sonra gerçekten gelişmiştir.

[11] Burada ikinci derecede bir usdışılık söz konusudur. Birinci derecede kaçınılmaz olan, doğayı ve yaşamı anne imgesine, baba imgesini ussallığa bağlar. İkinci derecede olan, anneye düşsel bir zafer kazandırmak için, iki imgeyi karşı karşıya getirmekten ibarettir.

siz beslenme bundan sorumlu görünüyor, çünkü beyaz halkın tabakaları arasındaki erken yaşlanma olgusunun, yetersiz beslenme ve tıp kaynaklarından yoksunluğa bağlı oluşu bunu doğruluyor.

Bolk gibi bir ırkçının bunu söylemesinde belli bir mizah var, bununla birlikte, onun kuramının kendisine dayanarak bile zencinin geri bir yaratık olduğunu açıklamaya olanak yoktur: O Beyaz'a göre "ileri" ('ileri itici' diyor Bolk) bir varlıktır. Ama bu bedensel, iç salgısal "ilerleme", kendi "geriliği" ile açıkça tanımlanan en ileri insandan uzaklaşıyor. Bolk'a göre zenci, beyaza göre daha çok hayvan ve daha az insan.

Bir kez artık karşı çıkılmış olan bu fazladan ideoloji –elbette titizce materyalist– bir kuram olarak kalıyor ve çok sağlam desteğe sahip görünüyor.

Bununla birlikte, tümlenmesi gerekli bir kuram. Çünkü insanın şeyler üzerindeki etkisinin dengeleyici yeteneklerinin aleyhine olarak, yalnız onun zayıflığı, hatta hastalığı (hasta bir hayvan oluşu) üzerinde duruluyor. Onun olumluluğunun aleyhine olarak doğal yasaya göre "eksikliği" üzerinde, olumsuzluğu üzerinde duruluyor: usauygun yapma gücü demek, dış baskıları hafifletecek tarzda çevreyi dönüştürmek gücü demektir.[12]

Bununla birlikte, eksiklik üzerinde durmak çok inatçı görünüyor. Önceki bölümde belirttiğimiz gibi, gerçekte insanın bedensel varlığının özgünlüğü ile, bilinçdışının oluşumu arasında bir neden sonuç ilişkisi var. Yine ilk devinimsel güçsüzlüğü ve doğal koruyucularına karşı uzun yıllar süren ba-

---

[12] Örneğin soğuğa, yiyecek kıtlığına, salgın hastalıklara, karanlığa, yer çekimine, uzaklığa vd.lerine karşı savaşım gibi. Son zamanlarda bedensel kökenli aşırı iç baskılara karşı savaşım (doktorluk, cerrahlık) ve psikolojik iç baskılara karşı savaşım (psikanaliz).

ğımlılığı ile, bir kişiye ya da bir varlığa karşı ruhsal-duygusal bağımlılığı içinde aldatıcı ve usdışı güven arayan daha sonraki eğilimi arasında bir neden sonuç ilişkisi vardır.

Bununla birlikte, bu "eksiklik", bu psikolojik ya da ruhsal-duygusal olumsuzluk insanda bu ussal erkin "olumluluğu" ile tam olarak bir denge kurar ya da kurabilir. Psikanaliz sağaltımı, çocukluktan kaynaklanan ve bağımlılık arzusunu artıran, bireydeki bağımsızlık ve gelişim arzusunu engelleyen güncellik dışı güçlerin bilincine varmaktan başka bir şey değildir.

Dölütleşme denilen Bolk'un kuramı işte böyle.

Bu kuram kuşkusuz insanın oluşumunun yalnız biyo-fizyolojik olarak ilk açıklamasıdır. İnsanın **nasıl** görünebilecekken, **niçin** görünebildiğini iyice bize gösteriyor. Eğer bu kuramın temelini kabul edecek olursak, insan türünün doğuşunu olası kılan çok sayıda koşulun bir araya geldiği de kabul edilir. Dölüt yatağının kıvrımlarının direncinden olduğu kadar, kafa kemiklerinin erken kaynaşmamasından ileri gelen kafatasının hacmi, beynin benzeri olmayan gelişimini **olası** kılıyor; diğer bir deyişle, daha karmaşık ve daha çok sayıdaki sinir devresinin yerleşmesi, merkezi duyumsal algının bütünleşme sistemlerini olduğu kadar, sistemlerarası ve bellek kazanma bağlantılarını da çoğaltıyor.

Öte yandan, küçük çocuğun dünyaya erken gelmesi ve olgunlaşmasının yavaşlığı, uzun yıllar boyunca büyüklerin koruyuculuğunu kaçınılmaz yapıyor ve çocuklukta korunanla koruyucu arasında karmaşık psikolojik ilişkilerin **nasıl** yerleştiğini anlamamıza izin veriyor. Denilebilir ki, bu olgular düzeninin ortaklığı içinde aygıtsal ve psikolojik nitelik insanın özgünlüğünü kuruyor.

Bir kez daha ekleyelim ki, eğer insan kendi anatomik ve fizyolojik özgünlüğünü doğaya karşı bir güçle dengelemek için

psiko-aygıtsal yeteneğinden yararlanmasaydı, canlı varlıkların bu yeni türü, çevre güçlerinin baskısı altında çok hızla yok olurdu. Bu gücü göz önüne aldığımızda bile, bize değin gelen türün sürekliliğinin çok rastlantısal olguların sonucu olduğu göz önüne alınabilir: Örneğin bulaşıcı hastalıkların insan türünü öldürmüş olması gerektiği mantıksal olarak söylenebilir. Bu görünüm içinde insanlığın yaşaya kalması, ta baştan beri üstü kapalı koşullara, yani her şeyden önce **zaman kazanmak** gerektiğine dayanıyor; amaç, bu süre içinde düşman güçlere egemen olabilmek. Tıp ve mikrobiyolojinin gelişmesi için bulaşıcı hastalıklara karşı zaman kazanmak gerekiyor; örneğin tıpkı insanın kendi içinde taşıdığı yıkıcı saldırgan güçlerin anlaşılmasına ve yönlendirilmesine izin vermek amacıyla atom savaşına karşı günümüzde zaman kazanma gerekliliği gibi.

Doğa üzerinde ruhsal-aygıtsal bir güce bağlı bu insanıl özgünlük, zayıflıkla gücün, ussallıkla usdışılığın (çocuklukta psişik yapının özelliğinin kaçınılmaz direnişi gibi tanımlanıyor) bu ortaklığı, Bolk'un tezlerinde biyo-psikolojik bir yanıtçı buluyor ve psikanalizin başta beri temel bir rol oynadığı kimi olaylara yeni bir gözle bakmaya izin veriyor.

Elbette Freud'dan önce ortaya çıkarılan aile için zina tabusunun evrenselliği de böyleydi, ama bu sosyolojik bir olguydu ve o bunu bireysel psikoloji planında ele aldı ve bilindiği şekliyle geliştirdi. Oysa Bolk'un kuramı, sosyolojinin ve psikanalizin verilerini uyumlu bir şekilde bütünlüyor.

* * *

Bolk'a göre biyo-bedensel planda insanın gelişimini, beden ile tohum hücrelerinin gelişimi arasındaki bir ayrışma belirlemiştir. Örneğin kadın yumurtalığı kendi özünde dörtle beş yaşlarında tamamlanmıştır: Yumurtalığın hacmi, dört yaşın-

daki küçük bir kız çocuğuyla, 14 yaşındaki genç bir kızda birbirine eşittir. Bu yalnızca insana özgü bir niteliktir: Cinsel organ işlevinin olgunluğa ulaştığı tüm diğer organizmalarda, olgunlaşma kesin biçimlenmeye denk düşer:

"Bu evrensel kural karşısında insan organizması, cinsel organ olgunlaşması halen beşinci yılda olduğu halde, 18. yıla doğru olacak şekilde davranır ve cinsel olgunlaşma olasılığının eşiği ise 11. yaştır: Bu yineleme, kendi doğal açıklamasını, şu varsayımla eşzamanlı olarak insan yaşamının gidişindeki gecikmede bulur: Bedenin gelişimi, döllenme hücrelerine göre çok daha fazla engellenmiştir. İnsanbiçimlilerin cinsel olgunlaşmasına çok uygun düşen yaş olan beşinci yıldaki cinsel olgunlaşma olasılığı, benim kanıma göre, tüm insanbiçimlilerin cinsel olgunluğa ulaştığını bize kabul ettiriyor."[13]

Burada bizi en çok ilgilendiren psikolojik planda, yeni bir boyutun ortaya çıkmasıdır.

Özet olarak, 4 ile 5 yaşı arasında cinsel olgunlaşma –bu durumun kapsayabileceği psişik bileşkeyle birlikte– salgı bezleri açısından gerçekleşiyor, ama bedensel olanaklar bu gerçekleşmeyi reddediyorlar.

Toplumbilim açısından kadın doğal olarak bu arzuyu taşır, eğer bunu gerçekleştirebilirse, anne olur, çünkü ilişkiler bir bütün olarak anne ile çocuk arasında gelişir.

Bununla birlikte, anneye olan Ödipsel arzuların ve babaya karşı rekabetin bilinçdışına itilmesi, kuşkusuz yalnız "gerçekçi" denilebilecek nedenlerle açıklanmıyor. Eğer erkek çocuğu kendi arzularını bilinçdışına gönderiyorsa, bunun nedeni yalnızca gerçekçi durumun bilançosunun onu aynı za-

---

[13] S. 262. (Freud ve psikanalizciler için Oedipus kompleksinin –umutsuz bir cinsel tepiye karşılık ruhsal bir dram - tam olarak 3 ile 5 yaşı arasında oluştuğunu anımsayalım.

manda daha gerçekçi yargıya vardırması (anneye karşı bedensel güçsüzlük) ve kendi duygularını susturarak daha sakınımlı yapması (babaya göre güçlerin orantısızlığı) değildir.

Daha önemli bir nokta da şu: Çocuk için anneyle ikili bir ilişki içinde bir araya gelmek, süt çocuğu-anne alış verişinin ilkel biçimlerine bir geri dönüş gibi, bilinçdışı düşleme ve sıkıntıyla yüklü olarak annenin karnına bir geri dönüş gibi yaşanıyor.

İlk narsik yara adını verdiğimizle, daha sonra kaçınılmaz olan yoksunluklar ilk çocuklukta onda anneye karşı şiddetli bir saldırganlık uyandırdığı ölçüde, bu anne imgesinin içe mal edilmesiyle onda öldürücü, parçalayıcı ve yıkıcı "kötü" anne imgesi oluşur. Geriye (çocukluğa) dönmek, annenin düşmanlığı ile karşı karşıya kalmaktır.

Sıcaklık ve yaşam kaynağı, besleyici ve koruyucu "iyi" bir annenin imgesi de kurulduğu ölçüde, geriye dönüş, onunla kaynaşmaktır, bilincin silindiği yerde kösnül mutluluğun ortadan kalkmasıdır. Uyku ya da orgazm, Ben'in bu geriye dönüşünü dile getiren yaşamsal biçimlerdir.

Anneyle ikili ilişkide bu geriye dönüş, denilebilir ki, aynı zamanda sıkıntıdan ölmek gibi yaşamaktır ve zevkten ölmektir. Ayrıca güncel dilde de "zevkten ölmek" kadar, "ölümcül sıkıntı"dan da söz edilir.

Baba yalnızca bir rakibi temsil etmez, ayrıca anne-oğul ilişkisini düzenlemeye izin veren bir aracının araya katılmasıdır; onun (babanın) tümden ortadan kaldırılması, çocuğu ikili ve sıkıntılı bir ilişki içinde anneyle yalnız bırakacaktır. Bu yeni üçlü ilişki, hem anneye, hem babaya doğru aynı zamanda olumlu ve düşman bir iki kutuplulukla birlikte, Freud'un Odipus kompleksi dediği durumu tam olarak betimliyor.

Odipus kompleksi şu anlamda dramatiktir: Arzu nesnesi –anne– aynı zamanda ölümün ve yaşamın somutlaşmasıdır; baba ise aynı zamanda gerekli aracı ve ölçülemeyecek kadar güçlü rakiptir. Bu dramın çözümü, bilinçdışına dönüşen arzuların röfulmamnda ve babanın kimliğini başarıyla almakta yatar.

İnsan benzeri olmayacak kadar uzun bir çocukluk geçirmesi nedeniyle, tüm yaşamı boyunca tüm olgunlaşmasını, tüm gelişimini, tüm "tepisini", düşleme olarak ve bilinçdışında yaşar; bunları Odipus çatışmasının modeline göre ve anne-baba imgesinin aleyhine kazanır. Çok doğru olarak usdışı böyle bir durumun sonuçlarını bu denememizde her zaman bulacağız; şöyle ki, bunu güdüleyen nedenler, şimdiki zamanın gerçekliği içinde değil, kaçınılmaz olarak şimdinin içine yansıtılmış olan önceki bir gerçekliğin içinde bulunurlar.

III. DÜŞLEME

Düşleme etkinliğinin ortaya koyduğu sorunlar, diğer psişik ürünlerle ilgili olanlardan öylesine ayrıdır ki, biz onlara gerekli ayrı boyutları veremediğimiz için, bu bölümü kitabımızın içine koymakta kararsızlık geçirdik. Yetişkinlerde bilinçli düşleme, "bir şeylerin" bilinçli düşüncesinde birdenbire ortaya çıkar[1] ve bu bilinçli düşünceye olduğu gibi karşı koyar.

Düşleme (fantasme), kendi bütünsel niteliğini baştan beri imagoların altında korur. Yaşamış olduğu özneyi ve nesneyi, dışarda ve içerde, şimdi ve geçmişte arzu ve gerçeklikle kapsar. Ben için düşlemeye göre "uzak durmak" olası olmadığı gibi, onu bölmek de olası değildir. Kendi saf biçimleri içinde, isteme bağlı tüm işlemlerin dışında ortaya çıkar. Bir bütündür; ya vardır, ya yoktur. Ortaya çıktığı zaman onu denetlemeye ve sınırlamaya olanak yoktur. Genelde Freud'a göre söylendiği gibi "arzunun gerçekleşmesi" değildir; ortaya çıktığı zaman, arzunun birden gerçekleşmesidir.

Sartre yazdığı **Düşsel**'inde, düşlemenin bu kimi "fenomenolojik" karakterleri üzerinde haklı olarak durmuştur. Bizi burada ilgilendiren şey, düşlemenin psişik yaşamdaki işlevsel rolü ile ilgilidir ve insanın biyolojik özgünlüğü bakımından işlevsel rolü içinde göz önüne alınmıştır.

---

[1] Sözcük anlamı açısından düşleme (fantasme) 'görünme' anlamını taşıyor.

Özel etkinlik olarak düşleme ne kadar çok incelenirse, bir hayvanat bahçesinin konukları arasında uzun zamandan beridir yok olmuş bir türün ortaya çıkarılmasında duyumsanabilecek benzer şaşkınlıklar da o kadar çok duyumsanıyor. Düşlemenin etkinliği konusunda Freud'un şöyle bir imgelemi var: "Varlığı kendi toprağını işlemeye dayalı bir ulus, yine de toprağının bir parçasını, ekinsel değişikliklerden uzak tutarak ilk durumdaki gibi koruyor."[2]

Bu özgünlük neye dayanıyor?

Bize göre düşleme etkinliğinin, psişik aygıtın altıncı aya doğru olduğu şekliyle oluşumundan önce ortaya çıkmasına[3] dayanıyor. Demek ki kökeni, bilinçdışının ve imagonun kökeninden önce, dış dünya kendinden ayrı olarak algılanmadan önce kuruluyor. Biraz sonra göreceğimiz gibi, doğmakta olan düşleme, yani süt bebeğinin düşlemesi, klasik olarak bir "sanrı" gibi tanımlanıyor. Bununla birlikte, Freud'un terimiyle söyleyecek olursak, şeylerin yerleştirildiği, ama algılanmadığı bir yerdeki bir Tüm-Ben evresinde bu terimin anlamı ne? Burada zihinsel temsiller mi söz konusu? –Ama o zaman bu temsiller algı-bilinç sistemiyle, bilinçdışı sisteminin kurulmuş olduğu yetişkin bireyde düşündüğümüzden çok ayrı olacaklardır. Yoksa süt bebeğinde erken duyumsal gelişim nedeniyle özellikle canlı olabilen bedensel, duyumsal sanrılar mı yalnız söz konusu olacaktır? Belki her ikisi de. Yoksun süt bebeği şu ya da bu şekilde kendini hoşnut "duyumsar" –çünkü düşleme her zaman bir yoksunluğa yanıttır. Bir hayvanın gördüğü düşe yakın bu ilkel biçim altında[4] düş-

---

[2] Zihinsel çalışmanın iki ilkesiyle ilgili formüllendirme.

[3] Bu görünüm içinde düşününce, çok erken ortaya çıkabilir, örneğin doğumdan itibaren, hatta belki de **üterüste**.

[4] Ama hayvanda duyumsaldan çok, devinimsel görünüyor.

lemenin edimi, hayvanın üst sinir –ya da zihinsel– etkinliği ile, insanın psişik etkinliği arasında var olan geçiş biçimini belki de temsil eder.

Freud'un düşlemenin kökenini genetikçe açıklığa kavuşturan notuna gelince:

"Belki de süt çocuğu iç gereksinimlerinin doyumunu sanrılıyor; kendi hoşnutsuzluğunu (uyarının artması ve doyumun gecikmesi sonucu ortaya çıkan), bağırmaya ve çırpınmaya dayanan devinsel boşalmayla değiştiriyor ve bunun üzerine sanrısal doyum kazanıyor".[5]

"Bu sözcüklerle Freud nesnenin ilişkilerine başvuruyor" diye yazıyor Winnicott.[6] Daha sonra değineceğimiz gibi, Proust'un betimlediği 'Magdalena işi düşleme'* olgusundaki plana çok benzer düşlemenin bu evresinin söz konusu olduğu iyice göz önüne alınırsa, bu onaylama bize hiç de gerekli görünmüyor. Örneğin yalnız bir sonraki evrede düşleme durumu bu temsillemelerden** süzülmeye başlar ve daha sora yetişkin bireyde bunlar gündüz düşlerinde ya da düşsel ürünlerde nerdeyse tüm sahneyi kaplar. Bizim için düşleme etkinliği bireyin yaşamında bilinçdışının oluşumundan önce ve yine dış dünyanın algılanmasından önce ve imagoların berisinde başlar.

Daha sonra yetişkin bireyde düşleme, bilinçli temsilleme olmaksızın, ayrıca yalnız bedensel bir durumda var olabilir. Örneğin Guermantes prensesinin evindeki kabul sahnesi sırasında **Yitik Zaman Peşinde**'nin sonunda, bu tip üç tane

---

* Magdalena (madeleine): **İncil**'de günahkâr bir kadın, ama burada bir pasta.

** Temsilleme: Bir imgenin duyularda temsil edilmesi süreci.

5 Zihinsel çalışmanın iki ilkesiyle ilgili formüllendirme, s.3, not 2.

6 Anne-baba bebek ilişkilerinin kuramı.

düşleme hızla peş peşe geçer. İlk önce **proprioceptif** bir düşleme:* Magdalena'nın yeniden göründüğü anda anlatıcının "ayağını bir öncekine göre biraz daha yüksek olan bir döşeme üzerine koyduğu" sahne sırasındaki aynı mutluluk.[7] İşitsel bir düşleme: Bir kaşığın bir tabağa çarpmasıyla, bir hizmetçinin yol açtığı gürültüden gelen zevk bile. **Dokunsal** bir düşleme: Kolalı ve sert bir peçeteye dudakları sürtmek.[8] –Tüm insan etkinliğinin bilinçdışı bir düşlemeyle ikiye katlandığı da yine düşünülebilir.– Son olarak düşleme, imgelerin, hatta sözcüklerin ve kendi sahnelenişinin görünümüyle gündüz düşü biçimini alabilir. Bize göre, daha çok düşlemenin soysuzlaşmış, piçleşmiş bir biçimini temsil eden bir düşlere dalma; her şey, bilinçli düşünceyi etkileyen ikincil süreçlerin süzgecinden geçiyor burada. –Ayrıca bu kitabın kimi yerlerinde birkaç etkinliği daha sonra betimleyeceğiz ve bunlara "karşı-sınırlayıcı teknik" adını vermeyi önereceğiz, çünkü bunlar bize kendi güçlerini düşleme etkinliğinden alıyor görünüyor.

Düşleme durumundan ne anladığımıza bir örnek vermek istersek, kuşkusuz edebiyat tarihinin en ünlü düşleme betimlemelerini yeniden okumak bize yetişir: **Yitik Zaman Peşinde.**

* * *

Çocukluk zamanından çok yıllar sonra yazar, soğuk bir kış öğleden sonrasının bitiminde kendini "iç karartıcı bir günle ve sıkıcı bir ertesi günün görünümü içinde" kendini bunalmış bulur. İşte bu sırada annesi ona bir fincan çayla, bir pasta sunar:

---

* **Proprioceptif**: Dokunma duyarlılığının karşıtı olarak kaslardaki duyarlılık.

[7] **Yitik Zaman Peşinde**, cilt III, s. 866-67.

[8] **a. g. y.**, s. 868. Elbette bu üç düşleme durumunu, bilinçdışı düşlemeler iki kata çıkarıyor.

"Ama damağıma değen pastanın parçaları boğazıma gittiği anda (...), neden kavramının dışında nefis bir zevk içimi kapladı. O anda hemen bana yaşamın kararsızlıklarını, onun sakıncasız yıkımlarını, aldatıcı kısalığını bir aşkın verdiği şekilde gösterdi; içimi değerli bir özle doldururken (...), artık kendimi sıradan, önemsiz ve ölümlü bulmuyordum".[9]

Betimleyici görüş açısından diyebiliriz ki, bir uyarının peşinden (Burada erojen ağız bölgesi) bir yoksunluk durumu yer alırken, çok kısa ve istemeyerek beliren tam narsik tonda özel bir durum ortaya çıkıyor ve buna hiçbir temsilleme eşlik etmiyor: Ne imgeler, ne idealleştirici içerik. Bize göre gerçek düşleme durumu budur.

Bağlama dayanarak psikanaliz açısından şunu eklemek olasıdır: Zevk, 'mutluluk', anne imgesinin içe mal edilmesine ve 'iyi anne'nin içe mal edilmiş imgesiyle bilinçsizce kaynaşmış bir kimliğe denk düşüyor. Bu durumu nitelendirmek için Proust "uykuya dalış anındaki anlatılmaz bir görünüm karşısında kimi kez duyulana benzer bir belirsizliğin şaşkınlık veren durumu" diyor. Ayrıca belli bir düzeydeki şaşkınlığı ve sıcaklık duyumsamasını da ekliyor.

Demek ki kendi saflığı ve özgünlüğü içinde yalnızca düşleme durumunu iyi bir annenin imgesiyle kaynaştıran ve -gelecek bölümde betimleyeceğimiz gibi– anneyle olan biricik ilişkiye geri dönmeyi haklı olarak özümler gibi ortaya çıkabilir. Bireyin ruhsal-duygusal evrimi sırasında bu edim, az çok açıkça yaşanmış psişik çatışmalar anlamına gelen temsillemeleri yüklenir, ama kimi bireyler, annenin tüm arzuları doyurduğu evredeki geçici bir psişik gerilemenin yeteneğini koruyabilir. Kısaca, duyuların uyarısına ya da bedensel duyarlılığa yanıltıcı ve kısa bir süre için tam psişik bir yanıt

---

[9] **a.g.y.**, cilt I, S. 44-45.

verilebilir; bu yanıt bilinçdışında anne anlamına gelen göğsün yansımasına denk düşer. Freud'un açıklamış olduğu[10] cinsel tepilerle düşleme arasındaki yakın bağ, birbirini kolayca içerebilir, çünkü duyumsal bir uyarı ile, "bir uyarının artmasıyla ve bir doyumun gecikmesiyle" sürüklenerek düşlemenin kendi doğasında olabilir ve kendi varlığı içinde annenin bilinçdışındaki imgesini içerebilir (daha sonra temsillemeler psişik çatışmalara bağlanır).

Bu kavram elbette geçerli, ama bize öyle geliyor ki, olguların yalnızca bir bölümünü veriyor.

Çünkü düşlemenin edimi içinde gerçekleşen arzu,[11] **ilk başta** bize anneyle bir araya gelme gibi değil de, kendi kendi ile bir araya gelme gibi görünüyor.

Düşleme durumuna varmış geriye dönüş noktası, kısmen[12] imagoların oluşum evresinin berisine yerleşir; bu evre röfulmanın ve bilinçdışının bağlantılı kuruluşunun, bilinçli Ben'in* ve objektal dünyanın önünde yer alır. Başka türlü söyleyecek olursak, eğer içtepi aynı zamanda hem biyolojinin, hem psişik yapının sınırındaki durumla tanımlanırsa, kendi özünde düşleme, biyolojik ve ön-psişik bitişme noktasına, diğer bir deyişle, biyolojik ile Altben'in sınırına yerleşir (bilinçdışına değil). Bu evrede düşlemenin amacı, arzusu önce kendisidir: bedensel gereksinimler doyurulduğu za-

---

* Bilinçli Ben: Psişik yapıda bilinci yalnız Ben temsil eder, ama Ben tümüyle bilinçlenmiş değildir; burada Ben'in bilinçli bölümü denmek isteniyordur. Ç.N.

10 **İki formüllendirme**.., s.6.

11 Düşleme edimi ortaya çıkar çıkmaz, arzu gerçekleşmiştir, yoksa arzunun gerçekleşmesi değildir.

12 Kısmen, çünkü birey, çok derin bir geriye dönüş sırasında annenin bilinçdışındaki imgesinin tümüyle kısa-devreye varmadığını düşünüyoruz.

man, hiçbir yoksunluk olmadığı ve hiçbir sıkıntı uyanmadığı zaman, incinmiş 'mutluluğu' yeniden kurmaya çalışır. Sözün kısası, gerilimsiz, rahat bir uyku durumunu yeniden kurmaya çalışır.[13] Bu algılama içinde düşleme, psişik savunmaların tam birincisi gibi değilse bile, birincilerden birisi gibi sayılabilir –gerçi bu rol belirsiz olarak ortaya çıkmıyor.

Gerçekte, eğer düşleme, tüm gerilimler ortaya çıktıkları oranda bunları "silmeyi" ideal olarak başarırsa, psişik işlevlerin gelişen uyanması gerçekleşmeyebilir. Bununla birlikte, eğer tersine, düşleme durumu gerilimlere düzen vermezse,[14] diğer bir deyişle, temelde sıkıntıyı gidermezse, bu sıkıntı, kuruluş yolunda olan kırılgan nöro-psişik aygıt üzerinde yıkıcı bir etki yapabilir.

Bu evrede düşleme durumunun, bireyin duygu birliği diyebileceğimiz şeyi koruduğu çok kolayca kavranabilir.

Biz burada kendimizi Winnicott'un **anne-baba-bebek ilişkisinin kuramı** üzerine denemesinde savunduğu tezlerle uyum içinde buluyoruz:

"Anne-baba-bebek ilişkisinin bu erken evresinde sıkıntı, yok edilme tehdidine bağlıdır ve bu sözcüğün anlamını açıklamak bize göre zorunludur.

Bir çevrenin (annenin bakımının) temel varlığıyla nitelenen bu evrede, "ilk gizilgüç" (soydan gelen kalıt), "varoluşun sürekli bir duygusuna" dönüşür. Varolma karşıtlığı tepki gösterir; varoluşun kesilmesine ve yok olmasına tepki gösterir. Seçenek ise, ya var olmaktır, ya yok olmak. Dayanışma

---

[13] Düşlemenin mirası olan düşün, gerilimlere karşı uykuyu koruma görevini yüklendiğini anımsayalım.

[14] Freud'a göre arzunun yanılsamalı olarak gerçekleşmesinin, anneye seslenen (bağırma, devinme) refleks işaretleriyle iki katına çıktığını unutmayalım; demek ki yalnızca bekleme süresini düzenlemeyi yüklenir.

içindeki çevrenin başlıca işlevi, öyleyse, bir sonuç olarak kişisel varoluşun yok olmasına tepki göstermesi gereken bebeğin çatışmalarını en aza indirgemektir. (...)

Annenin bakımının doyurucu sonucu, bebekte varolmanın sürekli bir duygusunun hazırlanmasıdır ve aynı zamanda Ben'in gücünün temelidir. (...) Bu duygunun temeli üzerinde birincil gizilgüç, bireysel süt bebeğinde yavaş yavaş gerçekleşir."

Objektal olmayan bu evrede bebek henüz **öteki**nin varlığını bilmez –bilindiği gibi psikanaliz dilinde ötekine **nesne** denir. Yoksunluk ve doyum ona, kendisinden başkası olmayan sınırsız bir varolma alanından geliyor gibi görünür.[15] Bu var olma alanından, bu bütünlüğün bedensel duygusundan, bu zevk Ben'inden, bu Tüm-Ben'den itibaren daha sonraki gerçek Ben kurulacaktır. Ama savunma düzeneklerinin tümü değilse bile, çoğu henüz çalışmadığından, bu birlik duygusu son derece kırılgandır. Örneğin ayrıca nesne üzerindeki röfulman ya da yansıma da sıkıntıyı gidermeye izin vermeyecektir.

İnsanda düşleme işlevinin gelişimi, bebekte var olan niceliksel cinsel enerji yüküne yaklaşık olabilir.

Bu niceliksel cinsel enerji yükünün çokluğu, kendi başına bedensel acının, iç gerilimlerin artışının, sıkıntının artışının kaynağıdır ve bireyin bütünlüğünün süreklilik duygusunu, "var olma" duygusunu yaralar. Bu evreyi nitelendirmek için baştan beri kullanılmış olan öz-erotizm terimi,[16] belki de

[15] Benzer şekilde, yetişkindeki düşleme durumunda bulunan özne ile nesne arasındaki kesinti ortadan kalkar; düşleme her ikisini de içerir.

[16] "Öz-erotik doyum, kendini özerk durumun keşfetmesine bıraktığı ölçüde, açık bir nitelikle tanımlanır: Özel erojen bölgelerin uyarılmasına bağlı kısmi tepilerin anarşik etkinliğinin ürünü –doğunca yerinde yatıştırılan uyarılar–, işlevin tümel zevki değildir, yalnızca parçalıdır, yalnız organa özgü zevktir ve sıkı sıkıya yereldir. (...) Öz-erotizmin ideali, eğer

tam olarak yerinde değil; şöyle ki, eğer psişik bir imge henüz kendi başına var olmamışsa, bize öyle görünüyor ki, büyük işlevlere (sindirim vd.) göre yalnız kısmen değil, ama bütün olarak "kendine olan aşk" var olmalıdır. Bu narsik bütünlük duygusu, bu nerdeyse biyolojik kendine aşık olma, devinimin gelişiminin göreceli yavaşlığı yüzünden insanı yaralamış görünüyor. Düşleme durumu bu anlamda bir düzenleme görevini yerine getirir.

Daha sonra psişik aygıtın kimi işlevleri –özdeşleşme (kimlik kazanma) gibi– eksik kalan "kendine duyulan aşkı" yeniden ele geçirmeye izin verir.[17] Önce annenin idealleştirilmesinde, sonra onun yerini alan babanın idealleştirilmesinde ve özdeşleşme sayesinde kendi arzusunu giderme, nesne olarak somutlaşır. Bu ele geçirme nesnenin sakat bırakılması gibi yaşanınca, dram da nesnenin "kısmen öç alıcısı" olarak içe mal edilir.

Objektal olmayan bu evrede düşlemenin ereği demek ki önce kendisi olacaktır; dingin ve gerilimsiz bir varlık alanını yerleştirmeye çalışacaktır. Daha sonra sırayla amaç anne,

---

deyim yerindeyse, 'dudakların kendi kendini öpmesidir": Düşlemenin derinliklerinde olduğu gibi görünüşte kendi üzerine kapalı bu zevkte, bu edim artık hiç kimseye seslenmez; öznenin ve nesnenin tüm bölümü ortadan kalkmıştır." –Jean Laplanche ve J. B. Pontalis: "Birincil düşleme, Birincillerin düşlemesi, Düşlemenin kökeni". **Les Temps Modernes**, no 215, Nisan 1964, s. 1866-67.

[17] Erken olgunlaşma nedeniyle henüz yaralanmış olan ilk Tüm-Ben'in özne ve nesne diye bölünmesi sırasında, "kendine duyulan aşkın" bir bölümü nesneye, yani o sırada önemli olan anneye aktarılır; bu ise gerçek bir narsik kanamayı oluşturur.

Özneden kaçan ve nesneye yönelmiş bu "kendine duyulan aşkın" bir bölümü yavaş yavaş babaya yerleştirilir. Anne ve baba imgelerini içe mal etme ve bu imgelerle özdeşleşme, cinsel arzularla gelen bir süreçtir, ama dış dünyada somutlaşmış olan "kendine olan aşkın" bu bölümünü ortaya çıkarmanın daha derin ve özgün arzusu da, bizim bu dünyayla ilişkimizi kendimize karşı kendi tutumumuzu bağımlı yapıyor.

daha doğrusu onun cinsel organı olacaktır; onun psişik işareti ve bilinçdışı temsillemesi, annenin göğsü ve bedeninin içindeki çocuklar olacaktır. Sonra babanın bilinçdışı temsillemesi onun penisi olacaktır. Anneyle, sonra babayla özdeşleşmeyi (onların kimliğini almayı) başaran birey, ilk biyonarsik yarayı ve özne ile nesnenin ayrımından gelen narsik kanamayı psikolojik olarak iyileştirmiş sayabilir artık. Örneğin süblimasyon (tepilerin eğitilmesi, yönlendirilmesi), olgunlaşmanın özel bir biçimini oluşturduğuna göre, üleştirme yolları bir tek değildir; öyleyse olağanlığı, elde edilmiş son niteliklerle değil de, bir sürecin gidişi gibi tanımlamak, bir kazançtan çok süreçle tanımlamak yeğlenebilir.

İnsan türü bize "değişmez" bir tür gibi değil de, "oluşmakta olan" bir tür gibi göründüğü sürece, olağanlığın ölçütlerini saptamak güçtür. Nesneye yönelmiş bulunan ve nesneyle ayrılmaktan ileri gelen "kendine olan aşkın" payına yeniden kavuşmanın olgunlaşma süreci, kuşkusuz hiçbir zaman tam değildir; bu andan itibaren özerk bir biçimde ve kendi amaçlarına uygun olarak evrimleştiği göz önüne alınır; (Tüm-Ben'in özne ve nesne diye bölündüğü sırada, kendinin bir bölümü anneye yöneldiği zaman) son ayrılık olan ölümün kabul edilmesinde de, belli bir ölçüde ayrılık, kendi kendisinin bir bölümüyle olan ilk ayrılığı yenileyecektir. Kendinin yalnız bir bölümüyle olan ayrılık, çünkü tüm bir insanda, kendinin bir bölümü "narsik nesnelere" yönelmiştir; bunların çocuk ve ürün olarak yaşaya kalacağını bilir ya da umut eder.

Kısaca, yetişkinlerde, aynı birincil düşleme sürecinden itibaren gerçekleşen ama söz konusu imagolara göre birbirinden ayrı olan birçok düşleme tipinin tanımını yapmak uygun düşecektir.

Proust'un pasta yeme sahnesinde betimlediği gibi bir düşleme durumu, bize yalnız anne imgesiyle ilişkili görünüyor.

Yitik Zaman Peşinde'ki sanat yapıtında daha sonra süblime olmuş bir işlemeyle, başarılı baba kimliği elde edilmiştir.

Rousseau'nun Saint-Pierre adasında duyumsadığı düşleme durumunda "iyi anne" imagosunun kimliğini alma, süblimasyon yolundan ayrı olarak, baba imagosuyla özdeşleşme olanaksızlığı ile birlikte yürür.

Proust'un ve Rousseau'nun seçtiği örneklerin ayrılığı, birinci durumda düşleme durumunun göze çarpar derecede kısalığı ve ikinci durumda uzunluğu ile ortaya çıkıyor. Alıntı yapılan metinde görüldüğü gibi, Rousseau'da düşman baba imagosunun tehdidi kesinlik kazanmak ve savunma düzeneklerinin bilinçdışı desteğiyle verilen savaşıma karşın, bilinçlenmek için zaman bulduğu anlaşılıyor.

Demek ki, baba katılmaksızın düşleme durumları –az çok geçici ve kısa bir süre için –var olabiliyorsa, tersine annenin katılmadığı böyle durumların var olabileceği bize olası görünmüyor. Tüm düşleme durumu, annenin kimliğini almayla ve bilinçdışında anılır. Ve böylece, düşleme, babayla Odipus çatışmasına girildiği zaman, açıkça savunma rolünü yüklenebilir. Gerçekte özdeşleşmenin, özneye yönelmiş birincil "kendine olan aşkın" yeniden kazanılmasında bir rol oynadığını anımsayalım. Hastalıklı durumlarda özne (birey: çocuk) babayı kuşattığı zaman ve aynı zamanda, ona yerleştirilmiş "kendine olan aşkın" bir bölümünü yeniden elde etme arzusu içinde aşırıya kaçtığında, nedeni ne olursa olsun, babayla özdeşleşmeye izin veren Odipus çatışmasıyla yüz yüze gelme gücünü gösteremez. Bu özdeşleşmeyle yeniden elde edilen "kendine olan aşk" böylece harekete geçer –ama ilk "yalancı cennet" konusuna gelince, daha önce elde etmiş olduklarına artık hiçbir şey eklemez. Baba üzerine saptanmış olan "kendine olan aşkın" payı, asla geriye dönüş yapmaz. Süt çocuklarında olduğu gibi yetişkinlerde de düşleme insanı beslemez;

sadece yaşamaya yardım eder. Önce köken olarak anneye, sonra bir bölümü anneden alınarak dış dünyaya yönelen "kendine olan aşkın" tümü değilse bile, yeterli bir bölümünü yeniden kazanmak için düşlemeyle onun süblime olmuş türevleri (sanat, yaratıcı düş gücü) gereklidir: "insan yalnız ekmekle yaşamaz". Tüm ölçülerin dışında, bilinçli düşleme, bu yitinmiş bütünlüğü yeniden elde edebilecek olan yetişkinde artık yer almaz. Tersine, bir insan şimdiki durumunda "kendine olan aşkı" yeniden elde edememekten ileri gelen narsik bir acıyı duyumsadığı ve duyumsamayı sürdürdüğü ölçüde, bilinçli düşleme etkinliği de o kadar gereklidir. Neyse, sanatçı kendi yapıtında, düşleme ile süblimasyonu birleştirir.

Kimi insanların önemli saplantılı özellikler göstererek sürekli bir varoluşsal rahatsızlıktan, sürekli bir eksiklik duygusundan yakındıklarını anımsayalım; açıkçası böyle bireyler, anneye karşı kendi kimliklerini savunmak için baba imgelerine aşırı sarılırlar.[18] "Anasının oğlu" bize psişik açıdan kırılgan ve varoluş için verilen savaşımda iyi silahlanmamış, ama yaşamdan zevk alacak güçte görünür. Oysa "babaya bağlı olanlar", daha sağlam ve daha iyi silahlanmıştır, ama yaşamaktan pek zevk almazlar.

Gerçekte herhangi bir etkinlik, az gerilimli bilinçdışı bir düşleme nedeniyle bize tam bir duygu vermeyi başarır. Düşleme ile anneyle özdeşleşme ise, görmeye başladığımız gibi, birbirine yakından bağlıdır.

Düşleme işlevinin temel işlevsel rolünü böylece kavrıyoruz. Burada bizim inceleyemeyeceğimiz, ama önceki sayfalarda örneğini verdiğimiz bu işlevin baştan sona bir patalojisi vardır.

---

[18] Babaya olan aşk ve nefret, bu bireylerde öyle bir şekilde dengeye varmıştır ki, bu durumu aşmak için güçsüz göründükleri ve gerçekten babanın kimliğini alamadıkları için, bu bireylerin Oedipus çatışması evresinde nevrotik olarak takılı kaldıkları düşünülebilir.

IV. DÜŞLEME
(Son Kısım)

Bize geriye aynı düşleme teriminin bir mutluluk durumuyla eş anlamda ya da bir sıkıntı durumunun, yıkıcılığın, yutuculuğun, parçalamanın ya da ölümün düşlemelerindeki korkunun eşliğinde ayrım gözetmeden kullanıldığını anlamak kalıyor.

Freud'un başka bir olgudan söz etmesi gibi biz de diyebiliriz ki, "öylesine garip görünen, bizim psikolojimizin dokusu içine olduğu kadar, psikanalitik yorumun denemesine, yani genetiğe oldukça kötü karışmış olan bu görüş, kendini öznesine benimsetiyor."[1] Diğer bir deyişle, bebeklerde daha ilk baştan beri psişik süreçlerin "gerçeğe yakın bir yeterlilikle yeniden kurulması"[2] denemesi.

Freud'un kendisi de düşlemenin işlevsel rolünü böyle betimlemişti:

"Zihinsel denge durumunun, kendi kökeninde iç gereksinimlerin kesin istekleriyle rahatsız edildiğini var sayarak, başka yerde geliştirdiğim gibi (**Düşlerin Bilimi**'nde), bunu yeniden düşünmeye dönüyorum. Göz önüne alman durumda, tüm düşünülenler (tüm arzu edilenler), bize her gece

---

[1] **Malaise dans la Civilisation**, S. 7.

[2] **a.g.y.**, S. 8.

düşlerimizde göründüğü gibi, sadece ve salt sanrı biçimi altında tasarlanıyor. Bu sanrılama aracılığıyla doyum kazanma girişimi, duyumsanan düşkırıklığı nedeniyle beklenen ödül gelmediği için terk edilmiştir. Zihinsel aygıt, dış dünyada egemen olan gerçek koşulları temsil etmeye daha çok karar vermek ve onları değiştirmeye kalkışmak zorunda kalmıştır. Böylece yeni bir zihinsel etkinlik ilkesi gelmiş oluyor: Artık hoşa gideni değil, gerçek olanı temsil etmek, bu gerçeklik hoşa gitmesi bile."

Ve sonra not olarak ekliyor:

"Olasılıkla (bebek) kendi iç gereksinimlerinin doyumunu sanrılıyor; kendi hoşnutsuzluğunu (uyarının artması ve doyumun gecikmesi sonucu) bağırmaktan ve çarpınmaktan ibaret olan devinimsel boşalmayla ele veriyor ve böylece sanrılı bir doyum duyumsuyor."[3]

* * *

Başka türlü söyleyecek olursak:

1- Arzunun yanılsamalı gerçekleşmesi denilebilir ki, kendiliğinden, çağrı işaretleriyle[4] iki katına çıkıyor.

2- Eğer her beslenme gereksinimi, ortaya çıkar çıkmaz gerçekte ve sanrılı şekilde ideal olarak hemen giderilirse, narsik bir uykunun asudeliği içinde yüzen bebek, "ileri gitme" gerekliliğini duyumsamaz. Düşlemeyi örtmeyi başarmanın ötesindeki belli bir derecede yoksunluk, psişik düzeneklerin gidişini ve ilerleyişini tahrik ediyor.[5] Ve bir başkasının –an-

---

[3] **Zihinsel İşlevin İki İlkesiyle İlgili Formüllendirmeler,** s. 2 ve 3.

[4] Kimi hayvanlarda da benzer şekilde var olan çağrı işaretleri.

5 Daha önce de gördüğümüz gibi, yani önemli olarak, serbest cinsel enerjinin "şeylerin temsilleri" üzerine yatırımı ve sonra röfulmanın harekete geçmesi.

nenin– varlığını ilk kez tanıma, kendine yabancı olarak tanınan ilk nesnedir.

3- Sanrılı doyum –düşleme– bireyin psişik olgunlaşmasının her evresinde vardır ve görevi kuşkusuz Ben'i korumaktır ya da ilk anlarda, Ben'in çekirdeğini korumaktır: 'Sürekli varoluş duygusu', bir bütünlük durumunun duygusu; bu Ben'i kendi objektal eğilimi üzerine olduğu kadar, narsik eğiliminden de korumak.

4- Uykuda düş görme anında en aza inen bir düşleme işlevinin yetişkin bir bireyde direnmesi ya da düşlemeden türeyen ve süblimleşen sanatın modern uygarlıklarda tuttuğu yer, anne imgesiyle, sonra baba imgesiyle en başarılı şekilde özdeşleşmede bile, yetişkinin "gereksinimlerinin" tümüyle giderilemediği iyice görülüyor. Burada kökenlerinde yaralanmış belli bir "kendine olan aşk"la birlikte usdışı gıdalara aç insan varlığının bir kesimi vardır.

5- Freud'un alıntısına geri dönecek olursak, onun ilgilendiği birincil evredeki düşlemenin işlevi, diğer bir deyişle, imagoların öncesinde ön-imagoik evrenin işlevi, yalnızca bedensel bir erincin ele geçirilmesi değildir, ayrıca tüm bir "kendine olan aşkın"da yeniden kazanılmasıdır ve bunun yokluğunda sıkıntı ortaya çıkar. Başka yerde sözünü ettiği[6] aynı evre, "her şeyi içeren Ben'in kökenidir, daha sonra dış dünyayı kendi içinden çıkarır".

Burada düşleme, Tüm-Ben'in Özne-Ben ile nesneye bölünmesine karşı koyma ya da en azından geciktirme eğiliminin ve yine bu evrede anneyle gerçekleştirmenin zor olduğu, ama kendi kendisiyle gerçekleştirmeyi düşünmenin daha yerinde olacağı bir ayrılığa karşı koyma eğiliminin bir güç oyunu gibi görünüyor. Bilinçdışı ile bilincin ve Ben ile objektal

---

[6] **Malaise dans la Civilisation**, s. 10.

dünyanın karşılıklı kuruluşu anında, Tüm-Ben'e yatırılmış olan narsik cinsel enerjinin bir bölümü Özne-Ben'e ve bir bölümü nesneye yönelir. Sırasıyla önce anneyle, sonra babayla özdeşleşmenin bu son bölümü, Ben'deki Ben-olmayandaki birincil bölünmenin narsik kanamasını, denilebilir ki, son kırıntısına değin gidermeyi amaçlar. Bununla birlikte, benzeşme sayesinde özne kendine olan aşkı yeniden kazandığı sırada dünya ile ilişkisinde belli bir egemenlik kazanır.

6- Ama kavramsal bir saltçılığın etkisiyle bu "yapay cennette" olgunlaşma sürecinin böylece karşı koyduğu düşünülebilir. Gerçekte, bu süreci engellemekten uzak görünen düşleme, çok kaba darbelerden kaçınarak geliştirici düzenlemeye izin veriyor.

Bu düşleme işlevinin yokluğunda bebek tam bir asudelik ile yoksunluk arasında gider gelir; bu yoksunluk, tam bir üzüntü gibi, Winnicott'un deyimiyle söyleyecek olursak, bir "yutulma" gibi sıkıntı olgusunu tahrik eden serbest niceliksel cinsel enerji yükü nedeniyle çok hızlı duyumsanır. Psişik olgunlaşma sürecini geliştirmekten uzak olan bu sıkıntı, kuruluş halindeki kırılgan nöro-psişik aygıt üzerinde yıkıcı bir etki yapabilir.

Bu perspektif içinde –gerçeklik içinde gerçekleştirme olanaksızlığının olasılığı– eğer iç gereksinimin doğuşu, sanrılı doyumla gereksinimin tam doyumu aynı ana rastlasaydı, bebek bu evreye takılıp kalacaktı.

Buna karşılık eğer çağrı işaretlerine hiçbir yanıt verilmeseydi, bebek açlıktan ölebilirdi. Ama yanıtın düzenli olarak çok gecikebildiği ya da en az bir beslenmeyle süreğen bir açlık durumunu, yaşaya kalmayı güvence altına alan sevginin sürekli yetersizliği ve bunların çocuğun çağrısından bağımsız olarak düzensizce yapılması gibi bir durum da göz önüne

alınabilir. Düşleme işlevinin tümüyle başarısızlığa uğradığı bu durumda ölümcül bir sıkıntı yerleşebilir ve psişik aygıtın oluşumunu engelleyebilir. Röfulman eksik kalır; korkunç imagolar Ben'in işleyişini felç eder ve psikotik bir duruma ya da ciddi psikosomatik hastalıkların oluşumuna yol açar.[7] Saldırganlığın bir bölümü –yani başlangıçta Sacha Nacht'ın 'birincil mazoşizm' dediği- bedenin düzeyine yerleşir.

Bu gibi durumlar, ilk çocuklukta yetersiz beslenmeden kaynaklanan hastalıklar sırasında gerçekleşir. Öte yandan, ailenin soya çekiminden gelen yapısal etkenleri de küçümsememek yerinde olur. –Önce besleme planıyla üst üste gelen– cinsel enerji gereksinimleri de herkes için aynı değildir. Bebeklerde gerçek bir "ağız koşullanması" olan beslenme saplantısının zararları biliniyor: Burada besinler gram gram ölçülür, büyük ölçüde bireysel olan gereksinimlerden bağımsız olarak bir dakika ayrımla hep aynı saatte verilir.

7- Göz önüne almış olduğumuz iki sınır-durumun dışında –arzularla gereksinimlerin sürekli doyurulması ve en yüksek derecede yoksunluk-sıkmtının ortaya çıktığı tüm ara durumlar yer alır; çağrı işareti, psişik evrimin her evresinde güncel savunma olasılıklarının yetersizliğini belirtir ve burada yine düşleme işlevinin kısmi bir başarısızlığı vardır.[8]

---

[7] Kimi Fransız psiko-somatikçileri, psiko-somatik hastalardaki düşleme işlevinin eksikliği üzerinde ısrarla durdular. "Düşgücü vermeyi", yani bu işleve fazla yönelmeyi öğütlüyorlardı. Denilebilir ki, sanki bu işlevin daha önce –zamanında– başarısız olması, düşlemeyi gözden düşürmüştü, buna yönelmeyi engellemişti.

[8] Sıkıntı, Ben'in acı çektiği işaretini verir. Ama daha kesinlikle Ben, canlı varlıkların evrim soyu içinde biyolojik kaynaklı organizmanın birliği duygusunun, kendine olan aşkın kalıtı gibi düşünülebilir. Kendi savunma düzenekleriyle birlikte insan Ben'i böylece insanda biyolojik özgünlüğü nedeniyle yıkılan "kendine olan aşkı" dengelemek amacıyla yedek bir aygıt gibi sayılabilir.

Gereksinim hızla doyum kazanmadığı ve sanrılı doyum kaynaklarının ötesinde yoksunluk ve gereksinim yeniden ortaya çıktığı zaman, bu evrede az gelişmiş bulunan devinimsel işlevin kullanmadığı cinsel enerjinin önemli gücül yüküyle birlikte sıkıntı doğar. **Kısmen** başarısızlığa uğrayan düşleme ile yükselen sıkıntının bu ortaklığı bize göre bir dayanak oluşturur ve bunun üzerinde doğan "şeylerin temsili" daha sonraki evrede, sıkıntıyla yüklü yutmanın, parçalamanın vd.nin bilinçli ve bilinçsiz düşlemeleri oluşur.

Böylece insana özgü bu nitelikten anlaşıldığına göre, herhangi bir planda tüm büyümeler, belli bir yetersizliği onarmak arzusuyla bilinçdışından gelir ve öyleyse, **psişik yoksunlukla sıkıntının** belli bir havası içinde yaşanmış bulunur.: Düşleme ile sıkıntı, nesne için sakat bıraktırıcı bir düşleme içinde birleşir. Bütünlük, nesneyi (ötekini) kendine katarak kazanılırken ve düşleme bu kendine katmayı psişik olarak taşırken, böylece ötekine göre zorunlu olarak kısmen saldırgan olur. Bu süreç nedeniyle, tüm kişisel gelişimlere, bilinçdışı bir suçluluk duygusu eşlik eder.

Ciddi şekilde rahatsız hastaların kimi psikoterapik sağaltımlarında, düşlemesiz bir sıkıntı durumundan sonra, sıkıntı yüklü düşlemelerin yeniden ortaya çıktığı görülür; sanki onarılma süreçleri, çok güçlü bir yoksunluk nedeniyle, tıpkı bir koşuda kimi etapların "atlanmasında" olduğu gibi, burada da düşleme işlevi kısmen başarılır. Bu sıkıntı düşlemesinden itibaren olgunlaşma süreci tümlenebilir; ama elbette bebeğin doyum kazanmasındaki ilk narsik asudeliğe geri dönüş anlamında değil, nesneyle ilişkiye egemen olma anlamında.

V. ANNENİN BİLİNÇDIŞI İMGELERİ

Mefisto

İstemeyerek yüce gizemin örtüsünü kaldırıyorum,
Görkemli tanrıçalar yalnızlık içinde tahtta
oturuyorlar;
Çevrelerinde yer yok, ülke yok, hele zaman hiç
yok;
Kafa karıştırıyor onlardan söz etmek.
Bunlar ANNELER.

Faust, korkmuş

Anneler!

Mefisto

Titriyor musun?

Faust

Anneler! Anneler! Ne yabancı geliyor kulağa!
. . .
Yol hangi yanda?
Yol yok! açılmamış yanda,
Kimsenin yürüyemeyeceği yerde;

Arzu edilmeyene doğru bir yol,
Çıkmaza doğru. Sen hazır mısın?
Ne açacak anahtar, ne açılacak kilit;
Dolaşıp duracaksın yalnızlıkta.
Sende var mı boşluk, yalnızlık kavramı?
. . .
Uzakta, sonsuzca boşlukta, bir şey görmeyeceksin.
Hiç duymayacaksın kendi adımının sesini,
Katı bir madde bulamayacaksın,
üstüne uzanmak için.

Faust, II, Perde I, s. 1121-1123.

Bilinçdışı imgeler (imagolar), tüm psikanaliz kuramının açıklanması ve tartışılması en zor olanlarından birisidir.

İki tip imago vardır –anne ve baba imagosu–; ilişki psikolojinin içinden özneyi bu imagolara birleştirir, ama bunlar kökeninde birbirlerinden ayrıdırlar. Benzer şekilde, özneyi ötekine birleştiren **objektal** ilişki de ayrıdır, çünkü iç-psikoloji ilişkisinin dışarı yansımasıdır. İster birincil ya da ikincil benzeşmeden, birincil ya da ikincil narsizmden, İdeal-Ben'den ya da Ben'in İdeali'nden, nesnenin ergenlik öncesi ya da ergenlik ilişkisinden söz edilsin, bu ayrımlar –imagolarda ya da nesnede– sabit olarak birbirinden ayrı ilişki biçimleri üzerine kurulmuşlardır; açıklamada kolaylık olsun diye biz burada bunlara **birincil** ve **ikincil** demeyi yeğleyeceğiz.

Birincil objektal ilişki, özneyle nesnenin kısmen ya da tüm olarak birbirinden ayırt edilmemesi ile nitelenir. Öznenin az çok nesneyle kaynaştığı görülür. Bu ilişki her şeyin ötesinde bedenlerin sınırlanmasının bir katışmayla birbirlerine kay-

naştığı, içeriyle dışarı sınırlarının, ve geçmişle gelecek sınırlarının kalktığı ve algılamayla bilincin az çok net bir şekilde azaldığı bir duruma yönelir.

"Kişilik-yitimi"[1] adını taşıyan bu durum kliniklerde çok sık olarak gözlenir. Ama orgazm ve uyku da Ben'in geriye dönüş yaptığı benzer bir duruma yanıt verir.

Kişilik yitimi, orgazm ve uyku –en azından psikanalizcilerin düşündüğüne göre– bu durumlar, bebeğin nesnel ilişkilerinden birisi olan insanın evrimci bir aşamasına doğru ortaya çıktıkları ölçüde, geçici bir geriye dönüşe denk düşerler.

Dört ile altı ay arasında bilinçli Ben ile bilinçdışı karşılıklı olarak biçimlenirler. Nesne, özne tarafından tanınmaya başlanır. Bu, "Tüm-Ben" üzerine yerleşen narsik cinsel enerjinin nesneye (nesnel cinsel enerjiye) yönelen ve Ben'e (Ben'in güdülerine denk düşen narsik cinsel enerji) yönelen diye ikiye bölündüğü evredir.

Bu anda özne nesneyi kendisinden çok az ayrı görür ve kendisine göre özerk değildir. Bu oral (ağızsal) cinsellik dönemidir. Nesne (anne), özneden (bebekten) ayrı yaşamaya başlamadan önceki bu dönemde bize göre cinsellikten ya da saldırganlıktan söz edilemez. Daha önce yalnız zevk ve sıkıntı vardır.

Oral cinselliğin yöneldiği ilk nesne annedir. Ama psişik yapının içine yönelen yalnız onun imgesi ve öz-nitelikleri değildir; nesnenin yanıtı da içinde olmak üzere öznenin nesneyle ilk ilişkisinin tümü çocuğun psişik yapısına mal edilir.

Yaşamın, sevginin, sıcaklığın, gıdanın, çeşitli duyumsal doyumların kaynağı diye sayılan bu cinsel enerji atılımının anneye yönelişi ve bu gereksinim –arzulara annenin ödüllen-

---

[1] Maurice Bouvet'in incelemesi: **Kişilik-yitimi ve Nesne İlişkisi.**

dirici yanıtı, içe mal edilecek, kişileşecek ve bilinçdışında "iyi anne" imgesiyle birleşecektir. Bu imago, demek ki gerçek annenin aynadaki bir imgesi değildir, çünkü her şeyden önce öznenin tepisini nesneye doğru dile getirir. Bu şema içinde annenin gerçek kişiliği, daha sonra göreceğimiz gibi, yine de umarsanmayacak bir rol oynuyor.

Bizim gereksinim-arzu diye adlandırdığımız, fizyolojik gereksinim (beslenme, sıcaklık vd.) ile öznenin arzusunun ortaklığıdır; aslında öznenin arzusu, özne ve nesne diye bölünme sırasında nesneye yönelen narsik cinsel enerji payım yeniden kazanmaktan başka bir şey değildir.

Süt bebeğinin ve çok küçük çocuğun kaçınılmaz ve gerekli yoksunlukları anneye karşı çevrilen tepkisel bir saldırganlığa yol açar. Bu saldırgan tepilerin içe mal edilmesi, kişileşmesi ve birlik olması, "kötü anne" imagosunun kuruluş temellerini oluşturur.

Ayrıca şu da düşünülebilir; belli bir ölçüde daha önceki evrede objektal olmayan duyguların, tüm asudeliğin ya da yok olma kaygısının bu sırada "şeylerin temsillenmesi" ile birleşmesi, bilinçdışındaki imgeleri oluşturur.

İşlevi koruyuculuk olan düşleme, daha önceki evrede "sürekli varoluş duygusuyla" bir çekirdek oluşturur ve Ben, bu çekirdekten başlayarak derece derece gelişir.

Ben'in ikinci tabakasını, annenin bilinçdışındaki bu çift imgesi oluşturur. Bu sırada özne, cinsiyeti ne olursa olsun, annenin bilinçdışındaki imgeleriyle özdeşleşir. Üstün gelen "iyi" ya da "kötü" anne imgelerinin varlığı, kuşkusuz daha sonraki yazgı üzerinde önemli etkilerini gösterir.

Burada önemli olan şudur: Ben ile anne imagoları arasındaki özdeşleştirici ilişki, az çok kaynaşmış bulunan tüm bir modele göre gerçekleşir. Bu evrede –ve bu evreye denk dü-

şen daha sonraki geriye dönüş sırasında–, çocuk annenin imagolarından iç-psikolojik açıdan ancak "çok az uzaklaşabilir", annenin iki imagosu ve Ben, "en yakında" bulunurlar.

Önce ilişkinin bütünül niteliğine dönelim. Kaynaşan zevk, benzeri olmayan bir yoğunluktadır: Orgazma denk düşer; daha sonra başka bir planda göreceğimiz gibi, Rousseau'nun Saint-Pierre Adası'nda duyumsadığı zevke benzer.

Ama ayrıca bir saldırganlığın vektörü gibi algılanan "kötü" anne imgesi de, oral sadizm denilen şeye denk düşen gibi benzersizdir. Anneyi yeme ve yok etme gibi yamyamlık arzusuna, öldürücü sadist bir imago denk düşer. Bu evredeki kaygı, nesneyi tümüyle yok etme ve onun özneyi yok etme kaygısıdır. Bir ölüm kaygısıdır.

Kaynaşma özelliğinde olan sıkıntıyla zevk, bu evrede birbirlerine çok yakındırlar. Biz bu noktada, ölüm sorunsalı denilebilecek şeyin tam içindeyiz.

İnsanın yaşamak için elinde olan şeyi en iyi ve en kötü diye nitelendirmesi için ölüm terimini kullanabilmiş olması, gerçekte çok dikkate değer bir durumdur. Bir bireyin çöküntü durumu ya da içinin kararması asla söz konusu olmadığı halde, "zevkten öldüğü" söylenir, ama bunun yanında ölümcül bir kaygıdan ya da umutsuzluktan da söz edilir. Orgazm için "küçük ölüm" denir. Uyku çoğu zaman ölüme yaklaşmaktır, örneğin Hamlet'te "uyumak-ölmektir" dendiği gibi, ama ölüm de uyku ile karşılaştırılır: 'Büyük uyku" ya da 'ölülerin uykusunu kaçırmamak gerekir' denmesi gibi.

Kendi görüşümüze göre kaynaşma ile sıkıntının bu yakınlığı üzerinde ısrar etmek gereklidir. Bu birincil evreye takılıp kalan çocuklar son derece kırılgan olurlar; tam bir mutluluk durumundan son derece kaygılı bir duruma çok hızla geçebilirler. Çocukların kaygıdan kaçmak için kullandıkları yol-

ları bu bölümün sonunda inceleyeceğiz. Denilebilir ki, "fizyolojik" savunma, babanın kimliğini almadır ve Ben'in olgunlaşmasının bir sonraki evresini belirler. Bu özdeşleşmeyi başaramayan bir adam, örneğin bir şizofren, karma bir imgeye denk düşen baskıcı bir kişinin aynı zamanda ön-genital ve Ödipsi korkusu nedeniyle cinsel bakımdan güçsüz olacaktır; kuşkusuz burada karma imge, iğdiş edici baba ve "kötü" annedir. Cinsel birleşme sırasında bu imgeyle karşılaşma olasılığını bu birey bilinçdışında orgazmın "küçük ölümü" gibi değil, ama çok yakın bir ölüm gibi yaşar.

Birincil objektal ilişkide zevkle sıkıntının yaklaşımına inanmayı arzu eden biri, Hermann Melville'in **Moby Dick**'inin beyaz balinaya ayırdığı kırk ikinci bölümü okuyabilir; biz bundan yalnızca birkaç satır aktaracağız:

"Böylece, süt rengi bir denizin boğuk uğultuları, dağları süsleyen buzulların soğuk gürültüsü, çimenler üzerinde rüzgârın süpürdüğü karlar, korkuya kapılmış bir tay için manda derisi ne ise İsmail, bunlar da benim için o.

Ne ben ne öteki, bu gizemli ateşin ocağının nerede bulunduğunu bilmemekle birlikte, yine de tay için olduğu gibi, benim için de bu demirci dükkânı bir yerlerde olmalı. Her ne denli bu görünür dünyanın birçok yanını aşk biçimlemiş gibi görünse de, görünmeyen yüzeyler korku içinde biçimlendiler."[2]

Her bireyde "iyi" ya da "kötü" anne imgesinin ağır basmasına göre, kaynaşan ilişki –örneğin Proust için– "mutluluk" kaynağı ya da örneğin Melville için "çılgınca terör" olacaktır:

"Tüm bunlar anlaşılır anlaşılmaz, o anda evrenin cüzzamlı derisi görünüyor ve inatçı gezgin, Laponya'nın buzulları üzerinde siyah gözlük takmayı reddettiği için ve biz de ne

---

[2] **Moby Dick**, s. 202 ve 263.

denli yoksul olursak olalım, her şeyi örten devasa beyaz kefene çıplak gözle bakmak için inat ediyoruz, sonra artık iyileşmeyecek şekilde kör oluyoruz. Beyaz Balina tüm bunların simgesiydi. Şimdi siz avcılığın bu yırtıcılığına şaşırıyor musunuz?"

Bununla birlikte, "iyi" annenin imagosu ne kadar güçlü olursa olsun, anne imagolarının temel saydığı birincil ilişkiye saplanıp kalmış bir kişiye, ikinci imago her zaman yakındır.

Objektal ilişkinin tipiyle ve bu ilişkinin içe mal edilmiş anne babanın cinsiyetiyle ilgili temel bir noktaya da ısrarla değinmek istiyoruz. Babanın bir imgesi ayrıksı olarak birincil nesnel ilişkiye temel olabilir; ama o zaman anne imgesinin tüm düşlemeli ve işlevsel niteliklerine sahip olur. Örneğin Rousseau, kendisi doğduğu sırada ölen annesini tanımayınca, birincil nesnel ilişkiden çıkmayı hiçbir zaman başaramadı: Tüm birincil nesnel ilişkilerinin karakterleriyle birlikte baba imgesini içe mal eden ve yansıtan Rousseau, daha sonra bu ilişkiden öteye gitmek için bu baba imgesini kullanamadı.

Annenin Bilinçaltı İmgelerinin Yansıması

Algılama, içe mal etme, yansıtma, Tüm-Ben öncesi evreye geri dönüş,[3] özne ve nesne (Ben ve Öteki) ayrımı gerçekleştiği andan itibaren peş peşe olur.

---

[3] Süt bebeği altı aylıktan, yani psişik yapı biçimlenmeye başladıktan sonra bile, örneğin doyum kazandıktan sonra uyku sırasında, Tüm-Ben evresine geri dönüş yapar. Ama bu uyku sırasında "şeylerin temsillemelerinin" ortaya çıktığı düşünülebilir.

Edinilmiş karakterlerin soyaçekim kuramına bağlanamayacağımızı söylemiştik. Buna göre bireysel deneyimlerin peşinden bilinçdışındaki imgelerin soyoluşsal kalıcılığını düşünmüyoruz. Eğer sosyo-kültürel kurumlar, aileler ve aile dışı kurumlar, çoğu zaman temsil ettiklerinin haberi olmadan, uygarlığın tüm kazanımlarını aktarmayı yüklenmeseydi, her bireyin ilk **homo sapiens**'ten bu yana uygarlığın aldığı tüm yolu kendi başına kat etmesi gerekirdi.

Birincil nesnel ilişki, "ya hep, ya hiç" yasasına göre nüanssız işleyerek bütünsel, duyumsal olarak yayılır.

Bu ilişkinin içe mal edilmesi nedeniyle, tüm insanlar için geniş anlamda duyumsallık (duyusal yaşam, iç dolaşım, soluk alma, sıcaklığı duyumsama vd.) ve besinlerin sindirimi ile anne imgesinin içe mal edilen karakteristikleri arasında kesin bir bağ vardır. Geniş anlamda yaşamın tüm kaynağını (çeşitli canlı varlıklara "yaşam veren" doğa) ya da üremeyi ("besleyici toprak") dış gerçeklik içindeki anne imgelerinin bir sürgünü gibi bilinçdışımız algılar. Bulanık, belirsiz ve sınırı belli olmayan her şey için de bu geçerlidir. Bu dış öğeler ya da bu bireysellikler, öznenin birincil bireysel deneyimlerinin ışığında algılanır.

Pascal geceleyin gökyüzüne düşünceli bakışlarının anısını "Bu sonsuz uzayın ölümsüz sessizliği beni korkutuyor" diye yazdığı zaman, onda "kötü" anne imgesinin ağır bastığı sonucuna varmak olasıdır.

Ve Freud yazıyor:

"Ama sanat yapıtları, özellikle edebiyat yapıtları ve plastik yapıtlar, daha seyrek olarak da tablolar benim üzerimde çok etkili oluyor. Böylece uygun fırsatlarda etkinin nereden geldiğini anlamak için uzun uzun düşündüm. Örneğin müzikte olduğu gibi, bunu yapamadığım zamanlar, nerdeyse

müzikten hiç alamıyorum. **Niçin heyecanlandığımı ya da neyin beni sardığını bilmediğim zaman, bendeki heyecana karşı ussal ya da belki analitik bir eğilim savaşım veriyor.**"[4]

Burada onda kaynaştırıcı durumlara değin bir geriye dönüş korkusunun var olduğunu herhalde söyleyebiliriz. **Uygarlığın Rahatsızlığı**'nı okumaya başladığımız ve "duygunun enginliği" konusunda Romain Rolland ile tartışmanın yer aldığı daha ilk sayfalardan itibaren, aynı izlenimi ediniyoruz. Freud, Schiller'in şiiriyle birlikte bağırma gereksinimi duyacak ölçüde kendini "rahatsız bulduğunu" söyleyerek tartışmayı kapatıyor:

"Seviniyor pembe ışıkta soluk alan."

"Bilinçdışını ortaya çıkaran ve derinlikler psikolojisinin yaratıcısındaki çığlık, bizi şaşırtmaktan geri kalmıyor. "Baba özlemi"nin savunmacı niteliği, bir önceki sayfada iyice ortaya çıkıyor:

"Dinsel gereksinimlere, bunun çocukluktaki salt bağımlılık durumuna bağlılığı ve benzer durumda bunun ortaya çıkardığı baba özlemi, bana çürütülmez görünüyor (...)." [5]

Peki kime karşı salt bağımlılık? Yanıt **Geleceğin Yanılsaması**'nda veriliyor:

"Örneğin açlığı gideren anne, ilk aşk nesnesi oluyor ve çocuğu dış dünyada tehdit eden tüm belirsiz tehlikelere karşı da kuşkusuz yine koruyucu oluyor."[6]

Freud'un yapıtında eksik olan imge, "kötü" anne imgesidir. Bilinçdışında kalan bu imge, bir ölüm güdüsü, bir "acımasız

---

[4] Son tümcenin altını biz çizdik, G.M. **Mikel Angelo'nun Musası,** 1914, s.1 ve 2.

[5] **Malaise dans la Civilation,** S. 15.

[6] **L'Avenir d'une Illusion,** S. 33.

doğa" biçimi altında simgesel olarak dönüş yapıyor ve "belirsiz, tehdit edici tehlikeler" de buradan ileri geliyor. Freud'da çok güçlü olan baba özlemi, bilinçdışının anne imgelerine bağlı birincil ilişkilere bir geriye dönüş karşısında savunma gibi ortaya çıkıyor.

Tarih öncesi insanların, kendi bilinçdışındaki anne imgelerini dış dünyaya yansıtarak bu birincil modele göre çevreyle olan ilişkilerini yaşamış oldukları, bu gibi süreçler nedeniyle kolayca kavranabilir. Onların çevresinde ve üstünde, yine de onlardan tümüyle ayrı, sınırsız güce sahip, keyfine göre davranan ve kaprisli bir doğa-anne egemenliğini sürdürüyordu. Özneyle Büyük Nesne'nin (doğa-anne'nin) bu kısmi ayrımı, düşüncenin sınırsız gücü sayesinde büyü yoluyla etkilemeyi umut etmeye izin veriyordu: Arzular, gerçeklikler, kaygı, boyun eğme, büyüsel düşünce, kökten bir usdışılık içinde birbirine karışıyordu.

Yansıtma, bu dönemde annenin bilinçdışındaki imgelerine karşı ağır basarak savunma modelini oluşturuyordu. Ama çok sayıda diğer ilkel savunma örnekleri de vardı (kabile üyelerine benzeme, "grup histerisi" biçimleri altında enerji boşalımı vd.).

Sosyo-kültürel aile ve aile dışı kurumların baskısı altında bulunan çağdaş çocuk ve yetişkin, tümüyle ayrı bir durumda bulunuyor. Saf ya da anne öğeleriyle karışmış babanın bilinçdışındaki imgeleri, onların bilinçdışında yer aldılar. Bizim toplumumuzda, birincil ilişkiler evresine patolojik olarak saplanıp kalmış bir yetişkin, taş çağının yetişkin bir bireyi ile aynı bilinçdışına sahip değildir; bu ikincide baba imagosu yoktur ya da yalnızca içe mal edilme yolundadır. "Annesinin oğlu"na geriye dönüş yapmış olan bu çağdaş yetişkin bireye günümüzde sözün geniş anlamıyla biz psikotik adını veriyoruz. Ondaki ve modern toplumdaki her şey ona

bu babayı anımsatır; onun bireysel geçmişinden dolayı,[7] onunla benzeşmesine olanak yoktur. Onun kaygıya karşı savunma düzenekleri psikozdan ileri gelir; bunları burada ayrıntılarıyla inceleyeceğiz.

Bununla birlikte, bu savunma düzeneklerinden ikisini burada anmak istiyoruz: Kitlesel röfulman ve "karşı-sınırlayıcı" teknikler. Ben'in olgunlaşma süreci olan süblimleşme üzerine de bir iki söz edeceğiz.

Gerçekte de kitlesel röfulman, çünkü Ben'den, "kötü" anne imagosundan ve baba imagolarından uzak durmalıdır.

Karşı-sınırlayıcı teknik teriminden biz fizyolojik ya da yapay yolları anlıyoruz; bu, bilinçdışı düzeyine ve "iyi" annenin imagosuyla kaynaşmaya denk düşen duyumsal bir erinçlik, bir mutluluk yaratma etkisi gösterir. Kuşkusuz insanlık kadar eski olan bu teknikler, özet olarak, bireye "iyi" annenin bir katkısını taşıma aracıdır.

"Aydaymış" gibi dalgın olan ve dış dünya ile onun arasına giren öğrenci, anne düşlemesine dalar. Benzer şekilde, alkol ya da uyuşturucu kullananlar da başka bir örnek üzerinde aynı şeyi yaparlar. Biz bu teknikleri, zaman-uzamı kendi sınırlarıyla gerçekliğin görüş alanından uzaklaştıranlar diye tanımlayacağız. Örneğin bunlar çeşitli büyücü düşünce biçimleridir; gerçek "unutma klinikleri" diyebileceğimiz ve tatil derneklerinin yüklendiği bireyin tam çocukça kaçışlarıdır; bizim uygarlığımızda yine bu etkiyi gösteren birçok diğer uygulamalar vardır.

Sanatsal süblimasyon ise tümüyle diğer nitelikte bir süreçtir. Anneye iyice bağlanıp kalan ve şu ya da bu nedenle doğal yoldan babanın kimliğini tam alamayan bir birey için,

[7] Bu nedenlerden birkaçını analım: Çocukluğun ruhsal-duygusal travmaları, anne imgelerinin gücü ve baba imgesinin zayıflığı.

hayranlık duyulan "manevi babalar"ın kimliğini almaya izin verir. Anne imagolarına bağlı esinlemeler, bu baba tipinin kimlikleri sayesinde olası olan sanat yapıtları, süblimasyon sürecini birlikte paylaşırlar. Bu sürecin başarılması, üzerinde üredikleri yere göre az çok birbirlerini bütünler.

Çevreyle birincil ilişkiyle ilgili olarak üç örnek vermek istiyoruz: Birincisi Rousseau'nun **İtiraflar**'ından, ikincisi Edgar A. Poe'nun **Olağanüstü Öyküler**'inden, üçüncüsü Vigny'nin bir şiirinin sonundan alınma:

İşte Saint-Pierre Adasındaki Rousseau:

"Ben suyu her zaman tutkuyla sevdim; her ne kadar çoğu zaman belli bir amacı olmasa da, onun görünüşü beni zevkli düşlere daldırıyor (...) Öğleden sonralarını tümüyle kendi boş ve isteksiz mizacıma bırakıyorum ve zamanın kuralsız tepisini izliyorum. Çoğu zaman sular durgun olduğunda, masadan kalkıyor ve tahsildarın bana tek kürekle kullanmayı öğrettiği küçük kayığa kendimi tek başıma atıyordum; sonra tam suyun ortasına doğru ilerliyordum. Rotadan ayrıldığım an bana ürpermeye değin varan bir sevinç veriyordu; eğer bu kötülüklerin belki de ulaşamayacağı bir yerde olmanın gizli mutluluğu değilse, bu sevincin nedenini ne söyleyebileceğim, ne de anlayabileceğim. Sonra tek başıma gölde başıboş dolaşıyor ve kimi kez kıyıya yaklaşıyordum, ama oraya hiç yanaşmıyordum. Çoğu zaman kayığımı havanın ve suyun insafına bırakıyor; aptallık etmiş olmak için daha az tatlı olmayan düşlere dalıyordum. Kimi kez de duygulanarak bağırıyordum: Ah, doğa, ah, anneciğim; işte senin koruyucu ağzının altındayım; burada seninle benim aramıza girecek becerikli ve sinsi hiç kimse yok."

***İtiraflar**, s. 643-644.*

Burada Rousseau, çift bir süreç nedeniyle doğa karşısında az bulunur bir şiddetteki zevki tatma yeteneğindedir. Her şeyden önce onun için baba tipi ilişkiden anne tipi saf ilişkiyi adeta yalıtma olasıdır; çok ileri bir uyanık durumuna (uykunun dışında) geriye dönüşü gerçekleştirecek yetenektedir. Önce Odipsel yaşın, sonra ilk gençliğin cinsel tepilerinin gücünün bir bölümünü, annenin yerini alan doğaya çevirmiştir. Bu birinci süreçtir. İkincisi ise, röfulmanın uygulaması ile ilgilidir. Rousseau iyi anne imagosunu bilinç düzeyine değin getirebildiği ve aynı zamanda "düşman annenin" imagosunu ve baba imagolarını bilinçdışına gönderdiği, bir karşı-yerleşimde bulunduğu için böyle bir mutluluğu duyabiliyor. Bu röfulmanı sürdürmek için büyük bir enerji harcaması gerekir; bu harcama, cinsel enerjinin miktarını azalttığı ölçüde, bunalıma dönüşme tehlikesi taşır, ama bu harcama (enerji harcama) kısmen etkisizdir, çünkü andığımız bölümde röfule, yadsıma biçimi altında kısmen geri döner:[8] "Kötülerin eriminin dışında", "seninle benim aramıza girecek becerikli ve sinsi hiç kimse burada yok", "çocuk benle, anne senin arasına". –Rousseau'nun çevresinde gördüğü eziyetçiler, dış dünyaya röfule olan yansımadır; diğer bir deyişle, düşman annenin imagosu olduğu kadar, Ödipsel rakip-babadır.

İşte Edgar Allan Poe:

"Burada yalnızlık hiç bozulmamışa benziyordu. Üzerinde dolaştığım yeşil çimenlere ve boz kayalara başka bir insan ayağının asla değmemiş olduğuna inanamıyordum. İyice gizlenmiş olan dar vadinin girişi ve bir dizi kaza benim oraya giren ilk serüvenci olmadığımı gösteriyordu, –birinci ve tek kimse asla bu yalnızlıklara giremedi.

---

[8] Freud, Olumsuzlama üzerine yazdığı makalede, yadsımanın röfulenin geri dönüşünün birinci evresi olduğunu gösterdi.

Kalın ve tuhaf bir sis ya da duman tabakası, aşırı sıcaklardan ayırt ediliyor, tüm nesnelerin üzerine ağırca yayılıyor ve bu nesnelerin bende yarattığı belli belirsiz izlenimleri kuşkusuz derinleştiriyordu. Bu şiirsel sis öylesine yoğundu ki, kendi yolumda on metreden ötesini asla göremiyordum. Yol yalnız kıvrımlardan oluşuyordu ve güneşi de görme olanağım olmadığı için, yürümekte olduğum yönün tüm kavramını yitirdim. Bununla birlikte, aldığım afyon her zamanki etkisini gösterdi ve dış dünyaya karşı yoğun bir ilgi uyandırdı. Bu ilgi bir yaprağın kıpırdamasında, –bir tutam otun renginde, - bir yoncanın yaşam biçiminde, - bir arının uğuldamasında, - bir su damlasının parıltısında, - rüzgârın esmesinde, - ormandan gelen ve seçilemeyen kokularda bana bir sürü görkemli, belirsiz ve dağınık düşünceyi esinliyordu."[9]

Poe'nun doğa karşısında duyumsadığı ince zevki, hiçbir hayvan duyumsayamaz, çünkü bu zevk bir tür sevinçten, orgazmdan geliyor; psişik aygıttan, **psişik yapıdan**, ruhtan geliyor, artık duyulardan değil. Burada söz konusu olan, rahat bir varlığın basit duyumsaması ya da hayvanlarda olduğu gibi kendinden devinimli bir uyumlu uygulama değil, biyoloji ile psikolojinin sınırlarından gelen ruhsal bir ürperme ve psişik yapı içinde bir araya gelmiş olan bilincin ve bilinçdışının tüm tabakalarından yayılan bir duyumsama:

" (...) bir yaprağın kıpırdamasında, - bir tutam otun renginde" vd.

Poe, bilinçdışında "iyi anne"nin imge ilişkisine denk düşen tam bir duyumsal zevke geri dönüşün bu derecesine varmak ve düşman imgeleri bilinçdışına göndermek için, yazıda da

---

[9] E. A. Poe, **Olağanüstü Öyküler**, s. 238.

belirttiği gibi, uyuşturucuya başvuruyordu.[10] Ayrıca yaşam-öyküsünün incelenmesi de yazarın (röfule bireyin) bu geriye dönüşü nasıl sürekli yaptığını gösteriyor.

Alfred de Vigny de doğayla ilişkisinin nasıl olabileceğini, diğer bir deyişle, uyanık durumdayken Ben ilişkisinin çok derin geriye dönüşe (çocukluğa) ulaştığını, anneyle olan bu imagoik ilişkide aynı zamanda aşka ve nefrete izin verdiğini ve tüm saldırganlığını bilinçdışına göndermeye gereksinim duymadığını örnek olabilecek şekilde gösteriyor. Fransız şiirinin en güzelleri arasında bulunan kimi dizeleri bir kez daha okuyalım:

"Tüm kentleri bırak, cesaretle yola çık;
...
Büyük ormanlar ve tarlalar birer büyük sığınak;
Gölgeli adalar çevresindeki denizler gibi.
Elde bir çiçekle yürü tarlaların içinden,
Doğa ağırbaşlı sessizliği içinde bekliyor seni.
...
Gel buraya gizle aşkını ve tanrısal yanılgını,
Eğer otlar dalgalanıyorsa ya da yeterince uzun değilse,
Oraya senin için gideceğim, Çoban Evi.
...
Eşik kokulu, aşk yuvası geniş ve gölgeli,
Sessiz bir yatak, birbirine karışmış saçlarımız için."

---

[10] Böylece düşman anne imgesiyle olan ilişkiyi, cinsel enerjiye çeviriyor. Ya da daha bir kesinlikle uyuşturucu, bize kalırsa, cinsel enerji tepileriyle yapay olarak bir araya geliyor ve saldırganlığı geçici olarak etkisizleştiriyor. Bilinçdışı psişik planda Poe uyuşturucu olarak "tatlı sütün" –uyuşturucu- cömert kaynağı ile yanılsamalı bir yoldan ödüllendirici anne imgesinin yardımıyla, düşman anne imgesini uzakta tutmayı başarıyor. Böylece önsel olarak şu sonuca varılabilir: Vigny'nin psikolojik dengesi, dışardan "doğal" duyumsama desteğine gereksinim duymayan Rousseau'ya göre daha kırılgan.

Oysa kötü doğa-anne, kollarını açan Doğa-anneyle bir arada bulunuyor:[11]

"Kendimi Doğa'ya hiç yalnız bırakmıyorum,
Çünkü korkmayacak kadar onu iyi tanıyorum."

Ve Vigny Doğa'yı konuşturuyor:

"Bana bir anneden söz ediyorlar ve ben bir gömütüm."

Burada geriye dönüş Rousseau'ya ya da Poe'ye göre daha az derindir. Doğa ile ilişki cinselleşmemiştir. Burada arzu, adı Eva olan bir kadına yöneliyor, yoksa doğa-anne'ye değil. Ayrıca burada kendinden geçmiş ve biraz dalgın bir kaynaşma söz konusu değildir. Doğa ile, Anne ile doğrudan bir değinme yoktur: Bir kadın kişiliğinin ve yüksek derecede cinsel bir olgunlaşmaya denk düşen cinsel ilişkinin dışında, eril bir yaratma olan Çoban Evi araya giriyor.

Bununla birlikte, kısmen bilinçdışında kalan anne imgesi, her şeye karşın düşmanca geriye dönüyor:

"Düşüncelerimizin üstünden köleci kentler görünüyor
Tıpkı insan köleliğinin uğursuz kayalıkları gibi."

ya da:

"Yine de ölümsüz şeylerin içi,
Yüreğin ta derinliğine, değin bir günü savunuyor."

Vigny'nin bir çelişkiye düştüğünü açıklamak ilginç olacaktır. Tarihsel evrimden, kentten, demokrasiden, baba imgesine bağlı sosyo-kültürel kurumlardan kaçarken, doğayla birleşiyor. Ama gördüğümüz gibi ("Bana bir anneden söz ediyorlar ve ben bir gömütüm"), doğa ona ilgisizlikten de öte, düşman görünüyor. Bu düşmanlık, insanın hakarete uğrattığı doğanın öç alma arzusu diyebileceğimiz şeyden ilişkisiz değil:

---

[11] Geleneksel olarak tümüyle doyum kazanamayan köylülerde de durum aynıdır.

"Sizden önce ben güzeldim ve hep kokular saçardım,
Tüm saçlarımı rüzgârlara bırakırdım,
Göklerde her zamanki yolumu izlerdim."

. . .

Doğanın canlı varlıklara ve onların çocuklarına olan ilgisizliği, insana karşı düşmanlık izlerini taşıyor:

"Üzüntülü ve güzel sesinin bana söyledikleri bunlar,
Ve ben içimde ondan nefret ediyordum...

. . .

Ve onda çekicilik bulan gözlerime dedim:
'Bakışlarını başka yere çevir, tüm göz yaşlarını
başkaları için dök.
Asla ikinci kez göremeyeceklerini sev."

Bu son dize Eva'ya sesleniyor, ama bize göre bunun ötesinde, yeniden babadan destek alma arzusuna dayanıyor; şeylerin değişmez düzenini değiştirmeyi ve bu değişimi getirmeyi göze alana sesleniyor: "asla ikinci kez göremeyeceklerimiz". Ne annesini, ne de babasını tümüyle kabul edebilen Vigny, biraz yadsımacılık izlerini taşıyan romantik bir karamsarlığın ideolojik bir durumunu benimsemek zorunda kalıyor (böyle bir anlatım, örneğin **Kurdun Ölümü**'nde bulunuyor). Bununla birlikte, Rousseau'da ya da Poe'da olduğu gibi, psişik gerçekliğin tümünü olduğu gibi bilinçdışında tutmak zorunda değil.

Bizim birincil nesnel ilişkiyle neler anladığımızı sanırız şu üç örnek çok güzel anlatıyor. Doğa ile annenin bilinçdışındaki imgesi ve benzer şekilde röfule öğelerin geriye dönüşü burada çok iyi görünüyor.

VI. BABANIN BİLİNÇDIŞI İMGELERİ

İkincil diye adlandıracağımız ikinci nesnel ilişki tipi, bir önceki bölümde betimlediğimiz ilişkiye adım adım karşı çıkıyor. İnsan varlığının çevreyle ilişkisinde iki usule başvurduğunu ilk önce not edelim.

İkinci durumda özne-nesne (burada çocuk-baba, Ç.N.) ilişkisi, öznenin yaşadığı gibi artık tümel, yaygın değildir; sınırlı ve kısmidir. Özne ve nesne, birbiriyle kaynaşmaya yönelmek yerine, ayrı ve ilgisiz kalırlar. Kimlik kazanma, artık kaynaşmayla, yani ötekinin tümüyle içe mal edilmesiyle değil, ama onun kimi güçlü öğelerini sınırlı şekilde ele geçirmeyle olur.

Elden geldiğince basit, kuşkusuz çok basit, ama düşünceleri saptamaya izin veren bir örnek verelim. Rousseau'nun Saint-Pierre Adası'nda suya bakması gibi, bir ırmağın akışına bakabilir, algılanan görünümün boyutunun Ben üzerine yansıması duyumsanabilir, kıpırdaşan suların yüzeyindeki ışık oyunlarına hiçbir şey düşünmeden dalgın dalgın bakabilir ve şimdiki zamanın, şeylerin kesin sınırının, kendi içiyle dışı arasındaki kesimin silindiği bir düşe dalabiliriz; o anın çok yönlü duyumsal izlerinin renkli düşleri: Havanın sıcaklığı ya da serinliği, kokular, yakından ya da uzaktan gelen gürültüler, kaçıp giden görsel izlenimler, parlaklık vd. Birincil çevre ilişkisine bu geriye dönüş yeteneği, varoluşun büyük güzelliklerinden birisidir. Bu yetenek, iyi anne imgesine başarılı

benzemenin tanığıdır ve bireyin asla "anormal" olduğu anlamına gelmez. "Normal" insan, önce annenin, sonra babanın kimliğini alan ve geriye dönüşlerinde ya da ileriye gidişlerinde esneklik gösterme yeteneğinde olan bireydir.

Kendini birincil nesnel ilişkisi içinde yitiren bu düşçü, diyelim ki eğer bir mühendis ise, biraz sonra, bu ırmağın üzerine kurulacak bir köprünün planını düşüncesinde tasarlayabilir; sayılarla, kullanacağı çeşitli tipteki materyallerle vd. ile oynayabilir. Zihinsel evrenindeki ve dünyayı algılamasındaki her şey, kesindir, ayrıdır ve sınırları bellidir –aralarındaki şeyleri birleştiren ilişkiler anlamında usauygundur; sabittir, önceden görülebilir ve tüm öznellikten uzak bağımsız yasalara uyar.

Bu ikincil nesnel ilişkiye bilinçdışında temel olan imagolar, baba imagolarıdır.[1]

Baba İmagolarının Kökeni

Baba imagolarının niteliklerinin her bakımdan anne imagolarına karşı çıkması dikkat çekicidir.

Tasarlanan perspektife göre Fallus anne ya da İdeal Ben adları verilen –annenin erki, lehte ya da aleyhte, özne üzerinde keyfi olarak ve hiçbir sınır olmadan etkisini gösteren, büyüsel nitelikte sınırsız bir güçtür.

Ben'in idealine denk düşen - 'iyi' baba imagosu, adil, güçlü, özgür ve iyicil imagodur. Adildir, yani kendi haklarının sı-

[1] Bize göre bu tip ilişki gerçekten ve tümüyle ancak taş çağının sonunda olası oldu, yoksa insanlığın "yontma taş" çağına bağlı kaldığı o çok uzun zaman başka türlü anlaşılamaz.

nırlarını aşmaz, asla keyfi değildir. Güçlüdür, yani şeyler ve varlıklar üzerinde gücü vardır, ama sınırsız-güçlü değildir. Özde anneye göre özgürdür, diğer bir deyişle, onun gücüne boyun eğmez.

Freud'a göre, insanlığın kökenlerinde "güçlü"[2] bir baba var oldu; oğulun bu babayı gerçekten öldürmesi, çift değerli baba imgesinin içe mal edilmesinin kaynağı oldu: Oğulların bilinçdışından babanın kimliğini alması, Üstben'in (iğdiş edici baba) kurulması ve Ben'in İdeali.

Burada biz tümüyle ayrı bir görüş noktasını kabul etme eğilimindeyiz. Bizim düşüncemize göre daha ilk başlardan itibaren, babanın ortadan kaldırılmasının ilk düşlemesi denilebilecek bir düşleme biçimi altında aynı zamanda babanın ortadan kaldırılmasını diledi ve çok korktu.[3] Bu arzu ve bu korku, o sırada kaynağı babanın kimliğini almaktan gelmeyen Ödipsel yaşta şiddetleniyordu. Aşk ve saldırganlık, basit bir baskının konusu oluyor ve kuşkusuz kabilenin düşmanları olan "yabancılar"a yöneliyordu.

Babanın dıştaki imgeleri, anneyle ilişkide olduğu kadar, anne imagolarının bir uzantısı olarak bilinçdışında yaşanmış bu doğayla ilişkiler içinde, en küçük bir koruma işlevini sağlıyordu.

Babanın dış imgelerinin içe mal edilmesinin kökenine gelince, Ödipsel yaştan birkaç yıl sonra meydana gelen babanın gerçek ölümüne biz rol veriyoruz; çünkü o sırada (babanın ölümü), babanın ortadan kaldırılmasındaki eski dileğin büyüsel bir şekilde gerçekleştirilmesi gibi yaşanmıştır. "Bilindiği gibi, kendi psişik örgütlenmeleri nedeniyle bunlar (il-

---

[2] Ayrıca Freud buna anne imagosunun özelliğini vermişti: Keyfi, sınırsız güçlü.

[3] Bu tümcedeki baba sözünden, anneyle cinsel ilişkide bulunan ve oğullar üzerinde otorite kuran yetişkin erkekleri anlıyoruz.

keller), kendi psişik edimlerine abartılı bir değer veriyorlardı."[4]

Babanın gerçek varlığı ölümünden sonra aranıyordu, onun imgesinin yardımına başvurma gereği ortaya çıkıyordu; diğer bir deyişle, içte ve bilinçli bir şekilde yeniden ortaya çıkarılıyordu. –Ayrıca müminin tanrıya güncel yakarmasını gerçekleştiren benzer şekilde babaya başvurusu da, anne imagolarına göre, "engin duyguya" göre tanrının aracı erkini sağlama işlevini yapıyor.

Hayvan türlerinde ortaya çıkan ve o zamana değin insanda da ağır basan tüm dış jestlerin basitçe **öykünülmesi**nin aksine, bu sözünü ettiğimiz **başvuru**, baba imgesinin **içe mal edilmesinin** birinci basamağıydı, öğelerin bilinçli kaldığı birinci basamak.

Ama babanın gerçek ölümü, onun ortadan kaldırılmasının eski Ödipsel dileğinin büyüsel gerçekleşmesi gibi yaşanmış olduğu ölçüde, öldürüldüğü düşünülen kişiye başvurma gereksinimi de, dayanılmaz bir iç çatışma için yaratıcı (doğurucu) oluyordu. Ölünün varlığına duyulan derin gereksinim, bu ölünün öç almasından ileri gelen derin bir korkuya yanıt veriyordu. O zaman, ölüme izin veren çok bunaltıcı temsillemelere karşı –her zaman kendisinin olan– Ben'i korumak amacıyla röfulmanı gerçekleştirdi. Böylece, ölü babanın birbirine karşıt iki imgesi, koruyucu ve öç alıcı imgeler, bilinçdışına gönderildi.

Böylece binlerce yıllık taş çağı boyunca, kuşkusuz geriye dönüş ve durağan evrelerle, ilerleme evreleri arasında, baba imgesinin giderek içe mal edilmesi gerçekleşti.

İçe mal edilmenin her derecesi, anne imagosuyla belli bir uzaklaşmayı gösteriyordu ve böylece öznenin (oğulun) nes-

[4] **Totem ve Tabu**, s. 219.

nel ilişkisini azar azar değiştiriyordu; bu da kendi yansımasını sosyo-kültürel kurumlarda, mitlerde, sözlü gelenekte, dinsel ya da sanatsal etkinliklerde gösteriyor, bir sonraki kuşağa aktarılabiliyordu. Belli bir zaman içinde baba imgesini bir tek insanın daha çok içe mal etmesi ve öncü rolü oynaması, topluluğu etkilemeye ve kendisine göre yönetmeye yetiyordu –yeter ki bu adam öldürülmesin, "sapkın" ya da "kutsal şeylere saygısız" diye kovulmuş olmasın. Benzer şekilde, kendi çevre ilişkilerinde büyüsel düşüncelere daha az uyan kabileler, daha "geri" diğer kabileleri "işgal" ediyordu.

Bu an için kendi savımızdan yana ve klinik düzeyde yalnız bir tek kanıt vermek istiyoruz.

Bir yakınımızın ölümünü, "yaslı günler"[5] diyebileceğimiz bir dönemin her zaman izlediğini biliyoruz.

"Cinsel enerjinin nesneye bağlı olduğu anıların her biri, umutların her biri harekete geçmiş, yatırımını yapmış ve cinsel enerjinin yer değiştirmesi böylece gerçekleşmiştir."[6]

Böylece değerli bir varlığın gerçekten ölümü, o an yitirilmiş dış nesneye bağlı cinsel enerjinin içe mal edilmesini uyandırır; yaslı günlere son veren röfulman gerçekleşmeden önce, öznenin nesnenin bilincinde olmadan **kimliğini alması** arttığı ölçüde, anılar bu nesneye birçok kez **başvurur**.

Freud'un kendi babasının ölümünden sonra hemen kendi analizine başladığı gibi, babanın gerçek ölümünün psişik yaşamda alacağı kesin önemi anımsayalım.

---

[5] Freud, **Metapsikoloji**'de "Yas ve Melankoli". Bu dönem sırasında, yitirilen dış nesneye yatırılmış olan cinsel enerji, öznenin **psişik yapısındaki** bilinçli iç izlerine doğru dönüş yapar.

[6] **a.g.y.**, s. 150.

Fliess'e yazılan mektupların tanıklık ettiği öz-analiz sırasında Ödipsel çatışmanın varlığı ortaya çıkmış olmalıdır.

Taş çağının sınırlarında, yani on bin yıl kadar önce gerçekleşen büyük karışıklığa, baba imgesinin bu içe mal edilişinin tamamlanmasına özel olarak değinme eğilimindeyiz.

O zamanlar babaların bilinçdışındaki imgeleri, annelerin bilinçdışındaki imgelerine aracılık ederek, çevreyle ilişkilerde yeni bir stile izin verdi. Leroi-Gourhan'ın ileri sürdüğü kanıta dayanarak diyoruz ki, bu dönemdeki mağara resimlerinde, kadın teması ile yara teması sık sık bir araya getiriliyordu. Biz bu olayı, kadın olarak, anne olarak, kısacası anne imagosu olarak bunlara verilen düşleme sınırsız gücün yitirilmesi diye yorumluyoruz. Ama o zaman insanın doğadan gelen bir iğdiş edilme ('yara') olarak yaşadığı bu doğa üzerindeki gücü, şimdi ona karşı bir saldırı gibi onu dönüştürüyor ve onu işliyordu (cilalı taş, tarım). Tarih, değişmezliğin egemen olduğu yere değişim; boyun eğmenin egemen olduğu yere cesaret ve kaynaşmanın olduğu yere ayrım getirerek başlıyordu.

Tarih; cesaret; teknolojinin gelişimi, bilimin ve ussallığın gelişimi; doğanın dönüştürülmesi –bütün bu değişimler, erkeği kadından açıkça ayıran ne varsa, onları daha da belirginleştirerek bilinçdışında baba imgesine bağlı olarak yaşandı: Erkekten başlayarak oluşan simgesel anlatımın çeşitli biçimleriyle penisin bütünü, artık fallik imgeyi oluşturuyor.[7]

Bu verilerin ışığında, niçin erkeğin cinsel organının psişik yaşamda oynadığı rolün kadında kıskançlığa yol açtığı ve erkekte de iğdiş edilme korkusunun, çevresinde tüm psikanalitik sağaltımın döndüğü bir eksen olduğu anlaşılıyor.

---

[7] Binlerce yıldan beridir bizim olan "babalar toplumunda" iktidarın gücü simgesel bir penistir: Krallık asası, mareşal bastonu, piskopos asası, adaletin kılıcı vd.

Biz bu soruyu sorarken, elbette babanın biyolojik rolünden söz etmek istemiyoruz, ama psişik aygıt içinde tuttuğu yerden ve sosyo-kültürel kurumlardaki yansımasından söz etmek istiyoruz.

Bireyin duygu birliğinin ('varoluşun sürekli duygusu' - Winnicott) savunulması için giderek biçimlenen başlangıçtaki psişik aygıtın, küçük insanda var olan niceliksel cinsel enerji yüküne bağlı sıkıntı tarafından tehdit edildiğini söylemiştik. Burada iki tip düzenek rol oynar: birisi, sıkıntıyı ve cinsel enerji yükünü "şeylerin temsillemesine" bağlama eğilimindedir; öteki, (özellikle röfulman sayesinde) bu tepilerin birbirinden ayrı düzeydeki bütünleşmesini biçimlendirir, böylece psişizmin iç ortamında daha kararlı bir dengeyi gerçekleştirir.

Önce "iyi" ve "kötü" ilkel anne imagoları vardı –vardır–; bunların içinde aşk ve nefret temsillemelere bağlandılar.

Annenin bilinçaltı imgelerindeki birincil ilişkilerde, daha önce üzerinde durduğumuz gibi, sıkıntı ile kaynaşma birbirlerine çok yakındır.

Bilinen çeşitli uygarlıklarda, insan varlığının nöro-psişik özelliklerine dayanan sıkıntıdan kaçma ve korunma biçimleri var. Alkol ve uyuşturucu kullanımı bu yollardan birisi; bunlar olasılıkla "iyi" anne imagosu oluşturan temsillemelerin geçici enerji yatırımını uyandırıyor.

Bizim anlayışımıza göre yas olgusunu oluşturan nedenselliğe bağlı baba imagosunun oluşumu, "kötü" anne imagosuyla kaynaşmaya bağlı sıkıntıdan kaçınmanın özel bir biçimini temsil ediyor.

Bu anda insanın aklına birçok sorular geliyor. Bunlardan birkaçı: Niçin babanın bu imagosu, daha doğrusu çift imagosu yalnız kimi uygarlıklarda –geçici olarak– bir sonucu temsil ediyor? Bu soruyu yanıtlamadan önce, iyi bilinen bir olayı not edelim: Kimi insanlar kendi anne babalarının ölümü için asla yas tutmuyorlar ve bunların ölümünden önce olduğu gibi, aynı bilinçdışı ilişki içinde onlarla yaşamayı sürdürüyorlar.

Tüm antropoloji çalışmaları ve bu çalışmaları yapanlar bu toplumlara ait olduğu ölçüde, baba imagosu toplumlarını öne çıkarma eğilimindeler.

Gerçekte, bu baba imagosu toplumları, doğanın ve bilimsel çalışma gelişiminin ustasıydılar ve böyle olmayı da sürdürüyorlar. Bununla tüm bilim adamları, bu toplumları insan "gelişiminin" kesin bir sonu gibi görme eğilimindeler.

Burada birçok noktayı not etmek gerekiyor. Bunlardan birincisine göre, bu baba toplumları ölümlü görünüyorlardı, çünkü gözlerimizin önünde bile ölüyorlardı. Demek ki, kendi başlarına uygarlık tarihinin bir anından başka bir şey değildiler.

Öte yandan, aşırı –suçluluk– kaçınılmaz insan suçluluğuna göre aşırı –suçluluk– çiftine tüm önemi vermek uygun olur; sorumlu olan bunun ortaya çıkışıdır.

Anneye karşı aşırı-suçluluk, çünkü babanın üstün gelmesi, sakat annenin zararına gerçekleşti. Anneye göre bilinçdışında ayrı bir sıkıntı, özellikle kadınlardan korkma buradan geliyor. Örneğin –on dokuzuncu yüzyıl– endüstri devriminin kadının toplumsal ve insan statüsünde çok net bir zayıflama getirmesi anlamlıdır. Yeni (cilalı) taş çağının (devriminin) başlangıcını belirleyen ilk teknolojik ilerlemelerin anne imgesine karşı korkuyu artırırken, belli bir anlamda da baba

imgesinin içe mal edilmesinin hızlandırdıkları düşünülebilir. Ne olursa olsun, rastgele gerçekleştirilen, yararlı ve etkili görünen tüm edimler –eğer korunduysa ve aktarıldıysa–, annenin birincil ilişkisini dönüştürmeye yardım ettiler. Burada belki babanın bilinçdışındaki imgesinin başka olası bir kökenini görmek yerinde olur. Belki de taş çağının o uzun yılları içinde Alet'in yavaş değişimi (her seferinde anne üzerinde korkunç bir üstünlük gibi bilinçdışında yaşandı) ve yas süreciyle babanın içe mal edilmesi de kendi etkilerini eklediler.

Son olarak babanın imagosunun bir cinayet olarak düşlenen bir ölümün sonucu gibi oluşması ölçüsünde, ona karşı aşırı suçluluk. Dışardan bir Tanrı-Baba'ya boyun eğme, buna göre bize bir savunma biçimi gibi görünüyor ki biz bu kitapta bu aşırı suçluluğu inceleyeceğiz.

Ne olursa olsun, taş çağı boyunca yas süreci sırasında içe mal edilen imge, aynı zamanda öldürülen babanın imgesi –Üstben'in kökeni– ve idealize edilmiş bir babanın imgesi –Ben'in ideali– olduğu için bu denli çok duyguyla yüklendi. Anne üzerine etki yapmaya cesaret etmek –ve baba, bu cesaretin ve bu edimin somutlaşması oldu–, psiko-devinimsel gelişim bu cesarete ve bu etkinliğe destek verdiği için ancak bir arzuya dönüştü. Baba aygıtı –bilinçdışı için penisi– kullanan insan oldu, ama birey kendi narsizmini onun üzerine yansıttığı için aletin böylesine bir değeri vardı; bu kendini beğenmişlik kendi başına edimler gerçekleştirdi: Yürümek, konuşmak, kendini gerekli olana ya da arzu ettiğine vermek. Böylece edim, anneye olan ilk bağımlılığın tersi durumuna dönüşüyordu. Böylece babaya ait değerlerin, ilkel annenin değerlerinin zıddı (muhalifi) olduğu anlaşılabilir: Bilinçdışında var olan anne, bireyin (aşkta ya da nefrette) sınırsız-gücünün düşsel desteğinden başka bir şey değildi ve imgesel baba ise, bireyin gerçekleştirmelerinin ve ötekini,

kendisinin bir nesnesi değil, öznesi olduğunu tanımasının bilinçdışındaki desteğiydi.

Bununla birlikte, eğer insan oğlunun ilk dramı, sıkıntının yol açtığı birincil narsik yara ise, –aynı büyüklükte– ikinci dramı da, çocuk için saldırgan bir ilişki içinde bu aracı baba kişiliği ile zorunlu olarak karşılaşmadan ileri geliyor.

Odipus çatışması, her şeyi söz konusu eden bir çatışmadır. Bedensel değilse bile, pisişik planda yetişkin olmak için, babanın tüm gücünü kapsadığı sayılan penisini, oğul bilinçdışındaki arzusuyla sahip olmayı göze almalıdır.

Başa gelen tehlikeye –iğdiş edilme arzusuna yanıt veren babanın iğdiş etme korkusu– bağlı korkunun tümünü kabul etmeden özne (oğul), nevrotik olarak bu evreye takılıp kalacaktır. Örneğin saplantı nevrozunda tüm yaşamını görünüşte babasını korumak için, ama bilinçdışında ona ve daha sonra onun yerini alanlara karşı saldırmak için geçirecektir.

Odipus çatışmasının aşılması için,[8] iki koşul bize kaçınılmaz gibi görünüyor.

Her şeyden önce, önceki yılların Ödipsel çatışmasındaki baba imgesi, çocuğun anne imgesini seçmesine izin veren babanın kimi 'özgün' karakterlerine sahip olmalıdır. İlk çocukluk yılının olası ruhsal-duygusal travmatizmaları, annenin gerçek kişiliği, babanın gerçek imgesinin algılanmasında önemli rol oynamadan olmuyor.

İkinci koşul ise, baba ile oğul arasındaki cinsel enerji ilişkisinde, oğulun sırası geldiğinde bilinçdışı saldırganlığa direnmesi için öncelikle Ödipsel çatışmayla yeterince sağlam bir şekilde bütünleşmesidir. Eğer sonunda sevgi, nefret ve kor-

[8] Babanın kimliğini başarılı bir şekilde alma sayesinde çatışma aşılıyor. Güçlü, adil, özgür ve iyicil baba, bilinçsiz Ben'de, Ben'in ideali sıfatıyla birleşiyor, oysa saldırgan ilişkinin kalıntısı Üstben'i oluşturuyor.

kuya üstün gelmezse, Ödipsel dramın aşılması olası değildir.

Kısaca, bilinçli Ben-bilinçdışı Ben ilişkisi içinde düşünülen anne imagosu kadar baba imagosu da, fazla cinsel bir enerjiyi her zaman daha çok bağlamaya ve denetmeye yönelik evrim tarihi içindeki yeni bir türün **işlevsel sistemleri** gibi göz önüne alınabilir ve baba imagosunun ortaya çıkışı, köklü bir yetkinliği temsil eder.

Bilinçdışındaki anne ve baba imgelerinin özgünlüğüne gelince, bu noktada Freud'un tutumuna çok yakın olduğumuzu düşünüyoruz:

"(...) İncelenmesi burada bize ait olmayan ve ayrıca çok iyi bilinmeyen dış koşulların etkisi altında, toplumun anaerkil örgütlenmesinin yerini ataerkil örgütlenme aldı; bu da doğal olarak, yürürlükteki yasaları iyice alt üst etti. Bize öyle geliyor ki, bu alt üst olmanın yankısı, Eschyle'in **Orestie**'sinde algılanabilir. Ama bu alt üst olma, bu anneden babaya geçiş başka bir anlama sahip: Zihinselliğin duygusallık üzerindeki ilerlemesini ve buradan da uygarlığın ilerlemesini gösteriyor. Gerçekte, annelik (ana toplumu, Ç.N.) duygularla ortaya çıkarıldı, oysa babalık (baba toplumu, Ç.N.), çıkarsama ve varsayımlar üzerine kurulu tahminlerdir. Böylece duyumsal algılama yerine düşünsel sürece öncelik vermenin ciddi sonuçları oldu."[9]

"Düşüncelere öncelik vererek dolaysız duyumsal algılamaları ikinci plana itmek, tüm zihinsel süreçleri üstün tutmak, örneğin ataerkilliğin, anaerkillikten önemli olduğuna karar vermek, zihinsellik yolunda ilerlemekten başka nedir ki? İşte bu nedenle, oğul babanın adını taşıyor ve miras ona geçiyor."[10]

---

[9] **Musa ve Tektanrıcılık**, s. 153.

[10] **a.g.y.**, s. 158.

VII. SADE VE SADİZM*

"Benim dostum bu ruh, doğanın hoşlandığı, diğer bir deyişle, kendi görüşleri ve gereksinimleri nedeniyle benim için oluşturmaktan hoşlandığı organların sonucu."[1]

Yaratıcısız, efendisiz, tanrısız ve gücü sınırsız bir doğa; böyle bir güçle sade yaşamı boyunca birlikte var olmaya kalkışmıştır: "Kimi kez iyi, kimi kez sapık, ama her zaman buyurucu bir güç."[2]

İnsanlara gelince:

"Kadınlar... İkiyüzlü, kıskanç, buyurgan, oynak ya da sofu... Kocalar kaypak, kararsız, zalim ya da despot, işte yeryüzünün tüm bireylerinin özeti (...).

– Öyleyse evreni sönmeye terketmek gerekir.

– Nasıl isterseniz; zehirden başka bir şey üretmeyen bir bitki hemen yerinden sökülmelidir."[3]

Bu bölümün çerçevesi içinde Sade'ın gerçek bir yaşam öyküsünün incelemesine elbette kendimizi veremeyiz ve çocuklu-

---

* Anne imgeleri, baba imgeleri ve Ben arasındaki olası ilişkilere örnek olması için buraya bu başlığı alıyoruz.

[1] **Bir papazla, ölmekte olan birisi arasında konuşmalar.** Sade'ın toplu yapıtları, s. 538.

[2] S. 591.

[3] **Eugénie de Franval**, s. 567.

ğunun bilinen olaylarından hareket ederek de –bunlar baba imgeleri olabilirler– ayrıntılara giremeyiz. –Uzak, soğuk, iyilik bilmez bir babayla hiçbir içten yakınlık yoktu; elbette, bir güvenin, derin bir sevginin, temelin olmadığı bir anlamda babanın kimliğini alma yetersizliği, Ödipsel çatışmanın aşılmasına izin vermedi. Annenin bilinçdışı imgesine gelince, Sade'ın kayınvalidesini temsil eden Bayan De Montreuil'ün bunu canlandırmış olduğu sonucuna varılabilir.

Sade'ın sadizminde bizi ilgilendiren şey, "anneyle yalnız kalmamak" için –bilincinde olmadan– dışavurulan savunma sistemidir. Çünkü bu düşlemeye her zaman eşlik eden sıkıntı nedeniyle Sade'ın bu birincil düşlemesi, anneyle tümden kaynaşarak onun kimliğini alma arzusuna, tüm bireyselliğini yitirerek kaynaşma arzusuna iyice denk düşüyor.

Bu düşlemeyi, bu arzuyu gerçekleştirmek, ölümle eş anlama gelebilir. Sade kendi vasiyetinde gömülme töreni ve gömülmesi için verdiği buyrukta bunu açıkça gösteriyor.

"Çukur bir kez kapatılınca, toprağın yeniden eski halini alması için üzerine meşe palamudu ekilmeli ve ağaçlık alan önceki gibi eski halini almalı, gömütümün izi, yeryüzünden silinmeli, benim övündüğüm anılarım, insanların belleğinden silinmeli (...)."[4]

Ama bu yerle, doğayla –anneyle– bir araya gelme ve tümüyle onda yok olma düşlemesi, tüm yaşamı boyunca savaşıp durduğu bu düşlemeye, ancak ölümü gereği gibi saptandığı zaman izin vermeye özen gösteriyor:

"Son olarak, hangi bahaneyle olursa olsun, bedenimin açılmasını kesinlikle yasaklıyorum. Çok daha ısrarla istediği bir şey daha var: Bedenim, öldüğüm odada, ağaç bir tabut içine

---

[4] S. 57.

konmalı, aradan kırk sekiz saat geçtikten sonra bu tabut çivilenmeli."[5]

Burada saptandığı gibi, ölüme karşı verdiği savaşımda yaşamda kalma şansını da elinde tutma kaygısı da, sadik sapıklığı gibi görülüyor. Sapıklığın yokluğunda, baba kimliğinin eksikliği, yerini baba imgesine karşı savaşıma bırakıyor; Sade'ın "anneyle yalnız kalma" durumundaki ölümcül girişimi, aynı zamanda en derin insanca arzuya –kaynaşmaya– ve yok edilme sıkıntısına yanıt veriyor. Ve eğer anneyle kaynaşma arzusundan korkan bir adamsa, iyice bir sadisttir! Onun tüm manevraları, cinsel zevkin kaynaşmadan en uzak yere varabileceği noktaya yönelmektir.

Çünkü sadizm, saldırganlığın saf ve basit bir dışavurumu değildir. Cinsel tepilerle –diğer bir deyişle, nesneye doğru aşk yönelimiyle–, saldırganlık tepilerinin çok karmaşık bir "biçimini" temsil eder.

Bu örgütlenme "biçimi", çocukta cinsel enerjinin evriminin bir anı üzerine dayanır; oysa sadist, anal evreye takılıp kalır.

Burada bizim için önemli olan, sadist Ben'in savunma düzeneklerinin bilincinde olmadan yöneldiği amaç ve öznenin Ben'ine en az bir sıkıntıyla aynı zamanda cinsel ve saldırgan bir doyum vermek. Her şey sanki bu düzeneklerin güçlü anne imgelerine karşı aracı baba imgesinin bir bütünleyicisini geliştirme yönündedir. Sadizmin bilinçdışı ereği bize böyle olabilir görünüyor.

Onun böyle başvurduğu bu aracı-baba, elbette bir hiç üzerine değil, varolan baba imgelerine dayanarak kurulmuştur. Birey gerçekte babanın kimliğini almamıştır, ama kendi et-

---

[5] S. 57.

kinlikleri içinde "babanın simgesel parçaları" diyebileceğimiz şeye bilinçsizce yapışmıştır.

Bu baba Sade'da iki düzeyde vardır: İçinde ve yapıtlarıyla; sadik sahnelerin içinde.

Anladığımız kadarıyla Sade'ın yapıtı, gerçekleşmesi aynı zamanda korkunç olan ve arzu edilen tümüyle bu düşleme temel üzerine kuruludur; gördüğümüz gibi, anneyle kaynaşma ve anne karnındaki bireye dönüş, vasiyette dile getirilmiştir. Bununla birlikte eğer Sade'ın yapıtı için büyük bir düşleme ve konularının sabitliği ile biraz tekdüze denirse, o zaman bu biçimsel düşleme, Sade'daki düşleme etkinlikleri ve örneğin Proust'taki düşleme etkinlikleri bakımından birbirinden ayrılır.

Proust'ta düşleme kendi saf biçimine çok yakındır: Anneyle kaynaşma hareketine denk düşmeyen temsillemelerin düşleme durumu. Proust'un düşlemesi, bilinçle bilinçdışı arasında kısa devreli bir iletişimin açıkça tanıklığını yapan bir karaktere sahiptir.

Sade'ın yapıtında beklenmedik hiçbir şey yoktur. Orada söz konusu olan düşleme, **canı çıkmış**, ideal, sözel temsillemelerin yararına en basit anlatıma, kendi özüne –düşlemeye– indirgenmiştir. Düşleme durumu (anne), sözün (baba) altında ezilmiştir. Ama yalnızca birçok kişinin katılmasıyla ve her zaman konuşma biçimi altında yazılmış sahnelerin son derece "toplumsallaşmış" karakteriyle değil.[6] Ayrıca açıklamış olduğu bir ideoloji nedeniyle düzenli olarak gelip bu anlatının gidişini kesiyor.

---

[6] Hiçbir kimse bir sadist kadar başkasına gereksinim duymaz, çünkü bilinçdışı imgeleriyle araya uzaklık koymak için yalnız ötekiyle ilişkilerinde kaçınılmaz olan "yedek babayı" yaratmayı başarabiliyor. Hiçbir kimse sadist kadar, nesneye yerleşmiş olan "kendine olan aşkı" yitirmemiştir; insanın olgunlaşma süreci, buna yeniden kavuşmayı amaçlamıştır.

Sadist sahnenin kendisine gelince, o da temel değildir, ama Sade'ın savunma modeli üzerine geliştirilmiştir ve her zaman göze çarpacak kadar aynı kalır.[7] Cinsel nesne kadındır –burada anneden başkası değildir. Söz konusu ister kadınlar olsun, ister doğa, bunlar annenin bilinçdışı imgeleridir. Sadist düşleme, kadınla, doğayla, anneyle bir açık ilişki aracılığına yanıt veriyor. **Aracı, cinsel birleşmeyi düzenlemesi gereken koşulların bütünü iken, özne kadınla –anneyle– yalnız kalmasın diye, üçüncü kişi olarak yerleşir. Yüz Yirmi Gün**, anımsayalım, 'basit tutkulardan' derece derece 'cinayi tutkulara' giden yüz ellişer kişilik dört grubun betimlenmesi olmalıdır. Diğer bir deyişle, Sade için doğallıkla bulunmayan babanın cinsel ilişkiye üçüncü kişi olarak altı yüz ayrı yoldan girmesidir.

Sade'ın çocukluğunda kimliğini alamadığı doğal babanın yerini, sınırları titizce izlenmesi gereken karmaşık bir ritüel almıştır. Bu sınırlara azıcık uymamanın cezası ağır cezalardır; yapay yapı yıkılma tehlikesi içindedir; yapay baba, özneyi (oğulu) anneyle yalnız bırakarak ve temel düşlemeyle karşı karşıya getirerek sis gibi dağılacaktır.

Kadın sıkı sıkıya doğallıktan yoksun bırakılmalıdır. Doğal, kendiliğinden ve özerkliğin belirtisi olan ne varsa, engellenmeli ve bastırılmalıdır.

Sadistin cinsel yaşamı ancak öteki, cinsel birleşmede kendi doğal gücünden yoksun bırakıldığı, iğdiş edildiği zaman gerçekleşebilir.

Tüm anne imgelerinden önce baba imgelerinin gücünü zayıflatmak için, iğdiş edilmiş (rolünü) oynamayı kabul etmesi ge-

---

[7] Sade'ın yapıtında bir içerik, bir de biçim vardır; içerik: İyice uzaklaşmış kadınla yalın ilişki (anneyle kaynaşma), inceden inceye betimlenmiş ritüel bir düzenlemeyle (baba) aracı olmuştur. Biçim: Düşleme (anneyle kaynaşma), sözün çıkarına (babanın çıkarına) sıfırı tüketmiştir.

reken ve Sade'ın yapıtlarında sık sık görülen bir yığın kişinin tanıklığı, sadistin –diğer insanlara göre çok daha fazla– başka insanlara nasıl da gereksinimi var![8] **Justine**'in yazarı Charenton'da sahneye piyesler koyuyor, oyuncuları yönetiyor, sahnede nasıl davranacaklarını, hangi tonda konuşacaklarını onlara gösteriyor. Bu sahneye koymalar, salt cinsel olan öteki sahne uygulamalarının bir süblimasyonu. Sıkı sıkıya bir örgütlenmenin uygun sistemi içinde yönetilecek, sıkı duracak ve hareket ettirilecek olanlar, hep insan varlıklarıdır. Sahne koyucu Sade'ın oyuncuların dizginlerini elinde sıkı tuttuğuna bahse girebiliriz. Sadist sahne, her zaman bir sahneye konuluştur; tiyatroyu çağrıştırır, tiyatronun kendisidir.

Aslında sadist sahne, ilkel anne imgeleri ilişkisinin bilinçdışı düşlemesini iyice denetimli bir kullanılışıdır. Bilinçdışı kalanlara bir **biçim** verilmiştir ve böylece, bilinçdışı dünya ile araya uzaklık konmuşutr. Denilebilir ki, sadist sahnede yer alan kişilerin oyunu, kendi imge ilişkileri içinde Ben'e "oyun kazandırıyor".

Örneğin Sade'ın yapıtında, sadist sahnelenmenin en net görünümü, en yüksek derecede biçimsel olmaktır, biçimci olacak kadar biçimsel:

"Vermiş olduğum eğitim, bana dedi Omphale, başlıca dört madde altında toplanmalıdır: Evle ilgili olanları birinci maddede göreceğiz; ikinciye kızların giyimi, cezalanmaları

---

[8] Bu başkalarına duyulan gereksinim, Rousseau'da yalnızlık zevkiyle çelişir. Bu planda, diğer birçoklarında olduğu gibi, 120 gün, **Bir Yalnız Gezenin Düşleri** ile çelişir. Sade ile Rousseau, nerdeyse aynı dönemde ve her biri kendi tarzına göre, anne imgesiyle ilişkilerine düzen verir. Rousseau, "iyi anne" imgesini iyice bilinçdışına göndermiştir, ama geri dönen ve paranoyak bir tanıdan sorumlu olan diğer imgeleri idealize etmiş ve bilinçdışına –başarısızca– göndermiştir. Onun yapıtında doğanın, anne imgesinin nasıl canlanmış gibi yaşandığını bir örnek olarak görebiliyoruz.

ve yiyecek vd., vd., vd., girecek; üçüncü sana, kızların hizmet vereceği şekilde bu kesişlerin zevkine karşılık vermeyi öğretecek; dördüncüsü, düzeltmelerin ve değişimlerin tarihini sana öğretecek."[9]

Beyinsel, törensel sadist oyun, jestlerin titizce hesaba geçirilmesi –denetleme–, ince eleyip sık dokuyan bir etkinliktir. Gerçekte ne nesnenin, ne öznenin ortadan kaldırdığı denetleme, bilinçdışı iç gerçekliği, dış gerçekliğin yadsımasıdır ve orada, yıkma, yok etme tehditi her zaman askıda kalır.

Nesneden gelen ve bu nazik dengeyi bozacak olan hiçbir **doğal** davranışa yer verilemez. Dar sınırların içinde özne ile nesne arasındaki değişmez uzaklığı güvence altına alan nesnel ilişki burada iyi. Burada özgürlük büyük düşmandır. Sadist ötekiyle ilişkisini grafik kâğıdı üzerine çiziyor; burada yatay ve düşey çizgiler cinselliği ve saldırganlığı temsil ediyor ve her milimetre göz önüne alınıyor.

Nesneye olan bu uzaklığı ölçmek, tek başına Sade'a yetmez, bu ana değin yeterince önem vermediği sanılan başka bir süreç çoğu zaman araya girer. Yara ya da bereye yol açan bir kötü davranış seansı sonunda; yakılan kokulu reçine, mucize gibi her izi siler. Böylece belli bir tarzda, dış gerçeklik, iç gerçekliğin güven verici yadsınmasına ağır basar: Nesneye karşı öznenin güncel saldırganlığı, nesneyi ne sakatlıyor, ne de ona zarar veriyorsa, o zaman kuşkusuz çocuğun saldırgan, yıkıcı düşlemeleri, anneyi gerçekten sakat bırakmamıştır ve kötü anne imgesinin biçimi altında özneye saldırganca dönen neden de değildir.

Sadist Ben'in kendi bilinçdışı imgelerine karşı durumunu özetlemeye çalışmadan önce, Sade'da her zaman sadizme bağlı mazoşizme dikkat çekmek istiyoruz. Söz konusu yal-

[9] **Justine**, s. 275.

nız cinsel mazoşizm değil, –Sade ve kahramanları, nerdeyse kırbaçlanabildikleri kadar kendilerini kırbaçlatırlar–, ayrıca manevi mazoşizm de, "düşüncesizlik", "umursamazlık", "öngörüsüzlük", "tahrik", "sakınımsızlık" tüm yaşamöyküsü boyunca karşılaşır ve onu hapise ya da daha doğrusu hapislere götürecek olan en kaba tuzaklara düşmeye kendi 'saflığı' yol açar.

Bir bölümde sade ve sadizm üzerine yapılacak incelemenin ancak eksik olabileceğini söylemeye gerek yok. Burada bu denemenin çerçevesi içinde bizi ilgilendiren perspektif, çağdaş entellektüelliğin önemli bir akımının, düşünce ustası olması için kendini Sade'a nasıl verebildiğini açıklamaya çalışmak.

Sade'ın betimlediği şekliyle nesnel ilişki, bize göre "kötü annenin" ilkel imgesiyle Ben'in ilişkisinin düzenlenmesinden ileri geliyor. Gerçekte dört kat düzenleme, birbirinden ayrı dört süreç üzerine kurulu:

– **Yansıtma**; Bilinçdışındaki imge, dışarda kadınlara yansıtılmıştır.

– Sapıklığı tanımlayan **edime geçiş**; Psişik ekonomi planında önemli bir enerji tüketimine izin veriyor ve böylece içpsişik gerilim azalıyor: Sürekli etkinlikte olması gereken gerçek bir güvenlik supabı. Sade'ı okurken edindiğimiz izlenim, tutkularına zincirle bağlanmış, sonu gelmeyen bir koşuya soluk soluğa sürüklenmiş cinselliğin - belli bir cinselliğin gerçek zindan mahkûmu kişilerdir.

– Tehlikeli anne imgesi ilişkisinin **erotikleşmesi**; Ben'in güçlenmesi için bir kaynak olarak belli bir derecede kaynaşmaya izin veriyor ve böylece ilkel psişik evrenin kabaca "iyi" ve "kötü" diye ikiye bölünmesinden kaçıyor. Sadist kişi aynı zamanda kendi nesnesini, kendince seviyor ve ona kötü şekilde saldırıyor.

– Son olarak, Ben ile anne imgesi arasında kırıcı kaynaşma ilişkisine katılarak babanın yerini alan yapay bir buyruğun, yapay bir yasanın (hukukun değil), özne ile nesne **arasına girmesi.** Buyruk, yasa, yönetmelik ayrıca nesneyi tek yönde bağlar, ama özne yasayı asla keyfi olarak değiştiremez. Bunun işlevi yalnızca nesnenin tepkisel saldırganlığına karşı özneyi korumaktır.

Örneğin 28 haziran 1772'deki ünlü sahnede babanın nasıl olduğunu araştıralım. –Orada üç türlü bulunur. Sonra simgesel katılmayla kuralı önceden konulmuş sahneye koyma buyruğunu yerine getirir. En sonunda, Sade'ın bu dışavurumunda, bir fahişe onu döverken, "aldığı darbelerin sayısını ocağın borusuna bir bıçakla çizer": 859. "Kötü anne" oradadır, ona saldırıyordur. Baba da orada sayıları toplarken psişik işlevin içindedir; duyguya boğulmaması, "aklını yitirmemesi" ve kaynaşmaması için Ben'i koruyan aracıdır. Bilinçdışı imgelerin Ben'le karşılaştığı iç tiyatro, dış tiyatroya dönüşmüştür.

Sade'ın yapıtlarında rollerin sıra değişimi adettir ve önemli olanın oynanan rol değil, önceden kararlaştırılmış ilişkinin **sahneye konulması** olduğu söylenebilir. Bu sahneleme sayesinde, diğerlerinin arasına yabancı bir kişi –ilkel anne imgelerinin canlanması– ve baba olan üçüncü kişi, kendisi girer.

Bu yapay babanın işlevi sadist için iyi ya da kötü gerçek babanın kimliğinin yerini almaktır; bu da çocukta, daha önce kendinde gerçekleştiremediği Ödipsel çatışmanın aşılmasını göstermektedir. Diğerleri arasında şöyle böyle, çünkü diğer olgular arasında sadistin orgazmının çok eksik kaldığım belirtmek yerinde olur. –Gerçekte psişik planda orgazm, Ben'in geriye dönüşü ile, anne imgesinin kaynaşmasına denk düşer, ama bu Ben, babanın kimliği ile güçlenmiştir. Sadistin kendisi, bu geriye dönüşe izin veremez: O soğuk-

kanlılığını korumalıdır. Kendi özünde her zaman sadist nitelikte olan erotizm, zayıf bir Ben'e cinsel birleşme sırasında belli bir zevk alması için izin verir, ama orgazm salt bir enerji boşalımına indirgenir; gerçek tepisel bir zevkten iyice uzaklaşmıştır ve sadece iç-pisişizmin geriliminin azalmasına indirgenmiştir.

Temelde eksik duygu da içinde olmak üzere, birçok özellikler saplantı ile sadizmde ortaktırlar. Sado-mazoşist cinsel düşlemeler olmadan, saplantılı olunmaz. Ve kendi kaçınılmaz, zorlayıcı karakteriyle sadist sahne, saplantılı olguların tüm karakterlerine sahiptir.[10] Bunda şaşacak bir şey yoktur, çünkü hem saplantılı, hem sadist, her ikisi de, cinsel enerjinin evriminde anal döneme takılmış kalmışlardır. Güdüsel düzeyde her ikisi de, baba imgesinin işlevini yaparak savunmalarını seferber ediyorlar. Her ikisi de kendine göre "babanın hayranı".

Cinsel enerji gelişiminin ara bir evresine yerleşmiş bulunan sadistin, ya ileriye ya da geriye dönüşe yöneldiği gözden kaçmazsa, öznenin nesneye yaklaşmasını yöneten bu titiz sadist yasanın varoluş nedeni daha iyi anlaşılır; burada her iki yönelim de, tepilerin birbirine karışmasına yol açtığı için tehlikelidir.

Sadistin durumuna göre olgunlaştırıcı bir gelişimi temsil eden nesnenin aşkı, "kötü anne"nin imgesiyle ilişkili olarak saldırgan tepilerin Ben'ine karşı, öznenin yönünü tümden değiştirir ve saldırgan tepiler hem hedeflerini yitirir, hem cinsel tepilere karışmazlar. Şimdi özne, kendinden nefret ettiği kadar ötekini de sever: Çöküntü, hatta kendi canına kıyıcı durum.

---

[10] Ama, ortak noktalara sahip olmalarına karşın, yapısal sapıkla, yapısal saplantılının her biri kendi özgünlüğüne sahiptir.

Eğer bir ilerleme özne için ölüm tehlikesi getiriyorsa, geriye dönüş de, nesnenin varlığını tehlikeye atar, öyleyse nesnel ilişkinin kendisini tehlikeye sokar. Bize sorarsanız, karın deşen Jack'ın durumu böyledir; yapay baba (sadist yasa) almadığı zaman, tam psikotik bir yaşamın ortasında, tehlikeli anne imgesiyle karşı karşıya bulunur. Burada Melanie Klein'in tezlerinden birisini buluyoruz: 'Karın deşen' cani, annenin cinsel organını ele geçirmeye çalışır, diğer bir deyişle, bilinçdışı için annenin karnının içinde bulunan çocukları ele geçirmek ister.

Bu denemenin çerçevesi içinde Sade'ın yapıtlarını, konularının, anlayışının ve çağdaş dünyanın kimi yönleriyle ortak yanlarının bulunuşu nedeniyle ele aldık; bu konuya yeniden döneceğiz.

VIII. TOPLU BAKIŞ

Önceki bölümlerde, birkaç tane veriyi özet olarak bir araya getirdik. Her ne kadar bunlar klinik deneyimlerden çıkarılmış olsalar da, kimilerini psikanalizcilerin hepsi kabul etmiştir (örneğin Ödipsel çatışma), kimileri hâlâ tartışılıyor (Grunberger'in narsizm kuramı); sonuncular, yetişkin bireyde dış gerçekliğin algılanması üzerine anne ve baba imgelerinin kişisel etkilerinin bir sistemini temsil ediyorlar.

Ayrıca biyolojik nitelikte bir olguyu da göz önüne almıştık: Küçük çocuğun duyumsal-devinim durumundaki kopukluk; koruyuculara karşı maddi bağımlılık durumunun uzunluğu nedeniyle, bizim için ciddi ruhsal-duygusal sonuçlara yol açıyordu. Son olarak, baba imgesinin giderek içe mal edilmesi tezini savunmuştuk.

Bu veriler mutlu bir yarar sunarken, bize göre tutarlı bir bütünü oluşturuyor. Bu denemenin daha sonraki bölümlerinde, söylediklerimizi daha bir kesinliğe kavuşturmadan önce, birkaç bin yıldan beridir anneye ait ortamın etkisiyle erkekte yol açtığı bilinçdışı tepkileri şimdi burada özetlemeye çalışacağız. Çevre baskılarının hafifletici usa uygun etkisi, baba imgesinin içe mal edilmesi tamamlandıktan ve Ben ile anne imgeleri arasında aracı bir imge kurulduktan sonra ortaya çıkmıştır.

Bolk'un betimlediği insanlaşma süreci, aşağı yukarı bir milyon yıl kadar önceki insanın başlangıç zamanından, güncel insan **homo sapiens**'e değin insanda saptanan psişik dönüşümleri anlamaya izin veriyor.

Bolk'a göre her zaman daha belirgin bir evrimci gecikmeden ileri gelen bu **insanlaşma** sürecinin (**hominisation**: Yüksek maymunlardan insana değin evrimin tümü, Ç.N.) sonucu, bize göre sıkıntı olayından sorumlu serbest cinsel enerjinin birikimine bağlı birincil narsik yaraya dayanmaktadır; aynı zamanda kendindeki temel aşka zarar veren, her varlıkta yaşamın güvencesi olan, birliğin, bütünlüğün ve çevreyle ilişkilerin belli bir kesinlikte vektörü olan yaraya dayanmaktadır.

Hominisation sürecine paralel olarak, bu narsik yaranın sonuçlarına karşı savaşmaya izin veren iki evrede gerçekleşmiş olabilen bir **humanisation** (uygarlaşma) süreci gelişmiş olabilir. Bu sürecin genel ilkesi sıkıntıya, aşırı iç gerilimlere, zihinsel temsillemelere bağlı olabilir. Yüksek hayvanlarda kimi temsillemeler var bile (örneğin görsel ve işitsel bellek izleri).

Zihinsel temsillemelerle, aşırı serbest sinirsel enerjileri arasındaki bu bağ, bağlı enerjilerin iç düzenlemesinin düzeneklerinin, diğer bir deyişle, çok yerinde olarak 'tepi'lerin ilerlemesine izin vermiş olabilir. Özetle, iç biyolojik ortamın dengesini korumak ve iç ortamla olan gerilimleri azaltmak amacıyla o zamana değin gelişmiş bulunan aynı düzenleme modelleri, insanda sıkıntıya ve iç yüksek sinir sistemine karşı git gide kullanılmış olabilir.

Birinci aşamada özneyle nesne arasında kısmi bir ayrımsızlık üzerine kurulu, çevreyle psişik ilişkinin ilk tipi var olabilir. Özne-Ben'de ve nesnede "Tüm-Ben"in ikiye ayrılması,

özne birliğinin kopmasına ve nesne üzerindeki "kendine olan aşkın" bir bölümünün gecikmesine yol açmış olabilir. Öznenin arzusuyla, nesnenin etkilenmesi inancı üzerine kurulu büyüsel düşünce, sanki ikisi arasında narsik bir bağ varmış gibi ağır basar. Bu ilk evre boyunca, içe mal edilmiş imgelerin hepsi aynı anne tipine aittir. Bu imgelerin doğaya yansıması, yaşamın ve ölümün taşıyıcısı bir "Anne" üzerinde keyfi etki yaparak sınırsız erke sahip bir varoluşu meydana getiriyordu.

Git gide kimi kültürlerde birbirlerini yakından tümleyen çift bir süreç eşzamanlı olarak gerçekleşti.

Bir yandan, babalar –erkekler– dış gerçeklik üzerine etkili etkinliklerin gelişimini aktarıyordu. Böylece, annenin imgesi üzerine ilkelce yatırılmış olan öznenin kendine olan aşkının bir bölümü, ondan alındı ve babanın, dıştaki erkeklerin, dış gerçeklerin üzerine yansıtıldı. Bu andan itibaren, kendine olan aşkın bu bölümü, artık büyüsel düzeydeki bilinçdışı düşleme bölümünü ilgilendirmiyordu. Öznenin ruhsal-devinimliliği, zevk ve gurur, dünyanın değiştiğini, çevrenin ağırlığının hafiflediğini görüyordu. Narsizm artık arzuya ya da büyüsel düşünceye, büyü sözlerine değil, etkili edimlere, **benim** edimime, **benim** erkime, şeylerin kendi aralarındaki nesnel ilişkinin kavranılmasına cinsel enerji yatırımı yapıyordu.

Öte yandan, babaların gerçek ölümü sırasında araya giren yas süreci, her zaman daha çok idealleştirilmiş, her zaman daha çok kullanılmış bir imgenin giderek içe mal edilmesine yol açıyordu.

Çünkü cinsel enerji yatırımı artık iç-psişizme yapılmıyordu, ama dış bir nesneye (gerçek babalara) yapılıyordu; bu yatırım artık kısmen Ben'e dönebilirdi. Tüm-Ben'in ikiye ayrıl-

ması sırasında yitirilmiş olanların bir bölümü, bu kez Ben'e dönerek, ama gelişmiş bir biçim altında ve niteliklerin, nesnenin gücünün taşıyıcısı olarak onu etkiliyordu. Onun gücü, sınırlı ama gerçek **benim** ve kesin gücüm oluyordu.

Bilinçdışı Ben'in –sanki nesne seviyormuş gibi– Altben'ce sevilme arzusu, içe mal etme sürecini hızlandırıyordu.

Benzer şekilde, bu nesnel baba imgesi her zaman daha çok içe mal edildiği için, insan doğaya egemen olmayı daha çok göze alıyordu ve ona daha çok egemen olduğu için (özellikle alet yapımı), savunma açısından daha çok içe mal etme gereksinimi duyuyordu.

Belli bir tarzda ussal edimlerin nitelikleri, ilkel bilinçdışı düşlemenin nitelikleriyle çelişkili bulunuyordu: Artık sınırsız değil, sınırlı erk; yasalar dünyayı yönetiyor, ama artık keyfi değil; bilimsel gerçeklik, artık doğa-üstü esinlemeler değil, ilerleyen bir özgürlük ve artık salt bağımlılık değil; Ben'in bireyselleşmesi, ama artık grup Ben'i değil. Önce basitçe tasarlanmış olan bu karakterler, birincil değerler sistemine (ilkel anneye) göre ikinci bir (babaya ilişkin) değerler sistemi oluşturarak geliştiler. Ama ister istemez saldırgan olan bu "niteliklerin" bilinçdışı düşlemeyle ele geçirilmesi, aynı zamanda gerçek olan "niteliklerle" yüklü dış gerçekliğin bu babayla ilişkisini iki-değerli yapıyor ve oğulların arzularını düşsel olarak ona veriyordu.

Dış bir imgeyi, sıkıntı veren bir iç anıya dönüştüren babanın gerçek ölümü –gerçekte bu ölüm Ödipsel dönemin saldırganlığının gerçekleşmesi gibi yaşanmıştır–, bir kez daha söyleyelim, bu imgenin on binlerce yıl boyunca giderek içe mal edilmesinin kökeni oldu. Doğa-anne üzerine etki etmek için dış babanın imgesi üzerine dayanarak gerçekleşen ilk teknolojik ilerlemeler, anne imgesine karşı korkuyu artırarak,

baba imgesinin içe mal edilmesini belli bir tarzda hızlandırdılar. Bu birinci içe mal edilmeye paralel olarak çevreyle ilişkinin ikinci bir tipi –biz buna baba tipi adını verdik–, çeşitli modeller üzerinde birinci tip ilişkiyle karışarak gelişiyordu.

Bize öyle görünüyor ki, bu içe mal edilme, bundan en az 10.000 yıl kadar önce, taş çağı döneminde tamamlandı. O zaman, anne imgeleriyle ilişkide aracılık eden baba imgeleri, doğa annenin armağanı diyebileceğimiz bir ekonomiden (meyve toplama, av, balıkçılık), doğa annenin akıllıca bir işletilmesine (tarım, hayvancılık) geçişe izin verdi.

Ama doğa üzerindeki bu eylem, babanın ölümüne bağlı olarak bilinçdışında yaşandı –bu ölümün düşsel ya da gerçek olması önemli değil–; baba imgesinin oluşumunu olası kıldı ve bu imagoya karşı korku ve suçluluk duygusu arttı. Dış baba imgelerinin savunmacı cinsel enerji yatırımı üzerine kurulu dışa yansımalı savunmalar bir bütün olarak gelişti ve bize değin sürdü; öyle görünüyor ki, bunun peş peşe üç aşaması oldu: Bir baba-tanrı'nın imgesiyle savunma, bilgin-kral ile savunma ve diktatörle savunma.

Türde ortaya çıkan aynı evrim, bireyde de gözlenebilir. Olgunlaşma süreci, "Tüm-Ben" ile Ben-olmayan arasındaki ilk bölünme sırasında başlar ve genital denilen evrede tamamlanır: Şöyle ki nesne, kendi amaçlarına sahip ve özerk olarak algılandığı zaman; dış dünyanın ancak ussal bir edimle etkilenebilir olduğu kesinlik kazandığı zaman; kimlik kazanma gereksinimi son bulduğu zaman.[1] Psikanaliz kuramında bu genital evreye, Ödipsel çatışmayla son vererek

---

[1] Başka türlü söyleyecek olursak, bir başkası, babanın yerini alan bir kimse gibi algılanmadan tanıdık gibi kabul edildiği zaman. Böylece bağımlı bir ilişki kurmadan ve kendi gelişimi için gerekli açık bir tanışıklık kuruluyor.

babanın kimliğini alma tamamlandığı zaman erişilir. Yalnız genital önceliğin kısmi ve birleşmiş tepilerinin iç içe geçmesiyle değil, ayrıca nesnenin genital ilişkisinin de olabileceği açıkça genital bir evrenin varlığını kabul etmeye yol açan ve önce "olağanlık" kavramının ortaya koyduğu zor ve kısmen çözülmez sorunları görmüştük.

Bireyin evrimi sırasında türün evrimini belirleyen aynı sıkıntı, öznenin ve onun arzularının-gereksinimlerinin uyumsuzluğunu göstererek ve ileriye doğru yeni adımların atılmasını gerekli kılarak iç gerilimlerin azalması için her evreyi belirler.

Bununla birlikte, kaçınılmaz ve gerekli olan yoksunluk ve sıkıntı nedeniyle bilinçdışı (yoluyla) kimlik edinmeyi psikolojik olarak destekleyen düşlemeler aynı zamanda hem sevginin, hem nefretin taşıyıcısı olacaklardır, ama kimliğin oluşması için sevgi önde gider. Düşman anne ve babanın iki imgesinin kimliğine paralel olarak, anne ve babaya karşı saldırgan tepinin psişik temsilcisi böyle oluşur.

"Tüm Ben"in tam mutlu nesneyle kaynaştığı evrim dönemine karşı geçmeyen bir özlem kalıntısı olan bu imgelere karşı suçluluk bağı ve usdışı doğa gereksinimleri, elbette toplumsal planda birçok sosyo-kültürel yabancılaşmaların ve bireysel planda, kökeni içte değil, ama dışta olan çeşitli tipteki "yapay cennetlerin" kaynağı oldu.

Bu denemenin amacı, insanlaşma sürecinin ikinci aşamasının gelişimine yol açan bilinçdışı gerilimlerin analizini yapmak olacak.

İkinci Bölüm

Belli Sınırlar İçinde Kalmak

I. PROMETEUS'UN MİTİ: OĞUL - BABA VE İĞDİŞ EDİLME KORKUSU

İğdiş edilme korkusu, psikanalizin anahtar kavramlarından birisidir. Ama içerikleri o kadar çoktur ki, yanına pek seyrek yaklaşılır. Freud'un kuramsal sistemi, bir iplik makarasına benzer, ipliği neresinden tutarsanız tutunuz, makaranın hepsi açılır. İster istemez "Odipus kompleksi", "babayla ilişki", "bilinçdışı", "röfulman" kavramları diye adlandırılan "iğdiş edilme" korkusudur.

Biz başka bir yol izleyeceğiz. İğdiş edilme korkusunun önemini belirttikten sonra Prometeus Mit'inin analizine girişeceğiz, çünkü bu Odipus mitinden daha iyi bize babanın gücünü ele geçirmek için onu iğdiş etmek, oğulun düşsel arzusunu anlatır.

Biz bu bölümde, **Bir Yanılsamanın Geleceği**'nde anlatıldığı gibi, "acımasız doğanın" Freudcu düşlemesinden başlayarak, tehlikeli anne imgelerinin, psikanalizin yaratıcısının yapıtında nasıl yer bulduğunu inceleyeceğiz: Onun kişisel sorunları ve psişik yapısı nedeniyle, anne imgelerine benzer bir kuramı geliştirmek onun için olanaksızdı. Freud'un kuramında belli bir dönemden sonra "düşman anne" imgesinin yerini, ölüm güdüsü kavramının aldığını göstermeye çalışacağız.

Bize öyle geliyor ki, baba imgesinin içe mal edilmesinin tamamlanması, önünde boyun eğmekten başka bir seçenek ol-

mayan sınırsız-güçlü ve keyfi bir doğa-anne tipinin çevreye bilinçdışı yansıması üzerine kurulu ilk uygarlık tipinin sonunu gösteriyor. Bilinçdışı anne imgeleri böyle yansıtılmıştı; bu sırada yansıma, Ben'i kaplama eğiliminde olan bu imgelere göre[1] ağır basan savunma sistemlerinden birisini oluşturur. Eğer biz bugün bir insanda Ben'in nesnelere ve imgelere göre böyle bir ilişki tipini gözleyecek olursak, ona psikotik diyebiliriz; gerçekte Freud'un "Nevroz ve Psikoz"unda tanımladığına tam olarak uyuyor. Ve insanlaşma sürecinin birinci evresi boyunca var olan nesnel ilişkiye, geriye doğru bakarak psikotik dersek, bu bizi şaşırtmamalıdır, çünkü biz bugün psikozu, babanın kimliğinin alınmasının başarısızlığa uğramasının bir sonucu gibi sayıyoruz. Ama tarih öncesi insanlarda Ben'in birbirinden ayrı şekilde örgütlendiğini de göz önüne almak gereklidir ve günümüzdeki psiko-patoloji ölçülerimizi onlara uygulamak da tümüyle saçmalık olur.

Bu birinci tipteki uygarlık, balıkçılık ve avcılık gibi devşirme ekonomisine –diğer bir deyişle, besleyici bir doğa-anne'nin armağanlarını almaya- denk düşüyor ve baba imgesinin içe mal edilmesi sırasında son bulmuştur. Bu baba imgesi önce annenin imgelerini kendi egemenlik alanına katarak, çevreyle daha etkili, daha ussal bir ilişki kurulmasına izin verdi: Bu doğa-annenin işlenmesi, dönüşümü, teknolojinin gelişimi, yeniliklerin ortaya çıkışı; bunlar tarihi başlattı.

* * *

Her çocuk kendi Ödipsel yaşta ve ön-Ödipsel evriminde –3 ile 5 yaşları– bu evreyi yeniden yaşıyor ve babanın imgesini içe mal ediyor. Bu içe mal edilme, babanın penisini ele geçirmenin saldırgan düşlemiyle gerekli temel olduğu ölçüde, ba-

[1] "Ben'i yalıtacak, zevk kaynağı olabilecek ne varsa, hepsini dışarı atacak eğilim gelişiyor (...)." **Malaise dans la Civilisation**, s.9.

banın uyguladığı ve bir öç alma korkusundan başka bir şey olmayan iğdiş edilme korkusunun önemi de tümüyle anlaşılır.

Ama bireyin yetişkin olmasına, bir baba olmasına izin veren bu Ödipsel çatışmanın aşılması süreci, babanın kimliğini alan bu bireysel süreç, eğer bireysel planda gerçekleşirse, toplumsal planda engellenir. Çünkü olgunlaşma sürecinin ve aile eğitiminin yaratmayı başardığı ne varsa, ilkokulda başlayan zorlayıcı ve bastırıcı önlemlerin tümüyle devlet bunun bir kısmını geri alır; sonra bu askerlik hizmeti ve yüksek okul sırasında sürdürülür: Güçlü bir gençten, gelecek için uysal bir çocuk yetiştirilir. Toplumsal erkin bu edimini gelecek bölümlerimizde inceleyeceğiz.

Öyle görünüyor ki, bireysel ve ortaklaşa psişik süreçlerin oluşumunda ve her iki durumda da kullanılabilecek açıklama modelleri arasında yakın bir benzerlik var; yapılan açıklamaların örnekleri her iki durumda da kullanılabilir ve Freud'un **Malaise dans la Civilisation**'undan 39 yıl sonra* gözlerimizin önünde ortaya çıkan en büyük belirsizliklerin anlaşılmasına yardım edilebilir.

* * *

Mitolojiye göre yarı-tanrı Prometeus, insan soyunun yaratıcısıdır; insanı balçıktan yaratmıştır ve onun iyilikçisidir. İnsanı daha çok korumak için görkemli bir kurban sunma sırasında, kurnazlığa başvurarak Zeus'u kandırır.[2] Tanrı

* Bu kitabın yazılış tarihinin 1968 olduğunu anımsayalım. Ç.N.

[2] Burada ister istemez Freud'un, görevi insanları "acımasız doğaya" (bize göre düşman anne imgesine) karşı korumak olan baba tanrıların yaratılmasıyla ilgili tümcesini anamsıyoruz: "Onlara yakarmaya çalışabilir ya da onları yatıştırmaya, baştan çıkarmaya kalkışabiliriz ve onları böylece etkilerken, erklerinin bir bölümünü aşırabiliriz."
Bu ilk kurnazlıkla birlikte, daha ilk başta Prometeus, baba tanrı Zeus'u iğdiş etme arzusunu dışavurdu.

ölümlüleri ateşten yoksun bırakarak öcünü alır. Prometeus, "güneş tekerleği"nden ateşin tohumlarını aşırarak buna tepki gösterir ve bunları insanlara sunar. Babayı iğdiş etme ve babanın öç alması böylece peş peşe başlar. Zeus'un Cronos'un oğlu olduğunu ve Cronos'un annesiyle birleşerek babası Uranos'un taşaklarını kestiğini, dünyaya gelen çocuklarının iktidarı ele geçirmelerini önlemek için doğar doğmaz onları yuttuğunu anımsayalım. Uranos –göğün kişileşmesi– Gaia'nın kocasıydı, Yer (anne imgesi) **örtebileceği** bir uzaklıktaydı.

Prometeus'un bu ateş hırsızlığına karşı, Zeus bir çift cezayla yanıt verir, ama daha sonra göreceğimiz gibi, her ikisi arasında sıkı bir benzerlik vardır. Zeus ilk kadın Pandora'yı insanlara gönderir; dıştan bir tanrıça imgesine göre biçimlenmiştir ama "içerden yalan ve dolapla doludur". Henüz yeryüzüne inmişken, meraktan duramaz ve için tüm kötülüklerle dolu olan küpü açar ve tüm insanların üzerine yayar. İnsanlar için geriye tek iyi şey "umut" kalır.

Çok eski mitlerin ve efsanelerin bir araya geldiği bu Prometeus mitinde iktidar anne tanrılardan baba tanrılara geçer. Prometeus miti, önemli ölçüde baba-oğul iğdiş edilme teması çevresinde döner ve yüksek ölçüde psişik bir özümlemeye tanıklık eder. İğdiş etme temasının (bize göre özellikle düşman anne imgelerini egemenlik altına alma işlevine sahip oğul-baba ilişkisi), bir anne temasına değil, iğdiş edilmiş bir kadın (sadece insanın yarattığı, yoksa yaratıcı değil) imgesine bağlanması anlamlıdır. Baba imgesinin içe mal edilmesine denk gelen penis-fallus'un savunucusu değerlendirmesi, kadının bir penisi olmadığı için, iğdiş edilmiş kadının düşüncesine eşlik ediyor. Leroi-Geurhan'ın mağara resimlerinde "kadın" ile "yara" temasının birlikteliğini açıkladığını daha önce görmüştük; bize göre taş çağının bu son dö-

nemi, baba imgesinin içe mal edilmesinin tamamlanmasına denk düşmektedir.

Prometeus'un cezalanması, Kafkas dağları üzerine çelik zincirle bağlanmasıdır; orada bir kartal gelir, karaciğerini yer, ama hep yeniden canlanır. Yarı-tanrı o andan sonra kayanın bir parçasını ve zincirlerinin çeliğinden yapılmış bir yüzüğü üzerinde taşır: Böylece Zeus'un verdiği eski cezanın tanıklığını, her zaman kendi kişiliğinde saklar.

Demek ki Prometeus, baba tanrı Zeus'un gücünü çalmaya kalkışmıştır; bu ise düşlemeli bilinçdışı planda babanın penisini ele geçirmenin saldırganca arzusu gibi, babayı iğdiş etme arzusu gibi yaşanmıştır –penis, babanın gücünü ve şanını temsil eder.

Bizim Prometeus mitini yorumlamamız, Prometeus düşlemesini tümüyle temsil eden mitin varsayımına ve belli bir ölçüde, Ödipsel dönemde babaya karşı tüm oğulların düşlemesine dayanacak.

Böylece Zeus'un cezası, oğulun iğdiş etme arzusuna babanın yanıt vereceğini oğulun tasarladığı anlamına geliyor.

Böylece biz bu mitte aynı zamanda oğulun babayı iğdiş etmek olan Ödipsel arzusunun ve bu arzuya yanıt olarak babanın iğdiş etme korkusunun dile geldiğini görüyoruz.

Ayrıca bu mitin, Ödipsel çatışma kendi sonuna yaklaştığı zaman, bu çatışmanın son evresini izlediğini açıklayalım. Kimlik alma süreci büyük ölçüde başlamıştır bile, çünkü oğul, önce bir kurnazlıkla, sonra bir hırsızlıkla, babasının iğdiş edilmesi arzusunu düşlemeli olarak gerçekleştirmiştir. Kendi saldırganlığını babanın dış imgesine yansıtmış ve bu saldırgan baba imgesini kendi içine mal etmiştir bile. Şeyleri adlarıyla söyleyecek olursak, bu "iğdiş edici" imgeden, bu **Üstben**'den, cezanın ve öç almanın geleceğini tasarlar. Kar-

tal tarafından simgesel zincire vurulma ve iğdiş edilme, Üstben'in ceza düşlemesini oluşturuyor. Bu üstbensel imge, tepinin psişiğini temsil ederken, oğulu iğdiş etme arzusu taşır, çünkü baba üzerine yansıtılan oğulun kendi arzusunu canlandırır. Prometeus mitinde iğdiş edilme korkusunu derinliğine yanıtlamanın ve bununla ayrıca babayı iğdiş etme arzusunu neyin yönettiğini söylemenin bize büyük yararı vardır.

Metni okuyalım:

İğdiş etme, sözün tam karşılığı olarak önce penisi yitirmektir. Kartal penis-karaciğeri yer. İğdiş edilme, penisi yitirmektir. Peki ama söz konusu olan hangi penistir? Söyleyelim, burada söz konusu olan babanın, Prometeus'un çaldığı (ateş tohumları) Zeus'un penisidir ve kartal onu yeniden kazandırma işlevini yüklenmiştir. Prometeus, babanın penis-fallusunu düşsel olarak aşırmıştır; artık iğdiş edilmenin tepkisel korkusuna katlanmalıdır.

Peki ama baba penisini yitirmenin sonucu nelerdir? Kayalığa bağlanmaktır, güçsüz devinim durumudur. Beşinci bölümde göreceğimiz gibi, Freud onları şöyle adlandıracaktır: "Umutsuzca felç olmak", "acımasız doğaya teslim edilmek".

Devinme güçsüzlüğü olarak iğdiş edilmenin bu dile getirilişi, elbette insanın daha önce yaşadığı ve bizim de üzerinde durduğumuz bir durumu hemen akla getiriyor, çünkü bu durum insanın bedensel özgünlüğünün başlıca öğelerinden birisidir: Hareket gelişiminin göreceli yavaşlığı nedeniyle bebeğin ya da çocuğun güçsüzlüğü ve sınırsız güce sahip bir anneyle ilişkisi.

Bu devinsel güçsüzlük temasının derinliğine olarak neye yanıt verdiğini araştırmak amacıyla psikanalitik sağaltım sırasında duyguların aktarımıyla nelerin olup bittiğini araştıracak olursak, güncel yaşamda hareket güçsüzlüğünden yakı-

nan bu hastaların dile getirdikleri anıların, ruhsal-devinsel bir biçim aldığını görürüz.

Kendine göre ruhsal çatışmalı bir durumda bulunan böyle bir hasta kendini bağlanmış, engellenmiş ve devinme yeteneğinden uzak buluyor. Başka birisi, kendini kımıldayamayacağı durumlara katlanmak zorunda bulacaktır: Bir yemek, bir tören, bir konferans vd. sırasında. Son olarak bir başkası, söylenenlere olduğu gibi inanmış görünerek, ama içinde gerçek çelişkiler bularak ve analistin yorumlarına bilinen tepkileri göstererek, kendi deyimine göre zamanın bir bölümünde analisti "köşeye sıkıştırmaya" çalışır. "Köşeye sıkıştırmak", artık kıpırdayamayacağı, etkin olamayacağı, güçsüz olacağı bir yere yerleştirmektir, diğer bir deyişle, iğdiş etmektir. Demek ki burada da devinsel güçsüzlük, iğdiş edilmeyle ilişkilidir. Güncel yaşamdan alınmış diğer birçok örnekler bu yorumumuzu doğruluyor: Buyruk alan askerin devinme gücü yok olur (selam durmak).

Gerçekçi tipte bir yorum yaparak buna son vereceğiz: Eğer iğdiş edilmek kendi devinimi içinde felç olmak anlamına geliyorsa, bu durum yalnız bilinçdışında korkunçtur, çünkü tüm özne kendi ilk çocukluğundaki savunmasında olduğu gibi gerçekten felçli ve güçsüzdür. Bir süt bebeğinin arzu ettiği nesneye ulaşmak için "güçsüz" çabalarını gözleyen birisi, bu olayın daha sonraki anımsanmasını özgün bir sıkıntı aylasıyla çevrili bulurken, erken gelişmiş uyumsuz hareketlerin bu ilk durumu içinde onu gerçekten iğdiş edilmiş bulmaz mı? "Acımasız doğa karşısında umutsuzca kötürüm kalmak..."

Burada söz konusu olan yalnızca gözlemcinin yorumlarıdır.

"Acımasız doğa karşısında umutsuzca felçli kalmak", anneye karşı kendi saldırganca arzularıyla karşı karşıya kalmak

zorunluğundan başka bir anlama gelmiyor. Daha önce yeterince gördüğümüz gibi, bu saldırganlığın içe mal edilmesi, düşman anne imgesini oluştururken, onun dış dünyaya yansıması, acımasız nitelikteki bu "görünümün" kökeni olacaktır.

Acıkan bir bebek, kendini "umutsuz bir felçli" gibi duyumsamıyor: Gelişiminin ilk evresinde yok edilme sıkıntısını duyumsuyor; ikinci evre sırasında, anneye karşı benzeri olmayan bir şiddette düşsel bir saldırganlık duyumsuyor; bu saldırganlık anneyi ve dolayısıyla kendini yok etme tehlikesini taşır. Kötü anne imgesine göre düşlemeli bir ilişki içinde ve tümüyle **öznel** bir model üzerinde kendi **nesnel** devinsel güçsüzlüğünü yaşar.

Eğer analiz sırasında hasta engellemeye ya da güçsüzlüğe önem veriyorsa, bilindiği gibi burada bilinçdışı bir savunma durumu söz konusudur. Sağaltım sırasında analizci ona annesi ya da babası gibi görünürken, kendini, kendi saldırganlığına karşı savunmak için analizci ona göre bilinçdışında yıkıcı ya da sakat bıraktırıcı gibi oluyor ve bunun üzerine o sırada bir sistem olan ne varsa ("hareket edemem, felçliyim, artık konuşamam"), hepsine cinsel yatırım yapıyor. İçinden diyor, bize diyor: "Felç olduğuma göre masumum (sözcük anlamı: 'kimseye zarar veremem').

Freud bize "acımasız doğa karşısında umutsuz felçliden (ilk insandan)" söz ettiği zaman, biz bunu ancak kendi çocukluğundaki savaşımın tanıklığı olan anneye karşı kendi saldırganlık korkusunun, ondaki düşman anne imgesinin gücünün bir dışavurumu gibi yorumlayabiliriz. Şiddeti nedeniyle anneye karşı kendi saldırganlığını göze alamadığından, konuyu değiştiriyor: doğa-anne'ye karşı kendini saldırgan bulan insan değildir, doğa-anne'nin kendisi zalimdir. Burada suçluluktan kurtulma denemesi vardır.

İğdiş edilmiş olma, penise sahip olmamak, bu durumun nasıl bir sıkıntıyla yüklü olduğunu şimdi görüyoruz.[3] **Penise sahip olmayan insan, en ilkel yıkıcı düşlemleriyle başbaşa kalmaya mahkûmdur; tek ve baba desteği olmadan kötü anneyle başbaşa kalır.**

Ama şu toplamanın ne demek istediği çok açık: penis anatomik+babanm düşsel ve zorla aşırılan penisi (=fallus). Anatomik penis, her planda işlevsel olması için, bilinçdışı psişik bir işlemle "dinamikleştirilmeli", "dirimlilik" kazandırılmalıdır.

Bu durumda Ödipsel çatışmayı neyin dramatik yaptığı hemen anlaşılıyor. En ilkel sıkıntılara karşı destek ve savunma oluşturması gereken kimseyle, yani babayla ilişki, kendi varlığı içinde çatışkılıdır, çünkü temelde bu babayı iğdiş etme arzusu ve karşılık olarak onun kendisini iğdiş etmesi korkusu vardır.

Yalnız Ödipsel çatışma dayanılabilir bir miktarda sıkıntıyla yaşanabildiği zaman –diğer bir deyişle, ön-ödipsel ilişkiler anne-babayla iyi olduğu ve çocuğun çatışma dönemine dayanması için babadan çok korkmadan babanın "temel" ilişkisinin yeterince olumlu olması ve son olarak, babanın gerçek kişiliği oğulun tasarlanmış olduğu iğdiş edici bir babanın düşüne karşı koyduğu zaman –bir kez alınmış olan bu penis-fallus, psişik olarak Ben'le bütünleşir, babayla benzeşme yerine gelir ve baba tipi Üstben kurulmuş olur. Böylece Ödipsel çatışma, bireysel planda "aşılır", ama toplumsal planda değil: Toplumsal erk, gizil dönemden itibaren babanın üstbensel imgesine dayanarak, büyük ölçüde iğdiş edici bir modele göre çalışır.

---

[3] Erkek kadar kadın için de geçerli: Babanın iğdiş etme korkusu ve penise sahip olma aynı sıkıntıyı kapsar: Aslında anneyi yok etme tehlikesi ve onun tarafından yok edilme.

Ön-ödipsel evreye takılıp kalmış bir yetişkin için belli ölçüler içinde psikotik denilebilir. Ne olursa olsun, Ödipsel çatışmayı aşabilmiş olacağına ama anneye karşı saldırganlığa bağlı olarak bunu ilkel sıkıntıların bir yinelenmesi gibi yaşadığına dair ısrar ediyoruz; yansıttığı anne imgelerinin gücü nedeniyle o sırada kaygı duyulan rakip baba, tam bir baba biçimi altında değil, kötü annenin yeni bir biçimi olarak korkulur.

Ön-genital dönem mutlu bir şekilde bütünleştiği zaman, Ödipsel çatışma dönemi, geçici nevroz evresini temsil eder. Nevroz, babanın gerçekten kimliğini almayan, çatışmayı aşmayan, sonuçta bu evreye takılıp kalan bireylerin payıdır.

Son olarak, çatışmayı mutlu bir şekilde aşmış olanlar, sağlam ruhsal-duygusal bir dengenin tadını çıkarıyor denilebilir.

Prometeus'e ve ölümlülere yönelmiş Zeus'un çift intikamının, görünüşte ayrı olmasına karşın, önemli bir eşdeğerlilik taşıdığını bu bölümün başında söylemiştik.

Aslında Prometeus'un düşlemlediği şekliyle Zeus'un öç alması, yani iğdiş etme, babanın koruması ve desteği olmadan oğulu anneyle baş başa bırakmak olabilir: O zaman nesnenin ve kendi kendinin en ilkel yıkıcı sıkıntılarıyla karşı karşıya kalmalıdır; "kötü anne" ile karşı karşıya kalmalıdır.

Ölümlülere gelince, Zeus onlara Pandora'yı göndererek cezalandırmıştır; Pandora onlara "tüm kötülükleri" –burada yine "kötü anneyi" taşıyan zararlı, sakıncalı kadındır.

Bu mitte denilebilir ki, desteğini ve sevgisini çeken babanın yokluğu, Prometeus için olduğu kadar, ölümlüler için de aynı sıkıntıya varıyor.

Mitin sonu, Ödipsel çatışmanın olağan bir çözüme kavuştuğunu gösteriyor. Zeus'un oğlu Herakles, sonunda Prometeus'u özgür bırakır. Oğlunun başarısından gururlanan Zeus, bu özgürlüğü onaylar.

Bu durumu öncekilerle benzer şekilde yorumlamak, yani Ödipsel dönemde her oğulun –burada Prometeus'un– bilinçdışı düşlemesi gibi yorumlamak bize uygun geliyor.

Bu görünüm içinde ve burada Herakles, Prometeus'un bir "benzeri" eşcinsel rolünü oynuyor, bir başka kendisi babaya karşı çıkıyor. Herakles, Prometeus'tur. Oğul güçlü olduğu zaman, babanın oğlundan gurur duyacağının düşünü kuruyor oğul. Bu durumu kabul etmek için babanın sevgisinin yeterince güçlü olduğunu düşlüyor; baba bu gelişmeyi onaylıyor ve sanki söz konusu kendisiymiş gibi bundan gurur duyuyor. Durum son derece belirsiz, çünkü oğulun gözleriyle bakıldığında, bağlantılı düşleme, babanın kendi iğdiş edilişini kabul etmesi olabilir. Aslında mit, bu sorunun çözümünü bize veriyor: Prometeus-Herakles aynı zamanda bir işi gerçekleştiriyor; bu onların iğdiş edilmediklerinin kanıtı; ayrıca baba da gücünü yitirmiyor, öyleyse o da iğdiş edilmiş değil. Bu son noktanın tanıklığını, oğulun halkayı ve kaya parçasını taşıması yapıyor. Ön-Ödipsel dönemde oluşan baba sevgisi, Ödipsel dönemdeki saldırganlığa direnmek için yeterince güçlü: Oğulun duygularının babanın imgesi üzerine yansımasında, oğulun, baba sevgisinin öç alma arzusundan daha güçlü olduğunu düşlemesi var. Oğulun tüm saldırgan duygularının katılması gereken bu sürecin yokluğunda, oğul bu Ödipsel döneme takılıp kalacaktır.

Eğer oğulun tüm duyguları biçimlenirse, sevgi sonunda ağır basarsa, eğer Ödipsel süreç bilinçdışında bütün olarak yaşanırsa, bu andan sonra çatışma artık çözülür. Dinamik ve psişik işleve sahip bir penisi olan Prometeus, "kendine olan aşkın" bu parçasını, babanın kimliğini alarak kazanır ve Tüm-Ben'in özne ve nesne diye ayrımı sırasında, özneye yatırır. Şimdi kendini yeterince sever, ama yabancı kişilerin yanında çocukça-yanıltıcı bir güven arama gereksinimi duyma-

mak için, olgun, yetişkin bir kimse gibi davranır. İlkel narsizm, kimlik kazandıktan sonra şimdi Ben'in bir kurucusu olmuştur: Ben'in İdeali. Dış dünyayla alış veriş, artık ruhsal-duygusal bir biçime göre değil, gerçek gereksinimlere göre yapılır. Kısaca söyleyecek olursak, artık anne babaya gereksinimi kalmamıştır. Gerçi çatışmanın temeli beş yaşma doğru çözülür. Bu asla demek değildir ki, bu yaşta artık annebabanın gerçek, hatta duygusal desteğine gereksinimi kalmaz, onlarla ilişkisi kökten değişmiştir. Artık şimdi kendi gücüne, yeteneklerinin gelişimine, toplumsal yaşama katılma derslerine biçim vermeye gereksinim duyan güçlü bir yetişkindir. Bir ya da iki yıl sonra, yani yedi yaşına doğru "akıl yaşı" diyen toplum, burada yanılmıyor.

Çatışmanın derdi olan bu nokta üzerinde duralım: Prometeus, "çelik zincirinden bir halkayı ve üzerine bağlandığı kayadan bir parçayı" taşımak zorunda kalır. Halka ve kaya, biz bunlarda oğulun saldırganlığına ilişkin –ve psikanalizin Üstben dediğini oluşturan– baba imgesinin saldırgan bir bölümünün içe yansıtılmasını tanıyoruz. Bu demektir ki, tüm yaşam boyunca oğulun babaya karşı belli bir suçluluk duygusu sürecektir. Dinlerin ve toplumsal erkin bireye boyun eğdirmek için kullanacağı açıkça bu suçluluk duygusudur.[4] Suçluluk terimi tam olarak ne anlama geliyor? Sevgiyi, yani

---

[4] "Katı Üstben ile ona boyun eğen Ben arasında doğan gerilime biz 'suçluluk duygusu' diyoruz; bu duygu kendini 'cezalanma gereksinimi' biçiminde dışavurur. Uygarlık, bireyi zayıflatarak, yumuşatarak ve ele geçirilmiş bir kentin içine askeri bir garnizonun yerleşmesi gibi, kendi yapısı aracılığıyla onu gözleyerek, onun ateşli ve tehlikeli saldırganlığına egemen olur (...). Ayrıca rahatsızlık kaynaktadır: Bu nedenle sevgiden yoksun bırakılmakla tehdit edilir; bu yoksunluğa uğramak korkusuyla bundan kaçınılır (...) ne de olsa sıkıntı sevgiyi yitirme korkusu üzerine kuruludur, çünkü bu sıkıntıya karşı koruyucu sevgi, cezayı oluşturur." **Malaise dans la Civilisation**, s. 80.

sevilen kişinin koruyuculuğunu yitirme korkusundan başka bir şey değil. Babanın sevgisini yitirmek, daha önce gördüğümüz gibi, yalnız annenin imgeleriyle karşı karşıya kalmaya götürüyor. Dinler ve toplumsal erk, bu korkuyu oynuyorlar. Beş yaşından başlayarak küçük insanın üzerine çökecek olan kültürel terörizm, büyüdüğünde yalnız başına ve baba sevgisinden yoksun kalma olasılığına dayanamasın diye, çocuğu yeterince kırıyor: Bu baba ya tanrı olacak, ya da devletin başında falan "güçlü adam". Daha sonra göreceğimiz gibi, beş yaşında oluşmuş olanı –güçlü bir delikanlı– ilkokuldan askerlik hizmetine değin, yüksek okula değin toplumsal erk yeniden söz konusu eder, zorunlu bir geriye dönüşü kabul ettirir ve İdeal Ben'in yerine, anal tipte bir Üstben yerleştirir.

Açıklığa kavuşması gereken bir nokta daha var. Bu mitte, Prometeus **gerçekten** iğdiş edilmiş değildir. Her parçalanıştan sonra karaciğer-penis yeniden canlanır. Benzer şekilde, her kötülüğe uğrayan ölümlü insanlar, umutlarını korurlar.

Bize öyle geliyor ki, baba imgesinin anne imgesinden gerçekten ayrıldığı andan itibaren, ve anne imgelerinin sızmaması için, iki türdeş varlığın birliğinin oluşturduğu korkunç bir "masal hayvanı" olmamak için baba yeterince "var olduğu" andan itibaren, oğul Ödipsel çatışmayı aşmayı başaramazsa bile, artık gerçekten iğdiş edilemez. Artık baba imgelerini yeterince içe mal etmiştir, babanın kısmen kişiliğini almıştır –demek ki artık anneyle başbaşa değildir. Çoğu zaman klinikte saptadığımıza göre, saldırganlık sevgiden çok daha güçlü olduğu, Ödipsel çatışmanın geçmesini engellediği ve babaya bağlılık sürdüğü zaman, birey tüm yollardan kendi düşlemeli saldırganlığını "onarmaya" çalışıyor. Bu bireyler çoğu zaman saplantılıdır; bu kitapta biz bunlara "baba hayranı" diyoruz.

Gözlenen bir başka savunma biçimi de, insanın temel güçsüzlüğünün ileri sürülmesidir: İnsan bir kez kesinlikle iğdiş edilirse, o andan sonra "kendi iğdişliğini üstlenir". Salt bir yadsımacılık üzerine açılan bu durumun Lacan akımınca savunulduğu biliniyor. Böyle bir durumu şöyle yorumlamak olasıdır: Eğer insan iğdiş edilmişse ve güçsüzse, öyleyse babaya saldıramaz, onu iğdiş edemez. Öyleyse babanın iğdiş etme –öç alma korkusunun artık yeri yoktur. Burada bize iğdiş edilme korkusuna karşı son bir savunmanın söz konusu olduğu görünüyor: Birey, artık iğdiş edilmekten korkmamak için öyle olduğunu Üstben'e onaylatıyor. İğdiş edilme tehlikesinden kaçmak için öyleymiş gibi görünüyor. Ama savunma durumunda kalmak için, karşılıklı bağ, başkalarını iğdiş etmek için gereklidir. O zaman parola şöyle olabilir: "Yalnız iğdiş edilmiş gibi görünen benden başka - herkes iğdiş edilmiştir".

II. FREUD'A (1929) GÖRE "UYGARLIĞIN HASTALIĞI"

1929 yılında Freud, **Uygarlığın Hastalığı*** adlı kitabında, modern dünya olma sorununa eğildi. Çağdaşlarımızın oldukça merakını çeken yöntembilime pek aldırış etmeden, tüm olanakları kendi hizmetinde kullandı: Psikanalitik klinik deneyimi, çocuğun ve bebeğin gelişiminin incelenmesi, psikopatoloji, uygarlıkların ve dinlerin tarihi, politika (komünizmin kısa bir incelemesi), biyoloji ya da hayvanların davranışlarının incelenmesi.

Çağdaş uygarlıkta ciddi bir rahatsızlığın varlığına tanı koyduğu bu kitapta Freud, kendi yöntembiliminin özgürlüğünü haklı çıkarmak için, aşkla, yaşam güdüsüyle bir araya gelmiş bu insan karışımının, bir toplumun, işlev ve yapı bakımından bir bireyden pek ayrı olmadığını açıklar.

Toplum kendi üyelerini tepilerinden –cinsel olduğu kadar saldırganlık tepilerinden– vazgeçmeye zorluyor; bu vazgeçme, yasaklayıcı yapı olan ve bireyin bilinçdışına mal edilmiş şekliyle toplumsal otoriteyi temsil eden Üstben'e karşı yönelmiş çok güçlü bir **saldırganlığı** dile getiriyor. Bu saldırganlık, bireyin içindeki Üstben'in gücünü ve bireyin ruhsal-duygusal bağımlılığını açıkça artırmaktan başka bir şey yapmıyor.

---

* **Malaise dans la Civilisation**.

Bir an için iki nokta üzerinde duralım. Birincisi, Freud bireyin toplumsal erk önündeki bilinçsiz durumunu, Üstben önündeki bilinçsiz durumla bir tutuyor; diğer bir deyişle, babanın kimliğini aldıktan sonra, oğulun babaya karşı saldırganlığının kalıntısını temsil eden, içe mal edilmiş ve oğula, Ben'e karşı içerden baba olan yapıyı, toplumsal erkle bir tutuyor. Bu imgesel kişileştirme, tepileri önce dış, sonra iç nesneden bağımsız saymayan bizim bir deneme girişimimizi doğruluyor, çünkü iç nesneler, açıkça içe mal edilmiş imgeler (imagolar)dır. Nasıl ki bilinç her zaman bir şeylerin bilinci ise, tepiler de her zaman nesneye doğru harekettir. Öte yandan biz, bu çalışmanın çerçevesi içinde, Üstben ile toplumsal erk arasındaki bilinçdışı ilişkilerinin bir bölümünü açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

Bu deneme boyunca üzerinde duracağımız ikinci nokta ise, okuyucunun imago'yu iyi anlama gereksinimidir; imago, nesneyle karşılaşmasından sonra tepinin bilinçdışı yapısını temsil eder sadece. Örneğin saldırgan tepi, özneye yönelmiş olsun, içe mal edilen bu nesne, artık bilinçdışına mal olmuştur ve şimdi bireyin ilk saldırganlığını o yüklenmiştir ve Ben'i tehdit eder. Tepinin bu yön değiştirmesi, bu kendine dönme etkisi çok önemlidir. Ben için iki-değerli ve hoşgörülmez olan ve öznenin nesneye olan sevgisinden ileri gelen bu tersine dönme, içe mal edilmeyi ve röfulmanı gerekli görür:

"(...) vicdanın katılığı (Üstben), iki yaşamsal etkinin birlikte eyleminden doğar; birincisi, güdülerin doyumdan yoksunluğu, saldırganlığa yol açar; ikincisi, aşkı yaşamak, bu saldırganlığı içeriye çevirir ve Üstben'e aktarır."[1]

Ayrıca:

"Bireyin içinde neler oluyor ki kendi saldırganlık arzusunu zararsız hale getiriyor? Çok basit bir şey. Bunu kestirmeye

[1] **Malaise dans la Civilisation**, (**Uygarlığın Hastalığı**), s. 88.

çalışmayacağımız gibi, ortaya çıkarmak için çok uzaklarda aramaya da gerek yok. Saldırganlık "içe yansıtılmış", içe mal edilmiştir, ama doğrusu ilk çıktığı yere gönderilmiştir: Başka türlü söylecek olursak, Ben'in kendisine "geri dönmüştür". Orada bu Ben'in bir bölümü onu ele geçirecektir ve 'Üstben' olarak, öteki bölümle karşı koyacaktır. Bunun üzerine Ben'in vicdan göreviyle yabancı bireylere karşı yerine getirmek istediği aynı güçlü saldırganlığı, Ben'e karşı gösterecektir. Katı Üstben ile, ona boyun eğen Ben arasında doğan gerilime biz 'suçluluk duygusu' adını vereceğiz; bu kendini 'cezalanma gereksinimi' biçiminde gösterir. Uygarlık bireyi zayıflatarak, yumuşatarak ve ele geçirilmiş bir kentin içine askeri bir garnizonu yerleştirmesi gibi, kendi yapısı aracılığıyla onu gözler, onun ateşli ve tehlikeli saldırganlığına egemen olur."[2]

Sözü edilen psikolojik düzenek çok önemlidir, bu nedenle, birçokları arasında çağdaş bir örneği vermek istiyoruz: Stalin'in durumu.

Stalin'in kitabı üzerine yazılmış bir yazıdan birkaç satır alıntı yapalım:

"(...) Sovyetler Birliği yöneticileri, kişilik kültünün derin bir analiz yapılmasını her zaman geri çeviriyorlar (...). Kızılordu'nun 1941'de uğradığı yenilginin sorumluluğunu Stalin üstleniyor, ama yine de çoğu (yönetici) onu kahramanlar evinden kovmayı kabul etmiyor. Nerdeyse tüm Rus ailelerine büyük acı çektiriyor, ama bugün kurbanları arasında bile hayranları var (...). Özgün düşüncelerden, stilden, tüm insan sıcaklığından yoksun bir kuramcı, ama yine de ayrıksı bir sınıfın insanı olduğuna kendini inandırıyor, hatta çoğu insan büyük çarın özlenen imgesini onda görüyor."[3]

---

[2] **a.g.y.**, s. 79.

[3] **Le Monde**, 9 Ağustos 1967. Bernard Feron, J.J. Marie'nin **Stalin**'i üzerine.

Slav uygarlığında anne etkisinin ne kadar ağır basmış olduğunu ve yine de ne kadar ağır basmakta olduğunu burada göstermek, elbette çok uzun sürer.[4] Çarların tek başlarına salt yöneticiliği (bilinçdışında en azından ilkel anne imgesine demek ki büyük ölçüde yanıt veriyor), sadece el değiştirmiş oldu. Benzer şekilde, Ortodoks dininin birçok öğesini (gizemci esinler, mucizelere inanmak, büyücülük niteliğinde ve nerdeyse pagan törenlerin yapılması) Komünist Partisi kullandı. Sovyetler Birliği, dinsel bir devlettir.*

Stalin –tıpkı çarlar gibi–, kendi baba görünümü altında, Ruslar için bilinçdışında ilkel anne gibi duyumsanıyordu. Stalin'i yitirmek, halkın bilinçdışı düşlemesinde, bebeği aç ve yoksun bırakan bir anne yıkıcılığının cezalandırmasına benzer sıkıntıyı uyandırmıştı.

Özgürlük ve gelişme arzusundan yoksun bırakılma nedeniyle Stalin'e duyulan saldırganlığın büyük bir bölümü –Freud'un az önce anlattığımız şemasına uygun olarak–, röfule durumdan çıkıp çok ilkel Üstben'e geçer ve artmış olan suçluluk duygusunun kaynağı Ben'e yönelmiş olur.

Terkedilme korkusu Ben'in çocuksu geriye dönüşüyle ve güvenlik gereksinimi tam bir boyun eğmeyle karşılıklı olarak artıyor.

Öte yandan, bilinçdışı için ceza, her zaman suçluluğun bir kanıtı gibi yaşanır. Freud'un aşağı yukarı söylediğine göre, kendini en çok suçlu sayan ermişler, en katı çileye uyarlar. Stalinci terör nedeniyle bireylerin duyumsadığı suçluluk

---

* Bu kitap yazıldığında (1968), Sovyetler Birliği yıkılmamıştı. Ç.N.

[4] Çağdaş Rus eğitiminde annenin ağır basan imgesi ve rolü üzerine bir kaynak verelim: Bronfenbrenner: **Two Words of Childhood: U. S. and U.R.S.S.** (Birleşik Devletler'de ve Sovyetler Birliği'nde Çocukluğun İki Dünyası.).

(duygusu) bu nedenle artıyor ("kurbanları arasında bile bugün hayranları var"). Politik davalarda mahkûm olanlar, kendilerinde aynı suçluluğu duyumsuyorlardı: Bu insanlar yaşamlarının bir anında annelerine ve babalarına karşı, daha sonra da onların yerini alan Stalin'e karşı "kötü duygular" beslememişler miydi?

Stalin'in ölümü, bireylerin ve toplumun böylece bilinçdışında yaşanmış olan bu saldırganlığın sonucudur. Moskovalıların gömme töreni sırasındaki nerdeyse ölçüsüz ağlamaları ve histerik dışavurumları, şu anlama geliyordu: "Biz annesini (ya da anne-babasını) öldüren zavallılarız. Bize karşı çok iyiydiler, bize daha sert davranmaları gerekirdi." Daha sonra direnen bilinçdışı duygu ise şöyleydi: "Stalin çok iyiydi, çok büyüktü. Ona layık değildik."

İşte **Moskova** dergisinde ekim 1968'de şair Sergei Smirnov'un yayınlanan sözleri:

"Çetin yıllarda komutanlık görevini terketmeyen o (Stalin) idi. Ve biz, kendi tarzımıza uygun olarak, onda kendi gücümüzün onurunu duyuyoruz ve o daha yaşıyorken, onu dinsel simge yapıyor ve ona bakarak dua ediyoruz".

Ya da gömme töreni sırasında ezilen çok sayıda Moskovalıya anıştırmada bulunuyor:

"Ve o an aramızda hepimizin üstünde yükselmiş olarak, o bizi yalnız terketmedi. Çiğnenen yüzlerce vatandaşın ruhları, ona bir yas tacı ördüler."[5]

Eğer anneyi sakat bırakmış, öldürmüş olma duygusunu bilinçdışında duyumsadıkları, ondan hiçbir iyilik beklemeksizin artık "kötü anne"nin alacağı öçle, onun simgesiyle karşı karşıya kalacakları göz önüne alınırsa, Stalin'in gömülme

[5] **Le Monde** gazetesi, 28, 29 Nisan 1968.

törenindeki kıyamet ve dünyanın sonu gelmiş gibi bir hava daha iyi anlaşılır.

Başka koşullarda bir tirana vurulan darbeler, özgürlük için ilk önlemler, gerçek özgürlükçü patlamalara yol açabilirler, çünkü suçluluk duygusundaki gerçek bir "düşüş" nedeniyle –suçluların "ölmemesi", suçluluk duygusunun "karşı-kanıtı" gibi duyumsandığından –saldırganlık artık Ben'e değil, kendi gerçek dış nesnesi olan tirana yönelir. Kendi düşlemeli süreçleriyle birlikte nesneyi yutmasının peşinden manya'nın bir tür depresyonun yerini alması gibi.

Psiko-patolojik bir açı altında göz önüne alınan tüm bir toplumsal erk sosyolojisi, yazılabilir ve yazılması gerekir. **İster dinsel olsun, ister laik, tüm otorite, çocuklukta olgunlaşmadan ve "büyümeden" ileri gelen insanın suçluluk duygusu üzerine kurulu kendi erkini sağlamlaştırmak için annenin, sonra babanın gücünü saldırganca ele geçirmeye bağlıdır.**

Şimdi Freud'un **Uygarlığın Hastalığı**'na geri dönebiliriz.

Modern toplum içindeki birey, cinsel ve saldırgan gereksinimlerden kendisini yoksun bırakan toplumsal erke ve otoriteye karşı, kendi içinde var olan saldırganlıktan, bilincinde olmadan kendini suçlu buluyor. Olduğu gibi değil de, "başka nedenlere yüklenmeye çalışılan bir rahatsızlık, bir hoşnutsuzluk"[6] gibi bilinçdışı suçluluk duygusu.

Yine Freud'a göre, Üstben'de ileri gelen güdüsel bir tepinin röfulmanı (bilinçdışına gönderilmesi), cinsel enerji payını hastalık belirtisine, saldırganlık payını suçluluk duygusuna dönüştürür.[7]

Burada ortaya çıkan sorun, bu saldırganlığın kullanılışıdır.

---

[6] **Uygarlığın Hastalığı**, s. 95.

[7] **a.g.y.**, s. 98.

Ama bu sırada Freud, kendi inceleme alanını önemli ölçüde genişletti ve psikopatoloji yöntemlerini doğrudan doğruya sosyolojiye kullanmaya başladıktan sonra, şimdi biyoloji alanına girdi.[8]

Aslında bireyin kendini suçlu bulduğu ve mutsuzluğuna yol açan Üstben'e karşı saldırganlığın, yine Odipus kompleksinin bir kalıtı olan bu aynı Üstben'den ileri gelen cinsel ve saldırgan tepilerin röfulmanın bir sonucu olduğunu, kısaca, babanın kimliğini almayı başardıktan sonra Ödipsel çatışmayı aşmak için bir bedelin ödendiğini gösterdikten sonra –Freud, şimdi de yoksunluğu saldırganlıktan başka bir kökene dayıyor.

Bu saldırganlık, Thanatos'la, yani ölüm güdüsüyle dile geliyor; bunun Eros'la, yani yaşam güdüsüyle çatışması aynı zamanda bireyin gelişimi olan uygarlıklarla ve organik yaşamın kendisi olan süreçlerle belirleniyor.

Freud bu ölüm ve yaşam güdülerinin mitsel dünyasında dolaştıktan sonra psikolojik yoksunluğun incelenmesine dönüyor ve uygarlığın güncel rahatsızlığının, bireyin mutluluğu ile toplumun yeterince ilgilenmediğinden ileri geldiğini söylüyor.

En büyük birimlerde öğelerin toplayıcısı, Anankê'nin –gerekliliğin– zorunlu yaptığı ve yaşamı her zaman daha çok korumaya dayalı Eros'un yönettiği süreçte, insan varlığının "bencil", narsik[9]

[8] Freud burada kendi varsayımını modern biyologların karşı çıktığı kuramlar üzerine değil, edinilmiş karakterlerin soyaçekimi ve ölüm güdüsü üzerine kuruyor.

[9] Freud için en gelişmiş narsizmin bile iyice "bencil" olması anlamlıdır. Bireysel evrimin erken bir evresi içindeki bu narsizm, anne kimliklerine bağlı olduğu ölçüde, Freud, ne zaman anne söz konusu olsa korkuyor ve narsizmi küçümseyici bir hava içinde veriyor.

Grunberger, cinsellikte olduğu gibi, narsizmin de gelişen bir olgunlaşma sunduğunu ve örneğin oral cinsellik ile, genital cinsellik arasındaki ayrım gibi, çok saldırgan bir narsizm ile, çok gelişmiş bir narsizm arasında da bir ayrımın bulunduğunu gösterdi.

eğilimi küçümsenmiştir. Durumu başka bir yoldan dile getirmek için diyeceğiz ki, toplumun amacı, kendi üyelerine daha büyük bir güvenlik sağlamak, ama bu bağımlılığın her zaman daha çok arttığı ve bireylerin mutluluğuna zarar verdiği bir koşul içinde gerçekleşiyor.

Kuşkusuz gerçekte bu bireysel mutluluğun yapısal arzusu, toplumsal örgütlenmenin tutarlı, uyumlu ve teknik açıdan az çok arılarınkine ya da karıncalarınkine benzer bir uyumla dönüşümüne olanak bırakmamaktadır.

"Niçin bizim hayvan kardeşlerimiz benzer hiçbir uygarlık kavgası vermiyorlar? Ne yazık ki bunu hiç bilmiyoruz. Aralarından kimilerinin, örneğin arıların, karıncaların, beyaz karıncaların, bugün bizi hayran bırakan yönetimsel kurumlara, görev dağılımına ve bireysel yaşamın sınırlanmasına varmak için binlerce yüzyıl savaşım vermiş olmaları olasıdır. Ama bu hayvan cumhuriyetlerinin hiçbirinde ve kendi üyelerinin aralarında sırayla paylaşılmış hiçbir rolde, bizim güncel durumumuza benzer bir şeyin olmadığını saptamaktan mutluyuz."[10]

Demek ki insanda, bireyin topluma böyle indirgenmesini olanaksız yapan "bir şeyler" var. Yaşamın gücü eros, burada elbette kırılgan, ama her insanda sonsuzca yinelenen bir duvara çarpıyor.

Biz kendi açımızdan bu "bir şeyleri" narsizmin alanı içine yerleştirme eğilimindeyiz –daha sonra göreceğimiz gibi, Freud nerdeyse kendine karşın bu yönde işaret veriyor–; narsizmin göz önüne alınmaması, toplumsal Üstben erkine karşı yönelmiş saldırganlığın kaynağı olan psikolojik yoksunluğa yol açıyor ve bu Üstben'in bilinçdışı erki, bireyin içinde sa-

---

[10] **Uygarlığın Hastalığı**, s. 79. Freud'a göre, yaşam güdüsü, öğeleri giderek daha geniş bir birim içinde topluyor. Ölüm güdüsü bu birimleri kendi öğelerine, sonra organik öğeleri taşıyor.

dece daha da güçlü oluyor, çünkü saldırganlık, fazladan bir bilinçdışından gelen suçluluk duygusuna yol açıyor.

Ya da başka bir olasılık, aynı yazının gidişi içinde bize iki güdünün kuramını anımsatıyor: Toplumla birey arasındaki kavga, Eros (yaşam güdüsü) ile Thanatos (ölüm güdüsü) arasındaki ortadan kaldırılamayan bu kavganın dile getirilmesi değil midir? Bireyin içindeki bu "bir şeyler" bu bireysel saldırganlık, öyleyse bir yoksunluğa karşı tepki değil, ama ölüm güdüsünün dile gelmesidir. İnsanda daha kesin bireysel olan şey, onu karıncalardan ya da arılardan ayıran, kültürün, uygarlığın, sanat yapıtlarının, bilimin ve psikanalizin yaratıcısı yapan şey, ölüme nerdeyse biyolojik bir arzu duymasıdır.

Freud, çok geçmeden aşağıdaki açıklamayı yaptığına göre, öyle anlaşılıyor ki, içine sürüklendiği spekülatif[11] eğilimin tehlikesini[12] sezmişti:

"Bireyle toplum arasındaki bu kavga, birincil iki tepi olan Eros ile Ölüm arasında gerçekten giderilemeyen çatışkıdan türemiş değildir. Bu, Ben ile nesneler arasında üleşim için verilen kavgaya benzer, cinsel enerji içindeki iç anlaşmazlığa yanıt veriyor. Gerçi bu kavga bireyin güncel yaşamını çok zor yapmış olsa da, ona son bir denge sağlıyor; geleceğin, uygarlık için de aynı şey olmasını dileyelim."

Ama o zaman sorulabilir, ölüm güdüsü bireyle toplum arasındaki diyalektiği anlamaya hiç yaramadığına göre, niçin her şeyden önce bu kavram getirildi?

---

[11] O zaman tam bir kökenci yadsımacılığın tehlikesi olabilir. "Yaşam gücü" adına, niçin o andan itibaren "ölüme" karşı savaşmamak; bu; insanı hayvandan ayırır, onu hayvana götürmez; daha sonra göreceğimiz gibi, bu naziciliğin ideolojisiydi.

[12] Bilimsel kanıtlara dayanmadığına göre, elbette spekülatif.

Son tümceye bakılırsa, Freud'un sürekli bir ölüm güdüsü kavramından vazgeçemediği açıkça görülür.

Uygarlığın Hastalığı'nın son tümcesi, kitaptaki tüm gelişmelerin aksini söylüyor." Ölümsüz Eros, kendisi gibi ölümsüz olan düşmanına karşı verdiği savaşımda kendini kabul ettirmek için bir çaba harcıyor" derken bir umudu dile getirmiyor mu? Burada çelişki açık, çünkü ona göre birey ile toplum arasındaki savaşım "Eros'un ekonomisinde bir iç anlaşmazlığa" yanıt veriyor ve çözüm, bu anlaşmazlığın kararında yatıyor –yoksa Thanatos'a karşı verilen savaşımda değil.

Oysa öteki sorunu örtmek için böyle bir geriye dönüş gerekli olmuştur: İnsanda tam anlamıyla bireysel olan ve karıncaların, arıların toplumsal yaşamına indirgenemeyen bu kısım nedir?

Freud'un ölü-Anne'ye karşı savunmacı dışavurumlarının ötesinde, onun yepyeni bir gözlemini görüyoruz, çünkü bireyle toplum arasındaki bu savaşımın neye bağlı olduğunu belirtiyor:

"**Ben ile nesneler arasında üleşim için verilen kavgaya benzer, cinsel enerji içindeki iç anlaşmazlık...**"

Böylece narsizm sorununa dönmüş oluyoruz, çünkü güdülerin ilk kuramında Ben'in güdüleriyle cinsel güdüler arasında bir bölünmeye yol açan narsik cinsel enerji oluyor. Daha önce Tüm-Ben diye adlandırdığımız evreye denk düşen bu narsik cinsel enerji, Özne-Ben ve nesne diye ayrılmadan önceki bebeğe aittir ve o sırada bebeğin kendine olan aşkının bir bölümü, nesneye doğru kaçar.

Anneye, sonra babaya benzemeyle yitirilen bu "kendine olan aşk", yeniden elde edilmenin konusu olur.

Ödipsel çatışmanın sonunu belirten babaya benzemeden sonra, Ben'e yönelen birincil narsizmin ve nesnelere yöne-

len narsizmin kalıtı olan bir yapı oluşur, bu Ben'in İdeali'dir; bu yapı sosyal olarak çok gelişmiştir ve ilişkisi, olgunlaşmış "kendine olan aşkla" aynı ilişkidir.

Kendi görüşümüzü betimlemek için diyeceğiz ki, kendi çeşitli benimsenmeleri içinde "aşk" kadar geniş olan "özgürlük" kavramı, Ben'in İdeali'nin isteklerini bilinçlice dışavuran biçimlerden birisidir. Özgürlük asla 'anarşik' değildir (elbette sözün genel anlamında, yoksa politik anlamda değil), ama bu evrede narsizm kimliklere bağlandığına göre, toplumsal örgütlenmeyle, özneler arası ilişkilerle bütünleşir. Genel anlamda anarşi, nesnenin ve diğerlerinin varlığını, ve tüm sosyal baskılar karşısında "çok duyarlı" bulunan temelden yoksun kalmış bir Ben'in, bir arzunun varlığını kabul etme yeteneğinde olmayan, oldukça geriye dönük bir narsizmin açıkça dile getirilişidir, son çözüm de, Tüm-Ben'in ayrımlaşmamış evresine geri dönüştür.

Beş yaşından başlayarak birey üzerinde etkisini gösteren siyasal iktidarın ve devletin tüm sosyolojik oyunuyla, oldukça iyi gelişmiş bu Ben'in İdeali'nin toplumsal yaşamı kabul etmeye hazır bu "kendine aşkı" nasıl ezdiğini, daha sonraki bölümlerde göreceğiz. Eğer bireylere daha sonra boyun eğdirilmek isteniyorsa, eğer yetişkinler çocuk yerine konacaksa, onlara içlerinde birer yetişkinin sahip olduğu birer varlık gibi değil, çok erkence aşırı suçlamaya başlamak gerektiğini, dinler kadar iktidar da, bilinçli ya da bilinçsiz olarak biliyor.

III. BİLİNÇDIŞI KAZANIMIN SOSYO-KÜLTÜREL AKTARIMI

Bu kitabın sunuş bölümünde, Freud'un desteklediği, ama modern biyologların yadsıdığı edinilmiş karakterlerin soyla geçişini, yani bilinçdışı kazanımların bir kuşaktan ötekine geçişini söz konusu etmeye gerek görmediğimizi söylemiştik.

Başka bir aktarma biçimi olasıdır ve onu burada sunmak, ayrıca önemli bir yarar sağlar: Eski kuşakların edindiklerini, sosyo-kültürel kurumların aracılığıyla aktarmak: Küçük çocuk üzerindeki etki doğumdan itibaren kendini önce ailede, sonra gerçek anlamda toplumsal ortamda, özellikle de okulda gösterir.

Sosyo-kültürel kurumlarla, belli bir dönemde içinde bir halkın ya da bir kabilenin yaşamının geçtiği yalnız sosyo-kültürel kadroları anlamıyoruz. Biz bu terimle, bireyler arası değişime katılan öğelerin tümünü anlıyoruz: Sözlü gelenek, mitler, din, sanat, dil, teknoloji, ekonomi. Bu çeşitli öğelerin aldığı türlü biçimler, bize belli bir zamandaki ortaklaşa ruhun bilinçdışı çatışmalarıyla doğrudan ilişkili görünüyor. Örneğin hiçbir sanatçı, kendi döneminden tümüyle kaçamıyor. Ama peygamberce bir rol oynayarak, bilinçdışı ortaklaşa ruh içinde henüz tasarı halinde bulunan şeylere, gelişmiş bir biçim verebilir. Ayrıca doğrudan doğruya yapacağı etki,

yapıtı ortaklaşa ruhun ne kadar çok önünde gitmezse, kuşkusuz o kadar başarılı olacaktır.

Edinilmiş karakterlerin soyla geçimini –karşı çıkılır bir tartışma kavramının ekonomisi yapmaya izin vermenin dışında, bu bilinçdışı sosyogenes kuramı, insanı bireyle toplum arasında bir yere yerleştirdiği kadar, geçmişle şimdi arasındaki bir yere de daha iyi yerleştirmeye izin veriyor.

Klasik olarak bilinçdışı tepiler biyoloji ile psişik yapı arasında bir yerde tanımlanıyor. Cinsel ya da saldırgan enerji yükleri bakımından biyolojik. Bu enerjiye bağlanan bilinçdışı "şeylerin temsiliyle" de psişik.

Bir bilinçdışı sosyogenesisinden söz ettiğimiz zaman, burada söz konusu olan asla tek başına bir sosyogenes değil, ama her kuşakta bu bilinçdışı biçimlenmesinin toplumsal etkenidir. Edinilmiş karakterlerin soyaçekim kuramından yana psikanalizciler, soy yoluyla doğuştan gelen öğelerin etkin olması için, bunu edinen bireylerin deneyimiyle "yeniden etkinleşmesi" gerektiğini açıklarken, başka bir şey mi söylüyorlar?

Kendi açımızdan bu kalıtsal öğeler, **Homo Sapiens** türünün ilk küçük insanının halen sahip olduğu bu birincil güce indirgeniyordu; bu kitabın ikinci bölümünde betimlediğimiz gibi, **Homo Sapiens**, bu yavaş insanlaşma sürecinin sonucuydu.

Kendi görüşümüzü bir imgeyle betimlemek için diyebiliriz ki, bu ilk küçük insan **Homo Sapiens** 30.000 yıl önce doğdu ve günümüzde bir çocuk tam olarak nasıl yetişiyorsa, böyle çağdaş bir aile içinde yetiştirildi. Edinilmiş karakterlerin soyaçekim kuramı yandaşları için bu olanaksız görünebilir, çünkü ilk **Homo Sapiens** ile bizim aramızda genler düzeyinde bir değişiklik araya girmiş olabilir; öyleyse bu bebek, bi-

zim çağdaş bebekle aynı genlere sahip olamayacağı gibi, 30.000 yıllık bir zaman aralığı içinde edinilmiş kalıtsal bellek izlerine de sahip olmaz.

Bizim varsayımımız olacak bu bilinçdışı yapıcı temsillemelerin aktarımı, ayrıca psiko-sosyolojik süreçlerin ediminin sürekliliğini daha iyi anlamamıza önemli şekilde yardım edecektir.

Bu kitabın başında baba imgelerinin kökenini, Freud'un betimlediği gibi babanın, ilkel sürü şefinin ölümündeki tarihsel, mitsel olaylarda değil, ama gerçekte **Homo Sapiens**'in ilk başlarında başlayan ve taş çağının sonlarında biten ağır ağır içe mal edilme sürecinde gördüğümüzü söylemiştik. Her kuşaktaki uzun evreler boyunca bu içe mal edilme, babaların gerçek ölümü sırasında duyumsanan suçluluk duygusu nedeniyle, yani Ödipsel dönemde saldırganlığın yerini alan suçluluk nedeniyle artmış olabilir.

"Tarih öncesi halklar"da, geleneksel varoluş biçimlerini hiç değiştirmediği söylenen istem, bu ağır iç evrime karşı bir savunma öğesini kapsayabilir. Bu evrimin yavaşlığı, içleşmenin vardığı noktayı yansıtan ve aktaran sosyo-kültürel ilişkiler içinde adım adım araya giren çok küçük dönüşümleri gizleyebilir. Onlarca kuşak boyunca edinilen derecelerin aşılmadığı ya da kimi durumlarda geriye dönüşlerin olduğu algılanabilir. Ama burada araya doğal ayıklama olgusu da girmiş olabilir: Baba imgesinin içe mal edilmesi yolunda daha ileri olan kabileler, demek ki daha özgür ve doğal çevreye daha az boyun eğmiş olanlar, daha gelenekçi kalan halklara boyun eğdirecek, hatta onları yok edecek durumdaydılar. Hıristiyan Batı ulusları dünyanın fethine giriştikleri zaman, onaltıncı yüzyılda gözlenen sömürgecilik de aynı olay değil miydi?

Ama bu tezdeki karşılıklı ilişkiye göre, belli bir dönemde sosyo-kültürel ve teknolojik gelişmeyle, bu baba imgesinin içe mal edilme derecesi arasında zorunlu bir ilişki vardır.

Bu içe mal edilmenin ve bu imgenin kuruluşunun tamamlanmasından sonra, sosyo-kültürel kurumların içinde teknolojik ideal adı altında araya giren başka sosyo-teknolojik öğeler katılmaya başlamış olabilir. Bu kurumlar içinde "kapalı" kalan babanın ölümü en büyük öğe kalırken ve bu suçluluğun vektörü olurken, tanrıların, kralların ve diktatörlerin doğumuna yol açtı.

Tarihin böyle belli bir dönemine, yalnız onun yerini alan aile ortamı kadar sosyo-kültürel ortamla aktarılan imgeler denk düşmüyor, ayrıca bu tepkisel ve savunmacı öğeler de denk düşüyor. Demek ki bilinçdışı ile tarihin gerçek bir diyalektiği böyle incelenmeye ve betimlenmeye başlanmalıdır.

Ben'le dünya arasında çok kesin, büyük çoğunluğuyla hâlâ saklı ussal bir bütünlük var; kimlik kazanma ya da özümleme olan bu savunma düzeneklerinin, Ben'in etkinlikleri olduğunu unutmayalım. Her kuşakta, ailenin ve toplumun tipleri, Ben ve bilinçdışı sorunlarına yol açar ve bu aile ile toplumsal durumlar tarihi kapsadığı ölçüde, bu tarih dönüşür.

Doğumdan itibaren, diyelim ki dört ya da beş yaşına değin çocuğun üzerinde etkili olan aile yapısı ve dış kökenli öğelerin tümü, Amazon ormanlarındaki bir ailede ve günümüz Paris'inde elbette birbirinden çok ayrıdır. Ama her iki durumda da doğuştan gelen kalıtsal potansiyel, bize göre birdir.

Parisli çocuk, kendi Ödipsel çatışmasını 3 ile 5 yaş arasında ve aile çevresinin olağan koşulları içinde yaşıyor; çocuğun babanın kimliğini alması, çocuğun babaya olan sevgisiyle ve

güçlü, iyicil bir baba **imge**sinin, Ben'in İdeali'ne denk düşen **imge**nin oluşmasıyla tamamlanıyor. Baba penisinin düşsel bir saldırganlıkla ele geçirilmesi, düşman bir baba imgesinin –**Üstben**'in– kurulmasıyla son buluyor. Ben'in İdeali ile Üstben normal olarak bilinçsiz Ben içinde (Ben'in bilinçsiz bölümünde, Ç.N.) bütünleşirler ve birbirlerinden ayırt edilmezler. Belli bir açıdan, beş yaşındaki çocuğun bu anda güçlü, ama fizik ve cinsel kapasitesinin, kendi ruhsal–duygusal kapasitesiyle aynı düzeyde olmayan küçük bir yetişkin olduğu düşünülebilir. Genital organın bedensel olgunlaşmasıyla, cinsel uyanma arasında bir fark olduğu biliniyor, ama bedensel gelişmeyle, psişik yapının beş yaşında gücül olarak olgunlaşması arasında da daha az bir orantısızlığın olmadığı da biliniyor.

Bu farkla, bu orantısızlık, ikisi birlikte belli bir narsik acı çekmeden sorumludurlar.

Bugünkü sosyo-kültürel ortamın, Ben'in ezilmesi, Ben İdeali'nin geriye dönüşü ve daha sonra çocuksu yetişkinler elde etmek için, suçluluk duygusuna kapılmış ve "boyun eğmek için yetiştirilmiş", bugünkü ortaklaşa ruhun bilinçdışı çatışmalarını temsil eden yetişkinler yetiştirmek için, Ödipsel çatışmanın kalıntısı suçluluk duygusunu (Üstben) ve bu narsik acı çekmeyi kullanmada kendini nasıl zorladığını, gelecek bölümde göstermek istiyoruz.

Bunun için okul örneğini incelemeyi seçtik. Ama ayrıca meslek öğrenimini, askerlik hizmetini ve diğerlerini de örnek göstermek isteriz.

IV. SOSYO-KÜLTÜREL DEĞERLERİN AKTARILMASINA ÖRNEK OKUL KURUMLARI

Doktor ve psikanalizci, Psiko-Pedagojik Merkezi müdürü Marcel Bataillon'un 1967'de yayınlanan **Okulu Yeniden Kurmak** adlı bu dikkate değer kitabı burada bir belge gibi kullanacağız.[1]

Bu kitap, Okul Gençliğini Savunma topluluğu içinde bir araya gelen ve üç yıl boyunca öğretmen, öğrenci, doktor, öğrenci velileri gibi üç bin kadar insanın yürüttüğü bir araştırmanın sonucudur.

Bu kitap gereksinimlerle, çocukların gerçek olanakları ve ağırlaşan durum arasındaki uzaklığın ne kadar uzak olduğunu göstererek insanda bir albasan etkisi yapıyor. Çocuklar, yetişkinler ve –bu arada öğretmenler– arasında yapılan tedavi çalışmaları bize bunu doğruluyor.

Bu kitabın bir araya getirdiği olayları burada özetlemeye elbette olanak yok. Öyleyse biz kendimizi ilk ve orta dereceli okullarla ilgili sorunlarla sınırlayacağız ve şurda burda dolaşarak çocukların uğradığı yoksunlukların önemini göstereceğiz. Bundan sonra bu yoksunlukların psişik yapının işlevleri üzerinde olduğu kadar, bilinçli Ben ve bilinçsiz Ben

[1] Payot Yayınları, Paris.

üzerindeki sonuçlarını da göstereceğiz. Öğrenci velileri ile toplumsal erk arasında kurulmuş olan şaşırtıcı ortaklığın bilinçli ya da bilinçsiz nedenlerini de açıklığa kavuşturmaya çalışacağız. Son olarak –bu kitaptaki içeriklerin belgelerine dayanarak– toplumsal kurum olan okul anlayışına değişiklik getirdiği zaman edinilecek sonuçları kanıt olarak vereceğiz. Burada çocuğun Ben'inin, kendi Beni'nin İdeali'ne ilişkin tezi de deneyimle doğrulanıyor.

> *"Günümüzde okul, insan kişiliğinin tam gelişimini amaçlıyor mu?*
>
> *Hiç kuşkusuz yanıt olumsuz (...). Öğretmen konuşur, öğrenciler dinler; öğretmen buyurur, öğrenciler boyun eğer; öğretmen öğretir, çocuk öğrenir. "Boğazı yorma"dan söz edilerek bu eğitim kavramı karakterize edilmiştir. Ayrıca bu öğrencilerin zihinsel özelliklerini, duygusal olduğu kadar bireysel ayrımlarını bilmediği kadar, ilke olarak onların gereksinimlerini ve ilgilerini bilmeyen bir 'boyun eğme pedagoji'dir."*
>
> *Robert Dottrens*
> *Cenevre Üniversitesi, Pedagoji Profesörü*

Aynı zamanda baskıcı ve zorlayıcı sistemin ve aşırı yorgunluğun "Ben'i gerçekten ezmesi" konusunda yazarların betimlediği kimi tanıları alalım ve dediklerini aktaralım: "Ders yılı içinde, özellikle yarı-yıl sonunda çoğalan ve sık sık görülenler, ama tatil dönemi içinde azalan ya da yok olanlar":

"alışık olmayan dengesizlikler artıyor;
çeşitli uyku evrelerinde bozukluklar, uyuma güçlüğü, huzursuzluk, gece uyanmalar, albasanlar;
baş ağrıları öylesine sık ki, çocuk hastalıkları doktorları 'okul başağrısı' diyorlar, çoğu zaman birlikte kusma da görülüyor;

çeşitli yerlerde ağrılar, özellikle sırtta;
yemeğe ilgisizlik ya da iştahsızlık ya da çocuk kurtuluşu yiyecekte arıyormuş gibi açlık;
dalgınlık, düşlere dalma, disiplinsizlik;
ortaya çıkan ya da artan karakter bozuklukları, saldırganlıkta artış, sık sık görülen ya da artan kızgınlıklar, tartışmalar, kıskançlık gösterileri; sıkıntı, üzüntü, çöküntü krizleri".[2]

Diğerleri arasında çocuğun **fiziksel etkinliği** olanlar, yazarlara göre küçümseniyor (" (...) eksikliğin çok fazla artması. Eğer azar azar ortaya çıkmasaydı ve çocuğun ortaklaşa yaşam koşulları büyüklerin daha çok dikkatini çekseydi, bunun dramatik niteliğini herkes kabul ederdi").[3] nerdeyse "çocuk için birinci etkinlik olan, dengesini ve oluşumunu sağlamak için uzun zaman kaçınılmaz olan **oyun**",[4] **uyku** gereksinimi; "**girişim, anlatım, eylem, kendini onaylama** gereksinimleri, eğer çocuk mutlu bir şekilde gelişiyorsa, bunlar artıyor; belki de **özerkliğin ve sorumluluğun** aynı zamanda ahlaksal gereksinimleri içinde dönüşüyor; tüm bu gereksinimler eğer zihinsel çalışmalarla ve kitaplarla çok yakından ilgiliyse, o zaman eğitim bunlara biraz karşılık veriyor".[5]

İlkokulun birinci yılından beri, bu genel yoksunluk üzerine kitabın söylediklerini burada kanıtlamak gerekiyor. Dayanılmaz "devinimsizlik" dönemleri; zaten çok uzun olan bir günün peşinden ev ödevleri ve çalışma; sınıflara ayırma yalnızca yararsız değil, ayrıca rekabete, kıskançlığa, daha az yetenekli olanların geriye itilmesine yol açtığı oranda zararlı da; ve velilerin baskısı; "Eğer çocuğun kendine olan güve-

---

[2] **a.g.y.**, s. 27-28.

[3] **a.g.y.**, s. 34.

[4] **a.g.y.**, s. 34.

[5] **a.g.y.**, s. 9.

ni yok edilmek isteniyorsa, başka türlü davranılmamalı."[6] "İlk sınıflarda yazma ödevi tümüyle kaldırılmalı. Onlarla sürekli ilişki içinde olan öğretmenin, onların çalışmaları üzerine bilgi edinmeye gereksinimi yoktur." Cezalar konusunda yazarların söyledikleri: "Söyleyecek o kadar hoşa gitmeyecek şeyler var ki, yerleşik adetlere göre susmanın daha iyi olup olmayacağını kendimize sorduk."[7]

"(...) çocuğun yaşı ilerledikçe, özerk olma gereksinimi de kendini gösteriyor. Orta öğrenimin kapsadığı dönemde, çocuğun gereksinimlerinin bir erkek –bir kadın– bir yetişkin olmakla özetlenebildiği söylenebilir. Okul çocuğa yapacağı işler, bir destek ya da deneteceği işler vereceğine, tekelci okul, bunu küçümsüyor ve ortadan kaldırıyor. Ergenliğin ortaya çıktığı yıllarda, kişiliğin değişiklik geçirdiği yıllarda, çocukluk çatışmalarının yeniden yaşandığı ve güçlendiği bu yıllarda, okul kendi yöntemlerini bile değiştirmeden bunları körce yapıyor. Bir yetişkine dönüşmesi için çocuğa yardımcı olmuyor. Onun dönüşüm yolunda olduğunu bilmiyor."[8]

5 ve 6 yaşlarında başlayan bu askere almaktan, bu kışlaya kapatmaktan ayrıntılarıyla söz etmekten çok, çocuğun kişiliğinin ezilmediği, ama gelişebildiği başka bir örneği vermek istiyoruz: Sevgiye bağlı bir güven havası sayesinde özgürlük arzusuna, toplumsallaşma ortamına varıldığı zaman, "öğretmen öğrencileri yönetmekten çok, onların psişik düzeneklerinin daha iyi çalışmasını gözlediği zaman[9]", bu gerçekleşir.

---

[6] **a.g.y.**, s. 148.

[7] **a.g.y.**, s. 149.

[8] **a.g.y.**, s. 81.

[9] **a.g.y.**, s. 81.

Burada bizim için söz konusu olan çocukları birdenbire "yeni" ya da etkin denilen okulların sınıflarına götürmek değil. Burada söz konusu olan çocukların ilköğretimin beşinci ya da altıncı sınıflarında iki yıllık olarak –kimi kez daha çok– başarısızlık durumunun uzaması. Normal yetenekte, ama ne yapacağını bilmeyen –disiplinsiz, okuldan kaçmaya alışık, çekilmez ve her şeyden kovulmuş otuz kadar öğrenci, yirmi yıl boyunca Auteuil Öğretmen Okuluna, daha dengeli öğrencilerin yanına veriliyor.

Sınıfa egemen olan belli bir anlayış sayesinde ve daha anlayışlı yöntemlerle tek tek başarılı oluyorlar ve "olağan" sınıflara dönüyorlar –"olağandışı" demek daha yerinde olur–, sonra düzenli, hatta başarılı okul yaşamını sürdürüyorlar. Yeniden kendilerine güven geliyor. Bu sınıfın ek bir krediden, ne spor için, ne yer için ayrı bir kolaylıktan yararlanmadığını da ekleyelim. Bakınız öğretmen Brandicourt kendi başarılarını nasıl açıklıyor:

"Çok sarsılmış, bugün dendiği gibi örselenmiş çocuklarla çalışıyordum. **Ben onun kendilerine, başkalarına ve yaşama güven vermeliydim.** Uzun soluk gerektiren bir çalışmaydı –bunun için bir yılım vardı– ve diğerleri için de kaygılıydım. Öğrencilerle kişisel konuşmalar, görüşmeler gerekliydi, ama bu görüşmeler öğrencinin durumuna ve karakterine göre değişiyordu.

Öğrenciler için çözünmez görünen, ama çoğu zaman yeni bir ışığın altında –ve yine velileriyle konuşularak tamamlanan sorunlar ve bireysel bir avuntu veren bu görev bir yana, benim sınıfımda kullandığım eğitsel olanaklar, genelde en iyiler dediğimden pek ayrı değildi. Geleneksel eğitimden bile yararlanmasını bilen yetenekteki çocuklara uygulandığında, bunun yanında büyük güçlükler içinde bulunanlar için de başarılı sonuçlar alınıyordu. Yalnız benimkiler için bir

seçme yapma şansım yoktu: Yönetmeliğin dışına çıkmalı ve onların başarılı olmadığı yöntemleri bırakmalıydım.

Bu çocuklar, korku, ilgisizlik ya da düşmanlık nedeniyle ortak yaşamdan koparılmış mıydı? Yardımlaşma ekibinin hızla örgütlenmesi, öz-yönetimde işbirliği, sınıfta yaşam ve çalışmayla ilgili kararlara etkince katılma, karşılıklı yönetim, materyal edinme ve toplama, sürekli bir alış verişi yerleştirecek, çalışmada ve ortak mutlulukta herkese kişisel bir sorumluluk duygusu verecektir. Zor işlerde denge sağlama, herkes başkalarının dostça yardımına güveneceğini deneyimle hemen öğreniyor. Herkes kendi sorumluluğuna bağlı olarak güvenden ve değer bilmeden yararlanıyor ve bu, kendi başarısızlıklarıyla, geçmişteki davranışlarıyla karşıt olarak, kendine olan değer duygusunu veriyor.

Bu öğrenciler, kendi aralarında yarışma anlayışından ve sık sık öğretmenlerinin önünde baş eğmekten acı çekmemişler miydi? –Benim sınıfım, yaş eşitsizliğini ve davranış ayrımlarını bahane ederek, **sınıflandırmayı** kabul etmeyecek. Herkes okula ilişkin ya da başka türlü şu ya da bu şekilde ayırt edilebilir, kendini iyi durumda buluyorsa başkalarına yardım edebilir ya da yetersiz olduğu yerde yardım alabilir: Artık hiçbir rekabet, dayanışma anlayışının kurduğu ve herkesin istekle desteklediğini yıkamaz.

Yazı ödevleri onları bunalttı ve çalışmanın anlamını bozdu mu? –Geleneksel anlamda artık yazı ödevi olmayacak. Güncel kişisel çalışma ve önceden uyarılmadan yapılan denetim sınavları, yılın belli bir anında öğrencilere ve öğretmenlere başarıyı öğretiyor. İyi özümlenmeden ve hemen öğrenildiği gibi sonra unutulan başarı sınavlarına son. Yapay amaçlı, yararı bilinmeyen ve öğrenmeden çok aceleyle yutulan programlar için büyük çabalara son. Ayrıca gerçek bir öğrenmenin koşullarından birisi olan ve yavaş, sabırlı bir

çabayla öğrenmenin yerini alan, birkaç günlük bellek yorgunluğundan sonraki göz boyamaya son. Burada günlük çalışma kendi gerçek anlamını kazanıyor; denetim sınavları, sorular ya da sınavlar, amaç olmaktan artık çıkıyor.

Bu öğrenciler dogmatik bir öğrenimden, amacı gözlerinden kaçabilen bir çalışmadan hiçbir yarar beklemiyorlar mı? –Yalnız öğretmenlerinin onayını almak koşuluyla ve onların telkinleriyle, çoğu zaman seçimi onların belirlemesiyle, yarıyarıya açık olan ve özgürce kararlaştırılmış çalışmalar yapıyorlar; o zaman öğrencilerin gözünden kaçan, ama sonuçtan öğretmenlerin sorumlu olduğu bir programın gereklerine göre ders seçimi yapıyorlar. Böylece birinci kural aydınlanıyor: "Yararlı olduğu kabul edilen bir çalışma, çaba harcamaya değiyor. Ama o zaman tüm kaynakların ortaya konulmasını gerektiyor". Hiçbir öğrenci, kendisinin istediği ve kendi ölçüsüne göre olan bir çalışmayı sonuna değin götürmeyi reddetmiyor.

Bu öğrenciler çoğu zaman baskıcı, her zaman moral bozucu ve kendi gözlerinde haklılığı kabul edilmeyen bir dış **disiplinden** –yerli ya da yersiz– acı çekiyorlar mı? –Burada çalışmanın isteklerinden ve ortak yaşamdan yana, güvenden ve güvene layık olmaktan ileri gelen kendi kendine kurulu bir disiplini tanıyacaklardır. Yeni bir kural hemen kendini gösteriyor: "Herkesin çalışmasını kolaylaştıran her şeye izin var; çalışmayı engelleyen ne varsa, kabul edilmiyor." Kendi seçimlerini yapmak için öğrenciler yeterince büyükler; böyle bir şeyi yapabildikleri için mutlular ve gurur duyuyorlar; sınıfın ve öğretmenlerin onayladığı bu seçim her zaman iyi oluyor; beceriksizlikler ve yanlışlar, birer kötülük gibi değil, oldukları gibi ele alınıyorlar.

Arzu edilmiş, yapılabilir, gerekli, gerektiğinde konseyin desteklediği, en becerikli arkadaşların yardımıyla ve öğretmenin isteğiyle yapılan çalışma, nedensiz bir angarya değildir. (Bilgi-

sizlikten, anlayışsızlıktan gelen) bir engelle karşılaşmaz mı? O zaman bilgi kaynaklarının yardımına başvuruluyor, öğretmen araya giriyor, programı adım adım uyguluyor; dersler, istekler, ne beklediklerini bilen ve bundan yarar bekleyen sorumlu öğrencilerce izleniyor. Yıl sonunda, daha önce başarısız olan öğrencilere sınavla hiçbir şey bağışlanmıyor. Ve çelişkili bir şey, dogmatik öğrenimin baskısı altında bir ders yılı içindeki sınırlı bir sürede ve normal bir sınıfın başarması zor görünen şey, öğrenciler araştırmanın tadını alır almaz ve tüm enerjilerini harekete geçirerek grubun gerçek yaşamını paylaşarak ve etkin sonucu arzulayarak olası oluyor. Sınıf onlara belirgin bir çalışmanın tüm koşullarını sunuyor: Kullanılacak materyal, bilgi kaynağı, bir işi yapma örnekleri, okul çalışmasında teknik bilgiler, moral destek, yüreklendirici ve sürekli denetim.

Etkinlik, büyük bir özgürlüğü gerektiriyor; bu öğrencilerin tanımadığı **hareket** ve **anlatım özgürlüğü**: yasaklayıcı resmi "model" yönetmeliği, öğrencilere büyüklerin istemine ve izinleri üzerine davranma olasılığı veriyor. **Özgürlüğün tersine yapılan bu öğrenime karşı**, sınıf sıkı bir öz-denetimle kendi özgür olanaklarını koyuyor; bir kural açıkça ortaya çıkıyor: "Sana yerinde görünen istediğin şeyi yap, ama arkadaşların ya da öğretmenin ne yaptığını sana sorduğu zaman, yüzün kızarmamak koşuluyla..." Yirmi yıllık bir deneyim sırasında bu kural on kez çiğnenmedi; ciddiye alınan, birer kişi gibi sayılan ve böyle olmaktan gurur duyan, bu yaşa özgü cömertlikle canlanan çocuklar, çalışmaya uygun güven ve dostluk havası içinde çatışmasız ortak bir yaşamı tanıyabilirler.

Kişiliğe saygınlığın yeniden kurulması ve **çalışma saygınlığının** yeniden kazanılması, bu iyileşmenin iki etkenidir. Bir çalışma asla cezaya yol açmıyor; rastlantıya bağlı bir azarlamanın dışında, ciddi bir hata durumunda kabul edilen bir ceza varsa, o da çalışma arkadaşlarının verdiği belli bir süre

için çalışmadan çekilmek. Ama bu çok seyrek oluyor, kimsenin katlanamayacağı çok sert bir ceza bu. Çabaların ödüllenmesi, haklar –ve olanaklar– en zor işlere girişmek...

Çalışma öğrencilerin seçtiği büyük bir konu üzerinde gerçekleşiyor; ilgili öğretmen kibarca yönetiyor ve kendi öğrenimi için bunu kullanıyor; herkes kendi gücüne ve ritmine göre değişebilen saatler içinde çalışıyor ve kendi gereksinimine göre işi durduruyor, soluk alıyor. Sınıf, resmi saatler içinde yapılan yapay kesintileri, zaman dilimlerini, çalışmanın kesintiye uğramasını, dikkatin dağılmasını, ciddi bir çalışmaya dalmanın dağıtılmasını kabul etmiyor. Yalnız **dinlenmek için uzun bir çalışmaya ara** veriliyor. Çoğu zaman çalışmanın gerektirdiği ara vermeler, ortaklaşa dinlenmeler oluyor; bireysel çalışmalarda ayrıca dinlenmeler her zaman olası; dinlenme gereksinimine karar veren saat olmuyor. Yine görünüşte başka bir çelişki: Kendilerini çalışmalarına vermiş olan öğrencilerin karşı çıkmalarını dinlemeyen öğretmenin kendisi genelde dinlenmeyi buyuruyor, gerekli zihinsel havalandırmayı teşvik ediyor.

Öğrencilerin ya da öğretmenlerin sorması üzerine değişebilir süreli kesintiler, alışılmış yöntemlere göre, çalışmalarda yeni kavramların öğrenilmesine izin veriyor. Deneyimlerin kanıtladığına göre, öğrencilerin sorumluluk alması bu dersleri kısaltıyor ve yine de daha etkili yapıyor.

Tüm öğrenim çalışmaları sınıfta gerçekleşiyor. Dışarıda çalışmalar, serbest ve isteğe bağlı kişisel araştırmalar oluyor. Herkes dersi kendi zevkine, kendi gücüne ve elindeki olanaklara göre yapabiliyor; isterse vazgeçebilir. Kimi kez öğretmenin, öğrencinin ateşli çalışmasını ılımlılaştırmak için araya girmesi de başka bir özellik.

Öğrenciler bir kez sınıfın dışına çıktılar mı, açıklanmayan kurallarla anlaşmazlığa düşüyorlar. Ve yaşamaları, bir yer

bulmaları gereken bu dış ortamın isteklerinden kaçmamak için, ders yılı sonuna doğru hepsi birlikte, "uyumlu" denilen öğrencilerin okul programına yöneliyor.

Demek ki, bir araya gelmeyi öğrenmesi gereken insanlardan ve olgulardan yalıtılmış değiller. Hep kendi gereksinimlerine göre yapılmış bir sınıfta ve çalışmalarının gelişimine uygun bir hava içinde olan öğrenciler, kendi olanaklarının bilincine varıyorlar ve zamanı gelince, okul ya da okul dışı olsun, yaşamın koşullarına uymak için bunu kullanmasını biliyorlar.

Okul yaşamlarının nazik bir anında "normal" denilen öğrenimden uzaklaştırılan bu öğrenciler, böyle kullanılan bir yıldan sonra, orayla yeniden bütünleşiyorlar ve çoğu zaman sınıfın başına geçiyorlar.

Neler olup bitti? Daha doğal, daha gerilimsiz, özgür ve saate uyan değil de, saati yöneten bir yıl içinde gerçekleşen bir dönüşüm oldu. Gerekli koşullar bir araya geldi ve çalışma karşısındaki tutum değişti. Şimdi bu öğrenciler ne yapıyorlar? Çoğu zaman onları mühendis, gazeteci, tesviyeci, öğretmen, aşçı, savaş pilotu olarak kendi sevdikleri işlerde tam düzen içinde çalışırken görüyorum –ellerinde lise ya da yüksek öğrenim diploması, ya da meslek uzmanlık belgesi, bu deneme sınıfı içinde buldukları desteği ve esini yeniden görmeye geliyorlar: Burada öğretmene biraz eğitim bilgisi, her zaman yapılanlardan uzaklaşmak için biraz cesaret, cömert ve eli açık bir müdürün anlayışı gerekmişti."

Hangi başarının doruğuna ucuza varılıyor, ya da "büyüklük" yanılgısına düşülmüyor, ama sadece insanla ilgili bir alanda, daha okulun ilk basamağından fakülteden çıkıncaya kadar bu gibi yöntemlerde gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra hangi toplum başarıya ulaşmaz?

Gelişmeyi dizginleyenin neler olduğunu araştırdığımız zaman ve bu yeni yöntemleri yıllardan beridir kimi öğretmenlerin istediğini öğrendikçe, eski sistemin ailelerin, öğretmenlerin ve yönetimin büyük işbirliği ile yürüdüğünü şaşkınlıkla saptıyoruz.

Aileler. 1955 yılında, 6.000 veli arasında ilköğrenimle ilgili yapılan bir araştırma, şu soru ve yanıtının bize açıkladığı veriler: "Genel bir şekilde, çocuğunuzun okul çalışmasının kendisine uygun olduğunu düşünüyor musunuz?" Anne babaların yüzde 84'ünün yanıtı: "Evet"; diğerlerinin yanıtı ise ortada: "çalışmalar çok fazla" ve "yeterli değil".[10] Yazarlar, yanıtların günümüzde de aşağı yukarı aynı olacağını düşünüyorlar (1967 yılında, Ç.N.)

Karşı çıkılan görüşler ise, sınıfların (yerlerin) yetersizliği, sınıfta kalma ve başarılamayan sınavlar.[11] Baskıcı yöntemlerin yol açtığı ruhsal-duygusal hasarlar, saçma programlar, yetişkinlerinkinden daha uzun çalışma saatleri vd., çok basitçe iyileştirilecek şeyler." Yalnız yönetim değil, ayrıca öğrenimin kendisi, programları, saatleri, yöntemleri, cezaları ve diğerleri tartışma konusu olduğu zaman, öğrencilerin uğradığı zararın kaynağı olarak öğrenimin eleştirisinde, velilerin ve öğretmenlerin çoğunluğunun kuşkusu, ilgisizliği ya da düşmanlığı ile karşılaşılıyor."[12] "Burada desteklenen görüşler, öğrenci velileri arasında en az anlayış ve en çok direniş görüyor."[13] "Çember kapandığı zaman, baskıyı sağlama almak ve çıkışları kapatmak için, otoriteyi karşılıklı güçlendirmek amacıyla velilerle öğretmenler arasında bir işbirliği kurulu-

---

[10] **a.g.y.**, s. 24.

[11] Yüksek öğrenime giden 5 liseliden 4'ü orada başarısız oluyor.

[12] **a.g.y.**, s. 25.

[13] **a.g.y.**, s. 285.

yor. Gözlemler birleştiriliyor, gizli haberleşmeler oluyor, cezalar iki katma çıkıyor. Çocuğun sinir sistemi bu tür davranışlara iyi dayanmıyor. Trajik durumlar böyle yaratılıyor."[14]

Yöneticilere, özellikle yukarıdaki yöneticilere gelince, tümüyle belgesel olan bu yapıtı okuduklarında, yalnız tüm yeni süreçleri dizginlemek için değil, ayrıca her seferinde yeni girişimleri yıkmak için de en yüksek düzeyde direneceklerdir:

"İtiraf edelim: Bu gruba (yönetici bürokrasiye) yaklaşırken, öğrenci velilerini anlamaya yardım eden sempati, bize karşı soğuyor. Sonucundan pek bir şey çıkmayan nice düş kırıklıklarını, başvuruları, iptal edilen çabaları unutmak gerekiyor."[15]

"Diğer girişimler, bürokratik soruşturmalara uğradılar."[16]

Öğrenci gruplarına bir psikologun hizmetini sunan öğretmen Zazzo'ya gelince, başarısız öğrencilerle biraz ilgilenince, bunların çoğunun başarılı olduğunu göstermişti, ama ilk yanıt, psikologların görevlerinin kaldırılması oldu."[17]

Bu toplama kampı evreninin yaratılmasına olanak veren ve onu okula dönüştüren gerekçelere gelince, burada merkezi yönetime ait olanlarla, veli-öğretmen kesimine ait olanları ayırmak yerinde olur.

Eğer okul eğitiminin amacı, uysal çocukları kayırmak, onları yetiştirmek değil de "kafalarını doldurmak" ve girişimlerinde, kendi buluşlarında, özgürlük arayışlarında cesaretlerini kırmaksa, biz bunu salt **politik** nedenlerle merkezi yönetimin istediğini düşünüyoruz:

---

[14] **a.g.y.**, s. 291.

[15] **a.g.y.**, s. 299.

[16] **a.g.y.**, s. 114.

[17] **a.g.y.**, s. 280.

"Amacı, öğrenecek ve yönetecek olanları, bilgisiz kalacak ve boyun eğecek olanları birbirinden ayıran bir öğrenim var", diye bir gözlemde bulunuyor Alain.

Eğer bizim verdiğimiz örneğe göre ilk ve orta öğrenimde gerçek bir özgürlük için alıştırma dönemine girilse, yetişkinlere boyun eğdirmek kuşkusuz daha güç olur.[18]

Aileler için sorun ayrı. Kitabın yazarları, derin kaygılara parmak basmakla haklılar. Biraz daha öteye gitmeye çalışalım. Toplumun 5 yaşından itibaren, hatta daha önceden "kendine olan güveni" geri almaya çalıştığı çağdaş yetişkin birey, bir insan varlığına –burada çocuğa– eğer toplum dışardan diploma, sınav sonuçları, sınıflandırma ya da toplumsal ödül ve ceza gibi işaretlerin bütününü "koruyucu bir nesne" diye vermiyorsa, o kendisinin korunmuş olabileceğine inanmıyor. Eksik olan iç düzenin yerini almak isteyen bu dış düzen, bir büyünün işlevini görüyor. Öğretmenlerin kendileri de ancak yapay bir düzenle "korunmuş" olmaktan başka türlüsünü algılamıyorlar: Daha yüksekteki ayrı masa, yönetmelik, alışılmış dersler. Her düzeyde tüm diğer sosyal ve kültürel yapılarda olduğu gibi, her döneme özgü ortak ruh, korkuların bütünü, tepkisel savunmalar oluşuyor ve daha derinliğine okul düzeyinde aktarılıyor.

* * *

Okul üzerinde ısrar ettik, çünkü açıkçası okul bize tek bir örneğe göre Odipus sonrası bilinçdışının derinliğine yeniden işlenerek bir kuşaktan diğerine aktarılan ortaklaşa ruhun sosyo-kültürel kurumlarının tipik örneği diye görünü-

---

[18] Ortaöğrenim boyunca öğrencilere hukukun, gelecekte kendi vatandaşlık haklarının öğretilmemesi bir rastlantı değildir. Oysa "kimse yasaları bilmezlikten gelemez" diye utanmadan açıklama yapıyorlar.

yor. Artık hiç kimse, yıllar süren bir okulun dışında kalamıyor. Böyle "oluşturulmuş" bir kuşağın, kendi yaşayacağı zamanda tek-biçim ve ortaklaşa davranacağı, bu tepkinin bilinçdışını yeniden ele alacağı ve böylece bu yeni ürünün sonraki kuşağa aktarılacağı kolayca anlaşılıyor. Kuşkusuz, bireyin koşullanmasında araya başka sosyo-kültürel etkenler de giriyor. Ama bize öyle geliyor ki, bilinçdışı öğelerin **nasıl** aktarıldığını anlamak için edinilmiş karakterlerin soyaçekim kuramına hiç gereksinim yok.

Bu bölümde bize incelemek için geriye kalan şey, kendi özünde usdışı olan günümüz okul sisteminin Ben üzerindeki etkisinin çocuk üzerindeki etkisini incelemek oluyor.

Psikanalitik görüş açısından kendi girişimimizin geçerliliği üzerine önce birkaç söz edelim. Tüm psikanalizcilerin kabul ettiğine göre, gizli dönem boyunca öğretmenlerin, beğenilen babaların, yazarların vd.'nin kimliğini alma, baba kimliğinin mirası olan Ödip-sonrası Ben'i değiştirir ve çeşitlendirir.

Yöntem bilimsel görüş açısından dış çevrenin bilinçsiz Ben üzerine etkisi az çok kapalı bir şekilde kabul ediliyor.

Öyleyse milyonlarca çağdaş çocuk üzerindeki okulun ortaklaşa etkisi nedir?

Bu etki, burada sözleri tartarak söylüyoruz, **ciddi bir psişik sarsıntıyla, çocuğun varmış olduğu genital evreden, anal evreye geri dönmesine yol açar.**

Psişik yapı düzeyinde, babanın kimliğini alma sayesinde birincil narsik olgunlaşmaya denk düşen Ben'in İdeali parçalanır. İyice gelişmiş ve toplumsallaşmış olan kendine güven ve "kendine olan aşk", özgürlüğü öğrenmeye ve toplumsal yaşama uyumu olası yapan iç ruhsal-duygusal hava, ciddi şekilde yaralanır ve çoğu zaman geriye dönüşü olmaz (iyileşmez).

Söylediklerimiz iyi anlaşılsın. Özgür, sorumlu ve gelişmiş bir birey, 5 yaşında başlayan ve 10-15 yıl süren bir eğitim süresinin ürünüdür. Bir okulun kapısını ilk kez açan bir çocuğun, bir yetişkinin gücünü içinde taşıyan bir çocuğun ruhsal-duygusal temelleri, gelişen bir öğrenim, 10-15 yıl boyunca özgürlüğün denetimi, bir çocuk-yetişkinden, gerçek bir yetişkine geçişe izin verir. Daha önce gördüğümüz gibi, böyle bir öğrenimi vermek bir yana, ayrıca sosyo-kültürel ortamın bir yansıması olan okul, yetişkin bir bireyin kişiliğinin oluşması için kaçınılmaz olan temelleri de yıkıyor.[19]

Böylece Ben'in İdeali, daha ilkel biçimlere (megalo-manyak düşlere, düşlere dalmaya) geri dönüyor. Gizli dönem boyunca (6 ile 11-12 yaş arası, ortalama olarak, Ç.N.) düşleme ürünlerin tümü, yalnız çocukluk döneminin kendisine değil, ayrıca baskıcı bir teröre de tepkidir. Kendi olmayı ve büyümeyi yasaklayan birisi, saçmalamaktan başka bir şey yapmıyordur.

Babaya olan bağlılığın saldırgan bölümünün kalıtı olan Üstben düzeyindeki geriye dönüş de, anal dönemle sonuçlanacak şekilde kesindir.

Psikanalizcilerin üzerinde iyice durduğu anal evre, cinsel enerji planında anneye olan aşkla değil, ama onu denetme, tutma ve egemenliği altına alma arzusuyla belirlenir. Nasıl ki kendi nesnelerine sıkı sıkıya bağlı bir özne, ne ruhsal-duygusal gerçek bir özgürlüğe, ne de özerkliğe açık değilse, benzer şekilde, kendi başına özgür olmayanları da iyice gözlemek gerekir. Bu evreye bağlı kalan birisinin, cinsel nesnesine karşı durumu neyse, kendi altınlarına bağlı kalan cimrinin durumu da odur.

Saldırganlık planında ise böyle birisi, kendi nesnesine acı çektirmekten zevk alan sadist niteliktedir.

---

[19] Anaokullarında geçen çok kısa süre bunun dışında.

Bu kitabın dördüncü bölümünde üzerinde uzun uzadıya duracağımız karakteristik noktalardan birisi, burada baba Üstbeni'nin yerini alan imgesel kişinin, tam anlamıyla artık yalnız baba olmayıp, iğdiş edici baba ile, düşman annenin bir karışımı olmasıdır. Gerçekte anal iğdiş etmenin etkeni, belli bir düzeyde, "tuvalet temizliğini" üstlenen annedir.

Demek ki burada birey için içine girdiği –nerdeyse genital– bir evrenden çok daha kaygı verici bir evren önündeyiz.

Okulun yol açtığı bu toplumsal çocuklaşma, anal evreye geri dönüp o noktaya takılma –yoksun bireyin (çocuğun) kendi imgelerine (anne-baba imgelerine) karşı şiddetli saldırganlığı ve karşılıklı suçluluk duygusu nedeniyle– daha sonra yetişkin bireyin güçlü babanın, bir tanrının, bir şefin dış imgesini aramasını gerekli yapıyor.

Üzerinde durulmasını istediğimiz bir nokta daha var: Eğer günümüz okulu, çağdaş yetişkinler kuşağının ortaklaşa ruhunu yansıtıyorsa, bu kuşak için toplumsal erki temsil eden dış kendiliğin cinsiyeti konusunda bilinçsiz bir belirsizlik vardır. Başka türlü söyleyecek olursak, Freud bu kendilikte toplumsal bir erk, baba Üstbeninin değişik bir yansımasını görüyorsa da, biz ise, düşman anne imgesinin belli bir bölümünün, bilinçdışında baba imgesiyle çözülmeyecek şekilde karışmış olduğu düşüncesindeyiz.

denememizin üçüncü bölümü, kimi yazıların psikanalitik yorumlarına ayrılacak ve aynı sonuçlara varacak; şöyle ki, düşman anne imgesinden korunmak için olduğu kadar, babanın öldürülme suçundan temize çıkmak için de insanın 2-3 bin yıldan beridir yetiştirdiği dış baba imgeleri, gittikçe anne imgelerini sızdırdılar. **Röfule'nin geri dönüşü**, kendini bize giderek daha açıkça gösteriyor ve çağdaş insanın psişik durumunu daha savunulmaz yapıyor.

Okulun kültürel ve ruhsal-duygusal terörüne gelince, bunlar yetişkinlerin çocukluğunda iki düzeyde "terbiye ediliyor".

Narsizm, Ben'in İdeali'nin en gelişmiş biçimlerinin düzeyinde doyum bulamayınca, en ilkel biçimlerde doyum arar. Ben'in İdeali yerine, bir **Tüm-Ben**. Bu amaçla, bizim "karşı-sınırlayıcı" dediğimiz teknik kullanılacaktır.

Özgürlük ve özerklik arzusu yoksunluğuna tepki olarak şiddetli bir saldırganlık, ya çocuğu kendi öz saldırganlığından koruması gereken üstün-güçlü sosyal bir babanın araştırılmasından sorumlu olacak, ya da toplum dışı davranışlı, şiddetli ve açıkça saldırgan bir babanın araştırılmasından.

Cinsellik ise kendi payına, –doğası gereği her zaman sadist olan– erotizme geri dönecektir; kendi çevremizde bunun çeşitli kültürel düzeylerde (basın, filmler, televizyon vd.) dışavurumunu saptayabiliriz.

Bu çeşitli öğeleri, kitabın son bölümünde daha ayrıntılarıyla inceleyeceğiz.

V. FREUD - ANNE VE ÖLÜM GÜDÜSÜ

Uygarlığın Hastalığı'nda gördüğümüz gibi, Freud çağdaş toplum içindeki insanın rahatsızlığını, bilinçdışı bir suçluluğun bilinçli bir yansıması diye sayıyordu. Bu suçluluk ona göre –bilinçdışında baba imgesinin yerini almış olan– toplumsal otoritenin, tepilerden vazgeçmeyi zorlamasından ileri geliyordu; bu psikolojik yoksunluk, bilinçdışı bir saldırganlığın kaynağıydı, bu suçluluk duygusunun kaynağının kendisi,– diğer bir deyişle, aslında baba figürünün sevgisini ve koruyuculuğunu yitirme korkusudur. Freud'a göre bireyle toplum arasındaki çatışma, yalnız "oğul-baba" tipi bir çatışma gibi görünüyordu.

Durumun bize daha karmaşık göründüğünü söylemiştik. İlk önce tepilerden vazgeçme günümüzde bize Freud'un zamanından daha az açık görünüyor: Cinsellik, erotizm, saldırganlık yalnızca güncel açık bir şiddet durumunda[1] ve adeta anılmaya hak etmiş oluyor. Oysa **Uygarlığın Hastalığı**'nın yayınlandığı 1929'dan bu yana rahatsızlık durmadan artıyor: Çağdaş insanın iç geriliminin tehlikeli bir şekilde patlama noktasına yaklaştığını söylemek, her halde aşırı olmaz.

Freud bu tezi açıklamadan, **Uygarlığın Hastalığı**'nın sonunda birey-toplum kavgasını, "Ben ile nesneleri arasında kav-

[1] Hafta sonlarında karayolları üzerinde meydana gelen toplu kıyımları bu açık şiddete bir örnek olarak verebiliriz.

ganın paylaşımı için libido (cinsel enerji) ekonomisindeki iç anlaşmazlığa" bağlamıyor muydu?

Gerçekte, okul eğitimi konusunda toplumsal erkten söz ederken –yalnız bir toplumsal sınıfın değil, ayrıca her dönemde ortaklaşa psikolojide egemen olan bilinçdışı çatışmanın da bir yansıması toplumsal erkin –başlıca Ben'in İdeali'ni yıkmaya yönelik olduğunu göstermiştik; oysa bu Ben İdeali'nin toplumsallaşmış, gelişmiş biçimi, tersine, gelecekteki toplumun içindeki gerilimleri azaltmak için en iyi güvence olabilirdi.

Aile dışı yaşama daha ilk atılan adımlardan itibaren etkisini gösteren toplumsal baskının belirgin özellikleri bize şöyle görünüyor: Ödip-sonrası iyice gelişmiş olan Ben'in ezilmesi; Ödip-sonrası Üstben'in –babanın bilinçdışı imgesinin–, anne baba imgelerinin saldırgan olduğu bir evreye ve cinsel enerji olgunlaşmasının anal evreye denk düştüğü düzeye geri dönüşü.

Bu denemenin peşinden kazanacağı önem nedeniyle bu baskıcı anne imgesinin Freud'un kuramında çoğu zaman nasıl görünmediğini ve bu durumun ister istemez sürüklendiği çelişkileri kısaca göstermemek bize olanaksız göründü.

Bir Yanılsamanın Geleceği'nin[2] üçüncü bölümü, bir doğa tablosuyla başlar. Bu şaşırtıcı kara tablo psikanalizciye, kimi hastaların herhangi bir zamanda anne ya da babalarını özellikle kötücül ve saldırgan diye tanıttığı bir portreyi anımsatmıyor değildir. Genel bir kural olarak, hastanın kendi eski bilinçdışı saldırganlığına böyle yön değiştirilmiş bir biçimde yaklaştığını psikanalizci iyi biliyordur. Bilinçdışı imge, her şeyden önce tepinin psişik temsilcisidir ve hasta bu imgeyi dile getirdiği zaman, tepiyi dile getirir.

---

[2] Bu denemenin 1927'de yayınlandığını anımsayalım.

İşte bu doğa tablosu:

Eğer uygarlık kendi güdülerimizi sınırlamamızı istiyorsa, doğa "kendi yöntemine göre bizi sınırlandırmak için özellikle etkilidir: Bize göre doğa bizi soğukça, zalimce, kabaca yıkıyor ve bu kimi kez haklı olarak bize doyum veriyor."[3]

Freud'un kişiliği konusunda psikanalizcilerin saygı gösterdiği bir tabudan söz edilmişti ve onunla ilgili yorumlara girişmeyi yasaklıyordu. Oysa onun kendisi Leonardo da Vinci'nin ya da Dostoyevski'nin analitik incelemesini yaparak bilimsel bir gözüpekliğin ilk örneğini vermemiş miydi? Eğer Freud'un kendisinden başka birisini incelemesi söz konusu olsaydı, yıkıcı doğanın şu portresi ile, ilk kez 1923'de ameliyat edilen, sonra yeniden ameliyat edilen, ve o zamandan sonra "doyum fırsatını, soğukça, zalimce" yıkan çene kanseri arasında bir yakınlık kurmaz mıydı? Çünkü, onun 67 yaşında uğradığı kanserle, uyuşturucu alanlara özgü sigara içme zevki (günde 20 kadar sigara) bir bağ kurmamak kolay değil. Ve **Bir Yanılsamanın Geleceği**'nden yedi yıl önce, 1920'de, doğa onun ikinci kızı Sofi'yi, peşinden 1923'te ve belki de en çok sevdiği varlık olan torunu Heinz'i "hoyratça" yok etmedi mi?

"İşte insana benimsetmeyi arayan tam boyunduruk rolü oynamaya benzer öğeler: Titreyen, yarılan, insanı ve yapıtlarını yutan yer; kabaran, taşan ve her şeyi boğan su; önündeki her şeyi götüren fırtına; işte çok az zamandan beridir başka canlı varlıkların saldırısından ileri geldiğini bildiğimiz hastalıklar ve son olarak, ölümün acı veren bilmecesi, şimdiye değin hiçbir ilacı bulunmayan, kuşkusuz asla bulunmayacak olan ölüm. Doğa kendi güçleriyle bize karşı yüce, zalim ve eğilmez bir şekilde direniyor. Böylece bize kendi zayıflığı-

[3] **Bir Yanılsamanın Geleceği**, s. 21 ve sonrakiler.

mızı anımsatıyor ve kendi uygar çalışmamız sayesinde bunlardan kaçmayı umut ediyoruz."

Demek ki doğa derinden ve temelden kötü. Bu yaşam kavramında, Freud'un kötümserliği denilen şeyleri –en azından yaşamının son yıllarındaki kötümserliği– bulabiliriz ve bunun kuramsal olarak dile getirilmesi, tüm canlı varlıkları kuran Ölüm Güdüsü'nün (bütünlüğü parçalayan ve öğelerini inorganik duruma geri götüren Thanatos), Yaşam Güdüsü'ne (öğeleri her zaman daha geniş bir bütünlük içinde bıkmadan toplayan ve kuran Eros) karşı koyuyor. Bunları 1920'de, savaşın kendi ülkesini harabeye çevirmesiyle derinden üzülen 64 yaşındaki bir adam dile getirmiştir; o zaman bu yalnızca bir varsayımdı ve sonra "kanıya" dönüştü. Ayrıca bu kavramın **Uygarlığın Hastalığı**'nda görünmesinin ne kadar yersiz ve iç çelişkilerin kaynağı olduğunu da göstermiştik.

* * *

İnsanın bilinçdışı için doğanın anne olarak özümlenmesinin az karşı çıkılır bir düşünce olduğunu söylemiştik; ya da daha çok anne imgeleri seçmeli olarak doğaya yansıyordu.[4] İyi doğa, yaşamın kaynağı: Anne imgesi "iyi". Doğa ilgisiz ve yıkıcı: Anne imgesi "kötü". Goethe'nin doğa üzerine bir şiirini okuduktan sonra Freud'un tıp öğrenimi yapmak için karar verdiğini açıklamak belki ilginç olur: Bu şiirde doğa, sevgisi tükenmeyen bir anneyle uzun uzadıya karşılaştırılır. Freud'un yaşam öyküsünden öğrendiğimize göre onda aynı zamanda "iyi" anne tipinin çok güçlü bir kimliğini alma (diğer bir deyişle, genç anneye yönelmiş cinsel enerji, özellikle

[4] "Tarımın başlamasıyla birlikte, ataerkil ailede erkek çocuğun önemi artıyor. Cinsel enerjisi yeni aile içi zina ilişkilerinde kendini dışavuruyor ve besleyici anne toprağın ekiminde simgesel bir doyum buluyor". **Totem ve Tabu**, s. 209.

canlı bir aşk) ve "kötü" anne tipinin güçlü bir şekilde kimliğini alma (yaşlı, çirkin ve hırsız bebek bakıcısı, cehennemden söz ederek ona korku salıyordu; Freud'un oğlu Martin Freud'un anlattığı bu annenin kendisi de öfkeli, tez kızan "heyecan kasırgasıydı").

Freud'un doğaya vermiş olduğu niteliklerin, Melanie Klein'in betimlediği ve bizim hastalarımızın her gün dile getirdiği "kötü anne" imgesiyle aynı olması çok dikkat çekicidir. Sarsılan ve insanı yutan yer, içinde her şeyin boğulduğu su, önündeki her şeyi sürükleyen fırtına: Doğmakta olan Ben'in saldırgan, ilkel tepileri ele geçirmesiyle, bu Ben'in yutulma, kapılıp sürüklenme, suya batma tehlikesi ortaya çıkıyor. Ama bu ilkel tepiler, özneyi ve nesneyi öldürmekle tehdit ederken, "kötü anne" imgesi biçimi altında içe mal edilen anneye doğru önemli bir şekilde yönelirler; sonra ikinci olarak, Ben'e yönelirler.

O zaman bu varsayım olayın kendisinden çıkarılabilir: Freud'un çenesini yavaş yavaş kemiren bu iğneleyici kanser, yamyam annenin, bu kötü anne imgesinin bir etkinliği olarak yaşanmıştır; ve küçük çocuğun ise yamyamca düşlemesine özgü dışa yansıtma, içe yansıtma olarak yaşanmıştır. Bu zamana değin tutulan röfule, geri dönmüş görünüyor. Savunma durumu, bir ölüm güdüsünü istemekten ibarettir ve bunun bilinçdışı anlamı şudur: "Bugün öç alan, daha önce benim saldırdığım annem değildir. Kişilik dışı bir ölüm güdüsüdür bu. Öyleyse ben eskiden anneme saldırmadım. Ben kurbanım, suçlu değil." Dile getirme daha karmaşık, çünkü bilindiği gibi, Freud kanserin, yaşam güdüsünün ilkel bir dışavurumu olduğunu düşünüyordu; bu ise, saldırganlık ile bu kanser arasındaki tüm ilişkileri yansıtmaya yönelik ikinci bir savunma durumu gibi ortaya çıkabilir. Üçüncü savunma durumunun öğelerinden birisi –anne imgeleriyle aracı olan– babaya

başvuru olacaktır; özellikle Musa ile özdeşleştirmesi sayesinde –son kitabını Musa'ya ayırmıştı– baba imgesine fazla sarılmıştı: Musa, babanın savunucusu olmuş, baba kültünü yerleştirmişti; öyleyse bu babanın özel bir iyiliği, yaklaşan Ölüm-Anne'ye karşı özel bir koruyuculuğu beklenebilirdi.

* * *

Doğa böyle acımasız, sert ve eziyet edici diye algılanınca, insan onun saldırılarına karşı kendini nasıl savunmalıydı? Söyleyelim, "bu görevi doğa yükleniyor":[5]

"Gerçekte uygarlığın başlıca görevi, özde varoluş nedeni, bizi doğaya karşı korumaktır." Peki bizi nasıl koruyacak? Çocukluğumuzda baba modeli üzerine kurulmuş ve doğal güçleri dile getiren tanrılar tasarlayarak.

Yorumumuzu izleyerek diyeceğiz ki, uygarlık bizimle, arzularımıza kulak tıkayan insanlıktan uzak bir anne arasına, bizimle doğa-anne arasına özde bizimkine daha yakın "insanüstü korkunç" ataerkil tanrılar koyuyor; artık bu tanrılara karşı silahsız değiliz, ama onlara "yalvarmayı", onları "yatıştırmayı" ve "yoldan çıkarmayı" deneyebiliriz ve "onları böyle etkilerken, güçlerinin bir bölümünü aşırabiliriz."

Freud'un betimlediği süreç üç evreyi kapsıyor.

Birinci evrede insan, kötü ve düşman bir doğaya savunmasız terkedilmiş varsayılır. Bu anda, kendisini çevreleyen dünyanın nesnel bir görünümüne sahip olabilir; eğer kendi düzeyinde bir bilim söz konusu edilmek istenirse, buna bilimsel bir görünüm denilebilir. Ama ne de olsa burada söz konusu olan, daha ilk başlardan nesnel bir görünümdür, çünkü Freud "doğal bilim"den söz eder.[6]

---

[5] **Uygarlığın Hastalığı**, s. 22.

[6] **a.g.y.**, s. 24.

İkinci evrede insan "doğal bilimin yerine bir psikolojiyi" koyar: "Doğanın korkunç güçleri karşısında kendi şaşkınlığına ve sıkıntısına bir son vermek" için "doğayı insanlaştırır". Gördüğümüz gibi bu, tektanrılı bu dini önce ataerkil tanrılarını yaratarak oluyor –Freud son yapıtını (Musa ve Tektanrıcılık) bu konuya ayırmıştı.

Son olarak üçüncü evre, "doğanın kurallara uygunluğunu ve olguların yasallığını açıklayan ilk gözlemler, kendi insan niteliklerini doğal güçler içinde yitireceklerdir". Kısacası, psikolojiden doğal bilimlere geri dönüyoruz.

Hemen eleştiriye açıkça hazır bir nokta varsa, o da nesnel ve nerdeyse bilimsel bir dünya görüşünün belirlediği bu birinci evrenin varlığıdır.

Freud'un sık sık yaptığı gibi, eğer insanlığın soyoluşunu, bireyoluş modeli üzerine kuracak olursak, o zaman bu birincil tarihsel "ya hep, ya hiç" –ya da tümüyle iyi (iyi anne, iyi nesne) ya da tümüyle kötü (Freud'un betimlediği kötü anne, doğa) kuralıyla nitelenen anneyle ilişki içinde ancak yaklaşabiliriz. Bu denemenin ikinci bölümünde "birincil nesnel ilişki" adı altında ayrıntılarıyla betimlediğimiz bu birinci evreydi.

Buna göre, en ilkel –dışa yansıtma, içe yansıtma– işleme modelinden kaçabilen bir psişik aygıtın aracılığıyla daha ilk başta insanın çevresini gözlediği bir birinci evreyi kavramak olanaksız oluyor. Şurası açık ki, düşünce modeli ne kadar ilkelse, o kadar da öznel.

Hemen **araçsal olarak** denilebilir ki, insan yansıtma düzeneği aracılığıyla kendi çevresini –insanlaştırmaktan çok– ruhsallaştırıyor; diğer bir deyişle, ona canlılık niteliğini veriyor: İç güçleri onda dış güçler olarak canlandırıyor, yalnız savunmaya yönelik yansıtma düzeneği değil, ayrıca ilk evrede dünyayı tanımanın tam anlamıyla insan modeli.

Gerçekte –tarihte ya da insan türünün tarih öncesinde değilse bile, bireysel gelişiminde– anneyle ilk ilişki olan bir ilk basamağın var olduğunu her şey bize gösteriyor. Doğanın "iyi anne", "kötü anne" imge dizisinin iki penceresiyle aktarılan "insanlaşmış" birinci evre.

Ayrıca tüm bu duraksamalara karşın Freud, düşsel bir konuşmacıyla yaptığı tartışmada –konuştuğu kimse bir başka kendisi olmasın?– bu olguyu yadsımayı pek düşünmüyor.

"Böylece, açlığı doyuran anne, ilk nesnesi oluyor ve elbette çocuğu dış dünyada tehdit eden belirsiz tüm tehlikelere karşı da ayrıca ilk koruyucu oluyor" diyor Freud (s. 33), "kaygıya karşı adeta ilk koruyucu oluyor".

Freud'un babanın varlığına verdiği simgesel büyüklük bilinirken, bu klinik kavramdan hiçbir yarar sağlanmaz.

"İlk aşk nesnesi", "kaygıya karşı ilk koruma "olan bu anne –evet, biz onu iyi anne" imgesinden tanıyoruz.

Başvurulmayan imgenin, kötü anne imgesi olduğu söylenebilir.

Gerçekte bu yazıda yalnız söz konusu olan ödüllendirici "annedir, oysa baba, hemen sonraki satırlardan itibaren çocukla ilişkisini "özel bir iki-değerlikle etkilenmiş" görür.

Bu "teknik" olanaksızlık ile –Freud'un tasarladığı çelişkiyle belirtilmiştir–[7] hemen doğanın insanlaşmaması ve "unutulmuş" kötü anne imgesi arasında bir bağ kurmamak olur mu?

---

[7] Aslında Freud, belli olanları açıklıyor: "Doğanın korkunç güçleri karşısında insanın kendi şaşkınlığına ve sıkıntısına son vermek için duyduğu gereksinimi, doğanın insanlaştırmasından türetiyorsunuz (...). Ama böyle bir güdülenme gereksiz görünüyor. Çünkü ilkel insanın bir seçim yapma şansı yoktu; başka bir düşünüş biçimine sahip değildi. Kendi özünü dış dünyaya yansıtması ve gözlediği tüm olaylara aslında kendisine benzer varlıklardan ileri geliyor gibi bakması doğaldır ve doğuştan geliyor gibidir."

Her şey sanki Freud –kendi psişik yapısı nedeniyle– "annenin ilkel imgeleri– ile temas kurmamasından" ileri geliyor. Onu bu evrene karşı koruyan savunmalar –kendi gücü nedeniyle– özellikle kaygı vericidir; ayrıca kuramsal kavramlaştırma yaparken de onu sıkar. **Anneye karşı** babaya verdiği rol de, anneye verdiği aşırı kuramsal değerin üstünlüğünü anlamaya yardım ediyor.[8]

Freud, "eski çağın en yetenekli insanları, Moires'ların tanrıların üstünde varlık olduklarından birazcık kuşkulanıyorlar" diye yazdığı zaman, bu "kötü anne", her şeye karşı adı verilmese de, **röfule'nin geri dönüşünü** bize gösteriyor. Moires'lar tümüyle "kötü" olmayan tanrısal anneler, ama "kişilik dışı", "yazgı kadar katılar" (tıpkı Keres'ler gibi, ama tanrısal annelere çok yakınlar: "İri beyaz dişli, kapkara, uzun ve keskin tırnaklı, kanatlı korkunç varlıklar. Ölüleri parçalıyorlar, ölülerin ve yaralıların kanlarını içiyorlar.")

Eğer anne acımasız ve katı olarak algılanıyorsa –ya da en azından sevgisiz, katı–, yapabilecek bir tek şey vardır: ondan uzaklaşmak, onunla aranıza, sizi korumayı üzerine alan bir babayı koymak. Ama bir yandan, sevilen babayla ilişki iki yönlü kalacaktır: "Özlem ve hayranlık kadar, korku da verir." Öte yandan, onun imgesini kullanırken bile, yine de Moires'lerin tanrılardan daha güçlü olduğu korkunç sezgisi sizde kalır. Belki de tanrıların dağınık güçlerini bir tek varlıkta toplarken, oldukça kötü anneden daha iyi korunur: Ölmekte olan ve kötü annenin yavaş yavaş yuttuğu Freud, tek-

---

[8] Freud'e göre bu iç çatışmaların üç tane sonucu vardır:
- Tümüyle düşman "kararmış" doğa. Yanılsama:
- "Doğal bilimin" üstün geldiği bu birinci basamak.
- Bir ve tek imgenin unutulmuş olması, yadsınması: Kötü anne (gördüğümüz gibi iyi anne ve benzer şekilde babaya karşı ikili-duygu gösterilmişti).

tanrıcılığı yayan Musa ile özdeşleşmeye kalkışır. Ve o zaman "artık tanrı bir tanedir, insanın onunla ilişkileri, çocuğun babayla olan yakın ve yoğun ilişkilerini kapsayabilir. **Babası için çok şey yapanlar da, ödüllenmek istiyorlardı** (...)."[9]

[9] **a.g.y.**, s. 35.

VI. "BABA TOPLUMLARINDA" ANNE İMGESİNE KARŞI ÖZEL BİR SUÇLULUK VARSAYIMI

Bu çalışmanın başlıca varsayımı, babanın düşsel olarak öldürülmesinin, taş çağı boyunca aynı zamanda imgesinin de yavaş yavaş içe mal edilmesine izin vermesi üzerine kuruludur; böylece insanı anne imgeleriyle nerdeyse doğrudan bir ilişkiden kurtaracak, cilalı taş çağından itibaren doğa-anne imgesini bulmasına ve dönüştürmesine izin vermiştir. Babanın öldürülmesine bağlı suçluluk duygusu, gücü elinde tutan dinsel ya da laik toplumsal baba imgelerini ortaya çıkarmış olabilir. Birinciyi bütünleyen ikinci bir varsayım, elbette çok tartışılabilir kimi belirtilerden yola çıkılarak oluşturulabilir ve şöyle açıklanabilir:

İnsanlık tarihinde baba imgeleri, anne imgelerine karşı bir denge kurmaya başladıktan ve bunun çevreyle yeni bir tip ilişki kurmaya izin vermesinden itibaren –diğer bir deyişle, daha az büyüsel ya da gizemci, ve daha çok akılcı ve bilimsel bir ilişkiye yönelinmesinden sonra –doğanın işlenmesi ve dönüştürülmesi, ortaklaşa ruh içinde anne imgelerine karşı bir saldırganlık gibi bilincinde olmadan yaşandı.

Burada izlenen yol kuramsal hem de tam anlamıyla psikanalitik kliniktir.

Psikanalitik kuramın temel ilkelerinden birisi, anne ya da babaya karşı bilinçli ya da bilinçsiz tüm saldırganlıkların sonucu suçluluk duygusudur –diğer bir deyişle, anne-babanın sevgisini ve koruyuculuğunu yitirme korkusudur–; bu suçluluk duygusu bilinçte olabilir, ama nasıl olursa olsun, varlığını bilinçdışında sürdürür. Örneğin babayı iğdiş etme ya da öldürme arzusu, psişik yapının içine "tıpkı iyice kuşatılmış bir yerin içine düşman bir garnizonun sokulması gibi", iğdiş edici ya da adam öldüren bir babanın bilinçdışı imgesinin yerleştirilmesidir.

Doğa ve yaşam, koruma ve bir doğa-anne'ye boyun eğme durumundan, bir bağış ekonomisinden, boyun eğdirmek için bu doğa üzerinde eyleme geçiş, bireysel ve ortaklaşa insanlığın bilinçdışında, dışa yansıtma nedeniyle annenin özü gibi yaşandığından, öyle anlaşılıyor ki, kaygıya ve suçluluk duygusuna yol açtı ve kötü anne imgesinin fazla işlenmesini tahrik etti.

Bireysel ve toplumsal psişik yapının içinde açıkça benzer süreçler diye geçtiğini göz önüne aldığımız bu varsayımı, bir edebiyat örneğiyle betimlemek istiyoruz. Bunu, Hermann Hesse'nin **Yapay İnciler'in Oyunu** adlı büyük romanından alacağız. Özde bu roman, gelecek bir dönemde bilgi biçimleriyle, sanat biçimlerinin birlikte kullanımının neler olabileceğine ayrılmıştır. Sonra bildiklerimizin arasında en güzel üç öykü, başlıca kahraman olan Joseph Valet'yi insanlık gelişiminin üç ayrı döneminde tanıtır: İnsanlığın ilk yılları, Hıristiyanlığın başlangıç yılları ve son olarak Hindistan'da.

Biz birinci öyküden özet olarak **Yağmur Yağdırıcı**'yı vereceğiz. Hermann Hesse'nin aynı zamanda romancı ve sabırlı bir mit ve din inceleyicisi olduğunu anımsayalım. Bu kitabın üçüncü bölümünde **Gelecekteki Havva** nedeniyle anlatacağımız gibi, burada bilinçdışının büyük akımları üzerine, diğer ürünlere göre çok daha fazla nerdeyse doğrudan okunabilir gerçekler var. Bilinçdışı burada gerçekten yüzeye vuruyor.

"Binlerce yıl öncesiydi; gücü elinde tutan kadınlardı. Kabilede ve ailede, anneye ve büyük anneye saygı gösteriliyor, boyun eğiliyordu. Dünyaya bir çocuk geldiğinde, kız çocuğu erkek çocuğundan çok daha değerli sayılıyordu."

"Valet, dinlemekten çok duyularıyla, ayaklarıyla, elleriyle, gözle, dokunarak, kokuyla öğreniyordu ve Turu ona sözle ya da kuramsal yoldan çok, örneklerle ve göstererek öğretiyordu. Ayrıca öğretmenin tutarlı sözler söylediği de çok azdı; şeyleri daha açık anlatmak için sözleriyle denese bile, mimikleri olağanüstü derecede ağır basıyordu. Valet'nin öğrenimi, bir balıkçının ya da bir avcının öğretmenden öğrendiklerinden pek ayrı değildi; bu dersler onun için büyük bir sevinçti, çünkü bir yeteneğinin olduğunu öğreniyordu.

Pusuda yatmayı, dinlemeyi, kaçamak yaklaşmayı, gözlemeyi, tehlike durumlarını, kokuyla ve gözle iz sürmesini öğreniyordu. Öğretmeniyle kendisinin pusuya yatıp kolladığı av hayvanları yalnız tilki, porsuk, yılan, karakurbağası, kuş ve balık değildi; ruhtu, her şeydi, anlamlar ve ilişkilerdi.

Onların aradığı şey, çabuk değişen havayı belirlemek, önceden kestirmek ve bilmekti; bir koyda, bir yılan ısırmasındaki çok yakın ölümü önceden tanımaktı; bulutların ve fırtınaların ayın evreleriyle ilişkili olduğu gizini ortaya çıkarmaktı; bunların tohum ve bitkilerin büyümesi üzerinde etkisini, insan ve hayvan yaşamı üzerindeki gönencin ve kötülüklerin etkisini belirlemesi gibi belirlemekti. Doğrusunu isterseniz, bu noktadaki çabaları, bilimin ve tekniğin binlerce yıl sonraki ile aynı amacını taşıyordu: Doğaya egemen olmak, onun yasalarıyla oynayabilmek, ama bunun için başka bir yol tutuyorlardı. Kendileriyle doğa arasında bir ayrım yapmıyorlardı ve gizlerini zorla elde etmeye çalışmıyorlardı; ona düşman ya da karşı değildiler, onun öğelerinden birisiydiler her zaman; ona tam bir saygı duyuyorlardı. Onu daha iyi tanıdıkları ve

daha zekice davrandıkları söylenebilir. Ama en gözüpek düşüncelerinde bile onlara tümüyle olanaksız gelen bir şey vardı: Korkmadan ya da hele hele üstün olduklarına inanmadan doğaya ve ruhlar dünyasına sadık bir şekilde bağlanmak. Bu karışık durum onlar açısından kavranılacak gibi değildi ve doğanın gücüyle, ölümle ve şeytanlarla olan korkudan başka ilişkiler kurmak onlara olanaksız geliyordu. İnsanların yaşamına egemen olan korkuydu; ona üstün geleceklerine inanmıyorlardı. Ama onu yatıştırabilirlerdi, kimi biçimler içine zorlayabilirlerdi, onunla daha ince oyunlara girebilirlerdi; bir maskeyle örtünerek yaşamın bütünü içindeki yerini saptayabilirlerdi; çeşitli kurban biçimleri işte buna hizmet ediyordu. Korku insanların üzerine çöküyordu ve bu güçlü baskı olmadan elbette yaşamlarındaki terör kadar onun şiddeti de kalmazdı. Korkunun bir bölümüne saygıyı artırmayı başarmak, büyük bir adım atmaktı. Korkuyu din haline getirmiş olanların bunu yapması, onların değerli bireyler, bu dönemin en ileri öğeleri olması demekti. Çok çeşitli fırsatlarla birçok kurbanlar veriliyordu; bunların bir bölümü ve aynı zamanda onların âyini, yağmur yağdırıcısının bir çıkar yoluydu."

* * *

Hemen birkaç tümceye dikkat çekelim; örneğin şu tümce: "Onu (doğayı) daha iyi tanıdıkları ve daha zekice davrandıkları söylenebilir", sözleri anneyle sanatçı arasında temel bağ olarak görünüyor. Esin kaynakları konusunda sanatçı "anasının oğludur." Ama ruhsal babaların –hayran olduğu sanatçıların– kimliğini almayı başarmıştır; bu kimlikler, sanat yapıtında fantastik dünyanın işlenmesine izin veren süblimasyon sürecinin temelidir.

Bu çok ince psikolojik notla ilgili ikinci nokta, kaygılarının bir bölümünü saygı ve dindarlık ilerleme için başarmış olan-

larm, "kendi dönemlerinin en ileri öğeleri olmasıydı." Burada söz konusu olan, temsillemesi olmayan kaygıyı, duyguyu, temsillemelere bağlı duygulara dönüştürmeyi başarmaktı. Üzerinde ısrarla durduğumuz gibi, bu bağ insanlaşma sürecinin bile kökeninde vardı.

Üçüncü noktada, öyle görünüyor ki, öğretmen Turu ile öğrenci Valet arasındaki bağ, temelde **öykünmeye** dayanıyor. Ayrıca gerçek ölüme de büyük bir önem veriliyor: "Ben öldüğüm zaman, ruhum aya uçacak, diye ayrıca bildirir Turu Valet'ye. O zaman sen bir erkek olacaksın ve bir kadının olacak, kızım Ada senin kadının olacak. O senden bir çocuk dünyaya getirdiği zaman, benim ruhum geri gelecek ve senin oğluna yerleşecek; benim adım Turu olduğu için, sen de ona Turu adını vereceksin."

Öykü içinde her şeyden önce bir **öykünme** olan öğretmenin gerçek ölümü, gerçek bir **kimlik** oluyor: "Valet'nin tanıdığı yaşam, daha önce öğretmeninin yaşamıdır. Onun korkusunun bir bölümü dindarlık olur, ruhsallığa dönüşür."

Bununla birlikte, biz bunu birey ile çevresi arasında "birincil nesnel" diye adlandırdığımız ilişkinin betimlenmesinde örnek olarak görüyoruz: Duyularla algılanabilir aynı özden bir bağ –Ben ile anne imgeleri arasındaki bu aynı iç psişik özün dışa yansıması. "İnce gümüş bir ay dilimi yükseliyordu, yarısını bulutlar yutmuştu bile. Şeylerle olaylar arasında ilişkilerin, çok sayıda bağlantıların, yinelemelerin ve artışın garip bir önsezisi genci sarıyordu." Ve "Araştırmacının yoğun bir kavramlar, gözlemler, güdüler ve alışkanlıklar sistemi, gencin loş gözlerinde yavaş yavaş açılıyordu. Nerdeyse hiçbir şey kavramlara indirgenmiyordu; nerdeyse her şeyi ortaya çıkaran, öğrenen, deneten duyular oluyordu."

Ve ayrıca:

"Bunlarla doğa arasında bir ilişki kurmuyordu, şiddet kullanarak gizemlerinin içine girmeye çalışmıyordu; asla ona karşı değildi, düşman değildi; onun öğelerinden birisi olarak kalıyorlardı ve ona beklenmedik tam bir saygı besliyorlardı."

Bu doğa-anne'yi onurlandırmakla yetinmeyen, ama onu daha iyi tanımaya da çalışan öyküdeki öğrenci ve öğretmen iki kişide, bilimsel bir düşüncenin başlangıcı saptanıyor – olaylar arasında nedensellik ilişkilerinin incelenmesi, doğal olayların dönümsel geri dönüşü, dünyada yazılı işaretlerin, her zaman daha onaylayıcı ve kesin bir şekilde okunması.

Baba imgesinin içe mal edilmesi tamamlanmadan önce insanlaşma sürcenin birinci evresi olarak bu kitapta kavramlaştırmaya çalıştıklarımızı, bu öykü bize açıklamış görünüyor.

Açıkça önemli olan bir nokta da, doğayla olan "şiddet" kavramıdır. Anneye olan bilinçdışı saldırganlık, onun önünde duyulan sıkıntı ölçüsündedir,[1] çünkü bu sıkıntı bir yansımadan başka bir şey değildir. Ama değişmeden kalan doğanın bu bilinçdışı saldırganlıktan zarar görmemesinin saptanması, bize göre suçluluktan kurtulmanın güçlü bir etkenini oluşturuyor. İnsan bu doğa-anne karşısında güçsüz olduğunu düşünüyor ve söylüyor, öyleyse onun öç almasına da yol açacak değildir. Bilinçdışı düşleme –annenin yok edilmesi– algılanmayla yalanlanıyor. İnsanın doğayı gerçekten dönüştürdüğü andan itibaren annenin bilinçdışmdaki imgesiyle ilişkinin daha çatışmalı olduğu düşünülebilir.

Bu varsayıma ulaştığımız ikinci yol, daha önce uzun uzadıya incelediğimiz gibi, kimi sosyo-kültürel yapıların –bizim örnekte okulun– incelenmesinden geçiyor.

---

[1] Aynı öyküde, "büyücüler köyü" ile ilgili pasajda anlatılıyor: "kötü kadınlar", kötü annenin imgesi.

Eğer okul kurumları ortaklaşa psişik yapının bilinçdışı çatışmalarını yansıtıyorsa ve eğer bu çatışmanın ürünü anal evreye geri dönüşse ve bu evrede bastırıcı imgelerin önemli bir bölümü anne tipindeyse, o zaman bu annenin varlığının burada ne işi olduğu sorulabilir, çünkü **Uygarlığın Hastalığı**'nda açıklama amacıyla kurulan şemada hiçbir rol oynamıyor.

Buna karşılık "röfulenin geri dönüşü" niteliğiyle bu düşman anne imgesinin ortaya çıkışını daha iyi kavrıyoruz, özellikle bu röfule doğanın tüm dönüşüm süreci boyunca –hiç değilse bilinçdışı düşlemesinde– saldırıya uğrayan doğa-anne ise.

Burada söz konusu olan yalnız Odipus karşısında değil, ayrıca toplumsal erk karşısında da bir geriye dönüştür. İster bireysel düzeyde olsun, ister toplumsal, eğer babanın kişiliği ne hakbilir, ne iyicil, ne de gerçekten güçlü değilse, gelişmiş tepkisel saldırganlık nedeniyle çocuk babanın kimliğini alamaz.

Ama bize öyle görünüyor ki, Odipus karşısındaki bu gerilemeye, anneden gelen röfulenin gerilemesi ekleniyor (bu sorunun tümü dördüncü bölümde tartışılacak).

Bundan sonra inceleyeceğimiz yazılar, kendi görünüşü içinde dış baba kişiliğinin güçlenmesini ya da bireyi her zaman daha belirgin bir geriye dönüşe zorlayan babanın iğdiş edici etkinliğinin artışını göstermiyor. Bu yazılar tersine, toplumsal erki temsil eden baba imgesinin zayıfladığını ortaya çıkarıyor; bu baba imgesinin içine kötü annenin bilinçdışı imgesi sızmış, kaplamış. Babaya ait nitelikler –dürüst, doğru, aklıbaşında– yerini yavaş yavaş anne niteliklerine bırakıyor – keyfi, usdışı. Baba maskesi altında geri dönen, saldırgan annenin röfulmanıdır.

Üçüncü Bölüm

Yorumlar

I. TANRI'NIN DOĞUŞU

1885 yılında Villiers de I'Isle-Adam'ın **Geleceğin Havvası**, hiçbir başarı göstermeden yayınlanmış oldu; oysa bu kitap bilimciliğin mutlu doruğunu temsil ediyordu ve "Aydınlanma Yüzyılları"nın kalıtıydı. Gerçekten dinsel, Mesihçi bir umut, bilimin ve teknolojinin gelişmesinin, insanlığın sorunlarının hızla çözüm bulmasına izin vereceğini açıklıyordu –savaşlar, hastalıklar, eşitsizlikler, toplumsal düzensizlikler, bu arada belki ölüm– yok olacaktı. Ussallık kesinlikle usdışına ağır basacak; bir tek sözcükle, altın çağ insanlığın önünde açılıyordu. Bilgin-kral'ın bu laik dinini, bilimin ve teknolojinin bu iyimserliğini günümüzde biraz ayrı biçimler altında kapitalist teknolojiyi elinde tutanlarda olduğu kadar, çoğu resmi marksistlerde de buluyoruz.

1883 yılında bir bilinmeyen olan Nietzsche –düşkırıklığının acı çığlığıyla– Tanrı öldü, diye sesleniyordu. Aşağı yukarı aynı yıllarda (1895), insanın kendisi kadar görünümünü de kökten değişime çağıran bir bilimin birinci yapıtı yayınlanıyor: Sigmund Freud ile Joseph Breuer'in **Histeri Üzerine İnceleme**'si. Bu üç adamdan her biri –biri romancı-şair, birisi filozof şair ve üçüncüsü yeni tip bir bilgin– değişmeyen bir başarısızlığı kaleme alıyorlardı. İster tektanrıcı Tanrı olsun, ister tanrısal Baba ya da Bilgin, babayı güçsüz ya da ölü diye onaylıyordu Nietzsche ve Villiers de I'Isle-Adam.

Freud, insanı bilinçdışına bağlayan yapısal bir usdışılığın var olduğunu söylemekle başladı ve safça inanıldığı gibi, "bunun köklerini dibinden sökmeye" olanak yoktu. Bu usdışılıkla birlikte yaşamak, onun gücünü sınırlamak ve ussallıkla birlikte yaşatmak için, gizli dışavurumlarının **bilincine varmak** gerekli görünüyordu. Eğer insan kendi canavarlarını tanıyorsa, onlarla yaşamak daha az tehlikelidir ve o zaman size aldatıcı bir güvenlik sağlamaya izin veren insanlara ya da kurumlara karşı ek bir bağımlılık için kendi kendinize suçluluk duygusu yaratmanıza artık gerek yoktur. Hiçbir zaman –bu, başarılı bilimcilikten çok, bilimin bu dinine söylenmiş kesin bir "hayırdır"–, hiçbir zaman aklın ışığı, "usdışının karanlıklarını" tümüyle ortadan kaldırmayacaktır. Çatışma, ortadan kaldırılamayacak şekilde psişik yapının içinde bulunuyor.

Peki ama Nietzsche'nin ölümünü bildirdiği bu Tanrı, ne zaman, nasıl, niçin doğdu?

Son kitabında Freud, kendini bu sorunu incelemeye veriyor (**Musa ve Tektanrıcılık**).

Bu yapıtın genelde ne söylediği biliniyor; biz burada kimi durumlarını tartışmadan önce birazcık özetleyeceğiz.

"İsa'dan önce 1375'e doğru, Mısır'ın bir dünya imparatoru olduğu dönemde, Onsekizinci hanedanın şanlı egemenliği altında genç bir firavun, babası gibi Amenhotep (Amenhotep IV) adını taşıyordu ve tahta oturunca, diğer birçok şey gibi kendi adını da değiştirdi."[1]

Bu genç firavun, yeni bir baba tanrının biçimiyle Aton adında kendi halkına tam bir tektanrıcı dini önerdi. Mitleri, büyücülüğü, tanrısal resim ya da heykel yapmayı, ruhun ölümsüzlüğüne olan inancı reddetti. Firavun öldükten sonra, onun akrabalarından Mısırlı Musa, sürgün sırasında Yahudi

[1] **Musa ve Tektanrıcılık**, s. 28.

kabilelerini Filistin'e doğru götürdü. Orada Aton'un dinini ve sünnet uygulamasını bu kabilelere kabul ettirdi, ama sonunda onu öldürdüler ve "geceleri dolaşan, gün ışığından korkan korkunç ve kanlı şeytan" volkanların tanrısı Yehova'nın dinini kabul ettiler; bu tanrı, Baal tanrısına yakındı. Musa'nın mirasının koruyucusu olan Leviler, Yahudi dini biçimi altında tektanrıcılığı yeniden kurmayı başardılar; günümüze değin ulaşan din budur. Görünmeyen bir tanrıya hayran olmanın zorunlu olduğu din, "soyut düşüncelere göre duyumsal algılamanın geri plana konulmasının, ruhsallığın duyumsallık üzerindeki zaferinin ya da bir kesinlikle güdülerden vazgeçmenin (...)" bir sonucu gibidir.[2]

Böylece ruhsallığın bedensel duyarlık üzerinde zafer kazandığını gösteren anneden babaya geçiş gerçekleşti, diye yazıyor Freud; düşünsel süreçlere (kavramlar, anılar, çıkarsamalar) öncelik verildi ve bu insan olmanın en önemli evrelerinden birisini temsil etti. Böylece yol, "zihinsel çalışmaya saygıya" açıldı,[3] bu ise daha sonra bilimsel düşüncenin gelişmesine izin verdi. Bunun peşinden gelen yıllarda, diye yazıyor Freud, "bir suçluluk duygusu (...), nedenini kimsenin açıklayamayacağı belirsiz bir rahatsızlığın hüzünlü bir önseziyle tüm Akdeniz halklarını etkiledi."[4] Saul de Tarse adında bir Yahudi, şöyle bir yorumu yayıyordu: "Biz Tanrı Baba'yı öldürdüğümüz için bu kadar çok mutsuzuz."[5] Tanrı'nın oğlu İsa, bu cinayetin bedelini ödemek için ölecektir –Eski Musa'nın* öldürülmesi ay-

---

* Yahudileri Mısır'dan kaçıran birinci Musa; ikincisi Filistin'deki peygamber Musa.

[2] **a.g.y.**, s. 152.

[3] **a.g.y.**, s. 166.

[4] **a.g.y.**, s. 181.

[5] **a.g.y.**, s. 181.

rıca **Totem ve Tabu**'da anlatıldığı gibi, daha eski babanın, ilkel sürü şefinin öldürülmesi. "Babanın dininden gelen Hıristiyanlık, oğul dini oluyordu ve babanın ortadan kaldırılmasından kaçınamazdı." Hıristiyan olan Yahudi karşıtlarının bir bölümü, bilinçdışı bir gerekçeye sahip oldular: "Onlar Tanrı'yı öldürdüklerini kabul etmiyorlar, oysa biz bunu itiraf ediyoruz ve kendimizi bu cinayetten temizledik."[6]

Burada kendi denememizin ortaya koyduğu kimi sorunları daha iyi aydınlatmaya ve yeni yorumlar ileri sürmeye çalışacağız.

İlk önce Freud, Mısırlı tektanrılı bir dinin doğuşunu açıklamayı bize önermiyor. Bunu önemli şekilde başka dinlerden türetiyor, konuları ve eğilimleri birden bire kökenci bir biçim alıyor. Böylece Freud, yansıtmanın ikincil ürünü üzerinde duruyor, ama her zaman yaptığı gibi yansıtılmış olan birincil ürün üzerinde durmuyor.

Güçlük bize Freud'un insanlığın kökenlerine güçlü ve egemen bir babayı koyma isteminden ileri geliyor –söz konusu ister **Totem ve Tabu**'nun babası olsun, ister **Bir Yanılsamanın Geleceği**'nde yazdığı gibi, insanın henüz doğuşundan başlayarak "ilkel bir bilimin" var olabileceğini göz önüne alsın. Freud'un düşüncesine göre başlangıçta insan –bireysel ya da ortaklaşa olarak– güçlü bir babanın aracılığı olmadan anneyle yalnız kalamazdı. Biz ise tarihten önceki dönemde otoritenin kimin eline verilmiş olduğunun –kadın ya da erkek– pek önemli olmadığını söylemiştik. Söz konusu ister dış nesneler olsun, ister iç imgeler, önemli olan Ben'in kendi nesneleriyle ilişkileridir. Çevreyle, dış nesnelerle ilişki, elbette bilinçdışı imgelerle ilişki biçimi üzerine kuruluyordu. Mitlerle dinlerin incelenmesinde olduğu kadar, psiko-patoloji ya da

---

[6] **a.g.y.**, s. 182.

psikanalizin açıkça belirttiğine göre, büyüsel düşünce ile aynı özden olan Ben ve dış nesnelerin belirtisi altına yerleşmiş çevreyle birinci bir tip ilişki vardı. Freud'un "anneden babaya geçişten" söz ederken anıştırmada bulunduğu bu birinci tip ilişki, bize anne imgelerinin önceliğine bağlı görünüyor.

Demek ki biz yalnızca insan kişiliğinin anatomisini değil, her zaman özgül biçimlere varan nesneyle ilişkinin karmaşık bütünlüğünü göz önüne alıyoruz: Birincil ya da ikincil kimlik alma, birincil ya da ikincil narsizm, zevk ilkesi ya da gerçeklik ilkesi vd.

Eğer insanlığın evrimi boyunca baba imgesinin yavaş yavaş içe mal edildiği varsayımı kabul edilecek olursa, o zaman Freud'un tezindeki mitlerin, dinlerin ve uygarlıkların ortaya çıkışı ve gelişimi ile ilgili belirsiz verilerin tümü aydınlanır.

Örneğin **Totem ve Tabu**'nun tezlerinin özeti olan garip olayların bu kalıtı, **Musa ve Tektanrıcılık**'ta gerçekleştirilir:İlkel sürünün şefi baba, babanın öldürülmesi, kardeşler topluluğu, anaerkil aile, önce annelerin, sonra babaların tanrısallığı, yeniden ataerkil düzenin gelişi vd. Bu sıra izleme hiçbir kanıta dayanmıyor burada "anneler düzeni", babalar dizisinin içine dikkatlice yerleştirilmiş.

Bu babayı insanlığın kökenlerine koymanın, Freud'u yaşamı boyunca uğraştıran güçlü bir babanın fantastik arzunun yansımasından başka bir şey olmadığına karşı çıkmak zor, ama nesneyi (anneyi) ve kendi kendini tehlikeye sokan anneye karşı onun ilkel saldırganlığını baba koruduğu ölçüde, yaşamsal gerekliliktir.

Baba imgesinin yavaş yavaş içe mal edilmesinin ve anne imgelerinin iç-psişik öneminin perspektifi içinde, **Musa ve Tektanrıcılık**'tan çıkarmaya çalıştığımız özeti, tersine, yeniden okuyalım.

Mısır'ın Aton dini kadar, onun yerini alan Yahudi tektanrıcılığı da, bize çok geniş çapta bir sosyo-kültürel olay gibi görünüyor ve bu, baba imgesinin içe mal edilmesinin tamamlanmasına değil,[7] bu **içe mal edilmenin sonuçlarına tepki olarak** gelişmiştir.

Bununla demek istediğimiz şey, baba imgelerinin var oluşu, uzun zamandan beri çevreyle yeni bir ilişki biçiminin ortaya çıkmasına izin verdi: Ekonomik (ekim, hayvan yetiştirme), politik (toprağa yerleşme, sitelerin varlığı, toplumsal sınıflara bölünme vd.) ve kültürel. Yüzlerce, binlerce yıl boyunca, bireysel ve ortaklaşa düzeyde tüm bir iç-imgesel karmaşık oyun gerçekleşti: gizemci ve ussal bir karışım, kimi kez bir tek varlığın içinde yoğunlaşan anne ve baba tanrısallığının birlikte varoluşu, kadının ve erkeğin karşılıklı politik ve sosyal durumu, eğitim tipi vd.

Freud'un da dediği gibi, Amenothep IV'ün egemenliği "Onsekizinci hanedanın fetihlerinin Mısır'ı bir dünya gücü yaptığı" döneme rastlıyordu. Bu başarı, bu genişleme ancak gerçekliğin usauygun ilkelerinin kullanılmasıyla, anne imgelerinin yansımalarını bastıracak, geriye (bilinçdışına) itecek baba imgelerinin önceliğinin sonuçlarıyla olası olmuştur. Mısır'ın bu yaygın emperyalizmi, Ben ile dış nesnenin kaynaşma eğiliminde olabileceği, bireyin geçmişi değiştirmeden Bir'in ölümsüz düzenine boyun eğeceği bir uygarlık içinde düşünülemez.

O zaman Aton tanrısının yaratılmasının, özellikle güçlü bir baba imgesinin dış dünyada yansımasının sonucu olarak düşünmek kolay olacaktır. Bununla birlikte, biz bu yorumun daha ötesine giderek, tektanrılı bir dinin doğuşunun, bir iç-

---

[7] Biz bu tarihi yontma taş çağının sınırlarına, yani 4-5 bin yıl öncesine yerleştireceğiz.

psişik çatışmanın tanısını oluşturan savunma düzeneklerine bağlı olduğu kanısındayız.

Babanın tektanrıcı dinlerinin, özellikle de Yahudiliğin doğuşu, bize babanın öldürülmesine bağlı bu suçluluk duygusuna karşı savaşım vermek için uygarlığın varmış olduğu gelişimin ölçüsünde bir girişim gibi sayılabilir, çünkü bu düşsel öldürme, baba imgesinin içe mal edilmesine izin vererek tarihsel dönemin açılmasına neden olmuştur.

* * *

Yahudilikte bu suçluluktan kurtuluş, bireyin iki özverisiyle elde edildi. İlk önce kendini Tanrı-Baba'ya karşı bağımlı bir duruma yerleştirirken, kendi özgürlük ve özerklik ideali için ona yetki verdi. Ama bu tam narsik vazgeçmenin yanında anne sevgisiyle ilgili başka bir özveri vardı. Aslında Aton'un dini kadar Yahudilik'te de bizim için önemli görünen bir nokta varsa, o da her ikisinde de annenin dışlanmasıdır. Yahudilikte dindar olan insan, anneden olduğu kadar, doğayla ve yaşamla olan tensel ilişkiden belli bir biçimde vazgeçerek babayla yalnız kalır. Tüm ruhsal ve zihinsel durumda tek olası çıkış yolu süblimasyondur. Bu anlamda tektanrıcı sıkı Yahudilikle ussalcılık, belli bir anlamda ortak çıkara sahipti. Halen baba tanrısallığının bir tek tanrıda kaynaşması, baba imgesinin etkililiğini artırıyor –birçok firmanın birleşmesi, "endüstriyel toplanma" sürecinde olduğu gibi –ve büyüsel yansımaların daha iyi yayılması için dış gerçeklik ilişkisine izin veriyor. Söz konusu ister soyutlama eğilimi olsun, ister dilin ve belleğin çalıştırılması olsun, ya da dinsel metinlerin yorumlarının değerlendirilmesi olsun, aynı nedenle ussal çalışmanın araçları gelişebiliyor.

Özet olarak Yahudilik, asla daha sonraki bir suçluluğun kaynağı olamaz, ama bir suçluluğa, iki-yüzlü bir savunmaya

yanıt olabilir: Dış bir baba kişiliğinin onurlandırılmasıyla ("eğer Tanrı varsa, demek ki biz babayı öldürmedik") ve anneden vazgeçmeyle, anne imgelerinin tümünün röfulmanıyla.

Hıristiyanlık, İsa aracılığıyla "dünyanın günahlarını" satın alarak, babanın öldürülmesine bağlı suçluluk duygusunu hafifletti. Suçluluğu azaltan bu "kurtulmalık", dindar için Yahudi Tanrısı'na göre daha az sert ve katı bir Baba-Tanrı ilişkisine izin verecektir. Özellikle anneden vazgeçmenin son bulmasına izin verecektir. Burada röfule, "Ermiş Bakire", Tanrı'nın annesi olarak, cinsel enerji ve ödüllendirici biçim altında geri dönecektir.

Özet olarak Aton'un dini, Baal'ın değişmesiyle ve "geceleri dolaşan, ama gün ışığından korkan kanlı şeytan", volkanlar tanrısı Yehova'ya hayranlığı temsil eden bu geriye dönüşü izlemişti. Zorlayıcı figürlerin artık yalnız babasal olmadığı, ama aynı zamanda anasal da olduğu psişik anal bir evrene geri dönüş. Bize göre Yehova-Baal, "kötü" anneyle, iğdiş edici babanın bir araya gelmesini temsil ediyor.

Hıristiyanlık, babaya karşı daha az korkunun ve anneyle aşk ilişkisinin daha iyi güdüsel bütünleşmesiyle bir ilerlemeyi temsil ediyor.

Musa ve Tektanrıcılık'ta Freud ancak sırası geldikçe soruna yaklaşıyor, ama anne figürünün önce yok olması, sonra yeniden ortaya çıkışı bize yine de önemli görünüyor.

Freud'a göre aynı dönemde tüm Akdeniz havzasına varan rahatsızlık ve suçluluk duygusu, bize göre anne tanrısallığının üstünlüğünün son bulmasına ya da sadece Yahudilikte ortadan kalkmasına doğrudan bağlanabilir. Annenin bu gerçek ölümüyle ve daha sonra göreceğimiz gibi, bilinçdışında bir anne cinayeti gibi yaşandığı şekliyle, belki de so-

mut dünyayla özdeksel ilişki kesinlikle kopuyordu. Freud'un kendisi, Girit'te büyük tanrı-annenin, tanrısal bir erkek tarafından tahttan indirilişini ve Atina'dan tanrı-anne Pallas'ın tanrı-kıza indirilişini bildiriyor: "Dinsel alt üst oluşlar onu tanrı-kız durumuna indirgiyordu: Kendi öz annesinden yoksun bırakıldı ve bakire kalması gerektiği için, anne olma umudunu hepten yitirdi." Bu olayın dışavurduklarıyla, Hıristiyanlıktaki tanrı annelik arasında bir yakınlık kurmaktan kaçınamayız. Çünkü "ermiş bakire"nin kendisi de saldırganca bir davranışa konu olur, "iğdiş" edilir: Her zaman bakire kalacağına göre, güdüsel haklardan, cinsel yaşamdan yoksun bırakılır. Bununla birlikte, Akdeniz havzasında katolik ülkelerdeki Meryem kültünün genişlik kazanması nedeniyle, Katolikliğin anne-oğul bütünlük kurarak, oğulu (İsa'yı) dışlayan bir dine göre üstünlük sağlayıp sağlamadığı da sorulabilir.

Demek ki baba uygarlığının gelişimini belirlemiş görünen iki olay var.

Birincisi, bu babaya karşı temel suçluluk duygusuyla ilgili, çünkü onun düşlemeli olarak öldürülmesi tarihsel zamanları başlatıyor; bu suçluluk duygusunun hafifletilmesi, bir dış baba kişiliğinin tanrısallaştırılmasının ve ululanmasının biçimini alacaktır.

Daha gizemli olan ikinci olay, bu uygarlıkların içinde anneye, kadına ilişkin durumla ilgilidir. 8.000 yıl kadar önce, yontma taş çağının sınırlarında baba uygarlığı ortaya çıkar çıkmaz, "kadın" ve "yara", mağara resimlerinde birdenbire bir araya geldi. Kadın, penise sahip olmayan varlığa dönüşüyor ve iğdiş edilmenin gerçekleştirilmesini temsil ediyor. Yahudilikte anne figürü tümüyle yok oldu. Akdeniz'in kıyılarında ve adalarında, anne tanrılar taht-larından indirildi. Hıristiyanlıkta, bu tanrısallığın yeniden

ortaya çıkışı ancak tepisel yaşamın sakatlanmış olması koşuluyla olası oluyor. Protestanlıkta annenin tanrısallığı bir kez daha yok oluyor. Böyle bir olayı nasıl yorumlamalı?

Burada söz konusu olan sadece babaya karşı suçluluk duygusunu yatıştırmak için anneden vazgeçmek mi?

Ya da bizim sınırsız güçlü anne imgeleriyle olan Ben'in ilişkilerine egemen olmak amacıyla insanın babayı yaratmış olduğu varsayımımızı göz önüne alırsak, acaba söz konusu olan bu çürük temel üzerine dayalı baba erkini güçlendirmek mi? Çünkü insanlık tarihinde her zaman ikinci olarak geliyor ve anne erkinin gücünü azaltıyor.

Ya da baba üstünlüğünün ortak ruhta anneye karşı bir saldırganlık olarak yaşanması, o zaman bu figüre karşı özel bir suçluluk duygusu geliştirdi. Aslında her zaman babaya karşı bir suçluluk duygusunun olması ve bu suçluluk duygusunun hiçbir zaman anneye karşı olmaması dikkat çekicidir, ama yine de bireyde ona karşı ilkel bir saldırganlık gelişti ve sonra "kötü" anne imgesinin biçimi altında içe mal edildi. Bu son varsayımda baba uygarlıkları, bir çift düşsel cinayetten sonra kurulmuş olabilir: Baba imgesinin içe mal edilmesine izin veren **baba kıyımı** ve sınırsız-güçlü bir doğa-anne'yi tahtından indirmek için bilinçdışına denk düşen **anne kıyımı.**

Şimdilik bu sorunlar yanıtsız kalacaklardır.

On sekizinci yüzyılın sonu ile, ondokuzuncu yüzyılın başında, ussalcılığın gelişimi ve güçlü teknoloji ile dünyanın dönüşümü, sosyal baba figürünün laikleşmesini gerekli ya da olası kılmıştır ve bu laiklikle insan, suçluluk duygusu ya da korku yüzünden yine de kendi "gücünü ve görkemliliğini" başkasına devretmeyi sürdürüyor.

Laik dinler,[8] tanrısal babaya boyun eğmenin dinsel biçimlerine giderek üstün olmaya başladılar.

Bu bireysel narsizmin başkalarına devri, ilk önce çok doğal olarak utku kazanan bilimsel dünyada bilgin'in figürü üzerinde gerçekleşecektir.

O zaman öyle anlaşılıyor ki, ortak ruhun içinde bir çift hareket ortaya çıktı. Bir yandan, kendi gücünün bir bölümünden sakat bırakılan babaya karşı suçluluk duygusunun artışı, artık tanrısal öz olmaktan çıktı. Öte yandan, belki de daha önemli bir olay ise, teknolojinin gelişimiyle bir dizi zincirleme süreç, "insanlıktan çıkmanın" tümel terimi altında bir araya gelebilirler. Sosyo-kültürel kurumlar düzeyinde etkili olan teknolojik ideal, makinaya benzer kendi bilinçli ya da bilinçdışı bir imgesini bireye kabul ettirmeye yönelecektir, diğer bir deyişle, onda aşırı bir narsik yoksunluk geliştirecektir. **Geleceğin Havvası**, bir makina modeli üzerine bilgin-kralın yaptığı teknolojik idealin canlanmasından başka nedir ki: **Geleceğin Havvası**, insanın makina durumuna indirgenmesidir.

Villier de I'Isle-Adam'ın romanında, endüstri toplumunun bireyi (Lord Ewald), mutluluk sözü veren ve kendini bir baba gibi tanıtan bilimin ve teknolojinin temsilcisi (Edison)'a güvenmeyi kabul eder. Ama teknolojik idealin temsilcisi Edison, özgün baba niteliklerinin bir bölümünü yitirmiştir: Artık ne adaleti, ne hukuku, ne de özgürlüğü temsil eder. Vardığı en son aşamada, nerdeyse sınırsız güce sahip olmak ve tek başına bir insan varlığını yaratmak, dünyaya getirmek ister –Andreide–; demek ki aynı zamanda hem annenin, hem babanın rolüne sahiptir.

---

[8] Bu terimi ilk önce A. Van Gennep kullanmıştı (**Mercure de France**, I. 12. 33): "Fransa'da eleştiri anlayışına ve söz özgürlüğüne çarpan ödevler ve zorunluluklar lafı, Almanya'da dinsel sözlerdir; tüm nazilik de, ayrıca Alman komünizmi ve sosyalizmi gibi laik bir dinden başka bir şey değil."

Gerçekte çalışmamızın sonunda iyi bir sonuca varıyoruz; şöyle ki, endüstriyel toplumda, toplumsal erk,[9] ortaklaşa ruh için **birbirine karışmış anneyle** babayı temsil ediyor ve bu toplumsal erk önündeki birey, Yontma Taş çağında doğa-anne önünde özgürlükten yoksun bireyle aşağı yukarı aynı durumda bulunuyor. Kimi koşullar açıkça ayrı olmakla birlikte, Odipus sonrası Ben'in İdeali'nin isteklerinin karşılanmaması, sıkıntının ve aşırı saldırganlığın kaynağıdır.

Geleceğin Havvası, nerdeyse dinsel olan peygamberce başarısızlığın saptanmasıdır ve günümüzde de bu bilimsel yanılsamayı kapitalist teknokratlar kadar çoğu marksistler de paylaşmaktadır, çünkü bunlara göre insanlığın mutluluğunu sağlamak için teknolojinin gelişimi yeterlidir. Edison'un bu sözü, Lord Ewald'ın uysallığı ve onun psişik geriye dönüşü üzerine kurulduğu ölçüde aldatıcıydı; diğer bir deyişle, onun özgürlüğünü yitirmesine bağlıydı. Eğer insanlığın kimi özgünlüğü göz önüne alınmazsa,[10] teknolojinin gelişimi, insanı bir makina durumuna indirgemekten başka bir şey yapmaz.

Yirminci yüzyılın gidişi içinde Tanrı-Baba'dan ve Teknisyen-Kral'dan sonra, sosyal bir babanın yüceltilmesinin üçüncü bir biçimi, laik dinlerin doğuşuyla olacaktır ve Stalinci komünizm ile Hitlerci nazizm birbirlerinden ayrı özellikler taşıyacaktır.

Bununla birlikte, ortaya çıkacak olan önemli öğeyi açıklayalım, şöyle ki, bireysel Ben'in İdeali, Odipus sonrası özgürlük ve adelet, iktidardaki toplumsal kişinin temsil ettiği değerler arasında her zaman daha büyük olan çelişki; kısacası, bireysel Ben'in İdeali'nin oluşturduğu baba kalıtı ile, top-

---

9 Biz bunu politik bir güç gibi değil, sosyo-kültürel kurumların bütünü ile kurulmuş bir erk olarak tanımlıyoruz.

10 Andreide'de eksik olanın tam yerinde tanımı bir özgünlük: Özgürlük.

lumsal erk yoluyla onun baba özgünlüğünü yitirmesi arasındaki çelişki.

Birinci zaman içinde birey, kendi "gücünün ve mutluluğunun" bir bölümünü toplumsal erke terk ederek, babanın düşsel olarak öldürülmesine bağlı suçluluk duygsunun bedelini ödedi. Babanın kimliğini almanın yararları böylece sınırlandı. Ama toplumsal erk, bireyin özgürlüğünü tümüyle kendinden uzaklaştırmak eğiliminde –diğer bir deyişle, babanın yaratılmasından edinilen kazancı iptal etmek, insanı bir seçenek önüne yerleştirmek eğiliminde.

Bu seçenek ister tarihten ve babadan önceki döneme geri dönüş olsun: **Kavgam** kadar, **Sözcükler ve Şeyler**'in desteklediği gerçekleşmesi olanaksız mit; günümüze egemen olan koşullar içinde çevreyle usdışı, "anneye ilişkin" büyüsel ilişki tipi içinde nerdeyse kendi canına kıyıcı bir geriye dönüşün miti; burada söz konusu psikotik bir "çözümdür".

Ya da ister o zamana değin dış bir otoriteye devredilen bireyin kendi toplumsal erkinin elde edilmesi için başka bir çözüm yolu var olsun. Günümüzde çok sözü edilen "katılım", "ortak yönetim" terimleriyle dile getirilenler, bireyin kendi özgürlüğünü, kendi seçimini ve kendi kararını bu yeniden elde etme arzusundan başka bir şey değildir. Bu son durumda Tanrı'nın ölümü, sonra toplumsal erkin içinde Baba'nın ölümü, herkesin yalnız bireysel babanın kimliğini almayacağı, ayrıca belli bir düzeyde toplumsal erkin kimliğine de ulaşacağı yeni bir uygarlık evresinin öncü işaretleri olabilir. Böylece, kendi ruhsal-duygusal olgunlaşmasını bireysel planda yerine getiren ve Oedipsel çatışmayı aşarak kendi başına baba olan oğul, artık sosyal planda bir geriye dönüş baskısından korkmaz. Yaşamı boyunca yeniden bir babanın oğlu olduğu geriye dönüş içinde, bu baba ister Tanrı olsun, ister toplumsal erk, bir insanda canlanmış bulunur.

II. GELECEĞİN HAVVASI

Kimi alıntıları önce başlık olarak veriyoruz:

- Anneye karşı yıkıcı saldırganlığın kaynağı erken başlayan yoksunluklar. İçe mal edilmesi, kötü annenin bilinçdışı imgesini oluşturan saldırganlık:

"İlk düşkırıklığının sizdeki acısı böyle oldu (...)" (s. 124).

"Nereye vardığımı biliyorum. Artık bitti." (s. 86).

- Bilinçdışı imgeler:

"**Gerçekten oradaydılar, odanın içinde, senin çevrende, şu adlarıyla çağrılamayanlar**, –öylesine kaygı verici olan bu haberciler, bir rastlantıyla ya da bir simgeyle, gündüzleri yalnız bir sezinin parıltısı içinde ortaya çıkıyorlardı" (s. 332).

- Babanın gücü konusunda kuşku. Lord Ewald'dan Edison'a:

"Bir kadının **kimliğini** üretebilir misiniz? Siz kendiniz bir kadından doğdunuz, öyle değil mi?" (s. 114).

- Babayla eşcinsel sözleşme; burada teknolojik idealin somutlaşması.

Edison ile varılan sözleşme, anneden korkulmamasını söyleyen "üstün güçlü baba":

"Sizin sevincinizin, sizin varlığınızın, bir insanın var oluşunun tutukluları olduğunu mu söylüyorsunuz? Bir gülümse-

menin parıltısının, bir yüzün aydınlanmasının, bir sesin tatlılığının var oluşunun? Canlı bir varlık, kendi çekimiyle böylece sizi ölüme mi götürüyor?

Pekâlâ, madem bu kadın sizin için çok değerli... **Ben onun öz varlığına hayran olacağım.**

Onun jestindeki inceliklerin, bedeninin dolgunluğunun, teninin kokusunun, sesinin ötümlülüğünün, sırtındaki eğriliğin, gözlerindeki ışığın, **bilinen** hareketlerinin ve gidişinin, bakışındaki kişiliğin, yerdeki gölgesinin, görünüşünün ve son olarak kimlik yansımasının beni nasıl kavradığını bilimin güncel, ama müthiş kaynaklarıyla –belki soğuk bir tarzda, ama kuşku götürmez bir şekilde– hemen ve matematiksel olarak göstereceğim.– Onun aptallığının kıyıcısı, baskın çıkan hayvanlığının öldürücüsü olacağım."

Röfule'nun, yani kötü anne imgesinin geri dönüşü önünde "üstün güçlü babanın" en son başarısızlığı:

"Ve dertli düşçü, kendini **bilinmeyen** izlenimler içinde yitirerek, gözlerini aralıktan **geceye** çevirdi, bir ara (Edison), **karanlık** dalları birbirine çarpan kış rüzgârını ilgisizce dinledi, –sonra artık bakışını, ağır bulutlar arasında umursamazca yanan ve göklerin kavranılmaz gizeminin sonsuzluğunda dolaşan yaşlı parlak tabakalara doğru çevirdi,–kuşkusuz soğuktan olacak– sessizliğin içinde ürperdi."

(Burada kötücül anne imgesinin söz konusu olduğunu daha önce belirtmiştik.)

Geleceğin Havvası'nm konusu biliniyor.

Lord Ewald adında genç bir adam, sevdiği kadının kendisini mutlu edememesi üzerine aynı akşam canına kıymaya karar verir. Bir dostunu son kez selamlamaya gelir. Bu dostu endüstrinin ve bilimin en yüksek temsilcisi, telefonun ve gramafonun mucidi Edison'dur, ve babası yaşındadır.

Kendi kişiliğinde Doktor Faust ile Mefisto'nun imgelerini bir araya getirmiş olan –Edison, bunun üzerine kendi anlaşmasını önerir.

Yaratılış'ı yenileyerek, yeni bir Havva yapacak, bu Havva yapay bir yaratık Andreide olacaktır. Ama gerçek bir varlığın hiçbir özelliğini taşımayacaktır. Bedeni, sentetik maddelerin yardımıyla laboratuvarda üretilecek ve Ewald'ın sevdiği kadına benzeyecektir. Kadının ruhu, Ewald'ın arzularını temsil edecek ve onun duygusal gereksinimlerini yansıtacaktır.[1]

Kitap çoğu zaman insana Sade'ı düşündürüyor, bunun nedeni yalnızca önemli ölçüde kadın düşmanlığı değil, ayrıca romanın biçimi: Uzun monologlarla kesilen hareket öğretici izler taşıyor.

Temel sorun, Rousseau'nun ve Sade'ın karşılaştığı aynı sorun: Doğal babanın desteğinin yetersiz olduğu ortaya çıktığında, anne imgeleri karşısında nasıl yaşaya kalmalı (demek istediğimiz, çocuklukta yaşanmış düşleme düzeyinde ve örneğin bireyin saldırganlığı nedeniyle).

Rousseau iyi anne imgesini aldı ve kötü anneyle iğdiş edici babanın imgelerini kendi dışına atmaya, uzak durduğu topluma ve insanlara yansıtmaya çalıştı. İlişkinin sonucu bir paranoyanın gelişimi oldu.

Sade ise, yapay aracı bir babanın desteğini kazanarak anneye karşı saldırganlık tepisini doyurdu (güncel sadizm). Sistemin ekonomisi, psişik bir mazoşizmin koşulu altında ancak yaşayabilir (onun durumunda hapiste yatmalardan sorumlu). Sadist sistemde babanın kişileştirilmemesi (çünkü dengeli bir figür altında görünmüyor) ve annenin kişileştirilmesi var olduğu söylenebilir (çünkü nesnel ilişki kurduğu ka-

[1] Freud'un itiraf etmediği tüm bir **yansıma** kuramının bu romanda geliştirildiğini, üzerinde durmadan not edelim.

dınlar zayıf, gülünç, ama gerçek, tensel ilişkilerdir). "Öteki" vardır, kendi arzusunu ona söyletmek, kandırmak önemlidir. Cinsel ve saldırgan tepiler birbiriyle iyice iç içedir, çünkü sadist için amaç orgazmdır.

Oysa **Geleceğin Havvası**'nda savunmanın özel biçimleri ayrıdır: Babanın (Edison) kişilik bulması, önemli karşılıklı görüşmelerin yer alması; anneye bir kişilik verilmez (yapay bir yaratık).

Sade'da yapay bir babanın yaratılması vardır. Villiers de l'lsle-Adam'da yapay bir anne.

Edison'un Lord Ewald'e önerdiği, bir çeşit nesnel sadist-anal ilişkiden, öznenin kendisiyle olan narsist ilişkiye değin geriye dönüşüdür. Andreide'in ruhu, Ewald'ın ruhundan başkası olmayacaktır. Edison'un gücünün dışavurumu ve somutlaşması olan Andreide'in bedenine gelince, üstün yetenekli buluşçunun gurur duyduğu ve (görünüşte) koruduğu insana armağan ettiği sadece çok iri bir penistir, ama gerçekte hiçbir değeri yoktur, kötü anneyle karşı karşıya gelme yeteneğinde olmayan yapay bir organdır.

Burada Edison'un üstü kapalı bir söz verişi vardır: "Bana inan, senin için hem anne olacağım, hem baba" (bu bölümün sondan bir önceki alıntısında, Edison'un yapay olarak yerine getirmeye söz verdiği annenin tüm duyumsal ve duyusal karakterleri sıralanmıştır).

Sade'ın ve Villiers de l'lsle-Adam'ın kişisel sorunlarını çözmek için buldukları savunmacı çözümler iki tanedir:

1- Anneyle saldırgan ilişkiyi kısmen yaşamak (dinamik yükü nedeniyle, bu ilişkiyi tümüyle bilinçdışına göndermenin olanaksızlığı).

2- Eğretili olarak (Edison) ya da simgesel olarak (Sade) cinsel enerji yatırımı yapılmış bir baba imgesine dayanmak.

1- Anneyle saldırgan ilişki, yani onu iğdiş etmeyi, gücünden, annelik organından yoksun bırakmayı içeren süreç, **Geleceğin Havvası**'nda üç biçimde gerçekleşir.

Her şeyden önce Yaratılış'ta (**Tevrat**'taki Yaratılış efsanesinde, Ç.N.) olduğu gibi, yaşam verme gücünden yoksundur. Tümüyle bir erkekten doğar (**Tevrat**'ta Tanrı ve Adem; burada Edison). Böylece bilinçdışı için, bedenin içinde tuttuğu varsayılan potansiyel halindeki çocukları ele geçirmekten ibaret olan işlem gerçekleşir. Ve onları öldürmek de. Çünkü bu anneyi ele geçirme gücüne Edison ancak **ölü** bir çocuğu dünyaya getirme biçimi altında sahiptir. Andreide yaşamdan yoksundur.[2] Daha önce gördüğümüz gibi, Sade'ın sadist etkinliğinde çift süreç bir arada vardır: Aynı zamanda saldırgan ve onarıcı; burada aynı nitelikte bir olgu söz konusudur. Belli bir düzeyde bu geleceğin Havva'sı, yaşamdan yoksun bu kadın-anne, bu yapay varlık, anne imgesine karşı en büyük saldırganlığı temsil eder (erkek onun her şeyini almıştır: Dünyaya çocuk getirme, yaşamda olmak gerçeği; ayrıca bilinçdışında yaşamın ve doğanın, annenin özü olduğunu anımsayalım; demek ki onun **tüm** gücü elinden alınmıştır). Ama başka bir düzeyde, anneden kaçırılan ve öldürülen bu çocuğa yeniden can vermesi için Edison'un umutsuzca çabaları kitapta yeniden dile getirilir. "Kadının zaferi canlılığın kıyıcısı", diye kendi kendini adlandıran Edison, bu cinayeti onarmaya, ölü yaşamı diriltmeye çalışır.

Ayrıca Sade'da kurbanlara yapılan kötülükler nasıl mucize kabilinden siliniyorsa ve onarılıyorsa, (röfule olan cinsel enerjinin, aşkın geri dönüşü), benzer şekilde, **Geleceğin Havvası**'nın sonunda da, Any Sowana'nın ruhu Andre-

[2] S. 96, 113.

ide'de canlandığı zaman, bu aynı cinsel öğenin (Eros) geri dönüşünü görüyoruz.

Her iki durumda da sürecin ereği, nesnel ilişkiyi sürdürmenin güvencesi olan iç içe tepilerin (saldırganlık ve cinsel tepilerin) sürdürülmesi gereğidir. Burada nesnel ilişki, psikotik geriye dönüşe karşı ve önce imgelere karşı savunmaya yarar. Sade'ın yapıtında bir **sürü** kurban, **Havva**'nın sonunda Any Sowana'nın ruhunun aktarılışı, nesnel ilişkinin, yaşayan bir nesneyle olan ilişkisinin yaşamsal gerekliliğine tanıklık eder.

Son olarak kadının iğdiş edilmesi, Villiers de l'Isle-Adam'ın kitabında, ve denilebilir ki ideolojik bir planda üçüncü bir yoldan gerçekleşir.

Edison'un onayladığı gibi, gerçekte birbirinden temelden ayrı iki tür kadın vardır:

Ne "tensel arzu", ne "güdüsel zevk" duyan kadın. Bunlar "insanlığın soylu çiçekleridir."[3]

Öteki "salt hayvansallıktır". Bu kadınlar **gerçekte** bize değil, hayvan türüne daha az uzaktır. Böylece bir vesveseyi hesaba katan erkek, erkek adına layık olarak, hayvanlar dünyasının öteki bireyleri üzerinde nasıl bir hakka sahipse, aynı şekilde kadın varlıklarının bu türü üzerinde de, yüksek ve alçak adaletin haklarına sahiptir (s. 193). "Bu erkeğin onlar üzerinde özgür olduğu kadar doğal haklarının en gizli ve en emin tarzda yapılan, hem de utanmadan ve başka bir dava

---

[3] Bu "soylu çiçekler" örneği anlamlıdır (s. 154-155): "Görevin, özverinin, soyluca kendini vermenin dirençli saygınlığı ile düzelen, adanan ve temize çıkan kadınlar (...)." Burada söz konusu olan suçlarını ödeyen caniler değil midir?: Bir "düzelme", bir "temize çıkma"... Bu nasıl ödeme? Elbette annelikle. Ama ayrıca "alevlerin ve işkencelerin ortasında bakirelerin gülümsemesi" ve "bir bozgunun tutsaklığında, zincirlere vurulmuş olarak, son soluklarını verirken, kocalarının yumuşak ve kanlı öpücüğünü onaylarken, hançerin acı vermediğini" söyleyenlerin sayesinde.

biçimine gerek kalmadan kestirme yoldan ölüm olduğu sonucuna vardım (...), bunun nedeni kan içiciler kadar, engerek yılanıyla da tartışılmamasıdır". (s. 194)[4]

Belli bir tarzda kabul edilebilir ve rahat bırakılabilir kadınlar, yalnız cinsellikleri sakat bırakılmış olanlar olabilirler. **Kadının cinselliği, işte düşman.** Burada verilen örnek, Yaratılış'ta Havva'nın Adem'i baştan çıkartmasının yankısıdır.

2- Babanın etkisi (anneye karşı savunma olarak).

Eğer tüm büyüsel görünüşünü uzaklaştırmak için sürekli özen göstermeseydi, kişiliğinin genel tutumu yüzünden Edison'a "bilimsel büyücü" adı verilebilirdi. Bize göre büyücüyü oluşturan, baba tipi bir kişilik üzerindeki "röfule annenin geri dönüşüdür", o zaman Edison'da –de l'Isle-Adam'da ya da Sade'da– büyüyü dışlamanın neyi yanıtladığı iyi görülüyor, çünkü sınırsız güce sahip olan annenin tanıklığından başka bir şey değildir: "İyi peri" ya da "büyücü" üzerine doğrudan etki ederken, iyicil ya da kötücül olarak her zaman vardır.

Edison'a –babaya– başvuru, şu sonuçlara yol açıyor: Bir kadının kötücül ve kırıcı (kendi canına kıymayı tasarlamıştır) gücüne boyun eğen bir adam, onun bu gücüne karşı hiçbir şey yapamaz ve yaşlı mucide veda etmeye gelir. Burada söz konusunun babaya "kuşkulu" bir başvuru olduğunu aklımızda tutalım. Bir yandan Lord Ewald, Edison'u adıyla çağırmaz, demek ki onun anne gücü karşısındaki erkinden kuşkulanıyordur. Ayrıca kitabın sonlarına değin Edison, ona gücül intiharı inandırmak için, kendi gücünün kanıtlarını bu koruduğu adamın önünde biriktirmeye zorlanır.

[4] Kan emicinin ya da engerek yılanının düşsel olarak kötü anne imgesini temsil eden iki biçim olduğunu not edelim. "Şehvetli yılan"ın Stalin döneminde "temizliğe" kurban gidenleri göstermek için kullanılan bir terim olduğunu anımsayalım: Burada söz konusu olan tehlikeli imgeyi kendinden uzağa yansıtmaktır.

Sonunda Ewald, kendi yazgısını Edison'a teslim eder, ona bel bağlar. Burada açıkça çocuğun babaya bağımlı davranışı vardır. Ama şu seçenek karşısındadır: Ya anne yüzünden ölmek, ya babanın iğdiş etmesine katlanmak. Söz konusu kimlik edinme değildir, anneye karşı savunmayı yüklenen insana bağımlı bir ilişkidir. Demek ki verilen söze karşılık iğdiş edilme, tehlikeli anne imgesiyle ilişki ile sonuçlanmayacak, baba araya girecek ve oğul (görünüşte), ödüllendirici anneden, kadından vazgeçmeyi kabul edecek. Burada **babanın aracılığıyla iğdiş edilme** diyebileceğimiz çok özel bir durum var. Gerçek babanın kimliğini almanın yasak olduğu ve yine **mutatis mutandis** (gerekli değişiklikler yapıldığında) dindar bireyin tanrısal nesneyle ilişkisinin olduğu ya da sadık müritin diktatör-insanla ilişkisinin bulunduğu durum. Bu küçük iğdiş edilmeye, bir çıkış yolu bulması gereken tepkisel bir saldırganlık eşlik eder.

Çünkü Lord Ewald'ın, tehlikeli anne imgesine karşılık Edison'un koruyuculuğunu almak için ödeyeceği bedel çok ağırdır.

Evet, Edison Lord Ewald'ı niçin iğdiş eder? Edison'un bu yapay penisine karşılık ne vermeyi kabul eder? –Penisin işlevi, anne imgesinin değişik biçimi Alicia Clary'ye karşı korumadır. **Andreide, tam olarak Ewald ile Alicia Clary arasına girer ve genç adamın salt aşkını yaşanır yapar.** Baştan beridir tanımlamaya çalıştığımız babanın işlevi, böylece dikkate değer bir açıklıkla belirir.

Bununla birlikte, Lord Ewald için Edison'un kimliğini almayı başarmak söz konusu değildir –onun gücünü düşlemeli olarak ve bilinçdışında ele geçirmeyi içeren bir kimlik kazanmaktır. Edison'dan hiçbir şey almaz, verir. Sonunda ve en iyi durumda saldırganlığı ve suçluluk duygusunu içeren tüm bu süreçle birlikte psişik planda kendi (oğul) gücüyle

birleşmek ve gücünü üstlenmek amacıyla babayı düşsel olarak iğdiş eden oğul değildir. Evet, demek düşsel olarak babayı iğdiş eden oğul değildir, tersine, **eşcinsel bir ilişki tipi içinde** baba oğulu gerçekten iğdiş eder ve anneye karşı koruyucu olmaya söz verir. Burada insan feodal beyin ağır haraçlar karşısında kendi buyruğundakileri düşmana karşı koruması akla geliyor. Serfin kendi adına silah ve kılıç kullanması söz konusu değildir, kendisi ile düşman arasına silahın gireceğine dair beyin vereceği sözle yetinmelidir. Dindar birisi için tanrısal fallus kendisiyle üstün gelecek ölüm arasına girmesinin umudu vardır. Ölüler yeniden canlanacaklardır. Bir nazi için hitlerci fallus, kendisiyle belli sayıda yıkımların arasına girmiştir –bunları açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

Başka türlü söyleyecek olursak, ne zaman anneye karşı bir koruma sözü verilse, oğul babanın gücünü temsil eden bir kişinin belli bir iğdiş etme biçimini kabul ediyor. Anneden daha güçlü bir üstün-erilin iğdiş etmesini.

İlk önce Edison, kendi "koruduğunu" iğdiş eder ve buna karşılık ölü nesne Andreide ile ilişkisine izin verir, oysa kendisi, Freud'un **Totem ve Tabu**'da sözünü ettiği sürünün erkeği gibi kadınları kendine ayırır. Kadınlarla ne yapıldığı açıkça dile getirilmemiştir, ama Edison'un çocuklarının aracılığıyla görünmektedir.

Sözün tam anlamıyla **olağanüstü** sahneyi anımsıyoruz; kitap burada genel gidişinin dışına çıkar, Edison çocuklarından izin ister –kitapta rahat insanlığın tek tümcesi budur, çünkü Edison'un kendi çalışmalarında bir "deli" olmadığını gösteren kanıttır; yan–edebiyat ürünleri için değerli "deli bilgin" değildir; çünkü insanların sevincini paylaşan bir adamdır –"çünkü, der, çocuklar bir şeydir".

"Bu son söz üzerine, genç lord kendi heyecanlarına ne kadar egemen olursa olsun, birden ürperdi.

Edison, kumaşhanenin telefonunun kordonunu eline almıştı bile, aygıtta iki ada seslendi.

Oraya parkın sonunda ve gecenin rüzgârında bir çan sesi, burada duvarların arasında boğuldu, yanıt verdi.

– **Many Thousand kisses!** (binlerce öpücükler), dedi Edison telefonun ağzına, oraya birçok öpücükler göndererek.

Bu sırada garip bir şeyler oldu.

Bilinmeyen iki araştırmacının yanında, lambaların aydınlık bölgesinde, iki serüvencinin çevresinde, her yanda, sevimli çocukların sevinci ve öpücük yağmuru patlayıverdi, saf sesleriyle bağırıyorlardı:

– Bak, bak baba! Baba, baba! Yine o! Yine o!

Edison, kendisine saf öpücükler gönderen telefonun ağzına yanağını çarptı.

– Benim sevgili Lord, dedi, şimdi hazırım.

– Hayır! Bekleyiniz Edison - dedi üzgünce Lord Ewald; benim bir yararım yok (...)."[5]

Üç satır daha. Ve bölüm şu sözcüklerle başlıyor: "Anlaşmaya varıldı."

Demek kadın ve çocuklar Edison'a kalır. "Koruduğu" adamın yoksun kaldığı gerçek çocuklar ve gerçek kadın. Andreide dünyaya çocuk getiremez. Üzüntüsünün tanıklık ettiği bu iğdiş edilmenin bilinci, "yararsızlık" duygusu, onu nerdeyse sözleşmeden caydıracaktır.

Aslında niçin Lord Ewald bir kadına ve çocuklara sahip olmayı umut edemez? Çünkü Edison ile varılan ilişki, salt eş-

[5] S. 129-130.

cinsel bir ilişkidir ve eğer en son değişiklikler görünümleri kökünden değiştirmezse, bireyin kendisiyle olan narsik ilişkileri daha sonra bozulmuş sayılacaktır.

Fiziksel yapı açısından Andreide, Edison'un dünya, doğa, şeyler, hatta varlıklar üzerindeki en başarılı bir şekilde ortaya çıkışıdır. Böylece Edison'un penisinin değişmiş biçimi olan fallusunu temsil eder. Ayrıca **verilen adın da kadınlığı değil, erkekliği çağrıştırması** son derece anlamlıdır.[6] Başka türlü söyleyecek olursak, Lord Ewald'ın Andreide'e hayranlığını teşvik etmeye yönelik romanın teknik bakımından en gelişmiş bölümünde Edison, koruduğu adamı tam anlamıyla **ayartmaktan** söz eder ve kendi penis-fallusunu bir aşk nesnesi gibi alması için onu iknaya çalışır.

Bununla birlikte Edison ile Andreide arasındaki ilişki daha da karmaşıktır.

Gerçekte, eklemli bir makina olan Andreide konuşur, yanıt verir, şakalaşır ve çekicidir. Bir tür kişiliğe sahiptir. Herhangi bir Andreide değildir; ona Edison kişilik vermiştir ve Lord Ewald'e uzun uzun tanıştırılır, bir adı vardır: Hadaly.

Mucidin gücünün ortaya çıkmasının dışında, onunla başka bir niteliği de paylaşır: **Edison'un arzusunun canlanmasını ve yansımasını temsil eder**:

"Bu eşi bulunmaz yaratıkta bana en anlaşılmaz gibi görünen şey, **onu yaratmak için size karar verdiren neden**, diye açıklar Lord Ewald. İlk önce, bu duyulmamış kavramı size neyin esinlediğini öğrenmeyi arzuluyorum.

Uzun süren bir sessizlikten sonra Edison, oldukça basit bu sözleri yavaş yavaş yanıtlar:

---

[6] Bu Andreide, endüstriyel uygarlığımızın totemi "makinadır".

– Ah! küçük lord, sorduğunuz şey benim gizim (...), Hadaly, dışardan entellektüel bir sonuçtan başka bir şey değil, o benim zekâma öncelik etti."

Edison, "kötü kadınların" tensel çekiciliğine karşı erkekleri korumak için özverici bir arzuyla Hadaly'i icat ettiğini söyler.[7] Dostlarından birisi olan Anderson, eşini ve çocuklarını terkettikten sonra, kan emici bir kadın olan Bayan Evelyn Habal için kendi canına kıymıştır. Bu örnek, Andreide'ler yaratarak bilimi insanlığın hizmetine koymaya ikna etmiştir onu.

En basitinden diyebiliriz ki Edison, daha sakınımlı olmak için kendi eşini tüm kadınlık güçlerinden yoksun bıraktıktan ve iğdiş ettikten sonra (hem de tümüyle, kitapta hiçbir an ortaya çıkmaz, Edison yalnız çocuklarına iyi akşamlar diler) kadına ve anneye karşı kendi saldırgan tepilerini böylece doyurmak için, kendi kullanımı için Andreide'i yaratır (sadist kadın makinaya dönüşmüştür) ve kendi narsizmini doyurur (Hadaly'nin tüm sözleri önceden seçilmiş, kaydedilmiştir ve Edison'un kendi arzusunun yanıtını temsil eder); tüm doğallığı, kendiliğindenliği ve özerkliği Andreide'in yokluğunda olduğuna göre, her şey Sade'da olduğu gibi kendini korumaya yöneliktir...

Denilebilir ki "temelde" Andreide, "fiziksel olarak" Edison'un penis-fallusudur ve "psişik olarak" mühendisin arzusunu yansıtır. Lord Ewald'ın Andreide ile "temel" ilişkisi, demek ki Edison ile eşcinsel bir ilişkidir.

Bu eşcinsel ilişki, daha sonra, genç adamın kendi kendisiyle narsik bir ilişkisi olacaktır, çünkü artık yalnız Kendi arzusu-

---

7 "(...) her şeyden önce, insan türüne birdenbire eklenen bu toplam olmaksızın, kaçınılmaz olarak gösterilen kötülüklerin yol açmadığı bir aşk denklemini, bilimden elde etmeye çalışalım; bu ateşi sınırlayacaktır. Bir kez bu formül bulunur ve dünyaya yayılırsa, belki de birkaç yıl içinde binlerce ve binlerce varlığı kurtaracağım." (s. 213)

na denk düşecektir: kendi sözlerine, önceden seçilerek kaydedilmiş tümceler otomatik olarak yanıt verecektir.

Eşcinsellikten birincil narsizme bu geri dönüşün, Freud'un betimlediği sürece tam olarak uyduğunu kaydetmek çok ilginçtir. Cinsel enerjinin evrimi, öz-erotizmden birincil narsizme doğru ve daha sonra başka biçimler almak için narsizmden eşcinselliğe doğru evrimleşiyor, geriye dönüş aynı evreleri ters yönde dolaşıyor. Freud'un bilinçli bir algılamasına sahip olduğu psişik hareketlerin, daha önce Villiers de l'Isle-Adam (1838-1889), açıkça bilinçsiz algılamasına sahip olmuştur.

Son olarak, **last but not the least** (son ama önemsiz değil) Edison, koruduğu adamı iğdiş eder, çünkü ona verilen **varlık** sözünü tutma ve **sahip** olma gücünden yoksun olduğu sonunda ortaya çıkar. Bu üstün güçlü baba, bu bilimsel büyücü sadece bir düzenbazdır. Penis-fallusu görünüşten başka bir şey değildir. Bu fallus, bir oltadan başka bir şey değildir; hiç, **nada** (hiç).[8]

Gerçekte Andreide'in görevi, Lord Ewald'ı tehlikeli anne imgesine karşı korumaktı. Genç adam, İskoçya'ya gitmek için Andreide ile gemiye biner. Bir yangın, bir fırtına gemiyi batırır. Lord Ewald kurtulur (bedenini kurtarır, ama moralini değil; aldığı bir telgraf, avunulmaz olduğunu, 'yas tutmasını' söyler), ama Andreide kurtulmamıştır.

Bu sonucu biz şöyle yorumlayacağız: Anneye karşı saldırgan bir ilişki, düşman anne imgesinin içteki gücünü artırmaktan başka bir işe yaramaz (çünkü bu ilişki, anneye yönelmiş Ben'in tepisine karşı bir yön değiştirmedir). Deniz

---

[8] Aslında Edison gururlandığı baba gücüne gerçekten sahip olsaydı, o zaman başkalarını (Lord Ewald, kadınlar) iğdiş ederek düşsellikle tamamlanmaya ve korunmaya hiç gereksinimi olmazdı.

ve alevler, Edison'un penis-fallusunun biçimini bozarlar, bu imgenin değişik bir biçimini oluştururlar; bunların üstün gelmesi, bu imgenin son zaferini temsil eder. Birine "ikiyüzlü" dendiği anlamda, Edison da "sahte baba"dır.

Gerçekte kadına, anneye karşı saldırganlığı, önemli kadın düşmanlığı, onun korkusunun yansımasıdır. Gücü zorla alınmıştır, çünkü baba, her şeyden önce **anneden korkmayan çocuğun** bilinçdışı gibi tanımlanıyor. Ayrıca kendisi ile "korunan" arasında eşcinsel bir ilişkiye varıyor –olağan güçsüzlüğünün tanıklığı ve annenin yerini alacağına dolaylı olarak söz vermesi: "Senin için var olma ve sahip olma'yım".[9]

Gerçekte, sonuç olarak bir kadının ruhu –Sowaya– gelir, Andreide'in bedeninde canlanır. Burada Sowaya, açıkça "iyi" anneyi temsil eder. Genç adamla Andreide'in ilişkisi o zaman artık narsik ilişki (psişik olarak) ve eşcinsel ilişki biçiminde değil, Öteki ile aşk ilişkisi diye algılanır, ama bu Öteki, ödüllendirici anne imgesinin başka bir biçimidir.

Özet olarak, iki beklenmedik değişim kitabın sonunu belirler: Romanın iki kahramanı için Sowaya ve deniz kazasının beklenmedik bir biçimde ortaya çıkışı, en son başarısızlıktır. Anneye ilişkin cinsel röfulmanın geri dönüşü, burada saldırgan annenin röfulmanının geri dönüşünden önce gelir. Ama Lord Ewald duygusal olarak olgunlaşmadığı için, tepilerin iç içe geçmesi, saldırganca eğilimleri etkisiz yapmaya yetmez, saldırganlık üstün gelir. Kitabın gerçek sonu, Lord Ewald'ın kendi canına kıymasıdır.

---

[9] Aslında bu bir ölümsüzlük sözüdür.

III. "MARİO İLE BÜYÜCÜ" YA DA SONSÖZ

1929. Aynı yıl içinde Freud, **Uygarlığın Hastalığı**'nı ve Thomas Mann, o hayran olunası öyküsü **Mario ile Büyücü**'yü yayınlar; bunun kimi temaları, daha sonra daha büyük bir yapıt olarak ortaya çıkacak olan **Doktor Faustus**'u haber verir. 1929 yılında Alman dilindeki bu iki kitapta iki büyük ve özgür hümanist yazar, aklın kültürünü temsil eder; her ikisi de ortaklaşa ruhun derin çalkantılarına duyarlıdır; her ikisi de kaygılarını kendilerine göre dile getirir. Onlar böylece Avrupa üzerinde kopacak fırtınayı dile getirdiler, her ikisi de sürgüne gitmeye zolandılar: Mann, dört yıl sonra, Freud ise dokuz yıl sonra ülkesini terketti.

Mann'ın belki de en güzel, ama herhalde en müzikal öyküsü **Mario ile Büyücü**, önce ayrı ayrı işlenen, sonra hızla birbirine karışan iki temayı işler.

"Torre di Venere bana hoş olmayan bir havanın anısını bıraktı. Havada daha ilk andan itibaren bir kızgınlık, bir sinirlilik ve aşırı uyarlılık vardı; sonra şu korkunç Cipolla ile bir şok yaşandı; tüm kötülükler sanki onda canlanıyor, tehlikeli bir şekilde onda yoğunlaşıyordu; insan gözü için uğursuz ve çok etkileyici bu insanda... Sonuç korkunç oldu..."

Öykü böyle başlar.

Yazar ve ailesi, artık faşist olan İtalya'nın Torre di Venere'deki tatil merkezinde ağustos ayını geçirir. Orada hava tam sıkıntılıdır; plajdaki italyan çocuklar "vatansever çocuklardır". Yazarın gözlemine göre, bu saldırgan insanların uluşçuluğu ve onların sözde ulusal onur tutkusu, gerçekte başka bir şeyi gizleyen bir sahtekârlıktan başka bir şey değildi. O zamana değin az çok duygularını baskı altında tutanlar, artık kendilerini belli ediyorlardı: Kendini savunamayanlara karşı saldırganlık, güç karşısında uysallık, övünme, korkaklık, bayağılık", giderek artan bozulma."

Acaba niçin ve nasıl insanın bu ortaklaşa ruhu birden geriye dönüş yapmaya başladı?

Yaz sonuna doğru hafif yağışlı bir akşam üstü, ahşap yapılı kötü bir barakanın üzerinde **il cavalliere Cipolla**'nın renkli bir afişi göründü; hokkabaz, ama özellikle hipnoz ustası bir gösteri yapacaktı.

Boyalı küçük kara bıyığı ve alnına yapıştırılmış bir tutam saçıyla şu Cipolla'yı insanın gözü tutmuyordu. Çok gösterişli bir şekilde giyinmişti, ama ancak sırtından pardösüsünü çıkardıktan sonra, seyircinin belirsizce duyumsayacağı kendini gösteriyordu: Sakat ve kambur birisi. Ve tüm davranışında "sert bir ciddilik, tüm mizahın reddi, kötü bir fırsatla ortaya çıkabilecek bir gurur ve ayrıca sakatlara özgü bu ağırbaşlık ve kendine karşı bu hoşa gitme"[1] var.

İnsan elbette Mussolini'den çok Hitler'i düşünüyor. Ama merak verici bir şekilde –peygamberce– Hitler'in sonuna benziyor: "Belirgin çizgileriyle perişan bir yüz, gözler yuvalarından çıkmış gibi bakıyor, ağız büzülmüş ve dudaklar ince"[2] (...) "altı sarkık sert bakışlı küçük gözler...", "çok tuhaf

[1] S. 41.

[2] S. 39.

gözler". 1944-45 yıllarının uyarıcı haplar alan Hitler'i gibi, Torre di Venere'nin bu küçük adamı, istemeye istemeye küçük konyak bardaklarını yuvarlayarak ve peş peşe sigara yakarak sinirliliğini yatıştırıyordu.

Ama kaba davranışlı ve yanından geçilmeyen bu adam, kendini beğenmişliğiyle son derece sevimsiz bu kötücül adam, salonu dolduran insanlara kendi istemini kabul ettiriyor. Karşı çıkanları önce susturuyor ve en gülünç hareketleri onlara yaptırmayı başarıyor, hatta küçültücü olanları bile. Parmağıyla işaret ettiklerini sahnenin önünde ya da yanlarda dans ettirmeyi başarıyor. Bir Cipolla'nın* –ne ad!– uyutucu gücüne boyun eğenler, onun isteminin tutsağı olanlar, bu özerkliklerinin yitirilişi içinde, kendini bir ustaya edilgin bırakışta bir tür mutluluk ve zevk duyuyorlar.

Tüm temsil boyunca anlaşılacağı gibi, Cipolla'yı iten, çirkin olmanın verdiği acılık ve hınç. Kambur birisi, ama bedensel kamburluk, ruhunun kamburluğunun bir işaretinden, romantik yer değiştirmesinden başka bir şey değil. O da Lord Ewald gibi sevilmeyen, aşktan dışlanmış birisi, ama aşk yoksunluğunun tepkisel saldırganlığını kendine çevireceğine, insan türüne doğru yöneltmeyi seçmiş. Alayları ve saldırıları, diyor Mann, "güçlü erkeklere" ve "genç kızların gözdelerine" karşı bile bile seçilmiş. Anlayacağınız, kadınların –annelerin– sevdiği insanlara karşı. Cipolla'nın çocukluğunu bilmiyoruz, ama nedeni ne olursa olsun, babanın kimliğini almanın yeterince gerçekleşmediğini düşünebiliriz. Ayrıca onda "kötü" annenin imgesinin özel bir gücünü de görüyoruz; işte bu onun ruhunun kamburudur.

Ruhu kambur, aşktan yoksun ve iğdiş edilmiş Cipolla, iğdiş ediyor.

---

* Cipolla: Soğan.

Thomas Mann'a göre bütün sanatçılar, bu arada kendisi de "kambur ruhludur", ama onun yerine başka bir şeyi koymayı başarmıştır. "İnsan ruhunun iblisçe öğeleri" oynarken, sanatçılar ve Cipolla birbirlerine özel olarak benzerler diye düşünüyor **Tonio Kröger**'in yazarı. **Doktor Faustus**'ta üstün yetenekli müzisyen Adrian Leverkühn, ancak şeytanla yaptığı anlaşma sayesinde yapıtını işler, yaratır. Mann bu serüvenli anlaşmayı, naziliği anımsatmaktan geri kalmayan kötü nitelikleriyle birlikte bile bile vermiştir. O dönemin eleştirmenleri bunu ortaya çıkarmışlardır, ama on beş yıl önce yayınlanan **Mario ile Büyücü**'de aynı niteliklerin bir taslağının çizildiğini görememişlerdir.

Yazarın Cipolla'ya gösterdiği derin kavrayışın nedeni, bu belirsiz ilgiden ileri gelmektedir: İnsanları uyutan hokkabaz, gerçeği değiştirir, yanılsamalar yaratır, kendi yaratısına inandırmak için başkalarını zorlar, bu amacına varmak için "büyüsel" erklerini kullanır. Biz kendi açımızdan, bilinçdışı arzulara büyüleyici bir biçim vermesini biliyor diyeceğiz. Yine gizli ilgisi nedeniyle, yazar arada bir bu korkunç ve kötücül hokkabaza duyulan bir tür acıma duygusunu bize sızdırıyor.

Ayrıca bir Hitler'den kuşkulanmayı nasıl başaracağız ve bir benzeşme olasılığına zorunlu olarak bağlı derin bir algılama olmadan, öyleyse ona karşı kendimizi nasıl savunacağız?

Toplumbilimci Allen, **Küçük Bir Nazi Kenti** adlı kitabında, 1932-33 yıllarına doğru nazilerin ele geçirdiği küçük bir Alman kentinde oturanların, darkafalılığın kurbanı olduklarını ve Hitler'in yöneteceği bir hükümetin o zamana değin bildiklerinden ayrı olacağını **tasarlayamadıklarını** çok yerinde olarak anlatıyor. Thomas Mann, hiçbir an Hitler konusunda yanılmıyor; daha 1929'da onu olduğu gibi görüyor, ayrıca ne olacağını da.

Peki ama Cipolla'nın gücünün kaynağı nedir, kendisine bile bile karşı çıkanlara bile kendi istencini kabul ettirmeyi hangi yolla başarıyor, seyircilerin tümüne nasıl boyun eğdiriyor? Efendiye bu boyun eğişin seyircilerde uyandırdığı iğrenmenin ve düşmanlığın nüansını yazar çok yerinde gösteriyor, ama bu düşmanlığı yine bunu duyumsayanların kendisi bastırmış olacaktır.

Bir kez daha yineleyelim, bu düşmanlık –çelişkili olarak– gerçekte bir diktatörün erkinin en emin güvencesi olacaktı. Aslında içe mal edilen ve bilinçdışına katılan düşmanlık, diktatörün güncel imgesiyle, babasının ya da anne-babasının eski imgelerinin birleşmesine yardım edecek ve böylece diktatöre karşı bir suçluluk duygusunu ve buradan da ona duygusal bir bağımlılık ilişkisini teşvik edecektir. Ölümünden sonra bile onun kişiliğine bağlı kalmanın süreklilik kazanması böylece açıklanmış oluyor. Öte yandan, boyun eğmenin, narsik yoksunluğun uyandırdığı tepkisel aşırı saldırganlık, dışarda kötü bir nesneye yönelecektir: Yahudi, 'saptırmacılık', 'revizyonist'. İçerde ya da dışarda bir günah keçisinin olmadığı, saldırganlığın ondan türemediği yerde diktatör olmaz. Burada söz konusu olan, psikolojik bir niteliğin gerekliliğidir.

Thomas Mann, öyküde bu Cipolla'nın gücünü oluşturmak için birbirine eklenen öğeleri not ediyor, analiz ediyor: Onun bedensel kusurunu, bu 'şaşırtıcı ustalık' bir yerde dengeye getiriyor.

İpnozun kullanılışı. "izin verirseniz özetleyeyim: Kendinden çok emin bir sakat varlık, benim ömrümde gördüğüm en yaman ipnozcuydu."[3]

Kusursuz bir istenç. "Ben ruhumun ve kafamın gücüyle yaşama egemen oluyorum, dedi bir ara Cipolla, kendine ege-

[3] Thomas Mann, s. 91.

men olmak anlamına gelir bu (...).[4] Yaşama egemen olmak, buna gereklilik duyanlar, şeylerle, anneyle uyumlu olmaktan yararlanmazlar. Yaşama egemen olmak arzusu, tehlikeli anneye egemen olmanın sadist arzusuna uygundur. Cipolla yaşamak için tüm kendi güçlerini ona, bu imgeye karşı harekete geçiriyor.

Son olarak, Cipolla'nın çekingenlik yaratması. Cipolla buyruklarını bir kırbaç vuruşuyla birlikte veriyor: "Sirse'nin (Circé) çubuğunun egemenliği,* pençe biçimindeki sapıyla, havada ıslık çalan bu kıldan yapılmış kırbaç sınır tanımıyordu."[5]

Psikolojik açıdan gerçekte temsil sırasında olup bitenler şöyle tanımlanabilir: "Özgürlüğün ortadan kaldırılması ve istencin benimsetilmesi"[6]; seyircinin istencinin ve özgürlüğünün ortadan kaldırılması, büyücünün istencinin ona benimsetilmesi.

Mann "gizli bilimlerin belirsiz, ahlaksız ve ortaya çıkarılamayan güçleri"[7] üzerine duruyor.

Daha öteye gidelim ve bu gizli bilim, büyü terimlerini, insanın bilinçdışında direnen, büyü ya da ipnoz gibi kimi uygulamalarla harekete geçmeye izin veren ilkel, çocuksu arzuların gerçek anlamları içinde anlayalım.

Başka türlü söyleyecek olursak, bir çocukluk evresinden geçmiş olmak nedeniyle, her insanın bilinçdışında onu her tehlikeye karşı koruyacak "güçlü ve güvenilir bir kişiyle" ilişki içinde kalmak arzusu direnir. Aslında tehlikeli anney-

---

* Circé: **Odysseus**'de büyücü kadın. Ç.N.

4 Bu tümcede Mann sanki kendisinden söz ediyor.

5 S. 107.

6 S. 92.

7 S. 78.

le ilişkiye egemen olacak bir babanın arzusu, yoksunluğunun en çok çekildiği biçimlerde bir Cipolla'da bulunacak arzu.

Daha önce sözünü ettiğimiz bu "ek babayla", **görünüşte** bir Cipolla'nın –ya da Hitler'in– sunduğu bir babayla mazoşistçe özdeşleşme.

Cipolla'nın başvurduğu yollar, ancak seyircilerin bilinçdışında boyun eğme arzusu nedeniyle etkili oluyor. İpnoz, bedensel göz korkutma, psikolojik etki, özgürlük arzusunu boğarak ve ilkel çocukluk arzusunun dile gelmesine izin vererek Ben'in geriye dönüşünü teşvik ediyor.

Cipolla bir yandan kendini güçlü, 'üstün güçlü' bir baba gibi benimsetiyor, öte yandan seyircileri yeniden çocuk olmaya zorluyor. Muhaliflere karşı saldırganlığı, seyircilerin güvensizliğini artırıyor, onları daha çok boyun eğmeye itiyor. Bu yaygın güvensizlik ve gerilim ortamı için –Mann bunları doğru olarak ortaya çıkarıyor– onun yarattığı ve geriye dönüşün peşinden daha yakın olan tehlikeli anne imgesi diye düşünülebilir. Böylece geriye dönüş ne denli derinse, koruyucu "baba özlemi" de o denli keskinleşiyor. Bir diktatör sık sık yıkım tehdidinden söz eder, eğer kendisi olmasaymış, koruduğu insanlar bu yıkıma uğrarmış. Belirsizlik olduğu ölçüde, tehdit de korkunç olur. Diktatör kendi kullarını bu yıkımdan korur: Konuşmalarında, kıyamet ile kendine bağlı kullar arasında aracı olduğunu söyler. "Ben ya da kaos", bunun anlamı, "Ben ya da 'kötü anne'".

Anlaşılacağı gibi Cipolla kendini üstün-güçlü bir baba gibi tanıtır.

Ama, Thomas Mann'ın betimlediği gibi, onun kişiliğinin derinliğinden nasıl bir sonuca varılabilir?

Yaşama egemen olmak için verdiği uğraşı, düşman anne imgesine karşı kendini savunmak için, içinde verdiği savaşımı dile getirmekten başka bir şey değil.

İlk önce aşık olarak annenin kimliğini almaya karşı kendini savunuyor; bu çocuklukta saldırgan tepiler yüzünden gerçekleşemeyen bir kimlik almadır. Cinsel enerji olgunlaşmasının normal olarak gerçekleştiği bireylerde, anneyle olan aşk ilişkisi, saldırganlığın önemli bir bölümünü etkisizleştirerek bu kaynaşmalı kimlik almaya için veriyor. Cipolla'da ise tersine, saldırganlık sevgiye ağır basmıştır. O andan itibaren gelişmenin bu ilkel evresine takılı kalmıştır ve Ben'i daha sonra, kırıcı bir şekilde yaşadığı annenin kimliğini alma arzusuna savunmasını artıracaktır. Anneye doğru yönelen tüm cinsel tepiler, Ben'e karşı tehdit gibi duyumsanır, çünkü bu tepiler, düşman annenin imgesiyle yakın olma eğilimindedir. Böylece birey, sözün tam anlamıyla kendi cinselliği eliyle **işkenceye uğrar**.

Aslında Cipolla'dan bu işkence terimleriyle söz etmek gerekir. Burada psikoz bir ortamda paranoyak bir karakterin sınırları içindeyiz: Nerdeyse sayıklamaya yakın büyüklük hastalığı ve aşırı saldırganlık. Ayrıca Freud'un belirttiği gibi, bir paranoyak kendi bilinçdışıyla ilgili olarak keskin görüşlüdür; Cipolla gibi bir büyücünün –ya da bir politikacının, hatta devlet başkanının– kendi mesleğini yürütmesi için de gerekli nitelik budur.

Takıntılı ile bir paranoyak arasındaki en önemli ayrımlardan birisi, paranoyakta röfule'nin (özellikle tehlikeli anne imgesinin) geri dönmesi söz konusudur. Paranoyakta daha az gelişmiş olan savunma sistemi, tehlikeli anne imgelerinin Ben'e sızmasını engellemeye yetmiyor –bu nedenle, bu imge dış nesnelere yansıtılıyor ve Ben'in sürekli olarak "arıtılma" gereği buradan ileri geliyor. Burada Thomas Mann'ın Cipolla ile ilgili olarak söyledikleri:

"Her ne kadar her zaman ciddi ve üzüntülü de olsa, çeşitli insanlarla hemen çatışmaya girmesinin ne ölçüde kendi eğilimlerine ve kendi sistemine bağlı olduğunu bilmiyorum."[8]

Röfule –anne– burada çeşitli tarzlarda dönüş yapıyor.

İlk önce Cipolla, kendi ayyaşlığıyla kendi tutkulu kimlik alma arzusu için anneye geri dönüşü belirtiyor. Alkol yetişkin bireyin sütüdür. Cipolla anneyle ilişkiden, duyumsal düzeydeki her şeyle, anneye bir boyun eğme gibi yaşanmış iç algılamalar yüzünden tümüyle vazgeçemez. Bu nedenle deniyor ki alkol 'ruhu ısıtır', dış gerçekliği 'yumuşatır' ve böylece Ben'e daha az yabancı gelir, Ben ile dış dünya arasındaki sınırları kaldırır, kendine olan güven duygusunu artırır. Küçük çocuk yaşadığı tüm olayları, anneye, 'iyi' anneye bağlı gibi bütünleştirir, çünkü bunlar besinleri sindirmenin, açlığı ve susuzluğu gidermenin peşinden gelirler.

Cipolla gösteri sırasında yavaş yavaş alkol emerken, ortaya çıkma ve Ben üzerindeki tam denetimleri yitirme tehlikesi bulunan saldırganlığı etkisiz bırakmayı dener. Cipolla konyak içerken ve böylece kendi saldırganlık tepilerinin gücünü azaltırken, kendi iç gerçekliği kadar, dış gerçekliği de bir an –ve yalnız kısmen– barıştıran bir rahatlığı duyumsar.

Aslında röfule'nin geri dönüşü, Cipolla'nın kaçınılmaz ve hoş görülmez Ben'inin düşman anne imgesiyle özdeşleşmesiyle gerçekleşir. Kendisinin düşmanlarına uyguladığı baskı, bu imgeden (düşman annenin bilinçdışındaki imgesinden) gelen aynı baskıdır. Gerçekte kurbanlarının duyumsadığı acıyı duyumsayan kendisidir ve bunu başkalarına uygulama yeteneğindedir.

"Salon giysisi içindeki bu şeytan, ağaç beden (katalepsiye düşmüş) üzerine eğilmiş olarak inanılmaz ve iğrenç bir gös-

[8] S. 56.

teriydi; bu bilimsel eğlencenin kurbanının acı çektiğini sanan halk üzülüyordu: "Zavallı çocuk! diye bağırdı kimi acıyan sesler. Zavallı çocuk! Cipolla acı acı alay etti. Kime sesleneceğinizi bilmiyorsunuz, baylar bayanlar. Bütün bunlardan acı çeken benim."Beni istila eden bu imge, tanınabilir bir biçim almadan ve bilinçlenme gerçekleşmeden önce, onu dışarı yansıtmak gerekir. Bir dış nesne üzerine **yansıtma** gerekliliği bu nedenle işkenceci bir birey gibi davranıyor. Cipolla, kasabanın "kadınlarının gözdelerine karşı azgın bir düşmanlık gösteriyor".

Büyücü niteliğinin Cipolla adı ile birleşmesi de ayrıca anneyle ilgili röfule'nin bir işareti. Kuşkusuz, **Geleceğin Havvası**'nın yarısı büyücüyü (anneyi) kovmaya ayrılmıştı: Söz konusu yalnız bilimdir –baba. oysa burada Mann, kuşkuyu havada bırakıyor. Cipolla'nın kimi numaraları yalnız ipnoz ile açıklanmıyor. Artık tümüyle şeyler üzerindeki ussal güç havası içinde değiliz.

Yine anneyle ilgili röfule'nin geri dönüşünü, Cipolla kendi kurbanları üzerine keyfice ve baskı görmeden uyguluyor, onlara boyun eğdiriyor ve onları küçümsüyor. Temsilin sonunda Thomas Mann'ın notu şöyle: "Havada ıslık çalan bu kırbacın egemenliği sınır tanımıyor." Böyle bir yere yerleşmiş bulunan seyirci, ancak genel bir güvensizlik duyumsar, böylece kendini bir büyücünün keyfi isteğine, salt gücüne tümüyle terkeder: Burada söz konusu olan Ben ile anne imgeleri arasındaki ilişkiye benzer; baba imgeleriyle ilişki, ona sınırlama kavramını verir.

Büyücünün yaşamına mal olacak son sahne üzerinde de durmalıyız. Burada Cipolla kendini, ipnoz olan genç Mario'ya sevdiği kız diye kabul ettirmeyi başarır.

Cipolla, anneye, kadına benzer ve Mario'ya seslendiği zaman onun sesine, onun görünüşüne öykünür:

"(...) 'bana kalırsa gönlüm karar vermekte güçlük çekmiyor, onu kime kaptırmam gerektiğini biliyorum; uzun zamandan beridir yalnız ona kaptırdım. Artık bunu görme, bunu anlama zamanı, benim ruhumun seçkini! Benim kim olduğumu artık görmenin, beni tanımanın zamanı, benim sevgili Mario'. Durum iğrençti, bizim düzenbaz kibarlaşıyordu, biçimsiz omuzlarını cilveli bir şekilde oynatıyordu, şişkin gözlerini ağırlaştırıyor, tatlı tatlı gülümserken kırık dişlerini gösteriyordu."[9]

Burada, Cipolla gerçeğinin ortasındayız. Mario ile bu eşcinsel ilişkide düşsel olarak, bilinçsizce yakalamak istediği şey, Mario'nun erkeklik gücü, yani penisidir.

Cipolla anneyle olan ilkel saplantı nedeniyle babanın kimliğini almayı başaramıyor. Oedipsel çatışma içinde babanın kişiliğini, annenin düşman ve eziyet edici imgesinin sızmış şekliyle yaşıyor. Anneyle babanın tehlikeli imgelerinin kendi aralarında güç birliği, kendi iç çatışmasını daha keskin, daha aşılmaz yapıyor.

Cipolla'nın harekete geçen eşcinselliği, böylece dış gerçeklikle düşlemenin planlarını birbirine karıştırarak, onda eksik olan bu **psişik penisi** ele geçirmek için bir yoldur.

Cipolla'nın çevirdiği dolap böylece en yüksek noktasına varır. Erkekleri kendine çekmek için, terörün ve ipnozun tüm kaynaklarını kullanır; burada amaç, tehlikeli anne imgesine karşı kendine bağlı olanlara, kendi yandaşlarını her zaman korumak için masalsı bir penis-fallusa sahipmiş gibi kendini tanıtmak, bu geriye dönüşü teşvik etmektir.

Gerçekte, bu **psişik penise** bile sahip değildir, çünkü Oedipsel çatışmanın aşılması sırasında kurban olacaklar ancak onu edineceklerdir.

---

[9] S. 122.

Cipolla çocukluktan kalma korku ve suçluluk duygusu üzerine oynarken, erkekler üzerindeki gücünü güvence altına alır. Her temsilde yeniden yaratılan bu bağ aracılığıyla onlardan kendine böylece bir **eşcinsel aktarımı** sağlar; kendisi için bu gereklidir, ama her seferinde yinelemek zorundadır.

Tehlikeli anne imgesinin eliyle Ben'in kaçınılmaz ve hoş görülmez eziyet verici istilasına karşı savunma iki türlü gerçekleşir[10]:

Önce, bilinçlenme öncesi bu imgenin dış nesnesi üzerine yansıma; bu yansıma bir "arınmayı", bir "temizliği" gerçekleştirir.

Sonra kadınca bir eşcinsel kimlik "aktarımı" ile Ben'ini geçici olarak güçlendirir ve böylece anne imgesinin ilişkisiyle elde ettiği "psişik penis" sayesinde egemenlik kurar.

Bir "paranoyak karakterin" kimi savunma biçimleri işte böyledir. Bunlar dengeli, sağlam bir savunma hattını gerçekleştirecek niteliklere sahip değildir, hareket halinde, durmadan yeniden kurulan bir savunma içindedirler. Paranoyak karakterli bu sisif psikopatolojisi (boşuna iniş çıkışlar yapmak, Ç.N.), yaşamsal tehlike olmadan, yansımanın ve ele geçirmenin bu ikili hareketini askıya alamazlar. Çoğu zaman çok yükseklerde elde edilen sosyal durumlar, bu psişik süreçlerin sürekliliğini daha iyi güvence altına almaya izin verirler, çevresindekiler ve toplum, onun yıkıcılığının bedelini öderler.

Edison'dan Cipolla'ya –bilginden diktatöre– önerilen baba imgesinin yadsınmayacak kadar yozlaştığını saptıyoruz.

Baba karakterinin özellikleri Edison'da daha belirgin. Kendi eşcinsel nesnesine daha az bağımlı olduğu için de daha

---

[10] Belli bir düzeyde, 'kötü' anne imgesiyle, iğdiş edici babanın imgesi bir güç birliği oluşturuyor. Cipolla her an, aynı zamanda bu iki imgenin saldırganlığına karşı kendini savunuyor.

"güçlü". Onu görmeye gelen Lord Ewald'dır. Oysa her akşam sırayla seyircilerinin önüne giden ve kendi adının yardımıyla reklam yaparak onları toplayan Cipolla'dır.

Edison'un gerçeklik üzerinde, doğal güçler üzerinde bir erki vardır, isterse inandırmaya çalıştığı kadar salt olmasa bile. Edison yalnız bilimsel olanakları kullanır, koruduğu insanın önünde düzenekleri söker takar, deneyimlere, gözlemlere başvurur, eleştirilere açıktır ve Cipolla gibi hastalıklı heyecanlara kapılmaz, övünmez. Oysa Cipolla hiçbir eleştiriyi kabul etmez, hiçbir küçümsemeye izin vermez; bunun iki nedeni vardır: Birincisi, çünkü eleştiriyi kullanmak, psikolojik manipülasyonlar için gerekli geriye dönüşe engel olur. Sonra, çünkü ötekinin bu etkin direnci, Cipolla'nın kendi kurbanlarının gücünü ele geçirme düşlemesini rahatsız eder: Öteki, seyirci, kurban, kendisinin basit bir parçası gibi yaşıyor olmalıdır. En küçük bir mizah yeteneğinde olmayan ve bu mizaha kapalı olan, kendisine yöneltilen bir mizaha dayanamaz. Eğer gücü varsa, hemen sert davranması gerekir.[11]

Edison'un doğa üzerinde en azından kısmen bir gücü vardır. Ayrıca eşi ve çocukları vardır. Kendi güçsüzlüğünü gizlemek için, karşısındaki insanı, gerçekliğin bozulduğu geri bir duruma gereklilik duymaz. Lord Ewald özgür bir seçim yapar. Oysa ki Mario, –düşünün gerçekleştiğini sanan Mario, "o anda mutlu olur" – bir akıl hastasıdır.

Edison bir sarhoş değildir. Ortada "ruhunun kamburu" yoktur. Kırbaç kullanmaz, küfürler savurmaz. Ve son olarak, deneyimin sonunda ölmez. Anne imgesi yapıtlarına sal-

---

11 "Kral çıplaktır" gerçeğini doğrulamak, onun gücünün yarısını götürür. Hitler'e karşı en korkunç savaş makinası, Charlie Chaplin'in Almanya'daki nazi diktatörlüğünü yansıtması oldu.

dırır, verdiği yalancı umutları boşa çıkarır, ama mucidin psişik savunmalarını parçalayamaz.

Saymış olduğumuz tüm öğeler, daha güçlü olan Edison'un Ben'inin, anne imgesini engellemeye ulaştığına tanıklık ediyor, isterse bu patolojik oluşumlar pahasına ortaya çıksın: Kadın cinselliğinden korkmak, ('hayvan kadın') yansımasına destek olmaya yarayan dış "kötü nesne", açık, ama süblime (eğitilerek yön değiştirmiş, Ç.N.) eşcinsellik.

Cipolla'yı Edison'dan ayıran yeni öğeler, tehlikeli anne imgesinin bilinçdışından geri dönüşüne, bu imgenin engellenmesinin kısmen geçersizliğine bağlıdır. Batmakta olan bir gemide, denizle geminin birbirine karıştırılmasında olduğu gibi, ona bir "pompa" ve kendi Ben'ini dolduran bu anne imgesini dışarı atması gereklidir. Öte yandan, dışardan ele geçirdiği güçlü öğelerle gemiyi –Ben'ini– sağlamlaştırması gerekiyor.

Bu ikinci gerekliliğin dışavurumu, onun eşcinselliğinin daha fazla dışavurumudur. Edison'un Andreide aracılığıyla Lord Ewald ile eşcinsel bir bağı doyurduğu yerde, Cipolla'nın Ben'i, aracısız, hemen bir ilişki ister. Maskesini atarak ve görünüşte Mario'yu bir kadın yerine koyarak, kendisiyle genç adam arasında, öpücük biçimi altında bedensel, tensel bir ilişki kurar.

Tektanrıcı Yahudilikten Hıristiyanlığa geçişte bilinçdışındaki annenin geriye dönüşü. Andreide'in parçalanmasıyla kendini gösteren bilinçdışındaki annenin geri dönüşü, ancak bilim yandaşlarının doğru yola getireceği şu savaşlara ve şiddete eşdeğerdir. Son olarak Cipolla-Hitler durumundaki baba kişiliğinde bilinçdışındaki annenin geri dönüşü.

Öyle görünüyor ki, "üstün güçlü bir babanın" –Tanrı, Bilgin - Kral, Diktatör– hazırlanması, eğer babanın öldürülmesine

bağlı suçluluk duygusunun biraz hafifletilmesine izin veriyorsa, o zaman anne imgesine karşı bireysel ve ortaklaşa suçluluk duygusunu şiddetlendirmekten başka bir işe yaramaz.

Freud'a göre eğer din bir ortaklaşa saplantı nevrozu ise, paranoya da bir psikozdur. Çünkü burada psikoza doğru yadsınmayacak bir şekilde bir geçiş görünüyor.

Bize göre gerçekte en sağlam yorum şu görünüyor: Babanın düşsel olarak öldürülmesine bağlı suçluluk duygusu, kuşkusuz onun imgesinin içe mal edilmesine izin verdi ('baba uygarlıkları'nın başlangıcı), ama sosyo-kültürel kurumlar düzeyinde dile gelirken de tektanrıcılığın, tanrı-babanın doğmasına yol açtı. Ben ile annenin bilinçdışındaki imgeleri arasında aracı babanın içe mal edilen imgesi, bilimin gelişimine ve doğaya egemen olmaya, onu işlemeye izin verdi. Ama teknolojik ilerleme, yani uygulamalı bilimler, insanın özgünlüğü kavramlarından bağımsız olarak kendi idealini yaratarak, bu teknolojik ideali sosyo-kültürel kurumlar düzeyinde benimsetmeye yöneldi. **Tanrı-babanın sosyal erkinin diktatörde somutlaşan baba figürünün yozlaşması**, diğer bir deyişle, sosyo-kültürel kurumların (okul vd.) baskısı altında bireysel Ben İdeali'nin geriye gidişini yansıtan yozlaşma, babanın ve teknolojik idealin düşsel olarak öldürülmesine bağlı suçluluk duygusunun birleşmesinden ileri gelmektedir. Odipus sonrası bireysel Ben İdeali ile, sosyo-kültürel kurumlara ve toplumsal iktidara doğru yönelen iyice geriye dönüşçü ideal biçim arasındaki her zaman daha büyük olan açıklık, çağdaş bireyde –tümüyle akıl hastası olmadığı ölçüde– daha önce suçluluk duygusu nedeniyle babaya (tanrıya, krala, bilgine, diktatöre) devrettiklerini yeniden ele geçirme arzusunu uyandırıyor.

Cipolla'nın egemenliğinin sonunu getiren **son söz (son kanıt)**, büyücüyü bir tabanca kurşunuyla deviren Mario'nun

ayaklanması oluyor. Daha önce çeşitli tarzlarda Cipolla'ya karşı olan kim varsa, hepsi de yenilmişlerdi. Thomas Mann için **son kanıt**, her insanda var olan kendine saygı duygusudur –eğer o insanın iyileşmeyecek biçimde "ruhu kambur" değilse. Başka türlü söyleyecek olursak, ona göre yetişkin bireyin özerklik ve özgürlük gereksinimini çocuklaştıran ve yoksullaştıran bir anlık saldırganlık, "günah keçisi" olarak seçilen herhangi bir kimseye hileli bir şekilde artık çevrilemez, ama bu saldırganlık sorumlunun kendisine döner.

Çiğnenemeyen bu kişisel saygınlık duygusu, Melville'in sözünü ettiği bu "bende iyi olan ve kendi yerinde haklarının bilincinde birisi" doğrudan doğruya Ben'in İdeali'ne, idealleştirilmiş babanın kimliğine –adil, güçlü, özgür ve iyi– babaya bağlı görünüyor.

IV. HİTLER

Mein Kampf (**Kavgam**) 1925'te yayınlandı, ama onu 1968 yılında yeniden okumak insanda ilginç bir izlenim uyandırıyor. Bu insanın yazdığı bu kitapla kırk milyon insan (bunların her birinin yüzü gözlerimizin önünde) ölüme gitti. Şu bir tek bireyin, Adolf Hitler'in dünyaya gelişi ve varlığı olmasaydı, her halde altı milyon kadın ve erkek Yahudi ölmezdi.

Buna göre **Mein Kampf** adlı bu belgeyi, bilimsel rahatsızlığın gerektirdiği bir kolaylıkla incelemek olası değil. Ayrıca eğer Hitler ve naziler üzerine binlerce kitap yayınlandıysa da, olayın psikolojik yönü üzerine çok az çalışma yapılmış olması dikkat çekicidir. İnsan Hitler'in ruhuna girmeye çalıştığı zaman, bir iğrenmeyle, bir dirençle karşılaşıyor. Ama yine de bu adam, gelecek bölümlerde göstermeyi umut ettiğimiz gibi, modern çağın bilinçdışı ortaklaşa ruhunun büyük akımlarını yansıttı ve kendi psişik yapısı sayesinde bunları kullanmasını bildi.

Daha önceki bölümlerde psikanalitik bir yaklaşım getirmeye çalıştık: İster doğrudan ya da dolaylı[1] bir yaşamöyküsü

[1] Sade'ın yapıtı, sözün tam anlamıyla bir kurgu değil, ama yazarın düşlemesinin doğrudan bir yazıya geçmesi. Sade, kişileri yaratmaktan çok durumu düşünüyor. Edebiyat çalışması, bir övgü ya da öğretici olmadığı zaman, bir sahneye koyuş oluyor: İçerde yatan bir insanın belki de boşalmasına ilişkin düşlemlerinin sahneye konuluşu.

söz konusu olsun, ister bir kurgu yapıt, yazar kendi tarzına göre bilinçdışına giriyor ve gerçek bilincine varmadan kendi yapıtında "hareket ediyordu".

Biz **Kavgam**'ı bir yaşamöyküsü sayarak, onun peşinden gidenlerin –çoğu Alman seçmenlerin– Hitler'e nasıl bir imaj vermek istediklerini ve nasıl bir imaj verdiklerini, ama özellikle onun yapıtında psişik düzeneklerin neler olduğunu anlamaya çalışacağız.

Demek ki bireysel ve ortaklaşa bir psikoloji söz konusu olacaktır. Ayrıca nazilerin tam endüstriyel ekonomik ortamında gerçekleştirdikleri bu usdışı başarının yalnız ekonomik terimlerle açıklanabileceğini gerçekten kim düşünebilir? Tarihsel olaylar (1918 yenilgisi), ekonomik olgular (ekonomik "kriz"), sosyo-kültürel özellikler (Alman kadınının "iğdiş" edilmiş durumu ve bundan ileri gelen küçük çocukların eğitimi), endüstriyel uygarlığa bağlı bilinçdışı süreçler, bize göre bütün bunlar, eğer nazilerin yaptığı atılım anlaşılmak isteniyorsa, göz önüne alınmalıdır.

Kavgam'ın özel ve psikanalitik açıdan olmayan sıradan okunuşu bile birçok açıdan insanın dikkatini çekiyor.

İlk önce, kitabın saldırganca büyük potansiyeli insanın dikkatinden kaçamaz. 686 sayfa boyunca, nerdeyse her sayfada hakaret edilen, çamurlarda sürüklenen düşmana karşı yalnızca savaşımdan, kavgadan ve onun dize getirilmesinin ya da yok edilmesinin yerinde olacağından başka bir şey söz konusu olmuyor. Savaş kaçınılmaz olarak açıklanıyor, ayrıca böyle bir dilekte bulunuluyor. 1939'dan önce bu kitabı okuyan politika adamlarının yanlışlığı, usta bir politikacının yürüttüğü bir taktik ve propaganda işleminin söz konusu olduğunu sanmalarıydı, ama kitaptaki derin ve tutkulu içtenliği, kendini gizleyemeyen bir akıl hastasının sayıklayan içtenliğini anlamaya

duyarlı değildiler. Oysa hastaların neler söylediğini olduğu gibi anlamak gerekir diye öğretiyor klinik deneyim. Daha sonra yirmi yıl boyunca sürecek olan olaylar, daha 1925 yılında bildirilmişti. 1933'ten 1945'e değin Avrupa'nın ve dünyanın tarihi bu iki paranoyak kişinin (Hitler ve Stalin) gelişine büyük ölçüde bağlı olacaktır ve her ikisi de giderek kendi sayıklamalarına dalacaklar, ama erklerini sonuna değin koruyacaklardır. Yanlış değerlendirmelere zorunlu olarak gidiş karşısında bu her iki durumdaki ustalığın ve hastalıklı karakterin payını birbirinden ayırmak akıllıca olurdu. Ama toplumsal başarıya öyle bir güven bağlandı ki, hiç değilse savaşın başına (1939) değin Batılı devlet adamlarına, akıl hastalarının devlet şefliği makamına geçmeleri akıl almaz göründü. Böyle bir düşünce, kuşkusuz onların kendilerine olan saygısını soldururdu; eğer akıl bir yarı-delinin erimi içinde bulunursa, en iyi başardığı iş neye yarar? Bununla birlikte, Hitler'in birçok edimi elbette "usa uygun" değildi: Nerdeyse sayıklayan öznel öğe, nesnel öğeye ağır bastığı ölçüde, sonunda başarısız olması da kaçınılmazdı. Gerçek gerçek olarak kalır; onu göz önüne almayı reddeden, ona çarparak parçalanır. İnsanlıkla ilgili işlerde, usa uygunluktan yana olan tek şey budur. Ayrıca Hitler'in başarısızlığı, doğrudan doğruya usa uygunluğun zaferi değildir, çünkü usa uygun olmayan öğeleri kullanmak zorunda kaldı: Alman olmayan ülkelerin uluşçuluğu Alman ulusçuluğuna karşı çıktı. Us dışılığın ittiği insanlar birbirleriyle savaştılar. Hitler için usauygunluk, ilk önce başkalarının usdışı güçlerini yeterince değerlendirmek olmalıydı.

"İçin için kaynayan gençliğim sırasında, kendi zafer tapınaklarını esnafta ve memurlarda görünür şekilde yükselten bir dönem içinde doğmuş olmak kadar başka hiçbir şey beni etkilemedi."[2]

---

[2] **Kavgam**, s. 158.

Hitler on yaşında olduğunda Boerler savaşı patlak verir:

"Boerler savaşı bana uzaktan bir fırtınanın şimşekleri gibi göründü.

Gazeteleri her gün gözlüyor, resmi açıklamaları ve haberleri yutuyordum; az çok uzaktan da olsa, bu kahramanlar savaşının tanığı olmaktan mutluydum."[3]

1914 yılında Hitler yirmi beş yaşındadır ve daha savaşın ilk günlerinde gönüllü olarak bu savaşa katılır:

"... fırtınalı bir heyecana kapılmış olarak, bana böyle bir dönemde yaşayabilme mutluluğu verdiği için yere diz çöktüm ve tüm kalbimle göğe şükrettim."[4]

"Benim için ve aynı zamanda tüm Almanya için, yeryüzündeki tüm varlığımın en unutulmaz, en yüce anı böyle başladı. Bu devsi kavganın olayları önünde tüm geçmiş, can sıkıcı bir hiçliğe indirgendi."[5]

Kavgam'daki savaş konusu, ne zaman yazarında mutluluk ve rahatlama duyguları uyandırsa, bunlar bize içten ve inandırıcı görünüyor.

Hitler kendi çocukluğunda saldırgan ve çok şiddetli duygular besliyordu; bunların kime karşı olduğunu daha sonra göstermeye çalışacağız. Kaynağını suçluluk duygusundan alan ve güçlükle tutulan, bastırılan bu saldırganık, çok şiddetli olduğu için Ben'e karşı bir tehdit olarak duyumsandı.

Belli bir ölçüde bir çözüm getirecek ya da en azından iç gerilimi rahatlatacak tepisel bir boşalma sağlayacak iki süreç daha ilk baştan çalışır haldedir: İç düşmanın dışa vuruluşunun, dış bir nesne üzerine yansıması ve böylece nefretin

---

[3] **a.g.y.**, s. 159.

[4] **a.g.y.**, s. 162.

[5] **a.g.y.**, s. 165.

Ben'e daha az bir zarar vermesi; bu ister çocukların kendi aralarında yaptıkları savaş oyunlarında,[6] ister daha sonra savaşta şiddet uygulayarak **harekete geçişte** olur.

Kavgam, baştan sona korkunç bir nefret ve savaş destanı. Bir tek sözcükle Hitler, ne pahasına olursa olsun, dışarda **harcaması** gereken bir iç nefreti ortaya çıkarıyor.

Onun dünya görüşü, önünde hiç kimsenin iyilik bulamayacağı bir kötümserliktir.

Dönem "yalan ve çürüme" (s. 200), çöküş dönemidir. "Bizim dönemimiz, bayağı amaçlarla, daha doğrusu paranın köleliğinde batmıştır."[7] "Dünya ne kadar aptalsa, o kadar da unutkandır (...).[8]

Alman halkı için hiçbir hoşgörü yoktur, oysa **Kavgam**'ın kazanmaya çalıştığı da budur. Yazarın tutkulu niteliği, bunu gizlemeye engel olur: "Kafa tembelliği kendini beğenmişlikten ibaret olan kitlelere seslendiğiniz zaman, insana çok şey kazandıran bir boş laftır bu."[9] Halkın büyük çoğunluğu, düşüncelerini ve edimlerini, salt düşünceden çok, duyular üzerinde oluşan izlenimlerin belirlediği kadınca bir anlayış durumunda bulunur"[10]. "Marksizmin parçalanmış olduğunu varsayarak, kitlelerin ağzına hangi kemiği atacağız?".[11]

---

[6] "O dönemde 10-12 yaşlarında olan genç bir adam, sözün yaygın anlamında 'cesur' bir oğlandan gerçekte bambaşka bir şeydi! (...) O sıralarda çimenler ve korular, herkesin kendi düşmanının işini bitirdiği topraklardı" (s. 21).

[7] S. 266.

[8] S. 119.

[9] S. 323.

[10] S. 184.

[11] Eğer Hitler kendini gizleme yeteneğinde olmayan tam bir hasta olmasaydı, **Kavgam**'ın doğrudan doğruya yazıldığı kitlelere böyle seslenmek bir arsızlık ya da mizah olabilirdi.

Kitapta arada bir tanrıya anıştırmada bulunuyor. Böylece insan "ölümsüz babanın sevgili küçük maymunu"[12] gibi tanımlanıyor. Ama burada tümüyle bir stilin söz konusu olduğu görünüyor.[13] Varlıklara ve şeylere egemen olan güç, baba –tanrı– özlü değil, açıkça anne özündendir. **Bu doğadır.**

"Yahudi marksist öğreti, doğanın göz önünde bulundurduğu aristokratik ilkeyi reddediyor ve güçle enerjinin ölümsüz ayrıcalığı yerine, sayının ve onun ölü ağırlığının üstünlüğünü koyuyor." (s. 71)

"İnsan doğanın saygın efendisi olduğu gibi bir yanlışlığa hiçbir zaman inanmamalıdır (...). Tersine, doğanın egemenliğinin temel gerekliliğini anlamalı ve yükselmek için kendi varlığının sonsuz kavga yasalarına ve gerekli sonsuz çabaya nasıl boyun eğdiğini anlamalıdır.

Gezegenlerin ve güneşin çembersel bir yörünge çizdiği, ayın gezegenler çevresinde döndüğü bir evrende, insanları uysalca hizmet etmeye zorlayan ya da özel yasalar yapmasın diye onları engelleyen zayıflığın egemenliğinde, her yerde bir tek gücün egemen olduğu bir dünyada yaşadığını o andan itibaren anlayacaktır" (s. 243).

Demek ki insan diğerleri gibi bir hayvandır, ama kuşkusuz diğerlerinden daha güçlüdür. Anne ilkesinden yana keyfi

---

[12] S. 135.

[13] Hitler'in kavgasının babasıyla geçtiğini bir kez daha göreceğiz. İlk çocuklukta anneyle yaşanan genital dönem öncesi şiddetli bir çatışma vardı. Oedipsel çatışma sırasında, bu ilkel çatışmanın bir bölümü babayla birlikte yeniden yaşanmıştır; tepkilerini görünmez yapan alkolizm nedeniyle ve bu evrenin aşılmasına engel olarak özellikle tehlikeli bir şekilde yaşanmıştır. Yetişkin Hitler'de ilkel ve Oedipsel çatışmalar, baba üzerinde yoğunlaşmıştır –elbette genital dönem öncesi yaşanan bir baba– ve anneyle işbirliği, bu babayla çatışmaya göre savunmacı bir çözüm denemesini temsil eder.

gücün ve enerjinin babalık ilkesi üzerine kurulu hak ve neden, aynı zamanda insanın "insaml" statüsüyle birlikte böyle yadsınmıştır.

"Dünya toplu çözüm uygulayan güçlülere aittir, yarım-ölçekli zayıflara değil."

"Gerçekte söz konusu olan, kendi çocuklarına son derece ilgisiz bir doğa-annedir.

"Doğa politik sınırlar tanımaz. O canlıları yer yuvarlağı üzerinde yan yana koyar ve güçlülerin özgür oyununu seyreder. Cesarette ve etkinlikte en güçlü olan, doğanın yeğlenen çocuğu, soylu yaşam hakkını elde eder." (s. 137)

Doğanın tek amacı, yaşaya kalma istemidir. Yalnız en güçlü olanın yaşaya kalması; ne hakkı, ne geleneği, ne en basit insan duygularını göz önüne alanın yaşaya kalması: "Çünkü yaşama doğru son saldırı, daha güçlülere yer yapmak için **zayıfları ortadan kaldıracak**[14] bir doğaya göre insanlığa yer açmak için, sözde bireyci insanlığın gülünç engellerini kıracaktır." (s. 135)

Bu "yaşama doğru saldırıda" güçlü ve zayıfı birbirinden ayırmaya izin veren şey, savaştır. Önce 1925'te, sonra 1933'te Hitler'i normal bir insan, kendi halkının sinirleri ve sağduyusu üzerinde oynayan bir politikacı saymak, ciddi bir yanlışlık oldu, sanki o uluslararası konferanslarda masa başlarında oynayan geleneksel diplomasi kurallarını gizlice uygulamaya kararlıydı.

Bir yandan, alışıla gelmiş psikolojik ölçüleri uygulamak için belli bir toplumsal başarıdan sonra bizde bir tabu oluşuyor.

---

[14] Şu nedenle altını biz çizdik, örneğin Yahudilerin sistemli bir şekilde ortadan kaldırılması, henüz 1924-25'te **Kavgam**'da gücül olarak vardı. Bilinçli ya da bilinçsiz, eğer koşullar izin verirse, Hitler daha o tarihte bunun için kararlıydı. **Paranoyak bir kişinin tehditlerini olduğu gibi kabul etmek gerektiği psikopatolojiden biliniyor.**

Öte yandan, ciddi şekilde gecikmiş olan bir bilim var, sosyal psikoloji. Bugün geriye doğru baktığımızda, özellikle **Kavgam**'ı yeniden okuduğumuzda, her şey bize Hitler'in hasta, paranoyak bir yapıda olduğunu gösteriyor. Kaçınılmaz savaştan sakınmak için –belki de– tek yol, Hitler Almanyasına karşı kullanılacak ve Hitler'i etkileyecek tek silah, güç kullanmaktı. Aynı zamanda Hitler'in psikolojisi için gerekli ve nazilerin Doğu'ya, Rusya'ya doğru yayılma programlarının bir parçası olan bu savaş kuşkusuz kaçınılmazdı.

"Avrupa'dan topraklar istiyoruz, bu ise ancak Rusya'nın aleyhine olabilir (hem yayılmakta olan bir "ırka" topraklar vermek için, hem de çalıştırmak için gerekli "aşağı bir ırkı" sömürge yapmanın gereği Almanya için **yaşamsal** bir zorunluluk olduğu kitapta belirtiliyor). O halde Alman kılıcının Alman sapanıyla toprakları sürmesini ve ulusa kendi günlük ekmeğini sağlaması için, yeni Reich'ın da eski Töton atlılarının yolunu izlemesi gerekiyor" (s. 142). Eğer Dantzig sorununda Batılı güçler araya girmeseydi, Hitler Polonya'yı istila ederdi ve **Kavgam**'ın yazdıklarının düşündürdüğüne göre, ilk önce Rusya'ya saldırabilirdi. Böyle bir varsayımı savunan birçok kanıt var: Bunlar arasında –psikolojik bir kanıt, Hitler gibi birisi söz konusu olduğunda öyleyse önemli– İngiltere için saygı ve beğenisi, çünkü orada büyük Aryan ırkının bir kolu Anglo-Saksonlar oturuyor.

Burada başka bir alıntı yapalım:

"**Almanya ya dünya çapında bir güç olacak ya da olmayacak.** Ama dünyaca bir güç olması için, ona gerekli önemi kazandıracak ve kendi vatandaşlarına varolma olanakları verecek bu büyük toprağa gereksinimi vardır.

Ayrıca biz diğer nasyonal sosyalistler, savaş öncesi dış politikamızın yönelişinin üstünü çizelim. Altı yıl öncesi nerede kaldıysak, oradan başlayalım. Biz Almanlar'ın eskiden beri

Güney'e ve Batı Avrupa'ya olan yürüyüşlerini durduralım ve Doğu'ya bir göz atalım.

Bununla birlikte, eğer bugün biz Avrupa'da yeni topraklardan söz edecek olursak, önce Rusya'yı ve sınır komşusu ülkeleri düşünmeliyiz (...) Doğudaki geniş devlet, düşmek için olgunlaşmıştır (...). Bir yıkıma yardımcı olmak için yazgı bizi seçmiştir (...)".[15]

Aşağıdaki gibi bir açıklamayı, olduğu gibi anlamak yerinde olur:

"İnsanlığın varoluşunun günün birinde korkunç savaşımlara yol açmasına kimse kuşkuyla bakamaz. Sonuçta korunma güdüsü tek başına zafere ulaşacak; aptallığın, korkaklığın, kendini beğenmişliğin karışımının dile getirilmesinden başka bir şey olmayan bu sözde insanlık, bu güdünün altında, tıpkı mart güneşindeki kar gibi eriyecektir. İnsanlık sürekli savaşım içinde büyüdü, sürekli bir barış onu mezara götürecektir.[16] Öyleyse önce kavga, sonra üstün insanın yeryüzünün tek efendisi olması için dünyanın oldukça geniş bir bölümüne boyun eğdirdikten sonra belki barış (...)".[17]

Biyolojik yaşamdan başka bir değer yok. Ama ayrıca kendinden daha zayıfları yok ederek yaşaya kalmak. Bu kavgada, bu savaşta saygı gösterilen hiçbir yasa yok. Yaşamın çocukları arasında geçen bu savaş, sevginin ne olduğunu bilmeyen, duyarsız, acımasız bir annenin, sınırsız güçlü doğanın gözleri önünde olup bitiyor ve güçlünün yaşaya kalma-

---

15 S. 652-653. Metinde altını çizen Hitler. Hitler'in intiharından önce orduya gönderdiği mesajı anımsayalım: "Alman halkının amacı, her zaman Doğu'daki toprakları kazanmak olmalıdır."

16 S. 287.

17 S. 188.

sını, zayıfın ölmesini ya da tutsak olmasını isteyen tek yasayı dizginlemek isteyenlere karşı korkunç oluyor.

"Peşinden, ırkları birbirleriyle savaş düşüren kavga, bunu açlık ve sevgiden çok, toprağa olan antipatiden yapıyor. Her iki durumda da doğa duyarsız tanık, hatta memnun."[18]

"Bu aylar içinde ilk kez yazgının kalleşliğini duyumsadım (...)".[19]

Bu ideolojideki temel noktaya göre doğa sınırsız güçlüdür ve insan güçsüzdür. Burada "gerici" bir ideoloji söz konusudur, ama politik anlamda değil, insanlığın bireysel ve ortaklaşa gelişiminin ilkel dönemine geri dönüşü temsil eden anlamda; o döneme egemen olan en saldırgan düşlemeler, anneye yönelmişti ve o dönemde ussallık –insanın doğa üzerindeki erki– en az bir durumdaydı. Daha önce gördüğümüz gibi, modernliğin gelişimi, gücünü gönlünce kullanan, enerjisinin yasa ve sınır bilmediği bir yaşam olarak erken gelişmiş ilkel bir anne üzerinde baba erkinin bilinçdışına yerleşiminin ussal atılımına önemli ölçüde bağlıdır.

Oysa nazilikte, Hitler'in ortaya attığı ideolojide biz ilk kez bilinçdışındaki annenin (kötü anne imgesinin) özgürce dile getirilişini görüyoruz. Ayrıca gerici bir ideolojiden söz etmek, tarihsel geriye dönüş anlamına da gelmiyor. Hitler'in ideolojisi, 3.000 yıllık ussal atılıma bir tepkidir, ama şu anlamda ussallığı içeriyor; öyle ki, daha sonra göreceğimiz gibi, sınırsız güce sahip ve sadist bir babaya karşı, savunma girişimini de temsil ediyor.

İç ve dış çevrenin baskısını hafifletmek ve doğal şeylerin durumunu iyileştirmek için insanın usauygun girişimlerinin başarısızlığa mahkûm bir tuzak olduğu, binlerce yıldan beri

---

18. S. 285.
19 S. 188.

ilk kez söyleniyor. Öç alıcı, saldırgan ve kötü anne, babadan –erkekten– daha güçlüdür.

"Gerçekte, insan henüz hiçbir yerde doğayı yenmedi. Doğanın gizemlerini, sonsuz gizlerini örten büyük, devsi örtüyü küçük bir köşesinden yakaladı ve kaldırmaya çalıştı. Oysa yeni bir şey bulmadı, ama yalnız tüm bildiklerini ortaya çıkardı. Doğaya egemen değil; yalnız kimi yasaları ve yalıtık doğal gizemler sayesinde, bu bilgiden yoksun canlı varlıkların efendisi olmayı başardı."[20]

"Belki güç görünebilir, ama bu böyle!

Bununla birlikte, doğayı yeneceğine inanan insanın yazgısı çok daha zor, gerçekte o doğayı aşağılıyor.

Yıkım, mutsuzluk ve hastalıklar, işte size doğanın yanıtı" (*altını biz çizdik*, G.M.).

Kavgam'ın iki büyük motiflerinden birisi bundan daha iyi betimlenemez. Yine bize göre Hitler'in kendi halkının ortaklaşa ruhu üzerinde gösterdiği büyülemenin bilinçdışı nedenlerinden birisi (elbette buna diğer politik, ekonomik, sosyolojik gibi nedenler de eklenebilir), bu korkunç anneye karşı "baba" olarak kendi aracılığını önermesiydi.

Bunun üzerine bu kötü anne, annenin ayrıcalıklı oğullarından birisi olan bir kahraman –Hitler'in kendisi– sayesinde[21], artık korkunç birisi değil, bir yandaş oluyordu: "Yükseliş gözlerimin önünde harekete geçiyordu. **Katı intikam tanrıçası**nın aynı zamanda 9 Kasım 1918 ihanetine karşı dikildiğini görüyordum."

---

[20] S. 286.

[21] Bize göre Hitler, kendini yetişkin bir birey, "büyük" bir adam gibi görmüyor, ama kötü annenin en güçlü oğlu olarak görüyor ve öneriyordu. Bu önemli noktaya yeniden döneceğiz. O "kötü" annenin şampiyonu, körü körüne bağlı adamıydı.

Görüldüğü gibi **Kavgam**, usauygunluğun hakaret ettiği doğayı temsil eden köle-insanın kin ve savaş türküsüdür.

Çocukluk dönemi geçince, cinsel enerji öğesi ortaya çıktığı zaman, nerdeyse yalnız belli hedeflere doğru yöneliyor: Irk, doğa, Ana-Vatan.

11 Kasım 1918'de ateşkes açıklandığı zaman, işte onbaşı Adolf Hitler'in duyumsadıkları:

"Yaşlı adam (bir papaz), söylev vermeye kalkıştığı ve savaşa son vermek zorunda olduğumuzu açıklamaya başladığı, ülkemizin geleceğinin çetin bir baskıyla karşı karşıya kalacağını, çünkü şimdilik savaşı yitirdiğimizi, artık bizi yenenlerin insafına kaldığımızı, bizi yenenlerin gönül yüceliğine bağlı bir güven içinde ateşkesi kabul etmemiz gerektiğini söylediği zaman, artık dayanamadım. Artık daha fazlasını dinlememe olanak yoktu. Birden gözlerime karanlık çöktü; el yordamıyla ve sendeleyerek yatakhaneye çıktım, kendimi yatağın üzerine attım, yanan başımı örtünün ve yastığın altına soktum.

Kendimi annemin mezarı üzerinde bulduğum günden beri, artık hiç ağlamamıştım. Gençliğimde yazgı bana karşı çok acımasız olduğunda, benim gururum arttı. Uzun savaş yılları boyunca ölüm nice sevgili dostlarımızı ve arkadaşlarımızı alıp götürdüğü zaman, ağlamam gereken bir günah işlemişim gibi geldi bana, çünkü onlar Almanya için öldüler!".

Baba anneyi yendi, aşağıladı. Hitler bu anneyle özdeşleşmiştir. O yenilgiyi, yenen-babanın onu kadın yerine koyması gibi yaşamıştır. Bu ise Ben için dayanılmaz bir arzunun ortaya çıkmasına denk düşüyor ve yazarın tüm psişik savunmaları, bununla savaşmak ve bilinçdışına göndermek görevini yükleniyorlar.

Çünkü burada savunma, sıkıntılı Ben'i korumak için etkisiz kalıyor, böylece daha ilkel, daha psikotik savunmalar harekete geçiyor. Bakınız iki sayfa sonra bölüm nasıl bitiyor:

"Korkunç günler ve geceler birbirini daha kötü şekilde izledi: Her şeyin yitirildiğini biliyordum. Yalnız tümüyle kaçıklar ya da yalancılar ve caniler düşmanın bağışlayıcılığmdan umut bekleyebilirlerdi. İçimdeki kin bu gecelerde doğdu, bu olaylara yol açanlara karşı bir kin.

Bunu izleyen günlerde de, kendi yazgımın ne olacağını düşünmeliydim. Birkaç yıl önce bende kötü kaygılar uyandıran kendi geleceğimi düşünürken, şimdi buna gülesim geliyor. Böyle topraklar üzerine bilinen evleri kurmak gülünç olmaz mıydı? Sonunda, daha önce çoğu zaman kavradığım, ama hiçbir zaman soğukkanlı bir şekilde inanamadığım şeyleri açıkça görmeye başladım (...).

Yahudilerle hiçbir anlaşma yapılamazdı, yalnız bir karara varılabilirdi: ya hep, ya hiç!

Bana gelince, politikaya atılmaya karar verdim." [22]

Yukarıdaki alıntıyı biz şöyle yorumlayacağız. Babayla Oedipsel çatışmanın belli, ama eksik bir bütünleşmesi, çocukluk döneminde ortaya çıkmıştı. Genç Hitler'in ressam olma kararı, Oedipsel çatışmayla bütünleşmeyen öğeleri sublime etme arzusuna tanıklık ediyor. Hitler doğal görünümlerin resmini yaparken, doğayı –anneyi– övüyor, ona hayran oluyor ve yaratıcı esinlemenin sıcak içtenliği içinde ona aşkını gösteriyor. Ama resim yaparken, birçok ustalara da hayranlık duyuyor –kitapta birçok ressamın adını anıyor–, bu da onun babalarla, babayla en az olasılıktaki bir uyumunu gösteriyor.

---

[22] S. 205. Altını biz çizdik. (Hitler Viyana Güzel Sanatlar okuluna girmeyi başaramayınca, mimar olmaya yöneliyor.)

Babası, ressamlık gibi bir mesleğe otoriteyle ve kesinlikle karşı çıkıyor. Keskinleşen çatışma, o sırada 12-13 yaşlarında bulunan oğulun babasının tüm geri kalan yılları boyunca sürüyor.

"Babamın gözde kararını (memur olmak) bir kez daha reddetmenin peşinden, ilk kez babam bana ne olmak istediğimi sordu ve daha önceden vermiş olduğum kararla hemen yanıtladım, adeta o kulaklarına inanamadı.

'Ressam! Ressam, sanatçı!'

Benim aklımdan kuşkulandı, ya yanlış anladığını ya da yanlış duyduğunu sandı. Ama bu konuyla ilgili tam açıklamalarımı yapıp, kendi tasarımın ciddiyetini ona gösterdikten sonra, elinden gelen tüm kararlılıkla bana karşı koydu. Kararı son derece basit oldu ve gerçek eğilimlerle ilgili hiçbir görüşe yer yoktu.

'Bir ressam, sanatçı, hayır, asla olamaz.' Ama oğlu aynı zamanda onun inatçılığından başka, benzer niteliklerini de soy yoluyla aldığı için, hemen ters yönde bir yanıt verdi.

Her iki yan da o noktada kaldı. Baba hiçbir zaman kendi 'asla'sını terketmedi, ben ise kendi 'yine de' mi.[23]

Bir yıllık keskin çatışmadan sonra, ertesi yıl ('yalvarmalar ve tehditler hiçbir şeyi değiştirmedi', s. 28) benim meslek sorunum, beklediğimden daha ivedi karara bağlandı.

Babamı birdenbire yitirdiğim zaman, on üç yaşındaydım. Bir beyin kanaması onu tam güçlü zamanında aldı, götürdü (...)."[24]

Baba öldükten sonra, anne oğlu ile işbirliği yapar ve o zamana değin karşı çıkılan bu eğilime izin verir. Nerdeyse hemen kararını verdikten sonra, anne hasta düşer. "Uzun ve

[23] S. 22.

[24] S. 28.

acılı bir hastalık, daha ilk baştan zayıf bir iyileşme umudu vermişti. Ne de olsa korkunç bir darbe yemiştim. Babama çok saygı duyuyordum, ama annemi sevmiştim."[25]

Hitler, anneyle oğul arasında geçen anlaşmaya karşı çıkan babanın ölüm sonrası intikamının etkisi olarak, annesinin hastalığını bilinçdışında duyumsamış olması olasıdır. Bu durumda Hitler, annesinin hastalığından ve ölümünden kendini bilinçdışında sorumlu saymış ve bağışlanmaz bir suçluluk duygusuna kapılmıştır. Anneyle geçmişteki anlaşma, daha derin olarak anneyle yakın bir birliğin gerçekleşmesi olarak yaşanmıştır. Annenin hastalığı ve ölümü, babanın kesin reddedişine karşı gencin düşmanlığına tanıklık ediyor. Bu da o zaman babanın imgesine karşı bilinçdışında yoğun bir düşmanlığa yol açıyor ve oğulun saldırısından hoşnut olmayan baba, sevilen anneyi yavaş yavaş öldürüyor; sadist bir babanın ince yoldan öç alması, cezayı oğluna acı çektirmede buluyor.

Bize göre şu tez savunulabilir: Tüm Hitlerci ideoloji, o sırada yaşanan gerçekliğin sayıklayıcı bir şekilde yadsınmasının çevresinde dönüyordu. Hitler'in kurduğu bilinçdışı sistemin demek istediği şuydu: Hayır, en güçlü olan baba değil. Onun manevraları kurnazca ve dolambaçlı; bir zehir gibi her yere giriyor; kurbanının içine sızıyor. Oysa anne, babadan daha güçlü. Kendisine saldıran herkesten öcünü alıyor. Bu öç alıcı annenin yardım ettiği ben, oğul, babayı hiç varolmamış gibi yok edeceğim, ortadan kaldıracağım. **Hayır, annem ölmedi.** Babayı öldürmek, anneyi yeniden canlandırmak, ona yaşamı yeniden kazandırmak, sınırsız gücü yeniden vermektir."

Hitler ideolojisi, geriye dönüşün olasılığını onaylayan ve eğer babayı öldürürse, annenin yeniden yaşayacağını sanan

---

[25] S. 29.

bir sayıklamadır. Öyleyse onun ölümünden sorumlu olmayacaktır.

Gençliğinde yaşamış olduğu dramı gerçeklik ona ikinci kez yaşatacaktır. 1945 bozgunu, babanın üstünlüğü ikinci kez belirler. O zaman Hitler yine geçmişi yineleyecek ve bu kez o korkunç fantaziyi gerçekleştirerek, annenin yerini almış olan ve Oedipsel annenin mirası Eva Braun'u öldürecek, peşinden intihar edecektir. Yalnız bu ölümün görünümü içinde, annenin oğlu olarak değil, bir erkek, bir yetişkin birey olarak Eva Braun ile evlenecektir. Evlilik –baba gibi yapmak, bir baba olmak– onun yaşamı boyunca bilinçdışında babanın ölümüyle eşanlamlı olarak, oğulu ve anneyi ölüme sürükleyen babaya bir meydan okuma gibi yaşanmış olacaktır.

Hitlerci ideolojinin sayıklayıcı öğesi, –doğa karşısında erkeğin, babanın güçsüzlüğü– baba erkinin yaşanmış gerçekliğine karşı savaşıldığı zaman bir anlam kazanır. **Hitler kendi içinde bu babanın erkini kabul ediyordu.** –Bilinçdışı için var olmayan– ölümün ötesinde bu baba, anneyi öldürmeyi başarmadı mı? Ama bunu kabul etmek dayanılır gibi değildir. Babayla tüm özdeşleşmeler olanaksızdır, çünkü sevilen anneyi öldürmekle eş anlamlıdır; ayrıca bu babaya duyulan nefret, bu özdeşleşmeyi olanaksız yapmaktadır. Sayıklayan tek çözüm: **Artık baba olmayacaktır**. Ne pahasına olursa olsun, isterse ruhsal bunalım ve ölüm cezası altında, babaya karşı savunma hattını oluşturacak bu koruyucu sayıklamayı elde tutması gerekir.

Annesi hep hastayken Hitler Viyana'ya gider, Güzel Sanatlar Akademisi'ne girmek için sınava girer:

"Onun son hastalığı sırasında, Viyana'ya gitmiştim, Güzel Sanatlar Akademisi'ne girmek için sınava katılmıştım. Kalın bir deste resimle birlikte yola koyulmuştum, alınacağıma inanmış olarak kendimle alay ediyordum (...) İkinci kez bu güzel kent-

teydim ve sabırsızlıktan yanarak, ama bu sınavdaki başarımdan emin bir gururla alınacağını bekliyordum. Başarıma o kadar inanmıştım ki, başarısız olduğumun bildirilmesi, gökteki fırtınanın yıldırımı gibi beni çarptı(...). Yaşamımda ilk kez kendi kendime kuşkulanarak Hansen Sarayı'nı terkettim. Çünkü benim niteliklerimle ilgili olarak söylenenlerden duyduklarım, birden bir şimşek gibi, uzun zamandan beridir çektiğim uyumsuzluğumu ortaya çıkarıyordu, ama ben bunun niteliğini ve nedenlerini tam olarak anlayamıyordum."

Salt bir erk sahibi ve acımasız baba, bir çift uyarıda bulunur: Oğulun akciğer hastalığı ve annenin hastalığı. Şimdi baba vurmaktadır: Oğulun başarısızlığı ve annenin ölümü.

Hitler bu ressamlık mesleğini terketmeye karar verir. Mimar olacaktır. Babanın önünde kısmen geri çekilir ve yakında göreceğimiz gibi, babaya ya da onun yerini alacaklara karşı ölümcül bir saldırganlık geliştirir. 1918 yenilgisi, babanın vurduğu üçüncü darbe gibi yaşanmıştır: "Her şey yitindi". Yazdıklarına bakılırsa, yenilgi, annenin ölümünün bir yinelenmesi gibi yaşanmıştır. Babanın korkunç erki! Hitler mimarlık mesleğinin peşini bırakır. Gerçeklik yaşanmaz olur, çünkü baba her yerde kendi gücünü gösterir. İdeolojik sayıklama gelişir: Gerçekliği geliştirmek, onu edimde yadsımak, babayı öldürmek, anneyi canlandırmak gerekir.

Ama öyle anlaşılıyor ki, Hitler kendi Ben'inin bir bölümünde bu tasarıyı başaracağına inanamıyordu. Babanın gücünün kendi üzerinde olduğunu biliyordu, örneğin evliliği yasaklıyordu. Hitler'in kimi başarısız davranışı da belki buradan geliyordu. Hitler'in kimi kararlarında, bilinçdışında yaşadığı şekliyle baba, oğlunu başarısızlığa uğratarak kendini onaylatıyordu. Suçluluk duygusundan hiçbir şey kaçamazdı.

* * *

Diktatörün laik dinini kuran (Tanrı-Baba'nın tektanrıcı dini ve Bilimin ya da Bilgin'in dini) ussallığın bu üçüncü büyük çocukluk hastalığında, savunma durumlarının tümüyle devrilmesine yardım ediliyor.

Bilimsel devrimin, sosyo-kültürel evrimin ve etkisi her zaman giderek artan teknolojik idealin olduğu bir dönemde, beceriksizlik, katılık, bilim karşıtı zaman-dışılık (Galilei'nin yargılanması) –tüm bu etkenler, o zamana değin Hıristiyanlığın oynadığı rolü artık zorlaştırdı.

On dokuzuncu yüzyılın "bilimciliği" onun yerini aldı. Bilgin-kral, insanın doğa üzerindeki egemenliğini güvence altına alacak. Çatışmaların, gerilimlerin ve deliliklerin çözümüyle altın çağ görünmüyor mu? Ölümün kendisini yeni bir bilgin, yeni bir Edison yenmeyecek mi? Böylece insanla tanrı rastlaşıyorlar, insan, baba niteliği verdiği bu tanrının benzeri olacak. Her erkek, ölümsüz baba, kendisindeki baba imgelerinden artık korkmayacak.

Nazilik, bağlaşmaların tam bir tersine çevrilmesini temsil eder: Hitler –onun kişisel sorunları dönemin anlayışıyla birleşiyordu– bilinçdışı için bilimsel usauygunluğun gelişiminin etkeni olan bu babayı öldürmeyi ve bu kavga için, tehlikeli anneyle birleşmeyi öneriyor.

O dönemin ortaklaşa isteği ile Hitler'in kişiliği arasında elbette tam bir uygunluk yok.

Peşinde baba bedduasının olduğu Hitler için (baba oğul çatışmasının keskin olduğu bir anda, babanın birden ölümü, kişisel hastalık, annenin hastalığı ve ölümü, güzel sanatlar başarısızlığı) babanın kimliğini almak nerdeyse olanaksız: Çok şiddetli nefret ve saldırganlık, babanın penis-fallusunu çok zehirli bir "kötü anneye" dönüştürüyor. Ama bu kimlik kazanma ne kadar olanaksızsa, o kadar da çok ateşlice arzu ediliyor,

çünkü baba orada, dönemin tüm sosyo-kültürel kurumlarının yansıttığı her yerde hazır; sanatta, politikada vd.lerinde hazır. Hitler, babanın kimliğini alma arzusuna karşı ne pahasına olursa olsun savaşım vermelidir. Kendi yapısı ve koşullar gereği, gerçeği yadsımak için paranoyak ve nerdeyse sayıklayıcı durumlarını kabul ediyor: Anne ölmemiştir, baba pek güçlü değildir ve yok olacaktır. O zaman öç alıcı ve öcü alınan anne ile, ayrıcalıklı ve öç alan oğul bir araya gelecektir.

Alman halkını yöneten, en iyi bir savunma durumunu bulabilecek gereksinimdir, öyleyse onu iten yaşama arzusu ve istemidir, güçlü bir baba özlemidir. Hitler'in kendisi, kendi kişisel dramıyla babaya karşı intiharcı bir kavgaya girişiyor –intiharcı, çünkü babaya gerçekten vurulan her darbe, kendisine karşı olan korkuyu artırıyor. Baba Hitler'in **içine** yerleşmiş bir imge olarak, **dışardan** dokunulamaz ve darbelere kapalıdır. Buna karşılık, babanın bir dış imgesine karşı tüm saldırılar, içe mal ediliyor ve yön değiştiriyor. Babanın –ya da onun türevlerinin– dış imgesine karşı oğulun bir saldırganlığı, bilinçdışı açısından oğulun Ben'ine karşı baba imgesinin bir saldırganlığı oluyor. Sürekli olarak **Kavgam**'da bir mikrop, bir zehir gibi ortaya çıkan bu imge, kurbanın kanına sızıyor, onun bedenine giriyor.

Gençlik dramlarının peşinden gelen bir anda Hitler'in vardığı geriye dönüşçü durumlar, onu çok ilkel, yıkıcı, öldürücü evrelere geri götürdü, yani çocuğun annesine karşı yönelttiği korkunç saldırganlık evrelerine. İçe mal edilen bu ilkel saldırganlığın, bilinçdışındaki tehlikeli anne imgesini nasıl oluşturduğunu daha önce göstermiştik. Hitler bu sevilen annenin ölümünden kendini suçlu sayarken, yoksun bıraktırıcı annenin sakatlanmasını düşleyen küçük çocuğun aynı durumlarıyla birleşiyor. Öyleyse düşman annenin imgesiyle bilinçdışında kavgalı bulunuyor. Öyleyse psişik savunması-

nın ideolojik olarak **Kavgam**'da dile getirilişi şöyledir:

– Düşman, öç alıcı annenin imgesi vardır ve onu da göz önüne almak gerekir,

– ama onun korkunç gücünün bir bölümü babanın imgesinden türetilebilir.

Düşmanlık rolünü oynayan artık anne ve iğdiş edici baba değil, yalnız babadır.

Eğer Hitler bu dönemde Viyana'da bulunduğu moral durumuyla savunmacı duruma varmasaydı ve onu sağlamlaştırmasaydı (özellikle **Kavgam**'ı yazarak) intihara zorlanabilirdi, diye bir varsayım ileri sürülebilir.

Annesinin ölümünden sorumlu olarak –en azından bilincinde olmadan böyle düşünüyor– öyleyse bu annenin öç alıcı imgesiyle kavgalı olarak babanın desteğine güvenemeyince (bu babaya karşı saldırganlığı nedeniyle), o zaman intihar tek çıkar yol olarak görünüyor (s. 227).

Onaylanmış olan savunma çözümü de intiharcı bir çözümdür, ama vadeli. Hitler'in Ben'ine karşı yönelmeye hazır tüm saldırgan tepilerin gücü, dış bir nesneye yönelmeyi başarıyorlar. Düşmanın varlığı, yaşaya kalmanın kaçınılmaz koşuludur. Her zaman bir düşman icat edilebileceğine göre, problemin aslı da ayrıca burada değil. Daha önce de dediğimiz gibi, sorun, babaya karşı yönetilen her darbenin, üstbensel babanın iç-psişik gücünü artırmasından, öyleyse dışarıda türetilmesi uygun olan saldırgan tepinin şiddetinin artmasından ileri geliyor. Bilinçdışı gücün bir oyunuyla Hitler kaçınılmaz olarak dış nesneye karşı kendi saldırganlığının tırmanışına yöneldi. Ve Ben'e karşı saldırgan tepinin kitlesel dönüşünün ceza tehditi altında (yani intihar etme) ne akımı tersine çevirebilirdi, ne de nesneye saldırmaktan vazgeçebilirdi.

Düşman –baba– Hitler'in ruhunun içine değin her zaman kavranılmaz kalıyor.

Tek çıkış yolu, edime geçişte ileriye doğru kaçıştır. Psikopatolojinin alanı içindeki bu durumun özelliği, bir tür **edim halindeki sayıklamayı** temsil etmekten ileri geliyor. Başkan Schreiber kendi paranoyasını yazmıştı.[26] Hitler bunu kısmen yazdı (**Kavgam**), ama özellikle yaşadı, harekete geçirdi ve tüm dünyaya kabul ettirdi.

[26] Freud, "**Beş Psikanaliz**".

V. YİNE HİTLER

Hitler sisteminin ekseni, sayıklamanın ortadan kalkmayan çekirdeği[1] ve buradan başlayarak, **Kavgam** yazarının karışık ruhunda tüm gerçekliklerin örgütlenmesi, kaosun dağılması ve düzenin yeniden gelmesi, ırk kavramına bağlıdır. Nazi serüveninin özelliği, ırksal kıyımların sistemli ve zoraki niteliğinde yatmaktadır.

Bizde herkes bunu biliyor. Ama **Kavgam**'ın okunmasında her şeye karşın yine de beklenmedik şeyler var. Politika çevresinde dönen bu kitapta, örneğin bir din kitabında tanrının varlığı, ya da bir matematik kitabında sayılar nasıl yön tutuyorsa, ırk da öyle önemli bir yer tutuyor.

Başlangıçta ırk var.

"Üstün insanlığı kalıcı bir var oluş durumuna getirecek olan demek ki devlet değil, edinilmiş yeteneklere sahip ırktır (...). Devlet amaca varmak için bir yoldur. Onun amacı, varlıkların aynı türden fiziksel ve moral gelişimini sürdürmek ve geliştirmektir. İlk önce ırkın temel özelliklerini sürdürmelidir."

"Bu amacı hedef almayan devletler, kusurlu örgütlerdir, başarısız varlıklardır. Onun varlığı bir şeyi değiştirmez,

---

[1] Hitler'in intihar öncesi Alman halkına gönderdiği son buyruğu anımsayalım: "Her şeyin üstünde, ulusun şefliğini üstleniyor ve ırkçı yasaların titizlikle gözlenmesini, uluslararası Yahudiliğin tüm halkları zehirlemesine acımasızca karşı çıkılmasını buyuruyorum."

korsanlar birliğinin başarısının, korsanlığı haklı çıkarmadığı gibi."[2]

Burada hemen belirtilmesi gereken nokta, bu ırkçı kuramın Hitler'de anneyle ortaklığın babaya karşı savunmacı bir düşlemeye açıkça bağlı olmasıdır. Eğer 2-3 bin yıldan beridir modern uygarlığın değer sistemi giderek –uygulamada değilse, kuramda– doğal-ötesi, tüzel ve ussal babanın temeli üzerinde gelişiyorsa, Hitlerci ideoloji yalnızca doğal denilebilecek, "yaratılıştan" denilebilecek bir yasaya dayanıyor. Oysa uzun uzadıya gördüğümüz gib, "doğal" denilebilecek bir yasayı insanın bilinçdışı anne imgesine bağlı olarak yaşamıştır.

Hitler'in kendisi, kendi kavramlarını doğanın babalığına veriyor. Onun ırklarla, ırkların saflığıyla ilgili kavramlarının bilimsel açıdan tümüyle yanlış olduğu açıktır. Bu konu üzerinde durmayacağız. Ama bizim yalnız belirtmek istediğimiz şey, Hitler'in kendi yanılsamalarını ve kanılarını başka bir ilkenin babalığına da bağlayabileceğidir. Ne de olsa kimsenin tanrıyı görmemesi, müminlerin inançlarını rahatsız etmez. Aşağıdaki alıntının da gösterdiği gibi Hitler, bir iç gereksinimin dışında, kendini doğal alanda sayıyor:

"Irkçı kavram (...) devlette yalnız insan ırklarının varlığını sürdüren bir amaçtan başka bir şeyi görmüyor. Irkçı kavram onların eşitliğine asla inanmıyor, tersine, ayrımlarına ve az çok yüksek değerine inanıyor. Bu bilgi ona dünyayı yöneten, en iyi ve en güçlünün zaferini kolaylaştıran, kötünün ve zayıfın boyun eğmesini gerektiren sonsuz bir istence göre bir görev veriyor. Böylece bu kavram doğanın soylu ilkesine saygı gösteriyor ve varlıkların bulunduğu merdivenin son basamağına değin bu yasanın değerine inanıyor."[3]

---

[2] S. 390-391. Bu alıntıların altı **Kavgam**'da çizilmiştir.

[3] S. 381-382.

Bunamışlık –örneğin yerin yuvarlık değil de düz olduğunu söyleyen, bilime ters düşen kanıtların onaylanmasındaki usdışı anlamda– Hitlerci sistemin saçmalığı, bize göre ancak saçmalığın özünü oluşturan iki bilinçdışı düşlemeli öğenin açıklığa kavuşturulmasıyla açıklanabilir: Öç alıcı anne ve onun babadan daha güçlü dirilişi; babayı yok etmek ve onun varlığının tüm izlerini silmek için oğul bu öç alıcı anneyle birlik kuracaktır.

Bu sayıklama, bu yaşanmış gerçekliğin yadsınması, geriye dönmek için bu zamanı durdurma girişimi, intihara giden saldırgan tepilere karşı savunma rolüne sahiptir.

Bu 'ırkçı' sistemde insanlar arasında üç kategori varlık vardır.

Üstün ırk, Aryan adı verilen ırktır.

Bugün sanatın, bilimin, tekniğin ürünleri olan uygarlığımızın önünde neler varsa, nerdeyse hepsi de yalnız Aryanların yaratıcı etkinliğinin bir ürünüdür. Bu olay karşılıklı bir şekilde, hem de yerinde bir sonuç çıkarmaya izin veriyor: Üstün bir insanlığın temellerini yalnız onlar attılar ve bizim 'insan' adı altında bildiğimiz ilkel tipi temsil edenlerin peşinden geldiler (...). Eğer bunlar ortadan kaldırılırsa, yeryüzüne derin bir karanlık çöker; birkaç yüzyıl içinde uygarlık yok olur ve dünya bir çöle döner."[4]

Demek ki Aryan üstün ırktır.

Peki ama bu üstünlük neye dayanıyor?

Yaşam istencine dayanıyor, ama tüm yaşayan varlıkları canlandıran güç onda bireysel bir biçimde değil (örneğin kendi öz yaşamını, özellikle özel çıkarlarını savunmak), ortaklaşa bir biçimde dile geliyor:

---

[4] S. 289.

"Aryanları üstün yapan şey, onların kafa yeteneklerinin zenginliğinden değil, tüm yeteneklerini topluluğun hizmetine koymalarından ileri geliyor. Korunma güdüsü onda en soylu biçimini almıştır: Kendi Ben'ini bile bile topluluğun yaşamına boyun eğdiriyor ve koşullar gerektirdiğinde onu kurban ediyor."

Bu düşsel Aryan ırkının üstünlüğü, kimi hayvan ırklarının sosyal güdüleriyle çok yakından bağlantılı; örneğin karıncalarda ve arılarda bireyselleşme eğilimi ya hiç yok, ya da çok az belirgin. Freud'un giderek daha geniş birlik içinde varlıkları gruplandırmak için Eros'un[5] işareti altına koyduğu bir tür yaşamsal eğilim, özel dirençli insana rastlamayacaktır: "Biz bencilliği idealizmden ayırmak için böyle bir temel anlayışa, etkinlik biçiminin kaynağı diyoruz. Biz bununla yalnızca bireyin kendi topluluğu için, kendi benzerleri için kendini kurban etme yeteneğini anlıyoruz." (S. 298.)

"Ama idealizm bireyin çıkarlarının ve yaşamının, topluluğunkine uymasından başka bir şey olmadığı gibi, bu kez örgülü oluşumların doğabilmesi için de önkoşul, **idealizmin aslında doğanın istemiş olduğu yasalara yanıt vermesi gerekir**.[6] Yalnız o insanı, gücün ve enerjinin ayrıcalıklarını bile bile tanımaya götürmüştür, ve insandan tüm evrene biçimini ve görünümünü veren düzenin en küçük öğesini yapmıştır." (S. 299)

Bir hayvan doğaya yakın olurken, diğer hayvanlardan gücü ve kötülüğü ile ayrılır; Aryan ırkı da bu doğanın –annenin– seçkin ırkıdır.[7]

---

[5] **Uygarlığın Hastalığı**

[6] Altını biz çizdik.

[7] Yahudi halkının olduğu gibi, Hitler'in bilinçdışı için Aryan, efendinin, babanın seçkin halkıdır.

Üstün yetenekle donanmış olan Aryan ırkı, iki öğeye ayrılabilir: Bireyleri bir arada toplama eğilimine en yüksek derecede sahip olan **kitle** ve ayrıcalıklılar arasında ayrıcalıklı **dahi insan**.

" (...) üstün yetenek kıvılcımı, gerçekten yaratıcı yeteneğe sahip insanın alnında daha doğar doğmaz yazılıdır. Gerçek deha doğuştandır; asla eğitimin ya da çalışmanın bir ürünü değildir."

Deha, doğa annenin bir armağanıdır.

Demek ki başlangıçta Aryan vardı.

"Aryan halkları –sayıları gülünç denilecek kadar az–, yabancı halklara boyun eğdiriyor (...), aşağı ırktan insanların onlara verdiği bol el emeğinden yararlanıyor ve onlarda uyuyan kafa ve örgütleyici yetenekleri böylece geliştiriyor. (...) Ama sonunda fatihler, başlangıçta saf kanlarını koruyan ilkeye bağlı kalmıyorlar; yerlilerle, kendi köleleriyle bir araya geliyorlar ve böylece kendi varlıklarına son veriyorlar; çünkü cennette işlenen ilk günahın sonucu her zaman suçluları kovmak olmuştur." (s. 291)

Saf kan kavramı, Hitler sisteminde temel bir öneme sahiptir. Aryan için, Aryan olmayanla kan karışımı, ölümle eş değerlidir:

"Geçmişin tüm büyük uygarlıkları (Aryanlar), ilkelce yaratıcı olan ırksal kan zehirlenmesinden öldüğü için çöküntüye uğradılar."[8]

Bu saçma ideolojinin, açıkça belli olmayan bir bilinçdışı düşlemenin etkisi altında kaldığı düşüncesindeyiz:

Aryan ırkı, babanın işlevi olmadan, yalnız anneden doğan bir ırktır, döllenmesiz bir ırktır denilebilir. Daha ayrıntılı bir

[8] S. 288.

şekilde göstereceğimiz gibi, Hitler için Yahudi, çok açık bir şekilde babadır.

Aryanizmle ilgili bu ideoloji, onun geçmişteki sayıklamasının evrensel bir yansıması gibi sayılabilir. Hitler'e göre Aryan insanının dehası, seçkinler arasında en yüksek niteliğe sahiptir ve bunu o özellikle saf kanının, diğer bir deyişle, yalnız anneye ait olmanın ayrıcalığına borçludur. Hitler'in **bilinçdışı savunması, babasız olma isteğinden kaynaklanır**. "Cennetsi" geçmişte baba yoktu; öyle bir şey yapalım ki, gelecekte de bu baba yine yok olsun (yani ırk 'saf' olsun).

Hitler için Aryan olan kanla, Aryan olmayan kanın karışımı, anneyle babanın cinsel birliğinin ilkel sahnesini düşlemeye denk düşmektedir. Bu ona göre dayanılmaz bir sahnedir, çünkü cinsel enerji öğelerine karşı ne pahasına olursa olsun korunmalıdır.[9] İlkel sahnenin düşlemesinde, çocuğun anne ve babayla özdeşleştiğini anımsayalım. Bununla birlikte, böyle bir saldırganlık ve korku havası içinde yaşanmış olunan anneyle (oğluna karşı öç alıcı anne) olduğu kadar babayla da içli dışlılık, Hitler için dayanılır gibi değildir. Hitler için aynı zamanda büyüleyici ve ölümcül tehlikeli olan bu ilkel sahne, insanda çok büyük bir "korkuya" yol açmış olan evrensel aile içi zina tabusuna eşittir.

Kanların karışımı ile aile için zina (inceste) iki kez Hitler'in kalemine geliyor.

İlk kez, Viyana'daki kendi gençliğinden söz ettiği zaman:

"Monarşinin başkentinin gösterdiği ırklar yığışımı, tüm bu Çek, Polonyalı, Macar, Sırp, Hırvat vd., insanlığı bozan mikrop Yahudileri, yine Yahudileri unutmaksızın, bana iğrenç geliyor.

---

[9] Hitler'in yalnızca insan yüzü olmayan vatan, doğa, ırk ve hayvanlar gibi insan yüzü taşımayan kimliklere heyecan duyduğunu biliyoruz.

Bu koca kent bana aile içi zinanın somutlaşması gibi görünüyor."[10]

İkincisi de Birleşik Devletler konusunda:

"Karışmadan ve saf ırk kalan Alman, Amerikan anakarasının efendisi oldu; bir zina bulaşmasına kurban gitmediği sürece de öyle kalacaktır."[11]

Demek ki kanların karışımı, anneyle babanın cinsel birleşme düşlemesine karşılık oluyor ve Hitler için bir kimsenin aile içi zina arzuları kadar katlanılmaz geliyor.

Kavgam yazarı için ırkların karışımını engellemek, şiddetli bir cinsel korkuyu dile getiren simgesel bir savunmayı oluşturuyor. Onun bilinçdışı için tüm cinsellik böylece yasağa uğruyor.

Yalnız anneden doğan bu mitsel ırk, bu Aryan ırkı, döllemesiz bir ırk olmuştur. Baba onu kirletmiştir (hastalık bulaştırmıştır). Bu ırkı temizlemek gerekir. Almanya'nın şansı, onun politik bölünmesinden ileri geliyor, çünkü nüfusların tümüyle karışımını engelliyor. Bu Aryan ırkının "iyileri" hâlâ Kuzey'de var; onlardan başlayarak bu ırk yeniden kurulacaktır. Bu nedenle, Aryancılığın ölçütlerini tanımlayacak 'ırk kurulları' oluşturulacaktır. Çok 'karışık' olanların üremesi yasaklanacaktır. 'Safların' üremesi ise teşvik edilecektir. Böylece birkaç yüzyıl sonra Aryanların kaynak köklerine yeniden kavuşulacaktır.

Babayı ölüme gönderen Hitlerci düşün salt uyumu böylece görülüyor.

Oğul-baba Oedipsel çatışması, babanın kimliğini almanın olanaksızlığı nedeniyle sonuçsuz kalınca, umutsuz tek çö-

[10] S. 127.

[11] S. 286.

züm yolu, bu çatışma öğelerinden birisini tümüyle ortadan kaldırmaktı. Babayla olan tüm özdeşleşme aynı zamanda hem olanaksız, hem de bir eşcinsellik biçimiyle ilgili olarak şiddetli bir şekilde arzu edilirken, Hitler tüm bunlardan şöyle bir sonuç çıkardı: Babasız yeni bir toplum yaratmak.

VI. HİTLER, YAHUDİLER VE BABA

Kavgam'ın yazarı her zaman Yahudi düşmanı değildi, örneğin:

"Linz'de çok az Yahudi vardı. Yüzyıllar boyunca dıştan avrupalılaşmışlardı ve diğer insanlara benziyorlardı; ben onları Alman bile sayıyordum. Bu yanılsamanın saçmalığını kavramamıştım, çünkü bana göre onlarla bizim aramızdaki tek ayrım, onların bize yabancı diniydi. İnançları yüzünden baskı gördüklerine kanmış olarak, onlar adına yapılan olumsuz konuşmalar, bende kimi kez nerdeyse iğrenmeye değin varan bir antipati uyandırıyordu. (...) Özellikle Viyana'nın Yahudi karşıtı basınındaki ton, büyük ve uygar bir toplumun gelenekleriyle bağdaşmaz görünüyordu. Ortaçağa değin uzanan kimi olayların anıları kafama takılıyordu ve bunların yinelenmesini arzulamıyordum."[1]

Yahudi sorunu söz konusu olduğunda, Hitler'in bu dönemde kanılarım kapsayan duygusal ve nerdeyse tutkulu vurgulamayı not etmek yine de uygun düşer: Yahudi düşmanlığı konular onu nerdeyse iğrendiriyor ve ortaçağdaki kıyımların anıları onun kafasına takılıyor.

Daha önce gördüğümüz gibi, Hitler henüz çok genç yaştayken içi yoğun bir saldırganlıkla doludur. Paranoyak bir ka-

[1] S. 58-59.

rakter durup dururken oluşmaz. Bu saldırgan tepilerin kendi şiddetleri nedeniyle Ben'in denetiminden kaçma olasılığı bulunduğu için bir tehlike gibi duyumsandığı düşünülebilir. Bu dönemde Hitler'i korkutan, kafasına takılan, ne Yahudilerdir, ne de başka nesneler, kendi iç saldırganlığıdır. Peki kime karşı saldırganlık? Tüm öğeler –en azından bilinçdışı düzeyde– babaya karşı olduğunu düşünmeye izin veriyor. Babayla olan Oedipsel çatışma, keskin bir şekilde ve bilinen yaşın çok ötesine taşmıştı: Hitler sekiz-on yaşlarındayken, okuldan kaçarak başıboş çocukların elebaşılığını yapıyor, memur ve kurulu düzenin savunucusu babasına karşı çıkıyordu:

"Kendi başımıza eğlenceler, okuldan kaçışlar, güçlü erkek çocuklarıyla arkadaşlık –bunlar çoğu zaman annemi üzüyordu– beni asla evde tutmuyordu. Kendi eğilimimi pek sorgulamıyordum: Ne olursa olsun, benim beğenilerim, babamınkine benzer bir varlığa doğru beni hiç çekmiyordu (...) ben kendini yönetmekte güçlük çeken bir elebaşı olmuştum."[2]

Bu dönemde babayla olan kavgalar henüz açığa çıkmamış ve kaba bir biçim almamıştır. Ama baba imgesine benzemeye izin veren bir Oedipsel çatışma düzenlemesi vardır.

Genç Hitler'in Yahudi felsefesi, babası tüm Yahudi karşıtlığını reddettiği ölçüde bize kimlik kazandırıcı öğelerden birisi gibi görünüyor. Yahudi terimi **Kavgam** kitabında ilk kez göründüğü zaman, bunun baba imgesiyle çağrışım yaptığını not etmek de ayrıca ilginç olacaktır:

"Yahudi adının bende ilk kez hangi dönemde özel bir kavram uyandırdığını bugün söylemek olanaksız değilse bile, zor olacaktır. **Bu saygın insan, bu adın üzerinde durarak söylemeyi, o insanların geriliği gibi sayardı sanırım** (altını biz çizdik). Yaşamı boyunca, az çok açığa çıkmış olan ırkla-

[2] S. 19.

rın karışımını, çok sıkı ulusal kanılara karşın yalnız benimsemekle kalmamış, ayrıca bana da aşılamıştı."[3]

Oedipsel yarışmanın sıcak, ama henüz umutsuz olmadığı bu dönemde, Adolf Hitler adlı genç çocuk, birçok noktada kendi babasının kimliğini almıştır. Ama bu kimlik kırılgandır, açıkça belli olmayan bir saldırganlığın tehditi altındadır. Yahudi sorunu üzerine (Yahudi düşmanlığından **iğrenme**, eski kıyımlara **takılma**) duygusal izlenimleri, saldırgan tepileri yaklaşık olarak yansıtıyor: Tepkisel oluşumlar olan iğrenme ve saplantıyla Hitler kendi kanısını olası bir ters dönmeye karşı savunma için seferber ediyor.

Babanın kimliğine ilişkin diğer noktalarda da aynı olgu ortaya çıkmış olmalıdır, ama geride açık izler göremiyoruz. **Hitler babasına olan iğrenmenin, sevgisine ağır basmasından korkuyor.** Bir şeyden iğrendiğimiz ya da takıldığımız zaman, demek ki onda bizi çok çeken bir şeyler vardır ve bu çekiciliğe karşı Ben kendini savunur.

Hitler'in geçirdiği büyük iç kriz boyunca –babanın ölümü, annenin hastalığı, Güzel Sanatlara girişteki başarısızlık– Yahudi düşmanlığı giderek yer alıyor, ama onun için 'kolay olmuyor'.

"Evet, aynı şekilde benim Yahudi karşıtlığı üzerine yargım, zamanla değişti, bu benim için çok zor bir kanı değiştirme oldu.

Bu bana en pahalı bir iç kavgasına mal oldu ve ancak aylarca süren bir akılla duygu çatışmasından sonra zafer birinciden yana olmaya başladı. İki yıl sonra duygu, sadık bir bekçisi ve danışmanı olması için akılla birleşti. (...)

---

[3] S. 58.

Bunun üzerine eski önyargılarımın içine düştüm. Bu haftalar, hatta aylar sürdü.

Olay bana öylesine **korkunç**, suçlamalar öylesine ölçüsüz görünüyordu ki, bir haksızlık yapma korkusuyla **kıvranarak**,[4] kaygılanmaya ve kararsızlık geçirmeye (...) başladım.[5]

Bu bende sonunu hiçbir zaman getiremediğim en derin bir devrim dönemi oldu.

O döneme değin etkili olmayan ırklar karışımı, fanatik bir Yahudi düşmanlığına dönüştü.

Bir kez daha –bu son kez oldu– kötü bir sıkıntı içimi kapladı.

Uzun tarih dönemleri boyunca Yahudi halkının etkilerini incelerken, derinliğine varılamayan yazgının, biz diğer zavallı insanların bilmediği nedenlerden ötürü ve değişmez bir karar gereği, bu küçük halkın son zaferini istemiyor mu, diye çoğu zaman kaygıyla kendi kendime sordum."[6]

Hitler'in kendine verdiği yanıt şu: "Marksizmin Yahudilik öğretisi, doğanın gözlediği aristokratik ilkeyi reddediyor ve güçle enerjinin sonsuz ayrıcalığının yerine, sayının ve onun ölü ağırlığının üstünlüğünü koyuyor."

Yahudiler doğanın düzenini çiğnerken, onların zaferi yeryüzünde insanların ortadan kalkmasıyla son bulacaktır, çünkü "Ölümsüz doğa, kendi buyrukları çiğnendiği zaman acımasızca öç alıyor."[7]

Bu dönemde psişik bakımdan oldukça nazik durumda bulunan Hitler için, Yahudi sorununun ne denli önemli olduğu-

---

[4] İki sözcüğün altını biz çizdik.

[5] S. 63.

[6] S. 71.

[7] S. 72.

nu bu uzun alıntılar gösteriyor. Bize göre acı veren bu uzun kavga, baba imgesine karşı eski durumların ve yeni savunma biçimlerinin bolluğu ile dolu.

Daha önceki bölümlerde, Hitler'in gençlik dramının yorumlanması ile ilgili bir öneri sunmuştur.

Bu çalışma, varsayımlardan ve uslamlamadan başka bir şey değil. Elbette açık bir yanıt getiremez. Önceki bölümlerde **Kavgam**'dan yapılan alıntılara dayalı yorumlar, uslamlamanın birinci demetini temsil ediyor.

Bu yorumları özetleyelim.

Hitler resime olan eğiliminden dolayı babasıyla tam çatışma içindeyken onun ani ölümünden kendini bilinçdışmda sorumlu sayıyor.

Öç alıcı baba imgesi içe mal ediliyor.

Annenin hastalığı ve peşinden ölümü (babanın ölümünden sonra oğlunun ressam olma arzusuna katılıyor), babanın sadistçe bir öç alması gibi yaşanıyor. Güzel Sanatlar'daki başarısızlık, babanın bir zaferi gibi algılanıyor.

Bunun üzerine Hitler, sadist babanın imgesiyle ve öç ahcı annenin (çünkü ölümünden oğlu sorumlu) imgesiyle kavgalı bulunuyor. Annenin yutucu ve yıkıcı en ilkel fantazileriyle karşı karşıya kalarak geriye dönük bir tutum içinde bulunuyor.

Bu intihar edici durumda bir savunma düzeneği ortaya çıkıyor; buna göre tehlikeli anne imgesinin bir bölümü, baba imgesinde yer alıyor; öyle anlaşılıyor ki, bu değişim, annenin saldırganlığını artık oğula doğru değil, babaya yöneltiyor. Öç alıcı anne, babaya karşı verilen umutsuz bir savaşımda oğulun ortağı oluyor.

Babayı iğdiş etmek, sonra da ortadan kaldırmak; varılması olanaksız bu amaç, Hitler'in savunma sisteminin sayıklayıcı

çekirdeğini oluşturacaktır: Babayı iğdiş etmek ve ortadan kaldırmak, gerçekliğin yadsınması ve annenin yeniden dirilmesi (=başlangıçtaki Aryan ırkının yeniden canlanması, = 1918 Ana-Vatan yenilgisinin zafere dönüşümü, = insanın ussallığı üzerine doğanın zaferi)dir.

Bu yorumu, kitaptakiler kadar, daha sonraki tarihsel olaylar da sürekli doğruluyor.

Şimdi de biz kendi uslamlamamızı sergilemek için, Yahudilikle ilgili Hitlerci düşlemedeki baba imgesini göstermek –doğrulamak– istiyoruz.

Bu düşlemenin öğelerini sırasıyla inceleyelim:

1- Yahudi "büyüktür", baba ve Hitler –kendisi kadar, özdeşleştiği "Aryan ırkı da",– "küçük" oğul olarak kalıyorlar.

Gerçekte, eğer Aryan ırkı yüzyıllar boyunca kendini piçleştiren kan karışımlarını gerçekleştirdiyse, –bu bulaşmayı yalnız sıkı ayıklama önlemleri önleyebilir[8] –Yahudi ırkı ise kendi saf kanını korumasını bilmiştir:

"İmdi, ırkı oluşturan dil değil, kandır ve bunu Yahudiler herkesten daha iyi biliyorlar, çünkü dilin korunmasına pek önem vermiyorlar ve buna karşılık kanın saf kalmasına büyük bir önem veriyorlar."[9]

Kavgam'ı şöyle bir üstün körü okumak, Hitler'in Yahudilere karşı tehditlerinin ve aşağılamalarının altında gizlenen duyguyu açıkça gösteriyor. Bu duygu, ne denli çelişkili görünürse görünsün, hayranlıktan başka bir şey değil:

---

[8] "İyileşmeyecek çocukları sert bir kararla ortadan kaldırmak" diyor kitapta (s. 39). Bir paranoyağın yazdığını olduğu gibi anlamayı gerektiren bu tümce, zihinsel özürlülerin, sakatların, yaşlıların ölüme mahkûm edilmesini içeriyor; Hitler de daha sonra aynısını yapacaktır.

[9] S. 312.

"Son iki bin yılda hangi halk, Yahudi halkı kadar kendi öz ilişkilerinde, karakterinde vd.lerinde bu denli az değişiklik geçirdi? Sonuçta hangi halk Yahudiler kadar büyük devrimlere karıştı? Ama yine de aynı kaldılar. Sonsuz direnç gösteren ne yaşam istemi ve bu gibi olaylara tanıklık eden türün sürdürülmesinde ne kararlılık!

Yahudilerin kafa yeteneği, binlerce yıllık bir dönem içinde gelişti."

Ve ayrıca:

"Çürümüş dünyanın bataklığı içindeki özellikle zehirli maddelerin, bir peygamberin bir göz atarak bildiği bir güvenle bilen tek kimse Karl Marx oldu, kara büyü yapan bir çömez gibi buna dört elle sarıldı ve bu dünyanın özgür uluslarının bağımsız varlığını yok etmek için büyük ölçüde kullandı. Tüm bunlar ayrıca onun kendi ırkından yana."

Hitler'in hayranlık duyguları bu dönemde –ve ölümüne değin– onun babasını temsil eden "Yahudi" varsayımından hareketle kolayca anlaşılıyor. Bu baba –Hitler'in de gördüğü gibi– kendi oğluna karşı savaşı kesin olarak kazanmıştı. Hitler ideolojisi, intihardan ve Hitler'in nesnel olarak yaşamış olduklarını yadsımak için saçma bir girişimden geçici bir kaçıştır: Oğula ve onun yandaşı anneye karşı sadist babanın zaferi, simgesel olarak gerçekleştirilen aile içi zinaya karşı babanın öç alması.

Hitler'in politik kavgasının başındaki bu sayıklayıcı savunmada, Yahudi "büyüktür" ve kendi saf ırkını korumasını bildiği için güçlüdür; Hitler –Aryan ırkı– "küçüktür" ve kanı kirlenmiştir. Ama sıkı önlemler sayesinde, "küçük" büyümeli (kanını temizlemeli) ve Yahudi ile karşı karşıya gelebilme gücünü göstermelidir.

Belli bir süre sonra "küçük" –oğul– büyümüş olacak, iki

şampiyon arasındaki son maçta olduğu gibi, en sonunda Yahudi elenmiş olacaktır.

"Burjuva dünyası, kuşkuya yer kalmayacak şekilde içerden kirlenmiştir (...). Bu uzun yıllar boyunca sarsılmaz bir kararlılıkla tek savaşım verenler Yahudiler oldu. Bizim halkımızın korunma istemi zayıfladıkça, Davut'un yıldızı her zaman daha yükseklere çıktı."[10]

Bu savunmacı düşlemede oğul büyüdüğü zaman annenin silahlarını –gamalı haç– alacak, ve kendisinden çok önce büyümüş olan ve Davut'un (babanın) yıldızını taşıyan öteki şampiyona tek başına karşı koyacaktır.

"Yahudi ile yapılacak hiçbir anlaşma yoktur, ama yalnız karar vermek vardır: ya hep, ya hiç."[11]

2- Yahudi yalnız "büyük" değildir, –baba ile Oedipsel çatışmanın yansıması olarak– her yerde karşılaşılan rakiptir,

O kimdir:

– Kadın ayartıcı (diğer bir deyişle, annenin önünde rakip) (s. 325).

– Büyük Savaş süresince gerçek düşman (s. 325).

– Halk kitleleri önünde rakip (s. 334-335).

– O da Hitler'in kendisi gibi, evrensel egemenliği amaçlıyor (s. 312-313).

– Son olarak, Hitler'e göre onun önemli bir yer tutmadığı bir etkinlik yok; örneğin sanat (s. 65), basın ve parlamento (s. 316).

3- Öteki için hayranlığını bildiren, ötekinin gücünü ya da üstünlüğünü kabul eden kimse, aynı zamanda az çok bilinçli olarak ve az çok bir suçluluk duygusuyla, ona benzemek is-

---

[10] S. 329.

[11] S. 205. Ve burada "bir tek yenen" olacaktır. (s. 513).

tediğini, onunla özdeşleşmek istediğini söylüyordur. Bu saldırganca ele geçirme, ötekine karşı korku –yani onunla olan saldırganca ilişki, ikincil olarak içe mal edilmiş, yön değiştirmiş, saldırıya uğrayan saldırgan olmuş– abartılı bir şekilde yoğun değilse, ancak olasıdır. Aksi halde aşırılan fallus, zehirli, tehlikeli, yıkıcı bir nesne olur.

Hitler'in yürüttüğü kavganın anlamı, babayla –Yahudi ile– özdeşleşme arzusuna karşı yürütülen bir kavgadır.

Oedipsel çatışmanın şiddeti ve onun içinde yaşadığı genital öncesi durum, ateşli bir şekilde göz dikilen bu baba fallusunu, ölüm taşıyıcısı yapıyor.

Yahudi fallusunun edim biçimini karakterize etmek için **Kavgam**'da kullanılan imgeleri sadece sıralayalım:

"Bu kaftan giyenlerin kokularının burnuma gelmesi, daha sonraları benim içimi bulandırdı. Ayrıca giysileri de temiz değildi (...)."[12]

"Bu havarilerden birisinin elini tutmak istediğiniz zaman, elinize yapışkan pis kokulu bir madde geliyor, parmaklarınızın arasına akıyordu (...)."[13]

"Bir **zehir** nerdeyse hiç görünmeden tüm temelleri yıkıyordu (...)."[14]

"**Örümcek**, Alman halkının kanını **yavaş yavaş emmeye başlamıştı**."[15]

"Bu **zehir**, hiçbir engelle karşılaşmadan bizim halkımızın kan dolaşımına girmiştir (...)."[16]

---

[12] S. 64.
[13] S. 69.
[14] S. 157. (Altını biz çizdik).
[15] S. 193. (Altını biz çizdik.)
[16] S. 244. A.B.Ç.

"30 cm. çapındaki bir top, **engerek yılanı** bin Yahudi gazeteciden her zaman daha iyi ses çıkarır...[17]

"Asalak tip, beleşçi Yahudi, tıpkı zararlı bir mikrop gibi, elverişli bir toprak onu besler beslemez, her zaman daha uzağa yayılıyor. Onun varlığı asalak bitkiler gibi etkisini gösteriyor: tutunduğu bir yerde, onu konuk eden bir halk, bir süre sonra sönmeye başlıyor."[18]

"(...) onun kurbanları **kanlarına değin emilmiştir** (...)."[19]

"(...) veba kadar korkunç bir tehlike."[20]

"Bedene yapışan gerçek bir sülüktür (...)."[21]

"(...) **vampir**."[22]

Kullanılan imgelerin seçimiyle bu Yahudi fallusunun kimi kez bedenin dışında bulunduğu (örümcek, yılan, vampir, sülük, asalak bitki), kimi kez de içerde olduğu (zehir, mikrop, zehirli madde, parçalayıcı etken) görülebilir. Bu Yahudi fallusunun imgesi, bir bakıyorsunuz avın üstüne yapışmıştır, bir bakıyorsunuz onun içine girmiştir ve Hitler'in ele geçirip sahip olmak istediği babanınkiyle aynıdır.

Anneyle çok derin ve çok erken bir benzeşme, babanın onu bir kadın yerine koyduğu ve babayla bir cinsel birleşme gibi bir yakınlığı ona duyumsatıyor. Propaganda için ortaya konan imge ne olursa olsun, kendini bu sırada yabancı saldırganların tecavüz edeceği Ana-Vatan ile özdeşleştirdiğinden kuşku yok. İlkel sahnede anneyle özdeşleşmeyi yeğliyor diyebiliriz.

---

17 S. 245. A.B.Ç.
18 S. 304-305. A.B.Ç.
19 S. 309. A.B.Ç.
20 S. 309. A.B.Ç.
21 S. 310. A.B.Ç.
22 S. 327. A.B.Ç.

Anneye çok erken özdeşleşmeyle ve bu anneyle babaya saldırganlıkla özdeşleşmeyle birlikte, baba fallusu aynı zamanda çok arzu edilen nesne oluyor, ama onu ele geçirmek ölüm getirebilir.

Burada aşılamayan, geçilemeyen genital öncesi ve aynı zamanda Oedipsel bir durum vardır.

Kitaba adını veren **Kavga**'nın anlamı, babanın, Yahudi'nin onu kadın yerine koyan bu arzusuna karşı savaşım vermektir. Babanın, Yahudi'nin yok edilmesi, arzusunun sönüp gitmesidir... Kavga az çok sürdüğü oranda, yaşamın bir parçası kalıcı oluyor; saldırganlığın Ben üzerinde yoğun şekilde dönüşü erteleniyor, kendi canına kıyma sonraya bırakılıyor.

Hitler'in kendisinin kullandığı bir imge, onun Oedipsel çatışmasının son çözümündeki girişiminin umutsuz ve sayıklayan durumunu anlatıyor (artık baba var olmayacağı gibi, imge ya da Üstben sıfatıyla babanın içerde anısı da olmayacaktır):

"Ölüm tehlikesi bulunan bir kanserlinin, ameliyat tehlikesini göze alması için yüzde elli bir şansa gereksinimi yoktur. Ameliyat edilme yüzde yarım bir şans tanımış olsa bile, cesur bir insan tehlikeyi göze alır, aksi halde kendisi beklemekte olan ölümün pençesinde inlemeye hakkı yoktur."[23]

4- Akla karşı yaşam adına verilen bu savaşımda Hitler düşlemsel bir yandaşa sahiptir: Doğa, zalim, acımasız, duyarsız doğa.

Kitleleri ele geçirmek olasıdır, çünkü kitleler doğadan çok az ayrımlaşmış bir bölüm gibi yaşarlar:

"Kitle, doğanın bir parçasından başka bir şey değildir (...)."[24]

---

[23] S. 416.

[24] S. 338.

Ayrıca onun için doğayla annenin çakıştığı gösterilebilir, çünkü birçok kereler kitleler –doğanın parçası– kadınsı öz gibi betimlenmiştir:

"Halkın büyük çoğunluğu, kanılarını ve edimlerini, salt düşünmeden çok, duyular üzerinde etkisini gösteren kadınsı bir anlayış içinde bulunuyor."[25]

Propaganda, erkeğin iğdiş edildiği bir ameliyattır, bu ameliyatla iğdiş edilir ve kadına dönüştürülür –kimliğini aldığı baba ondan kopartılıp alınır, o bu kimlikle artık doğa ötesi olarak yaşadığı değerlerin, hukukun, aklın, özgür düşüncenin, kişisel kararın taşıyıcısı bir birey, bir erkek olmuştur. Propaganda, ayrı ayrı **insanların** kendi bireyselliklerine, bölünmemiş bir **kitleye** dönüşümü işlemidir. Hitler'in dilediği ortaklaşa toplum, babanın zorla ortadan kaldırıldığı, üyelerinin artık erkekler olmadığı bir toplumdu.

"Tüm biçimler, yüzeylerine değin, hâlâ daha büyük erke sahip (...).[26] **Orada insan aklını daha az araya katmalıdır**." [27]

"Tüm durumlarda **insanın kendi elindeliğinin zayıflaması** söz konusudur."[28] (...) Sabahleyin, ayrıca gün boyunca insanların istem gücü, yabancı bir istemi, yabancı bir kanıyı telkin etme ayartmalarına karşı daha büyük bir enerji ile karşı koyuyor. Ama akşam olunca, daha güçlü bir istemin egemen gücüne dayanamıyorlar (...)."[29]

"(...) ortaklaşa telkinin güçlü edimiyle ve 3-4 bin insanın coşkusuyla kendilerini sürüklenmiş duyumsuyorlar; (...) bi-

---

[25] S. 338

[26] S. 184

[27] S. 468.

[28] Altını biz çizdik.

[29] S. 473.

zim kitle telkini dediğimiz bu mucizevi etkinin altında kalıyorlar (...).[30] Ortaklaşa bir toplumun üyesi oluyorlar."[31]

"Tam zamanında bu yeryüzünde en şiddetli devrimleri harekete geçiren güç, kaynağını gönüllü bir fanatizmden, bunları delice yüklenen delice bir **histeri**den aldı (...)."[32]

Demek bir yandaş var: Tehlikeli anne. Ve bir eylem olanağı: Duyular üzerine bir eylemin histerikçe etki ettiği kadınlaşmış halk kitlesi.

Mario ile Büyücü'nün Cipolla'sı konusunda ve eşcinsellik aktarımı adı altında betimlediğimiz başka bir süreç de buraya ekleniyor.

Gerçekte burada kitleler üzerinde etkisini gösteren aynı süreç söz konusudur.

Daha önce dediğimiz gibi propaganda sayesinde birey-insanlar, kadınsı karakterleri birçok kez **Kavgam**'da belirtildiği gibi, bir kitle halinde toplanmaları için iğdiş ediliyorlar –bireyselliklerini, akıllarını, bireysel istemlerini yitiriyorlar.

Eşcinsellik aktarımı, fallusu böylece birilerinin yitirdiği ve "şef"in ele geçirdiği bir süreçtir.

Bu yorumu tamamlayalım.

Gösteri sırasında Cipolla'nın saldırdığı erkek çocukları, "kasabanın kadınlarının gözdeleri" idi. Ama onların karşıt cinsten olanlarla cinsel başarıları, Ben'in belli bir olgunlaşması sayesinde olası olmuştur. Onlar hem kadınları sevme yeteneğini göstermişler, hem de sevilmişlerdi, çünkü kadınlardan korkmuyorlardı, çünkü babayla özdeşlik kurmaları sayesin-

---

30 S. 476-477.

31 S. 337.

32 Altını biz çizdik.

de anneye yönelen ilkel düşlemelerden korunmuşlardı. Onlar, Oedipsel çatışmanın aşılmasını başarmışlardı. Cipolla'nm kıskançlığı, bilincinde olmadan bu noktaya yönelmişti. Cipolla bu gençleri alçaltırken, onları iğdiş ederken, eksikliğini duyduğu şey babanın penis-fallusudur ve onu –geçici olarak– ele geçirir. Elbette geçici olarak, çünkü işlevsel bir rolü ivedilikle güvence altına alacak bir aktarım niyetine bu penis-fallus hiçbir derin bütünleşmeyi gerçekleştirmiyor.

Benzer şekilde Hitler için de ele geçirilmesi söz konusu olan bu kitle Yahudilerdir.

"Savaştan sonra krallık sarayının önünde ve Lustgarten'de marksist kitlelerin gösterilerini gördüm. Kırmızı bayraklar, kurdelalar, kırmızı çiçekler denizi, yüz yirmi bin kişiyi bir araya getiren bu gösteriye gerçekten heyecan verici bir dış görünüm veriyordu."[33]

"(...) bizim birinci görevimiz ırkçı bir devlet biçimi yaratmak değil, ama günümüz Yahudi devletini yıkmaktır."[34]

Hitler'in düşlemesinde halk kitleleri, politik bir eylem başladığı zaman marksistlere, Yahudilere aittir. O kitleleri **babanın kadını** gibi yaşıyor ve bu kitlenin babaya hayran olması yerindedir.

Bu yorumdan gelecek birçok noktalar var.

Birincisi: Hitler savunmacı sayıklamalarına karşın, baba erkinin annenin gücü üzerindeki belli bir düzeydeki üstünlüğüne iyice inanmıştır. Cinsel görünümü altında babanın kadını, anne, babanın otoritesine boyun eğmiş, kolay etkilenebilen ve telkin edilebilir bir varlıktır; kendi otoritesini benimseten bir konuşmacının önündeki kitleler de böyledir.

---

[33] S. 490.

[34] S. 451.

Hitler önce halk kitleleri üzerinde itiraz edilmez bir erki olan bir konuşmacıydı. Eğer Hitler için ağır basan bir cinsellikten oluştuğu düşüncesi kabul edilirse, kitle ile ses ilişkisi aracılığıyla aşırı erotikleşme, insanın kitle ile bu ilişkisinin cinsel görünümü daha iyi anlaşılır. Büyük bir politik konuşma onun için cinsel bir birleşmeyle, simgesel olarak gerçekleştirilen bir zina ile eş anlamlıdır.

Bununla birlikte, bu etkinlik içinde baştan çıkarılan babanın kadını –kitle– kendi başına pek bir değer taşımaz. Bu ayartma, bu cinsel birleşme, babanın iğdiş edilmesinin bir işareti olarak, bilinçdışında arzu edilmiştir. Babanın eşi çalınmıştır, böylece o iğdiş edilmiştir; penisini oğlu ele geçirmiştir, ama onunla gerçek bir özdeşleşme olmamıştır.

Ne olursa olsun, Hitler'in politik bir gösteride kazanmak istediği şey, bu şimdiki insanlara babanın bıraktıkları: başka bir politik inanç, kuşku, kendi elindelik, akıl. Konuşmanın sonunda, dinleyiciler "bir şeyleri" yitirmiş ve konuşmacı da onları kazanmış olmalıdır.

Konuşmacı Hitler'in kazanmak istediği şey, onların penis-fallusudur. Bu kolu ileri uzatma işareti ve aynı zamanda binlerce insana doğru yöneltilmiş olan bu selam, fallusun en doğrudan doğruya cinselleştirilmesinin biçimidir: Artık onlara ait olmayan kalkık bir penisin sahibi konuşmacının kendisidir. Bununla birlikte, onun işaretini taşıyan yüz bin penis-fallusun –tüm kollar gamalı haç işaretli şeritler taşıyorlar– onun bir işareti ve bir sözü üzerine havaya kalkması, asla babanın kimliğinin başarılı bir şekilde alındığı anlamına gelmiyor.[35]

---

[35] Hitler'in kullandığı bir imge, onun bilinçdışı düşlemesini çok iyi veriyor: "Salon önümde binlerce, binlerce insanın doldurduğu dev bir deniz kabuğu gibi ağzı açık duruyordu." (S. 498)

Bu eşcinsel aktarımın, bu "erotikleşmiş yığın banyosunun" işlevi, bu kitabın her anında sözünü ettiğimiz şeyi geçici olarak –kanama durmadığı için aktarım durmadan yinelenmelidir– güvence altına almaktır: Anneyle ilişkilerin en ilkel görünümlerine karşı, babanın imgesiyle korunmak.

Hitler'in içinde yaşadığı kapalı psişik sistemde (tehlikeli babaya karşı tehlikeli anneyle işbirliği) zayıf nokta, tehlikeli anneye karşı bir savunma sisteminin eksikliğidir. Ona tümüyle boyun eğmiş olan uysal oğul, babanın yanında hiçbir destek bulamaz. Öyleyse eşcinsel bir katkı kaçınılmaz olur.

Birçok paranoyağın kocaman yapay-fallusu ile aldanarak ve bunun arkasında "kılavuzun" kendi büyük zayıflığını gizleyerek zayıf karakterliler üzerine nasıl büyücü etkisini gösterdikleri ve toplumda yüksek yerleri işgal ettikleri biliniyor.

Güneşe daha yakın ya da daha uzak yörüngelerdeki gezegenler gibi bu çömezler ya da öğrenciler çevresi –öğretmene ya da şefe daha yakın ya da daha uzak kalarak– "toplumsal paranoyak"ın çevresinde dönüyorlar ve onu tehlikeli anne imgesine karşı korumak için kaçınılmaz olan eşcinsel destek sağlıyorlar. Ayrıca psiko-nevrozun bir hastalık olarak ortaya çıkışı ve ağırlaşması, bu durumlarda yavaş yavaş kendini gösteriyor.

Elbette Hitler'in çevresini saran "candan yürekten bağlı" işbirlikçiler (güçlerini kendileri için değil, yalnız şefleri hesabına harcayanlar), bu eşcinsel destek rolünü fanatikçe ve sürekli şekilde oynuyorlar. Aralarından kimilerinin Hitler'in bedeninin bir parçası gibi yaşamış olduğu ya da yaşadığı bir paylaşım düşlemesi bile ileri sürülebilir. Örneğin Himmler, Hitler'in içindeki anne-baba fallusunun ortadan kaldırılması görevini yüklenen bir sindirim sistemi ve anus olarak Hitler'in bilinçdışında yaşamış, (Hitler'in babaya

karşı, daha önce de anneye karşı saldırganlığı nedeniyle) bir mikrop, zehir, tehlikeli bir zehir olmuştur. Himmler bir arıtma, bir temizleme aygıtı gibi iş görüyor ('arıtma' ve 'temizleme' çağımızın diktatör sistemlerinde anahtar sözcükler). Hitler tüm evreni kendi bilinçdışında babasıyla olan bir kavga yeri gibi yaşamıştır. Himmler, Hitler'in sindirim sisteminin ve boşaltım organının bir düşlemesini temsil ediyor. Himmler'in gençliğinde ciddi sindirim rahatsızlığı çektiği ve savaş sırasında da şiddetli mide ağrıları geçirdiği biliniyor; belki de tüm öğeler onu bu yerel işleme, tümüyle bir sindirim sistemi gibi yaşamaya indirgiyor. Böylece bilincinde olmadan bir sindirim sistemi gibi yaşarken, kendini Hitler'in hizmetine verdi. Hitler'in ölümünden sonra, bağlaşıkların (düşmanlarının) hizmetine girmeyi önerdi. Kabul edilmedi, özerk yaşamayı başaramayınca, geriye onun yapacağı bir tek şey kalıyordu, kendi kendini ortadan kaldırmak ve kendi canına kıymak.

5- Hakkından gelinemeyen karakter üzerinde durmak bize gerekli görünüyor, çünkü böyle süreçlerin bilincinde olmayan paranoyak, analize gelmeyen kuşkusuz en psiko-nevroz biçimdir. Eğer paranoyak başkalarının bilinçdışı konusunda keskin görüşlü ise, kendi bilinçdışı önünde kör oluyor; bilinçlenme Ben'e karşı kitlesel bir saldırganlığın geri dönüşüne ve intihara yol açabileceği için, ölüm korkusu altında körlük gerekli oluyor.

Belki yeterince göstermediğimiz bir şey daha varsa o da Hitler'in tam sayıklama halinde, Yahudiler'in kendisini öldüreceği kanısını taşımasıydı.

İlk zamanlarda babaya karşı saldırganlığın içe mal edilmesi, babadan gelen bir saldırganlık gibi yaşandı. "Saldırgan ben değilim, odur."

Başka bir zamanda, süreç tümüyle bilinçdışında kalarak, babanın imgesi yansıtma düzeneği kullanılarak Yahudi imgesi üzerine yansıtılmıştır. Saldırgan karakter babanın imgesi üzerine basılır gibi, Yahudi imgesi üzerine basılıyor.

Hitler, **Kavgam**'da durmadan saldırgan değil, ama kurban olduğunu söyler. Terör silahını kullanan ötekidir, Hitler benzer şekilde yanıt vermekten başka bir şey yapmıyordur. Altı milyon ölüleriyle Yahudi halkının kendisinin kurbanı olmadığı, tersine kendisinin kurban gittiği sarsılmaz inancı içinde ölür. Kendisi kıyıcı değildir, kendisine kıyılmıştır.

"Yahudi birisi saldırıya uğrayan değil de, saldırgan birisi olduğu gibi, o yalnız kendisine saldıranı değil, kendisine karşı direneni de düşman sayıyor."[36]

"Terör akılla değil, yine terörle parçalanır."[37]

"Baskı baskıyla, terör terörle kırılır. Ancak o zaman yeni bir rejim kurulabilir."[38]

"(...) terör ancak terörle parçalanır."[39]

Burada bir stil oyununun ya da propaganda silahlarının söz konusu olmadığından, ama **Kavgam**'ın yazarının tam kanısını taşıdığından emin olalım. Hitler kendi sayıklamasına katılıyor.

Hitler'in kıyıma uğrattığı Yahudilere karşı savaşının, başka bir savaşı, babasına karşı olan savaşı kapsadığı tezi, sunduğumuz kanıtlarla sağlamca sergilenmiş görünüyor. "Yahudi" –milyonlarca insanı bir tek kişide toplayarak her zaman böyle adlandırıyor– Hitler'in bilinçdışında kendi babasıydı.

---

[36] S. 324.

[37] S. 356.

[38] S. 452.

[39] S. 488.

Bu kavgayı tehlikeli anne –'kötü anne'– imgesi üzerine düşlemeli olarak dayandırdığı ikinci tez ise, birinci tezi tümüyle bütünler görünüyor.

Akla karşı yaşam –acımasız bir yaşam– kavgasının, akıl ve hukuk için insanlığa karşı "doğaya göre" insanlığın köle-insanının şampiyonu Hitler, bu nitelikle son derece modern-dir ve bilimin, tekniğin hızla gelişimine bağlı çağdaş uygarlığın çocukluk hastalığının en gerçek temsilcilerinden birisidir.[40]

[40] "(...) yaşama doğru son saldırı, güçlülere yer açmak için zayıfları yok eden doğaya göre insanlığa yer açacak sözde ve bireyci bir insanlığın gülünç engellerini yıkacaktır." (s. 135) Yahudi halkının seçiminin, babayı bir temsilci olarak belirlediğini de ayrıca unutmayalım. Yahudilik yalnız baba dinidir; anne imgesini tümüyle ortadan kaldırmış ilk tektanrılı baba dinidir. Öyleyse babayı daha iyi simgeleyecek durumdadır.

VII. HİTLER İDEOLOJİSİ VE İNSANIN ÖZGÜNLÜĞÜ SORUNU

Bu kitapta Hitler ve onun ideolojisine birkaç bölüm ayırmamız okuyucuya merak verici görünebilir. Uygarlığı inceleyen yapıtlarda, **Kavgam**'ın yazarının 'sanki' var olmadığını ya da düşünce tarihinde bir gölge olayı oluşturduğunu görmek bir âdet olmuştur. Çok seyrek olarak Hitler'le ilgili şeyler fıkralara indirgenmiştir ve Hitlerci ideoloji hiçbir zaman söz konusu edilmez.

Belki Adolf Hitler olmasaydı bile, bir diktatör er ya da geç Almanya'ya yerleşebilirdi, ama o çok ayrı birisi olurdu ve o dönemde Avrupa ülkelerinde çok sayıda bulunanlardan birisine benzeyebilirdi. Herhalde aşırı yıkıcı bir karaktere bürünmezdi, tüm alanlarda tümden bir çözüm yolu aramazdı.* Kendi dönemini bu denli çok etkileyen bir insan insanlık tarihinde çok azdır; öyle ki, geleceğin tarihçileri için yirminci yüzyılın ilk yarısını en çok temsil eden kişinin Hitler olup olmayacağı sorulabilir.

Peki ama bunun tersi daha doğru olmaz mı? Kendi döneminin yer altı akımlarını, bireysel ve ortaklaşa ruhun bilinçdı-

* İnsanlığın tüm sorunlarına çözüm bulmak; peygamberler işte bu savla ortaya çıktılar ve böylece her şeyi bir tek tanrıya bağladılar (tektanrıcılık). Ç.N.

şını bu denli temsil eden, canlandıran bir insanın pek seyrek bulunduğunu söylememiz gerekmez mi?

Kavgam yazarının karakterinin açıkça hastalıklı oluşu bizi yanıltmamalıdır. Zihinsel hastalıklarda Freud büyük ölçüde nevrozluları ve psikotikleri inceleyerek psişik yaşamı yöneten yasaları ortaya çıkarmasını bildi. Bir büyütecin geliştirdiği ve biçimlendirdiği psişenin en derin tabakalarına ait tepiler ya da savunmalar gözlenebilir.

Benzer şekilde, eğer Almanya'da diktatörlüğün başka bir biçimi var olsaydı, geleneğin ağırlığı ve dış gerçeklerin göz önüne alınması, özellikle o dönemin zihniyetini temsil eden bilinçdışı, usdışı yıkıcı güçlerini dengeye getirebilirdi.[1]

Ruhsal anormallik planda olduğu kadar politik dehada da birçok bakımdan ayrıksı olan Hitler'in kişiliği, bu güçlerin geçici olarak başarı kazanmasına izin verdi. Böylece tam Avrupa uygarlığının ortasında her şeyi silip süpürücü bir bilinçdışı bölümü ortaya çıktı. Geleceği daha iyi tanımak ve onu kendimize saklamak için, iğrenme duygumuza karşın, gizlemeye alışık olunan bu güçleri bu vesileyle gözüpekçe incelemeliyiz.

Mikroplarla yayılan salgın hastalıklar belki de sona erdi ve ruhsal salgın hastalıklara sıra geldi.[2] Nazilik 'kara veba'ya benzetildi, yerinde bir karşılaştırma. Yeniden ortaya çıkmasından sakınılmak isteniyorsa, vebanın önlenmesine izin veren benzer bilimsel yaklaşımlar daha uygun düşmez mi?

---

[1] Bu satırları yazarken, bilinçdışı psişik yaşamın kısmen belli bir dönemin uygarlığınca etkilendiğini ve uygarlığın bu biçiminin tepkisel olgularının bilinçdışında ortaya çıktığını ileri sürdüğümüzün bilincindeyiz, bilinçdışı tepkisel olguların kendisi de, bu uygarlığı etkileyeceklerdir.

[2] Engizisyon, 'cadı avcılığı' vb. üzerine insanlık tarihinde ortaya çıkmış 'yaygın ruhsal hastalıklarla' ilgili uzun bir inceleme yapılabilir.

Kuşkusuz Avrupa halkı bu 'kara veba'ya karşı aşılanmış durumda –ama pek güvenli mi?– Ama bunun incelenmesi yalnız kesin bulaşıcı biçimini değil, ayrıca kendi bütünlüğü içinde uygarlıkların bilinçdışı hastalıklarını da daha iyi tanımaya izin vermelidir: Tüm bu büyük alan, insanın değişimlerini bilinçdışında yaşadığı, doğayı etkilediği ve kültür durumunu oluşturduğu tarza ilişkindir.

Yalnız bireysel psişik alanda değil, ayrıca sosyo-politik alanda da bir rol oynadığı göz önüne alınan bilinçdışı süreçlerin incelenmesine de yarayacak bir örnek verelim. Eğer bireydeki özgürlük arzunu yoksun bırakmaya karşı tepkisel saldırganlık dış düşmana yönelmiyorsa –o zaman savaş çıkar– ya da düşmanın 'günah keçisi' rolü oynadığı içeriye yönelmiyorsa –bir azınlık kıyıma uğrar–, orada bireysel özgürlüğün hor kullanıldığı söylenebilir: Böylece normal olarak zorba şeflere yönelebilecek saldırganlık yön değiştirebilir. Hitler'in durumunda 'Yahudi' –o böyle adlandırıyor– açıkça onun babasını temsil ediyor. Almanya'da başka bir diktatör, başka bir 'günah keçisi' seçebilirdi. Ne olursa olsun, Hitler'in karakterinin psikotik biçimi, bu kıyıma onun 'toplu çözüm' karakterinin damgasını vurdu. Tüm erki bir tek insana vermek[3] –özellikle bizim uygarlığımızda teknolojik gelişimin çok merkezileşmeye izin verdiği ve etkin bir psikolojik edimin kitleleri etkilediği bir dünyada– kendini elleri ve ayakları bağlı psişik çatışmaya, bu adamın içinde oturan 'şeytanlara' teslim etmektedir.

Bir ruh hastasının dış gerçekliği, en azından onun sayıklamasının işgal ettiği bölgede göz önüne almadığı biliniyor. Hitler'in Yahudi düşmanlığı, Almanya'daki birinci derece bilginleri, özellikle fizikçileri kovdu, ülkenin bilimsel gücü-

[3] "Eğer başıboş bırakılırsa tüm yönetimler kötüdür" diye yazıyor Alain.

nü yoksunlaştırarak Hitler'e karşı etkin bir nefreti harekete geçirdi. Bunun üzerine ilk atom bombasını yapanlar Almanlar değil, Amerikalılar oldu. Hitler'in paranoyak çılgınlığı, ussal gücün önünde parçalandı. Hiç değilse bu durumlarda çılgınlık, kendi yıkımının tohumlarını içinde taşır.

'Paranoyak karakterli' diye adlandırılabilecek kategoriye ait bir devlet şefinin kişiliği elbette ayrıksı bir durum değil. Biz burada paranoyak dolambacının içine girebilecek gibi değiliz. Yalnız paranoyak bir karakterin, kendi yapısı nedeniyle bile, bir grubun, bir partinin ya da devletin içinde erki sağlayamayacağını burada söyleyebiliriz.

Hitler'in politik yeteneğine –en azından Ben'inin sayıklamayan bölümlerinde– kuşku yok. Avrupa'nın büyük bir ülkesine egemen olmak için sıfırdan hareket eden, doğuştan hiçbir servete sahip olmayan birisinin yadsınmayacak bir yeteneğe sahip olması gerekir. Oysa onun politik dehasının biçimi bile, onun kişiliğinin paranoyak yapısıyla bile doğrudan bağlantılı görünüyor: İnsanları kullanma sanatı; bireysel ya da ortaklaşa bilinçdışı haraketleri sezinleme, özellikle candan bağlı çalışma arkadaşlarının seçimine ve onları güçlerine ya da zayıflıklarına göre kullanmaya izin veriyordu; daha zayıf ya da hastalıklı kişiler üzerinde büyücü etkisi yapmak; hiçbir şeyin, ölümün bile durduramayacağı suçluluk duygusundan kurtulmak için saldırganlık.

Bize sorarsanız, o sırada Almanya'da var olan sosyo-ekonomik koşullarda bile, ulusçu ve asker ruhlu bir halkta 1918 yenilgisine bağlı yoksunluk duygusu önemli bir rol oynasa bile, aydınlık ve karanlık bölümleriyle tanımlanan bu politik deha, Hitler'in iktidarı almasına izin vermeyebilirdi. Biz kendi açımızdan tüm bu öğelere kimi bilinçdışı korkuların sömürülmesinin eklendiği düşüncesindeyiz.

Aynı bilinçdışı güçler günümüzde de yürürlükte ve aynı çatışmaları yaratıyorlar. Kendi gözlerimizin önünde yadsımacı ve yıkıcı ideolojik bir hareket atılıma geçmiyor mu, ussallığa karşı savaşım istemiyor mu, 'yakın ölümü' bildirmekten korkmayan insanın temel gücünü onaylamıyor mu? 'İnsanın ölümü', diğer bir deyişle, aslında hayvan-insandan temelde ayrılan insanın özgünlüğünün yadsınması.

Hitler **Kavgam**'da insanın özgünlüğünü üçlü bir yadsımayla bildiriyor, şöyle ki:

- İnsanda 'doğal' denilen değerler, gerçek değerlerdir.

- Bireyselliğin yitirilmesi, bireyin kitle içinde erimesi eğilimi 'insanlığın' en yüksek noktasını oluşturacaktır.

- Son olarak, insan doğa üzerinde etkili olması için son derece güçsüzdür ve sınırsız gücü olan doğa üzerinde aklın erki bir aldatmacadan başka bir şey değildir.

Bu üç onaylamanın, baba imgesinin aleyhine olarak anne imgesini öne geçirmeye uygun düştüğünü iyice belirtelim.

Doğal Değerlerin Üstünlüğü

Birçok örneklerinde gördüğümüz gibi Hitler doğal değerlerin üstünlüğünü sürekli olarak onaylıyor: Yaşam istemi, daha güçlünün, daha zayıf üzerine salt ve sınırsız hakkı. İnsanlar ya da hayvanlar olsun, tüm canlı varlıklar doğanın aynı yasalarına boyun eğerler. İnsan da diğerleri gibi bir hayvandır, ama sadece daha güçlü ve daha kurnazdır. İnsan da hayvan gibi aldırış etmeden kullanılabilir ve kullanılmalıdır:

"Aryanlara sunulmuş aşağı ırktan insanları kullanma olasılıkları olmadan uygarlığa giden ilk adımlar hiçbir zaman atı-

lamazdı. Evcilleştirmesini bildiği kimi elverişli hayvanlar olmadan, bu hayvanları yavaş yavaş aşacak bir tekniğin de günümüzde efendisi olamazdı(...).

Yalnız yenilmişlerin ırkının köleliğe indirgenmesinden sonra hayvanlarınkine benzer bir yazgıya varıldı, yoksa kimilerinin inandığı gibi tersi durum olmadı, çünkü önce yenilenler saban demirinin önüne koşuldular; at ancak ondan sonra geldi. **Bu olayı insanlığın küçülmesi gibi bir işaret saymak için barışçı bir deli olmak gerekir** (altını biz çizdik, G.M.). Havarilerin kendi şarlatanlıkları için yararlandıkları bu uygarlık düzeyine varmak için böyle bir evrimin gerçekleştirilmesi gerektiğini anlamıyorlar."[4]

Bireyleşme, Hayvanlıktır

İkinci yadsıma, bireyselleşme, bireycilik eğilimi üzerinedir –söz konusu isterse her bireyin özel arzuları, kişisel düşünceleri ya da bireysel hak denilen bunların tüzel yansımaları olsun.

En güçlünün en iyi olduğu hayvan statüsüne boyun eğerek kalması gereken bu 'hayvanlar-insanlar' türünün içinde bir ırk yalnız bir tek değerle doğada tanınır; bu değer güçtür. Aryan, bu hayvanlar arasında özellikle güçlü olan insanların en güçlüsüdür.

Bu güç yalnızca onun 'idealizminden' ileri geliyor - Hitler'in ona verdiği anlama göre: Bir birey gibi kavranmamak için özel bir eğilim değil, ama bir bütünün kendi içinde değişebilir ve kendi başına bir değeri olmayan bir parçası gibi; bu bütün bir grup ya da bir ulus olabilir.

---

[4] S. 494.

Hitler için en insanıl insan, arıya ya da karıncaya en yakın olanıdır. Biz burada alıntıları asla zorlamıyoruz:

"Bireyin çıkarını topluluğun yararına ikinci plana iten bu anlayış, uygarlığın öncelikli ilk koşuludur. (...)

Önce şuna inanmak gerekir ki, idealizm ('biz bununla yalnız bireyin kendini topluluk için, kendi benzerleri için kurban etme yeteneğine sahip olmasını anlıyoruz.') duygunun önemsenmeyecek bir dışavurumu değildir, tersine, gerçekte insan uygarlığı adını verdiğimiz öncelikli koşuldur ve 'insan' kavramını tek başına yaratan da odur."[5]

Bu 'idealizm', Hitler'in **kısmen** ileri sürdüğü gibi, belli bir insan özgünlüğünü kurabilecek ve insanı hayvandan ayırt edebilecek doğa-ötesi bir değer değildir.

Kısmen, çünkü insanın özgünlüğünü kuran doğa-ötesi bir değerin söz konusu olduğunu ileri sürmekten uzak kalarak, o bu 'idealizmi' hayvanın doğa yasalarına boyun eğmesinin en yüksek biçimi gibi sayıyor; bu gücü yalnız Aryan ırkı üstlenme yeteneğindedir:

"Ama idealizm, bireyin çıkarlarının ve yaşamının toplumun kilere uymasından başka bir şey olmadığı gibi, tüm dehaların örgütlü oluşumunun doğması için önkoşuldur; **işin özünde idealizm, doğanın istediği amaçlara yanıt verir** (altını biz çizdik). Yalnız o gücün ve enerjinin ayrıcalıklarını insana bile bile tanıtır ve tüm evrene kendi biçimini ve görünümünü veren düzenin en küçük öğelerinin birisini ondan yapar."[6]

Bununla birlikte Hitler, her şeye karşın insanı hayvandan ayırt etmek için bir karşı-gerçeği dile getirmek zorunda kalıyor:

---

[5] S. 297-298.
[6] S. 299.

"Bencillik (...), yalnız kendisi için yaşayan, ne zaman aç kalsa yiyeceğini arayan ve yalnız kendi yaşamını korumak için dövüşen hayvanın durumudur."[7]

Doğru değil, çünkü karıncaların, arıların ya da farelerin toplumsal örgütlenmeleri, hiç kuşkusuz insanlarınkinden daha uyumlu; üyelerin her biri, yalnız ortaklık için 'idealce' yaşıyor. İnsanın özgünlüklerinden birisi gerçekte topluluk içinde tümüyle ve sürekli bir şekilde erimesidir; bir yoksunluk duyumsamadan Ben'ini orada eritmesidir; bu ise tepkisel bir saldırganlığa yol açar. Açıkçası, modern diktatörlüklerde boyun eğmeye karşı bu tepkisel saldırganlık, 'günah keçisi' görevini yerine getiren bir dış nesneye yönelmiş olmalıdır.

Freud, nerdeyse bireyselliğe ve ruhsal-duygusal özerkliğe indirgenemeyecek insandaki bu eğilimi çok dikkate değer bir biçimde ortaya çıkardı. Gerçekten yetişkin bir insan, kendi baba imgelerine karşı bağımlılık bağlarından büyük ölçüde kendini kurtarmıştır ve kendine tanrılar, şefler ve babalar yapacak güncel kişiler üzerine tasarılar yapma gereksinimi duymaz. Geçmişin ya da şimdinin büyük insanlarına, kahramanlarına duyulan hayranlık, bir özveriye ya da bir korkuya dayanmamalıdır. Freud'un düşüncesini sürdürmek için denilebilir ki, bu ruhsal-duygusal öz-yönetim, her biri kendi kendini yöneten değil, ama toplumsal örgütlenmenin içinde her biri ayrı ayrı sorumluluklar yüklenen (politik, ekonomik, sendikal ya da kültürel) toplumsal öz-yönetim biçimlerine varmalıdır.[8] Güçlerin ayrımı, gerekliliğe göre yapılmalıdır.

---

[7] S. 29.

[8] Elbette bir yalıtılma, diğer insanlarla görüşmenin kesilmesi değil. Robinson Crusoe bir ideal olamaz. Ama ideal, ana-baba çocuk ilişkileri yinelenmeden insanlar arası ilişkilerin bir eşitlik üzerine kurulmasıdır. İnsanda iki eğilim var: Diğer insanlarla bir araya gelmek ve birey olarak gelişmek.

Durumu iyice aydınlatmak için buraya iki alıntıyı aktarmak istiyoruz; burada Freud, insanın hayvana göre bireyselleşme eğilimi ile ilgili kimi saptamalar yapıyor:

"Bizim hayvan kardeşlerimiz niçin bizimkine benzer hiçbir uygarlaşma kavgası vermiyorlar? Ne yazık ki biz bu konuda hiçbir şey bilmiyoruz. Aralarından kimilerinin, örneğin arıların, karıncaların, beyaz karıncaların bugün onlarda hayranlık duyduğumuz bu yönetim kurumlarına, bu iş bölümlerine, bu bireysel özgürlüğün sınırlarına varmaları için binlerce yüzyıl savaşım vermiş olmaları olasıdır. Ama hayvanlar cumhuriyetinin hiçbirinde, onların kendi üyelerine sırayla verilen rollerin hiçbirinde bulunmayan, oysa kendimizi mutlu sayacağımız öz duygumuz, bizim güncel durumumuzun karakteristik bir işaretidir."[9]

Ve ayrıca:

"Herhangi bir yolla insanın doğasını karıncanınkiyle değiştirmek bize olası görünmüyor. İnsan her zaman, kitlenin istemine karşın kendi bireysel özgürlük hakkını savunma eğiliminde olacaktır. İnsanlığın içinde çok sayıda savaşım veriliyor ve bunlar bir tek görev çevresinde yoğunlaşıyor: Bireyin istekleriyle, toplumun kültürel gereksinimleri arasında, doğanın herkesin mutluluğunu güvence altına alacağı uygun bir denge bulmak. Ama insanlığın yazgısının bağlı olduğu sorunlardan birisi, bu dengenin uygarlığın kimi biçimleriyle gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini ya da tersine, bu sorunun çözülmeden kalacağını öğrenmektir."[10]

---

[9] **Uygarlığın Hastalığı**, s. 79.

[10] **a.g.y.**, s. 45.

İnsanın Başlıca Güçsüzlüğü

Hitler'in üçüncü yadsıması, insanın ussal erkiyle ilgilidir. Bu kitapta sürekli olarak duyduğumuz ussallık, iç ve dış çevrenin insan üzerindeki ağırlığını giderek azaltan ve yalnız insanda gelişen benzeri olmayan bir olasılıktır. Biz iç çevreyle, çocukluk süresince dış çevrenin –örneğin anne babanın– bilincinde olmadan içe mal ettiklerini anlıyoruz; daha sonra bu Ben üzerine ağır bir şekilde çökebilir, onun işlevlerini engelleyebilir ya da felç edebilir, olağan olgunlaşmasını rahatsız edebilir: İnsanın ussal erkini engelleyen ya da felç eden ağırlık, birçok durumlarda psikanalitik teknik sayesinde hafifletilebilir.

Bununla birlikte, bize öyle geliyor ki, usdışılık insanın önlenemeyen bir yapısal özelliğidir; insanın doğal koruyucularına olan bağımlılığının içine yerleşen özgünlüğüne bağlıdır ve idealize edilen ya da eleştirilen imgesi bir kez içe mal edilip bilinçdışına gönderilince, daha sonraki tüm ussal erkin erimi dışında kalır; böylece bilinçdışı imgelere dönüşen imgeler, yansıtma yoluyla dış dünyada çeşitli anlatım biçimlerine bürünürler (örneğin din gibi).

Delilik, ona adını veren gözlemci aracılığıyla bireyin içinde yaratılmaz; deli bireyde, ussallığın olgunlaşması engellenmiştir.[11]

Ussallık ve bilinçlenme, birbirine bağlıdırlar. Özetle, ussallık insanın doğa üzerindeki erkine denk düşer.

İnsanın doğa üzerindeki bu erkini Hitler sadece yadsıyor: "İnsan doğanın katı mantığına karşı ayaklanırken, insan olarak var olması gereken ilkelerle çatışmaya girişiyor. Böylece

[11] G. Mendel, "Folie, antifolie et non-folie", **La Nef**, no 42.

doğanın dileğine karşı hareket ederken, kendi öz yıkımını hazırlıyor. (...) Gerçekte insan hiçbir alanda doğaya egemen değil; (...) doğaya egemen değil, ama yalnız kimi yasaları ve tek tek doğal gizemleri bilmesi sayesinde, bu bilgilere sahip olmayan canlıların efendisi olmayı başardı (...)."[12]

Kavgam'da insanın kültür ve kafa yeteneklerine karşı çok sayıda saldırı var; bunlar her seferinde doğal şeylerin bir sakatlığını ya da çürümüşlüğünü özümlüyor:

"Irkçı bir devlet şu noktadan hareket etmelidir: **Bilimsel kültürü ilkel, ama bedence sağlıklı, dürüst ve sıkı karakterli, karar almasını seven, istem gücüyle donanmış bir insan, kafa yetenekleri ne olursa olsun, sakat bir insana göre ulusal topluluğun daha yararlı bir üyesidir** (altı aslında çizili.). Kangren olmuş bir beden, kafa aydınlanmasıyla asla daha güzelleşemez (altı aslında çizili); dünyaya kusurlu gelmiş insanlara daha bütünleyici bir eğitim vermek haksızlık bile olur, çünkü bunların enerji ve karakter eksikliği, onları kararsız ve korkak varlıklar yapacaktır."[13]

Doğanın güçlü ve sağlıklı yaptığı insandır. Doğanın sakat ya da zayıf yaptıklarını sağlıklı diğer insanlarla eşit saymak, **haksızlık** olacaktır. Tek adalet, tek değer, doğadır.

"Aryan'ın uygarlaştırıcı ve kurucu yetenekleri, onun entellektüel yeteneklerinde değildir. Eğer öyle olsaydı, yalnızca yıkıcı olarak hareket edebilir, ama asla örgütleyici olamazdı. Çünkü tüm örgütlenmelerde temel koşula göre, birey kendi özel çıkarları kadar kişisel kanılarının da ağır basmasından vazgeçer ve bunları topluluğun yararına kurban eder."

---

[12] S. 206.

[13] S. 407.

Böyle bir ideoloji, bizi insanın özgünlüğünden ne anladığımızı sorgulamaya götürmelidir, özellikle de insanın bizim için ne anlama geldiğini. Bunun birçok nedenleri vardır.

Çünkü her şeyden önce bir ideoloji, kimi aydınların sandığı gibi, bir söz oyunu değildir, er ya da geç uygulamaya yönelir. Hitler yalnızca bir paranoyağın sarsılmaz mantığıyla kendi ideolojisini sonuna değin gerçekliğe uyguladı. Benzer şekilde, ussallığa düşkün bir anlayış için, üzerine dayandığı ideolojik temelleri açıklığa kavuşturmak, elbette yararsız değildir.

Öyle anlaşılıyor ki, Hitlerci ideoloji ile, bu kitapta teknolojik ideal adını verdiğimiz endüstriyel uygarlık mantığı arasında kimi uygunluklar var. Biz bu ideolojiden, modernliğe bilinçdışı tepkisel bir çatışmanın dile getirilmesi gibi değil, ama sadece endüstriyel uygarlığın tümüyle **etkinlik** (**verimlilik**) kavramı üzerine dayandığından söz etmek istiyoruz; kısaca bu kavram, **Kavgam** yazarının överek göklere çıkardığı şu ünlü 'daha güçlünün yasasına' çok yakın. Böyle bir verimlilik bağlamı içinde, insana değerini veren bir karşı ideoloji olmayınca, devleti bir makinayla özdeşleştirmek ve köle-vatandaşları da kendi aralarında değişebilir basit parçalara indirgemek kaçınılmaz görünüyor. Bizim uygarlığımızın imge-motoru Makinadır ve birey, tüketim toplumunun meyvelerini tadamama baskısı altında kendi Ben'ini çarkın ya da parçanın boyutlarına göre bükmeli, hatta parçalamalıdır, istenen basit öğe olmalıdır. Bunun için bizim toplumda 'verimsizlerin', yaşlıların ve sakatların yazgılarını görmek yetişir örneğin.

Gerçekte biz sürekli olarak insanın özgün ya da özgün olmayan sorunlarına dönüyoruz.

Aslında, ya da böyle bir özgünlük yok –böyle diyor Hitler– ve bir insana bir hayvan gibi davranmama gerçeği, o zaman bedensel bir biyo-psişik gerçeklik değil, kültürün zorunlu

olarak geçici biçimlerine bağlı ve tümüyle keyfi bir önceliğin işlevidir. Bu durumda 'insanın savunması', sadece bir artçı savaştır ve gereksinim bağıyla gerçekliğe bağlanmayan her şey gibi o da başarısızlığa mahkûmdur. İnsanın insana verdiği değer, yalnızca bir istemin edimine ya da sofuca bir arzuya bağlı olabilir; ya da durum böyle olsaydı, o zaman kuşkusuz insanlık zorunlu olarak toplama kampı biçimlerine, aşırı merkezileşmeye, engizisyonculuğa, polis rejimine doğru yol alırdı ve bireye göre kesinlikle yadsımacı olurdu (diğer bir deyişle, bireyin dışında bir amaçla ona bir araç gibi bakılırdı). Böylece insan toplumları birçok alt üst olmadan sonra, arıların, karıncaların ya da beyaz karıncalarınki gibi kimi hayvan topluluklarının uyumlu rahatlığına kavuşabilirdi.

Neyse, Freud'un düşüncesinde böyle bir durum onaylanmış görünmüyor:

"İnsanın doğasını herhangi bir yolla karıncanınkiyle değiştirmek bize olası görünmüyor. İnsan her zaman kendi bireysel özgürlük hakkını, kitlenin istemine karşın savunma eğiliminde olacaktır."[14]

Ya da tersine, insanlığın özgünlüğü tüm dinsel, ruhsal ya da yeni-idealist dışında var olacak ve o zaman insanlığın ussal temeller üzerine dayanması amacıyla, karakterlerini açıklığa kavuşturmak önemli olacaktır.

Yadsımacı bir ideolojinin günümüzdeki kimi yandaşlarına göre müminlerin birçok bakımdan kendi inançlarını yitirdiklerini bize düşündürüyor. Onlara göre insanın değeri, insanı kendi imgesine göre biçimlendiren bir tanrıya bağlı görünüyor; eğer tanrı hiç yoksa, o zaman insan da artık hiçbir şey değil. Böylece çağdaş sanatta ve düşüncede çok yaygın olan ve aynı zamanda bulunmayan ve yıkılmış bir tür 'insan-

[14] **Uygarlığın Hastalığı**, s. 45.

hava akımı' kavramına varıldı. İnanç öncülerinden çok, böyle bir tutum bize genital öncesi ışıkta yaşamış baba imgesine karşı bir ayaklanmaya bağlı görünüyor. Şiddetli bir bilinçdışı saldırganlığa böylece boyun eğen baba fallusu, içe yansıtılmayan 'kötü bir nesne' oluyor. Ama oğul babanın kimliğini almadığı zaman, artık hiçbir şey değil, çünkü bu kitabın başında da söylediğimiz gibi, onun ruhsal-duygusal olgunlaşması ve gelişimi, sonuçta özerkliği, bu saldırganca rekabet içinde babadan aşırılmış gibi yaşanınca, **Odipus kompleksi** adı verdiğimiz hayranlığı ve aşkı da ona duymuştur. Sözün kısası, 'insan-hava akımı' imgesi, aynı zamanda olmayan ve yıkılmış bir insanın yadsımacı imgesi, saldırganlığı tüm benzeşme olanaklarını tıkayan bir oğulun bilinçdışında görüldüğü gibi, tam olarak saldırıya uğrayan babanın imgesine havale ediliyor. Dilimizde bulunan 'böyle baba, böyle oğul' sözü, hiçbir zaman bu denli yerini bulmamıştır.

Öyle görünüyor ki, psikanaliz insanın özgünlüğü sorununu, salt bilimsel bir plana yerleştirmede çok yardımcı olabilir.

Gerçekte, bu ikilemden kaçmaya yalnız o izin verebilir: Ya insan tanrının imgesine göre yaratılmış bir ruha sahiptir, ya da 'mekanikçi' materyalizmin yandaşlarına göre insan daha çok evrimleşmiş bir hayvandan başka bir şey değildir. Birinci durumda, ödenecek bedel iki kattır: İlk önce Ben'in belli bir bölgesinin olgunlaşmasının engellenmesi ve bunun kaçınılmaz nevrozlu sonuçları; daha sonra tüm 'insanlığını' bir yanılsamaya bağlamaktan ileri gelen önemli tehlike: Her şeyi tanrıya bağlayan ve inancını yitiren bir gizemciden daha kötü bir yadsımacı yoktur. İkinci durumda, ne adına bir insanlık? –ve bu terim ne denli eleştiriye uğrarsa uğrasın, neleri içerdiği iyi görülüyor: Ötekine saygı, kendine saygıdır.

Temelde Freud'a ait olan materyalist bir psikanalitik kavram içinde insan bir hayvan gibi ortaya çıkıyor, ama kuşku

yok **ayrı** bir hayvan. Bize göre bu ayrım, insanın özgünlüğünü bilimsel temeller üzerinde kurmaya yardım edebilir.

Bu ayrımın öğelerini, kitabın birinci bölümünde uzun uzadıya anlatmıştık. Hitler'in **Kavgam**'da üstü kapalı bir şekilde ortaya koyduğu üç ilkeye göre bunların yerini kısaca yeniden belirleyelim.

İnsanın bedensel özgünlüğüne ve ondan ileri gelen birincil narsik yaralanmaya verdiğimiz tüm önemi belirtmiştik.

Ama psikanalitik veriler göz önüne alınmadan bu saptama bizi hiçbir yere götürmezdi.

Gerçekte, bu özgünlüğe bağlı birincil özgün narsik yaralanmadan ya da iç sıkıntıya yol açan aşırı cinsel enerji gerilimlerinden söz etmek, psikanalizden başka bir şey değildir.

Özgün bedensel bir duruma, özgün süreçler yanıt verir, ama bu hayvanlarda olduğu gibi artık yalnızca 'belleksel' değil, 'pisişik' olabilir.

Kitabın birinci bölümünde, erken gelişmiş düşlemenin işlevinden uzun uzadıya söz ettik. 'Sürekli varoluş duygusunun' ve 'duygu birliğinin, yaşamın ilk aylarında ancak yanılsamanın gölgesinde yaşamasının ve gelişiminin, elbette ağır sonuçları olacaktır.

Bununla birlikte, Ben'in korunmasına, aşırı gerilimlerin ve sıkıntının düzenlenmesine izin veren temel etken, bize göre bir yandan, 'şeylerin temsilini' ve öte yandan cinsel enerji yüklerini ve sıkıntıyı gerçekleştiren bağdır.

Bu bağdan, bu bağlardan itibaren tüm psişik aygıt, biyolojinin ve psikolojinin çatışkılı modeline göre biçmlenebileceklerdir.

Burada temel öğe, bilinçdışını oluşturan röfulman olacaktır. Sıkıntıya karşı böylece daha iyi korunmuş olan Ben, düşle-

me yoluyla yaptığı savunmayı kısmen terkedebilir: "Böylece yeni bir zihinsel etkinlik ilkesi vardır: Artık hoşa gidenin değil,ama gerçek olanın temsil edilmesi, isterse bu gerçeklik hoşa gitmesin."[15]

Çocuğu, ilk nesnesi olan anneyle birleştiren ilişkilerin bütünü ilk önce bilinçdışına gönderilecektir, anne imgeleri böylece kurulur.

Bizim için bir araya gelmiş belirsiz ürünler değil de, kesin ve ayrımlaşmış biçimler olan imge karakterlerinden uzunca söz ettik –her insanda aynı zamanda ortaklaşa karakterlere ve bireysel özelliklere sahip iç ve bilinçdışı figürler; kültürlerin ve toplumların üstünde olan, ortaklaşa bir ruh oluştuğu andan itibaren ortak bir temel kuran görünmez, ama gerçek **figürler**.

Saldırganlık dediğimiz özel bir öğe üzerinde, en azından niceliksel planda belki de yeterince durmadık.

Yaşamın ilk aylarının sıkıntısı, aşırı gerilime bağlı bulunur ve birincil narsik yaralanmadan sorumludur. Nesnel dünyanın ortaya çıkışıyla sıkıntının yerini alan saldırganlığı, Ben'in tüm yoksun narsizmi tahrik eder. Bu yoksunluk nesneye karşı Ben'in düşsel bir saldırısına yol açar. Narsizmin olgunlaşması ne denli az gerçekleşirse, öznenin (çocuğun, bireyin) de o oranda daha çok saldırgan olacağı o andan itibaren anlaşılabilir.

Belki de bireysel ve toplumsal insan olmanın en önemli öğesi, bu saldırganlığın yazgısı kadar, baba imgelerine karşı suçluluk duygusuna da bağlıdır. Uygarlığın olayları konusunda bu saldırganlık payının oynadığı önemli bir rol, bireyin –mazoşizmle– kendine karşı dönmesidir. Eğer insanın tüm saldırganlığı dışa doğru yönelmiş olsaydı, kuşkusuz insanlık yaşaya kalamazdı.

---

15 Freud, "**Zihinsel işlevin iki ilkesiyle ilgili formüllendirmeler**", s. 3.

Bu mazoşizm aynı zamanda –az esnek ve az eğitilebilir– saldırganlığa kendi enerjisini harcama olanağı verir ve bireyin suçluluk duygusunu belli bir ölçüde yatıştırır. Eğer buna mazoşizmin iyice erotikleştirdiği eklenirse, temel bir insanlık sabitinin var olacağı ve psikolojik sağaltım sırasında bunun "ussal" boyutlara indirgenmesinin zor olduğu anlaşılır.

Biyolojik bir olgudan hareket edildiğinde, duyumsal-devinimsel kopukluğa karşı Ben'in çevresinde bir tür yükselen her şey onu korur: Kırılgan ve biyo-fizyolojik planda yetersiz bir insanlığın yaşaya kalması için tek şans, bu Ben'in korunmasıdır.

Bilinç ve bilinçdışı kazanımın sosyo-kültürel aktarımına göre açıkladığımız tez, biyologların yerinde eleştirilerinden sakınmaya izin veriyor; çünkü buna göre gerçekliğe uyumcu tepkiler, soy yoluyla aktarılmaz; genetik dönüşümler dış gerçeklikle hiçbir ilişki olmadan yerine getirilir ve doğal ayıklama, daha az yaşayabilir bireyleri ikincil olarak ortadan kaldırır. İnsanda sosyo-kültürel aktarım yoluyla gerçekliğe uyum tepkileri, tüm genetik değişimlerin dışında aktarılabilir.

İnsanın doğa üzerindeki ussal erki –aslında iç ve dış çevrenin ağırlığını azaltmaya yönelik etkinliği–, her şeyden önce sosyo-kültürel aktarım süreçleriyle iyice ilişkili görünüyor. Belleğe mal edilen etkin edimler, deneyimlerin ayıklanması vd., yüzyıllar boyunca bilimsel bir ussallığın özerk gelişimini örneğin içinde yaşadığımız endüstriyel uygarlığı nasıl ürettiğini anlamak için yeterli görünüyor.

Ayrıca öyle görünüyor ki, insanda baba imgesi içe mal edilirken, –**psişe**'nin tam işlevinin yetkinleşmesi– bu evrede anne imgeleri için önemli olan bireye kendi iç ve dış nesneleriyle uzak durmaya ve daha büyük bir özerklik kazanmaya izin verdiği zaman, gerçekliğe karşı bu uyum tepkileri aslında gelişemezdi.

Bununla birlikte, insanda –doğa üzerindeki bu ussal gücü kadar özgün– ve uzun çocukluk döneminden, o sıralarda baba imgesiyle ilgili yaşanmış düşlemelerden ileri gelen ve önlenemeyen bir usdışılık vardır.

Çocuğun önce anneyle –en ilkel düşlemeler–, sonra babayla yaşamış olduğu deneyimlerin tarih sırası, bu olgudan sorumludur. Bu deneyimlerin yinelenmesi, korunması ve aktarılması, örneğin zayıflığı nedeniyle kadının erkekle aynı zekâ başarılarına ulaşamayacağı ve özel bir suçluluk duygusunun onun için bir engel kaynağı olacağı kanısından hareketle, anneye ve babaya yönelerek bu düşlemlere benzeri olmayan gizemlendirici bir güç verebilir.

Bilinçdışı için 'doğal' denilen değerler –hayvanlarda var olanlarla aynı– vardır: Yaşam istemi, gücün keyfi kullanımı. Bu 'doğal' değerler, çift anne imgesine yanılsamalı olarak bağlıdırlar.

Örneğin aklını kullanma gibi insana özgü değerler, çift baba imgesine bağlı doğa-ötesi değerler gibi bilinçdışının içinde tutulurlar.

Bu düşlemenin bir öğesi, –örneğin hayvan için kendisini besleyen annesiyle bir ilişkisinin var olduğu, oysa babayla nerdeyse hiç böyle bir şeyin olmadığı bahanesi altında– annenin imgesini hayvanlaştırmaya ve baba imgesini (kültür) aşırı değerlendirmeye bizi götürebilir.

Bununla birlikte, anneyle ilgili erken düşlemeler –idealleştirme ve saldırganlık– ve bu düşlemelere ilişkin süreçler –röfulman– yalnız insanda vardır.

İnsan türünde iki cinsten birinin daha çok doğaya, ötekinin ise daha çok kültüre ait olduğunu düşünmek yanıltıcıdır. Bununla birlikte, bilinçdışına derinden kök salmış bulunan

bu yanılsama, çok sayıda sosyo-kültürel olayların başlangıcında bulunur.

Süt bebeğinin ve çocuğun anneyle ilk ilişkilerinden doğan yanılsama, duyumsal ve konuşma öncesi planda gelişir ve baba kendi gerçek yerini, yalnız dilin öğrenilmesi sırasında alır. Buna göre demek ki annenin imgesi bilincinde olmadan duyumsallığa ve tensel yaşama, babanın imgesi ise, zekâ ve dilin gelişimine bağlı kalır. Ayrıca sosyo-kültürel kurumlar, her iki cinse de bu imgeyi kabul ettirmeye yönelerek temel bir rol oynarlar.

Buna göre ussal bir kafa için insanın özgünlüğünü artık keyfi olarak fizik-ötesi değerler üzerine değil de, sağlam biyolojik bir temel üzerine kurmak olası görünüyor.

"Doğa-ötesi" denilen –hukuk, akıl, özgürlük vd.– insana özgü değerlerin varlığı, böylece keyfilikten kaçarak ve ruhsal-duygusal olduğu kadar, ruhsal-toplumsal süreçlerin ve düzeneklerin sürekli ve gerekli bir zinciriyle özgün biyolojik bir olguya bağlanabilirler. O zaman insanın özgünlüğü, birbirinden **çözülmez** bir şekilde biyo-psiko-sosyolojik bir bütüne ait olur. Örneğin bireyi ve toplumu yöneten ilişkilerde insanın gereksinim ve arzularının bu özgün bütünlüğünü göz önüne almamak, diğerleri arasında savaşlardan, kıyımlardan, diktatörlerden oluşan bu gerçek **toplumsal hastalıklar**dan sorumlu olabilir. Yoksun kaldığını gören insanın tüm temel arzuları, saldırganlığın kaynağını oluşturur ve yöneticinin gerçek "günah keçisi" diye belirlediği kurbanlara zorunlu olarak çevrilir. Bu yöneticinin gücü, insanların çocuklukta baba imgelerine karşı bilinçdışı korkularını ve suçluluk duygusunun ürününü ele geçirmesinden ve kullanmasından ileri gelir.

Gerçi psikanalitik klinik deneyimler, dıştaki bir kişiye (dindar ya da laik) başvurmanın, düşsel yanılsamayı ve suçluluk

duygusunu beslemekten ve ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramadığını gösteriyor.

Bu ise çocuğun babanın kimliğini almasının kaçınılmaz olmadığı anlamına asla gelmez. Bu kimlik nerdeyse yaşamsaldır ve bu olmadan, ruhsal-duygusal olgunlaşma gerçekleşmez. Önceki paragrafta, baba tipi bir dış nesneye karşı çocukluktaki bağımlılığın ve boyun eğmenin uzaması ile ilgili olarak amaçlamış olduğumuz şey, babanın düşlemeli ölümüne bağlı suçluluk duygusuna göre ve saldırıya uğramış bir doğa-anne'nin bilinçdışı korkusuna karşı ilkel ve pahalı bir savunma girişimi olabilir.

Ussallıkla, usdışılığın insanda önlenemeyecek bir biçimde nasıl bir araya geldiği burada görülüyor. İnsan için gerekli bir usdışılıkla birlikte-varolmayı kabul etmenin önündeki ussallık, **Kavgam**'da dile getirilenlerden azıcık ayrı görünen bir çözümü öneriyor –babayı ortadan kaldırmak için doğa-anne ile işbirliği. Bilinçdışı ve gerçek olmayan bir özümlemeye dayalı yapı, bir yandan anne ile doğa, öte yandan baba ile ussallık arasındadır. İnsanın yalnızca yaşaya kalmak amacıyla dış gerçeklere karşı bugün verdiği yüzyıllık savaşım, ikinci planda kalıyor, en büyük tehlike artık dıştan değil, içten geliyor; modern insan kendi bilinçdışının düşsel ürünleriyle güçlükle, belirsizce ve kimi kez umutsuzca savaşıyor; bilimsel ve teknik alt üst oluşlara karşı tepki olan ürünler kendini sosyo-politik alt üst oluşlara indirgiyor.

Hitler'in **Kavgam**'da onayladıklarının üçü de bize babaya karşı yöneltilmiş aynı düşsel saldırganlıkla desteklenmiş görünüyor.

Tek gerçek olabilecek bu 'doğanın yasası', 'doğa-ötesi' diye adlandırılabilecek başka bir yasanın yadsınmasıdır; bunun

adil, güçlü, iyicil ve özgür bir babanın idealleştirilmiş imgesinden türetilmiş tüm öğelerini daha önce uzun uzadıya açıklamıştık.

Bireyselleşme hayvanlıkla eşdeğerlidir tezi için de aynı şey söz konusudur. Herhangi bir felsefeden ya da dinden türetilmekten uzak olan bireysel özgürlük kavramı, doğrudan doğruya, idealleştirilmiş baba imgesiyle ilişkiden doğar. Bir oğulun bilinçdışında düşleyebileceği şekliyle en iyi baba tanımı, **anneden korkmayan, anne imgelerinin birincil düşlemsel tüm-güçlerinden kaçan ve özgür olan baba**dır. Özgürlük kavramı, herhangi bir yaşanmış gerçeklikten değil, çocuğun "anneye" göre özgür olma arzusundan gelir. Ruhsal-devinsel gelişime bağlı gücül arzu ve kendini ötekinin beklentisine değil de, gereksinim duyduğuna verme arzusu, ama bu arzu ancak kimi uygarlık biçimlerinde ortaya çıkabilir ve bilinç kazanabilir. Özgür olmayı arzulamak için adil ve güçlü bir babayı beklemek gerekseydi, özgürlük konusu böylesine evrenselce yayılamazdı.

Son olarak Hitler'in, tüm-güçlü doğaya göre insanın temelde güçsüzlüğüne ilişkin onayı, ussallık baba imgesindeki bilinçdışı için somutlaştığı ölçüde, baba erkinin aynı yadsınması sürecine de denk düşüyor.

Son çözümlemede baba, kötücül anne imgesinin yol açmış gibi bilinçdışında yaşanan en ilkel sıkıntılardan kaçmaya izin veren psişik ya da sosyal protezlerden birisidir.

Hitler için babanın kimliğini almak olanaksızdı, çünkü ona yöneltilen eşcinsel arzu, dayanılmaz şekilde artıyordu ve bu babayı bir kıyıcı gibi duyumsatıyordu. Babaya olan eşcinsel arzudan dolayı eziyet çekince, bu babanın kendisine eziyet ettiği yanılsamasına karşı korumak için, araya paranoyak savunma düzenekleri giriyor.

Bununla birlikte, Rousseau'nun[16] eşcinsel arzulardan kaçmak için 'iyi' anne –idealleştirilmiş bir doğa-anne– imgesiyle işbirliği yapmaya kalkıştığı yerde, Hitler, babaya karşı acımasız bir doğa-anne ile –kötü anne imgesiyle işbirliği yapmaya çalışıyor!

Hitler'in **Kavgam**'da andığı doğaüstü kimlik, Yahudi ya da Hıristiyan Tanrı-Babasını değil, Freud'un **Musa ve Tektanrıcılık**'ta sözünü ettiği –'geceleri dolaşan, gün ışığından korkan volkanların tanrısını, kanlı şeytanı'– anımsatan Baal ya da Yehova tanrısını düşündürüyor. Bizim için bu aynı zamanda 'kötü' anne imgesi ile, iğdiş edici baba imgesini paylaşan geriye dönük bir doğa-üstü biçimdir. 'Geceleri dolaşan bu kanlı şeytan', 'Nacht und Nebel' –Gece ve Sis–'in kendisidir ve kitle kıyımlarına yönelik Hitlerci en acımasız yazılardan birisinin başlığıdır.

---

[16] Rousseau, 'iyi' anne imgesiyle, Hitler, 'kötü' anne imgesiyle özdeşleşiyor. Rousseau kendi Ben'i ile bu imge arasına edebiyat süreci biçimi altında bir baba yerleştiriyor; Hitler ise, araya bizim 'eşcinsel aktarım' adını verdiğimiz süreci koyuyor. Her ikisinde de kimliği alınamayan ve imgesi tümüyle bilinçdışına gönderilen baba, ona yöneltilen eşcinsel arzunun peşinden bir kıyıcı (Rousseau için 'düşmanlar' ve Hitler için 'Yahudi') biçimi altında geri dönüyor. Bu arzu bilinçdışı Ben için narsik bir yara gibi duyumsanıyor ve bu nedenle Rousseau'da saldırganlık kendine yöneliyor (ahlaksal mazoşizm) ve Hitler'de dışa yöneliyor, yani baba imgesinin yansıtıldığı varlıklara doğru.

VIII. ŞEYSİZ SÖZCÜKLER

"(...) belki (...) (şizofrenler) şeyler yerine, sözcüklerle yetinmeye zorlanmış görünüyorlar."

"Biz soyutça düşünürken, sözcükleri nesnelerin bilinçdışı temsilcileriyle birleştiren ilişkiyi azımsama tehlikesine düşüyoruz; o zaman bizim felsefi düşünüşümüzün kendi anlatımı ve içeriği içinde şizofrenlerin zihinsel çalışmalarıyla arzu edilmeyen bir benzerlik kurması yadsınamaz. Öte yandan, bunların düşünüş biçimleri, somut şeyleri soyut şeyler yerine koydukları söylenerek karakterize edilebilir."

Freud, **Metapsikoloji,** s. 160-161.

Bu bölümde biz Michel Foucault'nun **Sözcükler ve Şeyler** adlı kitabını incelemek istiyoruz.

Buraya değin diğer kitaplarla yaptığımız gibi, şimdi de her şeyden önce, yazarın onaylamalarından doğrudan doğruya çıkarılabilecek sonuçların neler olacağını açıklığa kavuşturmak istiyoruz.

İkinci olarak, Freud'un üç büyük yazısından hareket ederek, bu yazar için 'olağan' insanlarda olduğu kadar, nevrotik ve psikotiklerde de sözcüklerin ve şeylerin zihinsel temsillemesinin genel bir kuramı olduğunu göstereceğiz.

Son olarak, Michel Foucault'nun savunduğu temsilleme ve dile ilişkin felsefi tutuma bu Freudcu şema içinde yer vereceğiz. Yazarın tutumu ussal ve endüstriyel uygarlığın atılımıyla gelişen bilinçdışı korkulara karşı tepki olmakla birlikte, **Sözcükler ve Şeyler** yazarının bu tutumunun nasıl aşırı bir biçimi temsil ettiğini, dış gerçekliğe karşı kurtuluş için nasıl bir psikotik girişimi oluşturduğunu göstermeye çalışacağız.

Sözcükler ve Şeyler'de birbirine kaçınılmaz olarak bağlı bulunan başlıca iki tema, insanla dış gerçeklik arasındaki karşılıklı etkinin eksikliği ve kimi dönemlerde insanın aracılığıyla bilgi alanını kökten dönüştüren ve kaynağı bilinmeyen değişimin ortaya çıkışı. Adlarının da gösterdiği gibi bu değişimler, daha önceki bir sürecin sonunu bildirmezler. Özetle, insan varlığı, iç ve dış gerçekliğin Ben üzerindeki baskısını etkin bir şekilde hafifletmeyi araştırırken, ussallığın uzun süren gelişimiyle hiçbir zaman tanımlanamaz. Gelenekten ve dış gerçeklikten bağımsız olarak ve birbirinden az çok uzak aralıklarla öncelikle kültürleri ortaya koyan değişimler araya girebilir. "Bu öncelik, belli bir dönemde, deneyimle olası bir bilgi alanını bölüp ayırıyor, orada görünen nesnelerin varlık biçimini tanımlıyor, kuramsal güçlerin güncel bakışını donatıyor ve şeyler üzerinde gerçek olarak bilinen bir konuşmayı destekleyebilecek koşulları tanımlıyor."[1]

Bu algılamada, bir konuşmanın gerçekliği artık kendi ilişkilerinde değil, ama yalnızca kavram önceliğine boyun eğmede. Burada elbette hedef alınan ve mahkûm edilen tüm deneysel yöntemler ve kliniktir.

Başka türlü söyleyecek olursak, bu salt yeni-idealizm içindeki dil, bu önceliğin dile getirilmesi, insandan edebiyat diliyle söz ederken, saflıkla konuştuğuna inanıyor:

---

[1] S. 171.

"Egemen olmadıkları sözcüklerle düşüncelerini dile getirirken, tarihsel boyutları kendilerinden kaçan sözel biçimlerin içine bunları yerleştirirken, sözlerinin kendilerine boyun eğdiğine inanan insanlar, onun gereksinimlerine uyduklarını bilmiyorlar."[2]

Ya da ayrıca:

"ve (modern yorumlamanın) ortaya çıkardığı şey (..), bizim en küçük sözlerimizden önce, dilin bize egemen oluşu ve aktarılmasıdır."[3]

Önselliğin yaratıcısı ve nedenleri bizim için bilinmez kalan bu değişimler, bizi tümüyle koşullandıran bu yeni yapılar, oyun kartlarını eline alan, karıştıran ve yeniden dağıtan bir tanrının eylemini iyice çağrıştırıyor.

Michel Foucault, üç eldeki kağıtları böylece inceliyor:

- Renaissance'ın kapandığı ve klasik çağın başladığı (1650'ye doğru),

- Klasik çağın kapandığı ve modern dönemin başladığı (on dokuzuncu yüzyılın başı),

- Bu anda başlamış olan ve insanın ölümüyle son bulması gereken çağ.

"Bilginin garip bir figüründen" başka bir şey olmayan bu insan, on dokuzuncu yüzyılın başında dünyaya gelmiştir...

Buna göre gerçekte üç değişim ve dört dönem inceleniyor:

- Renaissance,

---

[2] S. 310. Bununla birlikte, yazarının hayran olunası bir şekilde denettiği kitap **Sözcükler ve Şeyler**, savunduğu tezlerden yana kanıtları ve açıklamaları bir araya getirirken, yazarın bir ruh çağırıcısının masasına edilgince dirseklerini dayadığı bir dilden çevrilen bir konuşmadan çok ayrı bir şeye benziyor.

[3] S. 311.

- Klasik çağ,

- Ve son olarak "başlamakta olan ve ufkun altından hafif bir aydınlık çizgisinin göründüğü yeni bir şeyler."

Dili ya da daha doğrusu dünyanın şeylerini oluşturan **temsilleme** sistemlerinin kuram konusunda daha bir açıklıkla incelenecek dört dönemi var.

"On altıncı yüzyılın sonuna değin, benzerlik Batı kültürünün bilgisinde yapıcı bir rol oynadı...[4] Dünya kendi üzerinde dolanıyordu: Yer göğü yineliyor, yüzler yıldızlarda yansıyor ve ot, insana hizmet eden gizemleri kendi saplarında saklıyor."[5]

Renaissance

Şeylerle evren arasındaki benzerlikleri tanımak için bakış keskinleşiyordu. Evrenin merkezinde insanın kendisi bulunuyor.

"Hayvanlar ve bitkiler gibi, toprak, metaller, sarkıtlar ya da fırtına gibi gökle orantılı. Dünyanın yüzleri arasında dikilmiş, gökkubbeyle ilişkili (göğün yüzü nasıl etere aitse, onun yüzü de bedeninindir; yıldızların kendi yollarında dolaştığı gibi, onun nabzı kendi damarlarında atar; onun yüzünde oluşan yedi açıklık, göğün yedi gezegenidir); ama o tüm bu ilişkileri devirdi; bunlar hayvan-insanın benzeşmesi içinde, yerleştiği toprakla benzer olarak yeniden bulunur: Eti topraktır, kemikleri kayadır, damarları büyük ırmaklardır; si-

---

[4] S. 396.

[5] S. 33.

dik torbası denizdir; başlıca yedi organı, maden kuyularının dibinde saklanan yedi metaldir."[6]

Bu kavramda, çok ilkel bir model üzerine işlenmiş narsik ve insan biçimsel bir yansımanın söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. İnsan evriminin ilk basamağı olan narsizmde, çocuğun içle dış arasındaki ayrımı henüz yapmadığı biliniyor. Anne kucağı, kendi bedeninin bir parçası gibi yaşanır. Narsik yayılmanın bu evresinde, kendisi ile bilinen evrenin sınırları birbirine karışır.

Öyle anlaşılıyor ki, gerçekte Michel Foucault'nun amaçladığı evre, sonraki dönemin başı, ama yeni bitmekte olan dönemle iyice birbirine karışmış. Bu, Tüm-Ben'in narsik cinsel enerjisinin bir bölümü nesne –anne– üzerine yatırıldığı zaman, özne ve nesne ayrımının gerçekleştiği gelişim evresidir. Bu dönemde doğan Ben için, anne imgeleri ile Ben arasında salt bir ayrım olmadığı gibi, Ben ile bu anne imgelerinin yansıtıldığı dış dünya arasında da ayrım yoktur. Büyülü bir bağ, nerdeyse kaynaşmalı bir ilişki, bireyi dış ve iç nesnelerin dünyasına bağlıyor; bu kitabın birinci bölümünde analiz ettiğimiz gibi, kökende bir zevkin en aşırı bir sıkıntıya yakın olduğu bağ ve ilişkiler.

Aslında bu kavramda söz konusu olan, bu evrenin yinelenmesidir, çünkü küçük evren (insan) ile büyük evren (evren) arasındaki benzerlik gerçekte, ancak büyülü bir modele göre örneksemeler, insanın evren üzerindeki gücü ve ediminin kaynağı olduğu zaman bir anlam kazanır. Düşüncenin ya da temsillemelerin sınırsız gücüne olan büyüsel inanç, aslında bu ilk evrenin kalıtı; bu evre boyunca, bu arzunun sanrılı doyumuna varmak için, kendi içindeki arzu nesnesinin temsillemesini arzulamak ve biçimlendirmek yetişir. Birincil

---

[6] S. 37.

narsizm, büyüsel düşünce ve arzunun sanrılı bir şekilde gerçekleştirilmesi birbirine yakından bağlıdır.

Bu kavramda, iç ile dış arasındaki kesintinin iyice kabul edilmesi var, ama henüz kabul edilmişken yadsınıyor, çünkü yanılsamalı olarak var sanılan dışarısı, kendi başına incelenen kendi gerçekliği içinde ve bağımsız olarak değil, içeriyle olan benzerliği ile ancak egemen olunabilir:

"Boğanotu (zehirli bir ot, Ç.N.) ile gözler arasında bir duygudaşlık vardır. Eğer bitki üzerinde bir imza, bir işaret ve göz hastalıkları için iyi olduğunu diyen bir sözcük olmasaydı, bu beklenmedik yakınlık gölgede kalırdı. Bu işaret tohumlarının içinde çok iyi okunuyor: Bunlar, göz kapakları aşağı yukarı gözler için neyse, benzer şekilde beyaz ince zarlar içinde yerleşmiş koyu renkli küçük taneciklerdir. Cevizle kafanın yakınlığı için de aynı şey geçerlidir; 'ön-kafa zarının yaralarını' iyileştiren şey, meyvenin kemikleri –kabuğu– üzerinde bulunan kalın, yeşil kabuktur, ama kafanın içindeki ağrıları önleyen, 'tümüyle beyni gösteren' ceviz içinin kendisidir. Yakınlık işareti ve onu görünür yapan şey, sadece örneksemedir."[7]

Burada Foucault'nun aksine bizim için önemli görünen şey, kendinden bağımsız olarak dünyanın, yani ötekinin, nesnenin tanınmasıyla ister istemez benimsenen ve üzerinde bir etkimiz olmayan narsik acı çekmeyle, üzerinde etkili olmak ve dönüştürmek için bu dış dünyayı tanıma gereği arasında bir uzlaşmanın gerçekleşmiş olmasıdır, çünkü büyücülük düşüncesi artık başarısızlığa uğramıştır ve arzunun sanrılı gerçekleştirilmesi, gereksinimi karşılamıyor. İlk çocukluktan ve doğal koruyucuların gölgesinden çıktığımız an, bizim dışımızda bir dünyanın var olduğunu kabul etmek öncelik kazanıyor. Psikoz açıkça –ve önemli bir şekilde– Ben ile dış dün-

[7] S. 42.

ya arasındaki ilişkinin bozulmasıdır; Ben ile Altben arasındaki çatışmanın sonucu olan nevrozla bu bakımdan ayrılır.[8]

O zaman insanın çalışması, Michel Foucault'nun imza diye adlandırdığı şeyi araştırmaya dayanır. Az önce ceviz ile kafa arasında benzetmeyi veren alıntıdaki imza, onların ilişkisinden kuşkulanmaya izin veriyor.

İçle dış arasına, insanla evren arasına tam bir sınır koymadan, bu kültürel öncelik insanı doğayı gözlemeye cesaretlendirdiği ve "imzanın" araştırılmasında bakışı ve algılamayı keskinleştirdiği ölçüde verimli olabilir.[9] Ne diyor Foucault: "...kabul ettiğimiz bu yüce ussallık üzerine dikkat çevrilmiştir bile."[10]

Burada dil yalnız araçsal bir değere değil, ayrıca büyüsel bir değere de sahiptir denilebilir. Tanrı başlangıçta insanlara şu benzer dönemlere ait bir dil vermişti. Kafayı gösteren sözcükle, kafanın kendisi arasında ve cevizle kafa arasında aynı benzer ilişki var. Sonra Babil'de, bu dil, dillerin karışıklığı ve özgün büyük dilin dağınık parçaları içinde yitindi. Sözcüklerle şeyler arasındaki benzerlik öylesine uzaklaşıyor ve saydamlığı öylesine soluyor ki, artık tanınmaz oluyor. Ama yine de benzerlik var, çok zayıf da olsa bir parıltı veriyor ve değeri bu erdeminden türüyor.

---

[8] Freud, **Neurosis and Psychosis**, s. 250-251.

[9] Bunu biz söylüyoruz, yoksa **Sözcükler ve Şeyler**'in yazarı değil, çünkü Foucault'nun kitabında dünyaya eylemci bakış pratikte yok. İnsan, kültürel öncelikten türeyen temsillemeleri geliştiriyor; bunlar gerçekliği görecek tarzdadır ve bunların hepsi de gerçektir, çünkü temelle uyum içindedirler, ama aynı zamanda hepsi de yanlıştır, çünkü dış gerçeklikle gerekli ilişkileri yoktur. Bu temsilleme biçimlerinden birisine ayrıcalık tanımak –örneğin gerçeklik üzerine edimi ve insan için yararı ile–, Foucault'nun usdışı görünümünü bozabilir.

[10] S. 47.

Tanrının insana özel armağanının gizemli, anlaşılması güç kırıntılarının büyük önemi de, insanın kendi dili için yazı dediğimiz dili seçmesinden ileri geliyor. Kim bilir, ustaca bir araştırmayla özgün (ilk) dil, Babil-sonrası bulmacanın çözülmesiyle yitirmiş olduklarını yeniden bulmayacak mı?

"Kimi bilgileri içrek (ezoterik, gizli) olan ve ilk önce kabalaya dayanan doğal ilkel yazı, dağınık bir belleği korudu ve uzun zamandan beridir uyuyan güçleri yeniden elde etmeye çalışıyor."[11]

Sözün kısası, şeyler, doğa –anne– ve insan arasına babanın kutsal –tanrısal– dili öncelikle giriyor. Korkunun az çok güçlü olmasına göre, insan doğadan –anneden– az çok tümüyle yüz çevirecektir ve böylece yalnız dil üzerine araştırmalar sürebilir.[12] Ya da belli bir ölçüde dille korunmuş olarak, insanla evren arasında benzerlikler araştırılabilir.

Biz kendi açımızdan, önce küçük bir modele göre ve giderek gelişen üçüncü bir etkinlik biçiminin her zaman var olduğunu düşünüyoruz; bu etkinlik biçimi, ussallıkla daha bir belirgindir ve doğal olayları kendi yinelenmesinin, nedenselliğin, karşılıklı bağın gerçek ilişkileri içinde gözlemeye dayanır.

Dilin ve dünyanın aynı özüne ait bu bağ, Renaissance'ın sonunda ortadan kalkacaktır. "Şeyler ve sözcükler birbirinden ayrılacak (...) Sözün görevi neyin ne olduğunu söylemektir, ama söylediğinden başka hiçbir şey de olmayacaktır." (s. 58). Şeyler ve sözcükler, artık ipliklerin ve desenlerin birbirine karıştığı tanrısal yaratışın aynı büyük kumaşından biçil-

---

11 S. 54.

12 "Şeyleri yorumlayan yorumları yorumlamaktan başka bir şey yok; yalnız başka konularla ilgili kitaplar üzerine kitaplar; kendi aramızda çekişmekten başka bir şey yapmıyoruz." Montaigne, alıntıyı yapan Foucault, s. 55.

miyorlar. Bu kumaşın dokusunu ve biçimini bile, Babil insanının tutkusunu kıskanan bir tanrı karmış. Geriye insana birliğin yeniden bir araya geleceği günü beklemekten başka bir şey kalmıyor: Bu sözcükleri, hiç bıkmadan ve sabırlı bir özlemle incelediği ve yorumladığı gün bayağı kurşun, şeylerin altınına dönüşecektir.

Böylece Renaissance insanı için üçlü bir sistem üzerine kurulu bir dil kavramı vardı. **Yazı**, maddi ve somut olgu. İlkel dilin verdiği ve tanrının yeniden ele geçirdiği, şimdi ulaşılamayan kutsal, tanrısal **yazı metinleri** ise altta. Yazının üstünde **yorum**, çekişme; yorum, ilk metinden hâlâ geriye kalabileni yazıda bulmaya çalışıyor.

Foucault'ya göre Renaissance'ın sonunda ortadan kalkacak olan bu üçlü eğilimdir. Bir değişim olduktan sonra, ikili bir eğilim ortaya çıkacaktır. Dünyanın dil ile temsili, işaret içinde bütün olarak bulunan bir **anlamlı** ile **anlam veren**'i içerecektir.

"İşte burada bilgi, eski akrabası **divinatio** ile ilişkisini koparıyor (**divinatio**: kâhinlik). Bu kâhinlik, kendisinden önceki işaretleri her zaman varsayıyordu: Öyleki, bilgi, keşfedilmiş ya da onaylanmış ya da aktarılmış bir işaretin açıklığı içinde baştan sona yerleşiyordu. Onun görevi, tanrının dünyada önceden paylaştırdığı bir dili ortaya çıkartmaktı: İşte bu anlamda ve zorunlu bir içerikle seziyor ve **tanrısalı** sezinliyordu. Bundan böyle bilginin içinde işaret anlam kazanmaya başlıyordu: gerçekliğini ve olasılığını ondan alıyordu."[13]

Ne demek bu?

Dil aygıtsal bir statü kazanırken, sadece insanın şeylerle ilişkisi kutsal olmaktan çıkıyordu. Yaratıcılık yetisi insana o denli çok suçluluk duygusu vermişti, ama insan onun sayesinde sözcükler oluşturmuştu; artık bundan daha az korkar

[13] S. 73.

oldu ve bu yaratıcı yetiyi ilk zamanda –Foucault'nun kavramına göre– gönderen tanrıdan geri alıyor. **Sözcükler ve Şeyler**'in yazarı bunun iyice bilincinde ve her seferinde bunun bilincinde olduğu için de, tümcenin oyunu alay edercesine küçümseyici oluyor:

"İsterseniz, bu (yeni biçim) "ussalcılık" adıyla belirlenebilir; eğer kafamızda tam hazır kavramlardan başka bir şey yoksa, on yedinci yüzyılda eski boş ya da büyüsel inançların ortadan kalktığı ve sonunda doğanın bilimsel sınıflandırmaya girdiği söylenebilir."[14]

İşaretin içinde bulunan bu yeni ikili ritim nedir?

Her şeyden önce işareti oluşturan artık benzerlik, örnekseme değil, analizle algılanan ayrımdır.

"Masa" sözcüğünü gözlerimizin önüne getirelim. Sözcük tek başına bir işaret değildir; örneğin Türkçeyi bilmeyen bir insan için hiçbir işaret değeri taşımayan bir anlam vericidir. Ancak anlam verdiğiyle, yani bir masayla kafada bir bağlantı kurduğu zaman, bir işaret olur. "Masa" işareti, kafada şeyin sözcüğüyle ve imgesiyle bağlantılıdır:

"İki gerekli (şey) görünüyor. Temsil edilen şeylerde benzerliği üsteleyen bir mırıldanma gerekli; temsillemede düş gücünün her zaman olası gizi gerekli".[15]

Böyle bir dilin araçsal değerinin, doğanın ya da ekonominin incelenmesine ne zaman hizmet edeceği, elbette birden kavranıyor. Onun tek varoluşu algılamayı, analizi, sınıflandırmayı, yeniliği yüreklendirmedir.[16]

---

[14] S. 68.

[15] S. 83.

[16] Bir tek örnek verelim: Sözcükler artık kendilerini gerekli şeylere bağlayan kutsal işaretleri kendilerinde taşımadıklarından, bu sözcükleri keyfi olarak yaratmak olasılık kazanıyor.

"Klasik düşüncedeki işaret, uzaklığı silmiyor, zamanı ortadan kaldırmıyor; tersine, bunların yayılmasına ve adım adım dolaşılmasına izin veriyor. Şeyler onunla (işaretle) ayırt edici oluyor, onda kimliklerini koruyor, çözülüyor ve bağlanıyorlar. Batılı akıl, yargılama çağına giriyor."

Hemen diyebiliriz ki, –daha sonra ayrıntılı söz edeceğiz– klasik çağda bir çiftten kurulu bir işaret kuramı (sözcüğün temsili= şeyin temsili), Freud'un 'normal' insandaki dile ilişkin kuramına çok benziyor. Gerçekte önbilinç düzeyinde şeyin ve sözcüğün temsili var ve birbiriyle bağlantılı.

Bununla birlikte, dilin bu önsel kültürel kuruluşunun böyle bir dönüşümünün Freudcu görüşü içinde şimdi neler düşünülebileceğini görelim.

Önce Foucault'nun bilgi alanının bu "dönüşümleri" konusunda neler yazmış olduğunu inceleyelim.

İki akım arasındaki gerilim ve kavga, Foucault'nun kitabında görülüyor. Bu akımlardan birisi, ona göre apaçık'ın kısmen tanınmamasının olanaksızlığı; şöyle ki, bu **episteme** (bilim, bütünsel bilgi), bilgi alanının bu dönüşümü, dünyanın genel algılanışı, bu dünya gerçekliğinin bilimsel algılanma tarzı, bu bilginin gelişiminin kendisine, yol açtığı teknolojik ve sosyo-ekonomik büyük değişime, bu büyük değişimlerin psikolojik sonuçlarına bağlıdır. Bilginin, ussallığın belli bir gelişiminden itibaren bunlar nerdeyse özerk bir atılım kazanıyorlar ve oyun birbirine yakından bağlı, birbirini karşılıklı etkileyen dört eş arasında oynanıyor: Bilgi ve ussallık; değişime uğramış ve uğramamış dış gerçeklik; bilinçli ve bilinçsiz psikolojinin içindeki gerçeklik ve son olarak, insan Ben'inin yaşaya kalmak için kendi çeşitli parçalarının eylemini düzenlemeye çalışması. Foucault'nun incelediği dönemde, Batı kültüründeki ussallık anlayışının hızlanmış

bir **evrimi** söz konusudur, yoksa peş peşe dönüşümler değil. Bu evrim kendi yolunda "ayrıcalıklı biçimler" diye adlandırabileceğimiz ve var olan güç oyunlarının geçici dengesine denk düşen şeyleri sırayla onaylıyor; böyle bir durum elbette olasıdır, ama dönüşümden söz etmeye asla izin vermez.

Bununla birlikte, **Sözcükler ve Şeyler**, bu ussallığa ve bu ussallık karşısında kimi anlayışların güncel acısının tanıklığına tepkisel bir olay olduğu için, ikinci akım, bu evrimin nerdeyse saçma bir yadsınmasının yolunu izleyecektir.

"On yedinci ve on sekizinci yüzyılın insanları zenginliği, doğayı ya da dilleri, önceki çağların kendilerine bıraktıklarıyla birlikte ve yakında keşfedecekleri yolda düşünmüyorlardı; yalnız kavramların ve yöntemlerin değil, ayrıca belli bir biçimi daha temelden tanımlamayı buyuran genel bir eğilimden itibaren düşünüyorlardı; bu oluş biçimi, temsillemenin biçimidir. O andan itibaren tüm bir ortak zemin, bilim tarihinin yüzeysel etkisinin betimlenmesi gibi görünür. Bu demek değildir ki artık bir yana bırakılabilir; ama bir bilginin tarihselliği üzerine olan bir düşünce, bilgi dizisinin zamanını izlemekle yetinemez; **gerçekte bilgiler, soyaçekim ve gelenek değildirler.**"[17]

"On sekizinci yüzyılın son yılları, on yedinci yüzyılın başında Renaissance düşüncesini parçalamış olan simetrik bir süreksizlikle ondan koptu (...). Kendi ilkesi, kendi ilkel bölünmesi içindeki kadar anlaşılması zor süreksizlik (...). Hangi olaya ya da hangi yasalara boyun eğiyor bu dönüşümler?"[18]

Kitap baştan sona, insan üzerindeki etkisini gösteren dış ve iç güçlerin gelişen egemenliği gibi tanımlanan ussallığın bu gelişimini yadsıma üzerine kurulmuş.

---

[17] S. 221. Altını biz çizdik.

[18] S. 229.

Eğer tıp bilimi örnek alınacak olursa, yine de şu nokta bize yadsınmaz görünüyor: Hippokrat'tan günümüze değin ussal doku telinin gelişimi, insan narsizminin ve usdışının gücüne tanıklık eden diğer doku liflerine açıkça karışmış olarak izlenebilir. Bu evrim derece derece ilerliyor (Foucault'nun dönüşüm dediğine biz rahatlıkla ara evre diyoruz), burası iyice açık. Bu evrimin her biri, genel bir felsefe, bir "tıp anlayışı", zamanın anlayışının ve geleneğin birbirine karıştığı yerde dile geliyor. Kurulu düzen ne zaman tehdit edilse (Harvey'in Pasteur'ün ya da Freud'un tehditleri), geriye dönüşler ortaya çıkıyor, karşı çıkışlar oluyor. Bununla birlikte, Hippokrat'tan beri, bilimsel buluşlar birbirlerine indirgenerek, birbirlerini güçlendirerek, tıp tarihinin ilerleyişine tanık oluyor, ussal anlayışa tanıklık ediyor. Özel tıp sorunları her dönemde ortaya çıkıyor: Belki de bizimkisi, gerçek anlamdaki tıp biliminin içindeki ruhsal-duygusal olguların özümlenmesine bağlı. Sorun kendi çözümünü psikosomatik tıp adını verdiğimizde bulmaya başlıyor.

Freud'a göre gerçeklikler açısından insanın durumunu karşılıklı olarak belirleyen iki düşünce biçiminden, zihinsel işlevin iki ilkesinden başka bir sorun yoktu, yoktur ve var olmayacaktır. Biri büyüsel düşünce, öteki ussal düşünce vardır. Ussal düşünce, "kendi başına" bir dış gerçeklik anlamına gelmediği gibi, onu böyle kavramak da olası değildir; günümüzde kimi sorunlara bu yoldan bir çözüm de bulunamaz. Ussal düşünce üç yandan sınırlıdır: İçine büyüsel düşünce karışmıştır ve her zaman –az çok– karışacaktır; ancak bilgilerin güncel durumunu ve kendi hareketi içinde bilimin ilgilendiği güncel durumu göz önüne alarak işler; yalnız insanın zihinsel biçimlerinin aracılığıyla dış gerçekliği tanıyarak, ancak bu gerçekliği dolaylı olarak tanıyabilir (ayrıca benzer şekilde bilinçdışını da dolaylı olarak tanıyabilir).

Büyüsel düşünceyi (büyüye dayanan düşünceyi) nitelendiren şey, onun bilinçdışı arzularının dile getiriliş biçimini temsil etmesidir ve bilinçdışı arzulara anlatımcı bir biçim, ya da daha doğrusu simgesel, betimlemeli bir biçim vermek için ona gereksinim duyduğu zaman, ancak onu göz önüne alır. Büyüsel düşünce Altben'den yana ağır basan terazinin iki kefesini (Altben ve dış gerçeklik) dengeye getiren Ben'dir. Bilinçdışı, ilk süreçler, ilk narsizm, arzunun sanrılı olarak gerçekleşmesi, düşlerin dünyası, düşlemeli yaşam ve usdışı, büyüsel düşünce arasında yakın bağlar vardır. Burada ve başka yerde dediğimiz gibi,[19] insanda usdışılığın kökünü kazımayı amaçlayan on dokuzuncu yüzyılın bilimci (bilimselden ayrı olarak, Ç.N.) düşü, günümüzde pek geçerli değil; usdışı insanın yapıcı öğesidir. Ayrıca, kaynağını usdışılığın kendisinden alan ve bizdeki her etkinliği iki katına çıkaran düşlemeli yaşam, bireysel yaşamda bütüncül duygunun kökeninde bulunur. İnsanın çalışması, bu usdışılığın içinde yalnız dokuncalı ve tehlikeli olanı sınırlamakla, kavramakla kalmıyor; hem böyle bir çalışma yeni başlıyor. Ayrıca, her dönemde insanın etkinliğine tepki olarak insanın bilinçdışında edilgin bir usdışılık birikiyor.

Bununla birlikte, "büyüsel düşünce" dediğimizin yanında, insanın kökeninden bu yana az çok bir ussal düşünce taslağı vardı; diğer bir deyişle, dış gerçekliğin belli bir derecede göz önüne alınması ve gereksinimleri doyurmak ya da bu gerçekliğin baskısını azaltmak için, bu gerçeklik üzerine etki yapmak amacıyla tümüyle yansımayan bir algılama söz konusuydu. Bilinç olmadan hiçbir zaman bilinçdışı varolmadığı gibi, bunlara paralel ve başka bir düzeyde ikincil süreçler olmadan, birincil süreçler de hiçbir zaman olmadı (ta-

---

[19] **La Nef**, no 31, Psikanalizciler, Doktorlar ve Ussallık, s. 31-42.

nımları gereği birincil süreçler yer ve zaman bilmediği gibi, bilinen mantığa ve usa da uymuyorlar).

Ussal düşünceye ve ikincil süreçlere itim veren kaynak, katı **gerekliliktir.** Arzu ya da gereksinim nesnesini kendi kafasında arzulamak ya da oluşturmak insanı beslemez. Yiyecekleri düşlemek, açlığı gidermeye yetmez. Okların deldiği yaban öküzü açlığı yatıştırmaz. Ama birinci adımda bu yaban hayvanlarının betimlenmesi, büyüsel düşünceye doyum kazandıracak, sonra ikinci adımda, ussal düşünceyi etkileyecektir (avda en etkili süreç olan bizonların alışkanlıklarının gözlenmesi...).

Bu konuda neler söylemişti Freud:

"Bu sanrı aracılığıyla doyum kazanma girişimi, beklenen ikramiye gelmediği ve düşkırıklığına uğranıldığı için terkedilmiş oldu. Zihinsel aygıt, daha çok dış dünyadaki gerçek koşulları temsil etmeye karar veriyor ve onları değiştirmeye kalkışıyor. Böylece yeni bir zihinsel etkinlik geldi: Artık hoşa gideni değil, gerçek olanı temsil etmek, isterse bu gerçeklik hoşa gitmesin."[20]

Freud, ussallığın bu ilkesinden hareket ederek, zihinsel aygıtın nasıl **evrim** geçirdiğini (dönüşümünü değil) adım adım betimledi. Bugün de sürdüğünü düşündüğümüz evrim, ama yalnız dış dünyanın ussallığını göz önüne alan bir evrim değil, ayrıca bilincin tanınmasını da amaçlayan psikanalitik süreçlerin usa uygun uygulanmasıyla süren evrim. Bugün insanın iç dünyasının tanınmasında tarih öncesi dönemde bulunduğumuzu düşünebiliriz. Bizim dış gerçekliğe ussal olarak egemen olmamızla, nerdeyse bir yüzyıla yakındır iç gerçekliğimize egemen olmamız arasında önemli bir açıklık var. Bu iç gerçeklik alanında, biz Archimedes'in yasaları döneminde-

[20] Freud, **Zihinsel işlevin iki ilkesiyle ilgili formülendirmeler.**

yiz; dış gerçeklik konusunda, yirmi yüzyıldan çok ilerdeyiz. Benzer bir gelişmeyi öteki için de umut ediyoruz. Ama belki ilk on dokuz yüzyılın yavaşlığı içinde, bir alandaki buluşların hızı, kendi özel yollarını izleyen başka bir alandaki (iç alanda) ilerlemeyi hiç kolaylaştırmayacak. Biz bir dünyada ilk adımları atıyoruz, oysa öteki alanda süreç hız kazanmıştır.

Freud, "dış dünyaya egemen olan gerçek koşulları temsil etmek ve onları değiştirmeye kalkışmak" amacıyla ve hiçbir zaman bitmeyen bir evrimle yüzyıllar boyunca zihinsel aygıttaki değişimleri böyle betimledi.

"Dış dünyanın büyümesinin önemi, aynı zamanda bu dış dünyaya yönelen duyu organlarının önemini ve onlara bağlanan **bilincin** önemini artırıyor; bu sonuncu (bilinç), o zamana değin özel olarak ilgilendiği hoşa giden ve gitmeyen niteliklerden başka, duyarlı nitelikleri de kavramaya başladı. Dış dünyayı önemli olarak gözlemesi gereken özel bir işlev yerleşiyor, çünkü eğer buyurucu bir iç gereksinim ortaya çıkarsa, kendi verileri de kabul edilsin.

Bu işlev **dikkat**tir. Onun etkinliği, duyarlı izlenimlerin gelmesini beklemek yerine, onların önünden gitmektir. Aynı zamanda bir **imleme** sistemi büyük olasılıkla kuruldu; bunun görevi, bilincin bu dönemsel etkinliğinin sonuçlarını kaydetmekti. Bu ise bizim **bellek** dediğimizin bir bölümüdür.

Hoşnutsuzluğun yaratıcısı olduğu için cinsel enerji yatırımını geri çeviren röfulmanın yerini, özel bir temsillemenin gerçek mi, yoksa sahte mi olduğuna, diğer bir deyişle, gerçekliğe uyup uymadığına karar vermesi gereken yansız bir **yargı** almıştır: Bu temsillemeyi gerçekliğin belleksel izleriyle karşılaştırarak karar verir.[21]

---

[21] Dış gerçekliğe verilen bu önemle, biz burada idealist bir felsefe sisteminden çok uzaktayız.

Bunun üzerine devinsel boşalmaya yeni bir işlev verildi. Zevk ilkesinin egemen olduğu sırada, devinsel boşalma, artan uyarıları zihinden kurtarmaya yarıyordu ve bedenin içine el atarak görevini yerine getiriyordu. Bundan böyle gerçeği uygun bir şekilde dönüştürmeye hizmet ediyor. **Eylem** oluyor.

Bunun üzerine devinsel boşalmayı (eylem) tutmak gerekli oluyor ve bu ise, temsillemeden itibaren gelişen **düşünce** süreci sayesinde elde ediliyor. Düşüncenin donandığı nitelikler, boşalım sürecinin ertelediği ve her zaman artan gerilime, zihinsel aygıtın dayanmasına izin veriyor. Bu ise, enerjiyi çok az harcayarak (boşaltarak), azaltılmış enerji yatırımının yer değiştirmesine dayanan önemli bir etkinlik denemesidir. Belki de düşünce başlangıçta, izlenimleri birleştiren ilişkiler için çalıştığı ve basit temsillemenin üzerinde yükseldiği kadarıyla bir bilinçdışı işiydi ve sözcüklerin belleksel izleriyle bağlantılı olarak bilinçte algılanabilir ek niteliklerle donandı."[22]

Artan algılama, daha çok ayırt etme, gerçekliğin nesnelliği. Bu algılamanın bilinci. Dikkat. Kaydetme. Belleğe geçirme (bellek izi). Duyusal boşalımın ertelenmesi. Gerçekliği dönüştürmek için etkin eylem. Dilin ve düşüncenin gelişimi.

Tüm bu psişik süreçler, Freudcu sistem içinde, **yaşaya kalmak için dış gerçeklikle ussal ilişki kurma gereğinin** sonucudur. **Ananke, Gereklilik buyuruyor.**

Görüldüğü gibi, Foucault'nun geliştirdiği ve sözcüklerin dünyasını, idealist ve usdışı kavramları şeylerin dünyasına indirgeyen bu öncelikten iyice uzağız. Freud'a göre dünya insan için vardır, eğer burada yaşanacaksa, onun değiştirilmesi söz konusudur. Bu etkin dönüşüm derece derece ger-

---

[22] Freud, **Zihinsel işlevin iki ilkesiyle ilgili formülendirmeler.**

çekleşir. İnsanın dünyayla ilişkisini, eylemin araçlarını elinde tutan Ben istiyor ve bunda etkili olan odur. İnsanlığın dünya üzerindeki egemenliği, kişilik dışı dönüşümlerin sonucu değil, Ben'in bir zaferidir.[23]

[23] İnsanın öncelikli, özgün bir verisinin var olduğu açıktır. Diğer bir deyişle insan psişik büyüme, evrim ve gelişim yeteneğine sahiptir. Ama bu evrim, ne keyfidir, ne de rastlantının ürünüdür; birkaç gücün oyunlarının sonucudur: Gereklilik, düşlemenin beslediği ve dilin çevresinde yer alan Ben'in erki, insanın ussallığının ürünlerinin kısmen özerk gelişimi.

IX. ŞEYLER VE SÖZCÜKLER

"On yedinci ve on sekizinci yüzyılın insanları zenginliği, doğayı ya da dilleri, önceki çağların kendilerine bıraktıklarıyla ve yakında ortaya çıkaracakları yolda düşünmüyorlardı; yalnız kavramların ve yöntemlerin değil, ayrıca belli bir biçimi daha temelden tanımlamayı buyuran genel bir eğilimden başlayarak düşünüyorlardı; bu oluş biçimi, temsillemenin biçimidir."[1]

Sözcükler ve Şeyler'de çok sıkça görüldüğü gibi, buradaki birçok öneriler bir karışımla birleşiyor.

Birinci önerme, bilimsel gerçekliğin nerdeyse sayıklayıcı bir yadsımasını oluşturan sadece bir saçmalık.[2] On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıldaki bilimlerin gelişimi, bu dönemdeki toplumun sağladığı sosyolojik ve teknik olasılıklarıyla, aynı zamanda önceki kuşakların çalışmalarının açık bir işlevidir.[3] Foucault'nun önermesine göre, Amazon ormanlarında yaşayan ve dış dünyayla bağlantısı olmayan 'vahşi' bir kabi-

---

[1] S. 221.

[2] Bu öneri, düzensiz bir ilerleme yapan, ama olguların tanınmasında sürekli olan deneysel bilimin kendi anlayışına bile ters düşüyor: "İnsan kafası, bilimsel gerçekliğin araştırılmasında mantıksal ve gerekli bir yürüyüş izledi." Claude Bernard, s. 231.

[3] " (...) bilimler, ancak otoriter kitapların yerini, giderek gelişen deneylerin yardımıyla doğada kesin olguların almasıyla bir atılım yaptı." C. Bernard, s. 232.

le, –eğer dönüşümcü lütuf gelip kendilerine rastlarsa– on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da egemen olan bilimsel durumu bir tek kuşakta kendi başına kazanabilir.

İkinci öneri çok ilginç görünüyor ve bunun sistemi, **Sözcükler ve Şeyler**'in en olumlu çabasını oluşturuyor. Aslında Foucault, her dönemde bilimsel düşüncenin genel bir stilinin nasıl egemen olduğunu uz bir dille anlatıyor –o dönemde ayrıca tüm sanatsal biçimlerin genel, ortak bir stili de vardı. Bilimsel düşüncenin bu genel stili, içinde araştırmaların, sınıflandırmaların, uygulamaların izlendiği sınırlara sahiptir.

Öyleyse ikinci öneri, Foucault'nun metninde tümüyle kabul edilebilir. Örneğin şöyle bir biçim altında: Belli bir dönemde bilimsel durumu, insan zihni, zihinsel aygıtın özel yapıları ve güçlerinin oyunu içinde kavrar, –bilinçli ya da bilinçsiz– yaşar ve üstlenir: Bu özel, nesnel ilişki, dengeli, ayrıcalıklı bir biçim içinde seferber olur ve "iyi bir biçim", dönemin düşünce stilini kurar. Bu biçim, bu stil bilgilerin değişimiyle bozulmadıkça, olduğu gibi kalır. Psişik aygıtı bilgilerin durumuna bağlayan nesnel ilişki, çok geçmeden sallantılı duruma düşer ve yeni bir biçim ortaya çıkar. –Sanatta olduğu kadar düşüncede de– stil, süreksiz ve kesintili bir şekilde değişir. Klasik stil, yerini duyarsız bir ilerlemeyle romantizme bırakmaz.

Foucault'nun üçüncü önermesi, açık gerçektir. Her dönem, her uygarlık kendi özel var olma biçimine sahiptir ve kendi aracılığını zihinsel temsilleme içinde ve onunla bulur –büyüsel ya da usdışı öğelerin ve ussal öğelerin birlikte varoluşu, kendi özel biçimini temsillemenin tipine geçirir. Renaissance'ın üçlü biçimine göre on sekizinci yüzyılın ikili biçimi, bilinçdışı arzuların duygusal-güdüsel dünyasının aleyhine olarak Ben'in yönünün dış dünyaya doğru yer değiştirmesini temsil ediyor, ama ayrıca dünyaya egemen olunmada ussal

düşüncenin yaptığı ilerlemeye karşın, insan varlığının çok mekanist bir görünümüyle belli bir derecede insansızlaşmayı da getiriyor ve insan doğasının ortadan kaldırılamayacak kimi öğelerini göz önüne almıyor. İnsan kendi imgesinin büyüklüğünü, narsikliğini ve büyüsünü tüm evrende bulduktan sonra, tanrı imgesine göre insandan sonra, işte size makina-insan.[4]

Foucault'ya göre, on sekizinci yüzyılın sonuna doğru Batı bilgisinde ikinci bir dönüşüm ortaya çıktı. Düşüncesini büyük bir açıklıkla belirtiyor:

"Filoloji, biyoloji ve ekonomi politik, yalnızca **doğal Tarihin Genel Dilbilgisi ve Zenginliklerin Analizi**'nin yerine oluşmadı; bu bilgilerin olmadığı yerde, boş bıraktığı uzamda, büyük kuramsal parçalarını ayıran izin derinliğinde sürekli varoluşun uğultusunu dolduruyordu."[5]

Ya da ayrıca daha yüksek bir düzeyde soyutlama:

"On sekizinci yüzyılın sonunda tüm Batı biliminde ortaya çıkan dönüşüme gelince, klasik bilginin metafizikçe güçlü bir zamanı tanıdığı yerde, güçlü bilimsel bir anın kurulduğunu söyleyerek bunu şimdi uzaktan nitelendirmek olası. Buna karşılık, klasik akım kendi en sağlam epistemolojik kilitlerini yerleştirdiği yerde, felsefi bir uzam kendini kurtardı."[6]

Peki ama, elde edilen ürün önceki dönemlere yakından bağımlı olduğu zaman yine de bir **dönüşüm**'den söz etmek olası mı? Burada evrim terimi daha uygun düşer. Ve Foucault'nun bunu niçin reddettiğini iyice görüyoruz. Bunun nedeni yalnızca gerçekliğin psişik algılanışının biçimsel dönüşümleri değildir. Bunun için bilimsel evrim terimi genelde

---

[4] La Mettrie, **L'Homme-Machine**.

[5] S. 220.

[6] S. 219

üstü kapalı bir şekilde ereklilik, hatta "ilerleme" diye anlaşılıyor. Oysa Foucault'nun kitabı bilimsel ussallığa başvurmadan bir reddetme olduğu için, onun bilimsel yöntemi basit bir sözcük oyunu gibi incelemesi, dışardan kendisine benimsetilen bu oyun biçimini incelemesi gerekiyor: "Birbirinden ayrı dönemlerde dağıtılan oyun kartlarını 'birinin' ya da 'bir şeylerin' karıştırması, Foucault'nun da bu çeşitlemeleri incelemesi gerekiyor. Eğer bu dönüşümler 'mucize olarak' araya girmiyorsa, **bilimin** çeşitlemeleri nereden geliyor? İnsan bilincinin kimi biçimlerinin, algılamanın ve eylemin teknolojik olanaklarının ilerlemesi sayesinde daha iyi kavranılan dış gerçeklere daha iyi bir uyum gerekliliğinden ileri gelebilir.

Marksistlerin ileri sürdüğü gibi, eğer araç (alet), kültürle doğanın birleştiği yerde bulunuyorsa,[7] insan emeği de –sosyo-ekonomik sonuçlarıyla birlikte– doğal güçlerin baskısını azaltıyor ve bir tür geriye-dönük etkiyle ve insanın zihinsel aygıtına ayrı temsilleme biçimi benimseterek belli bir dönemde var olan kültürel alanı dönüştürüyor.

"Klasik çağda dil, sözcüklerin temsilinden başka bir şey değil; doğa, yalnız varlıkların temsili; gereksinim, gereksinimin temsilinden başka bir şey değil."

Sonraki çağda "konuşan bir halkın karanlık, ama inatçı anlayışı, yaşamın dinmeyen şiddeti ve çabası, gereksinimlerin sağır gücü, temsillemenin var olma biçiminden kaçacaklardır. Ve temsilleme yinelenecek, sınırlanacak, gizem kazanacak ve bilincin metafizm karşıtı gibi kendini veren bir özgürlüğün, bir arzunun ya da arzunun büyük bir itimi gibi her durumda dışarıdan yönetilecek."[8]

---

[7] C. I. Gouliane: **Le Marxisme devant l'Homme.**

[8] S. 227.

Renaissance: Tanrının imgesine göre yaratılan insan, içerden yönetiliyor gibi algılanan bir dünyada yaşıyor: Kendini evrenin içine atarken, kendini her yerde buluyor; çabası, orada böyle iyi olduğunu güvence altına almaya dayanıyor. Dış gerçekliğe bilinçdışı arzu yeniden biçim verdiği ölçüde, **genel çizgileriyle** bir psikotik varoluş biçiminden söz edilebilir.

Klasik dönem: Bilinçdışı arzu, Altben'in dünyası, önü kesilmiş bulunuyor, bilinçdışına gönderiliyor. Zevk, Ben'in işlevlerinin uygulamasına –dış gerçekliğin betimlenmesine ve sınıflandırılmasına– yöneliyor. Denilebilir ki Ben bu kez mülk sahibi oluyor. Özel mülk, mülk sahibinden ayrı bir düzendir, kendi başına vardır, ama bir çeşit donmuştur, zararsızdır, güçsüzdür. Düzen sürer. Foucault 'varlığın klasik bütünlüğü'nden söz ediyor.

Modern dönemde, çok iyi hazırlanmış ve korunmuş evrenin sayım kitabının renkli figürleri yaşamaya başlıyor. Yaşam kazanan sözcüklerin bir tarihi ve nerdeyse özgürlüğü var. Canlı yaratıklar, insan eliyle yaratılmış ya da doğal zenginlikler, insanın elinden kaçıyor, onların kendi hesabı için var olmaya konuluyor. İnsan evrendeki merkezi ve ayrıcalıklı yerini yitiriyor. İnsan yaşamın aldığı biçimlerden, birisinden başkası değil. Bu narsik küçümsenme, bu düzensizlik, açıkça çağdaş yadsımacılığın aldığı kimi biçimlerin kaynağıdır. Gerçekliğe uymayan bir başkasının yararına kendi dönemini yadsımaya dayanan bir arazi var. Foucault çok açıkça bu Renaissance'a özlem duyuyor.

Sözcükler ve Şeyler'de onun lirik ve karşı çıkılabilir portresini çiziyor; bu çağda kimya tümüyle alşimiyle karıştı ve insan dili, sözcüklerin tüm gücü içinde kabalacı inancın etkisinde kaldı.

Modernlikten etkilenen ilk örneğin Foucault'nun yazıları için Sade'ın olması anlamlıdır.

Foucault, (Sade'ın) **Justine** ve **Juliette**'inde, klasik dönem ile modern dönem arasındaki bağlantı –kitaplarını görüyordu– benzer şekilde, Don Quichotte Renaissance'ı kapatıyor ve klasik dönemi başlatıyordu. Benzer şekilde temsilleme de arzuda ortak olarak vardı. Arzu, insana egemen olarak, onu yöneterek, ona kendi gücünü ve yasasını benimseterek kendini gösteriyor, ama insan bunda klasizmin son dip sürgünlerini ve onu yönetenin **adlandırma**, **betimleme** gücünü koruyor. Ben, dalgalarla çevrili bir adacık gibi, şimdilik kendini içine alacak deniz kabarmalarının dışında duruyor ve son saptamayı yapıyor:

"Düşüncemiz öylesine kısa, özgürlüğümüz öylesine uysal ve konuşmamız öylesine durmadan yineleniyor ki, bu gölgenin altında içilmesi gerekenin deniz olduğunu anlamalıyız".

Foucault'nun seçmiş olduğu öncü ve modernlik konusunda ustanın Sade, yani bir sapık olması anlamlıdır; diğer bir deyişle, ruhsal-duygusal düzenekler bakımından egemen olunan hasta bir adam (Sade), çocukluktaki cinsel doyumun donmuş biçimine **saplanıp** kalmış, birisini seçmiştir. Ayrıca modern dönem için Foucault'nun belirttiği bu merkezden uzaklaşmanın, onun derin düşüncesine yanıt verip vermediği de sorulabilir. Çünkü eğer modernlik "şiddet, yaşam, ölüm, arzu, cinsellik, temsillemeye gölge eden büyük bir örtü" (s. 224) ise, burada bize "uyarılmış" bir temsillemeden çok, "kışkırtılmış" bir temsillemenin söz konusu olduğu görülüyor ve ister biyolojik düzende (yaşam, ölüm), ister tepisel düzende (şiddet, arzu, cinsellik) güçler kendini ona benimsetiyor.[9] Beni istila eden **dış** gerçekliğin kendisi değil, **iç** gerçeklik, bilinçdışı gerçekliğin iç "denizi" Ben'i istila ediyor. Nedenini Foucault,

[9] Sapıklık durumunda kendini benimsetiyor. Ama Freud "Altben'in olduğu yerde, Ben ortaya çıkmalıdır." diye yazdığı zaman, bilincin usdışı olgularıyla –ve yalnız kısmen– bir egemen olmayı anlıyor.

Sözcükler ve Şeyler'in son sayfalarında açıklıyor: Tanrı'nın ölümüne bağlı bu –diğer bir deyişle, Ben ile anne imgelerinin arasında baba imgelerinin aracılığının yokluğu. Tepilerin ve arzuların yönettiği ve doğa konusunda silahsız olan Renaissance insanının Ben'ini, yaratıcı bir tanrıya inanış koruyordu. Foucault'nun Renaissance'a ayırdığı bölüme şöyle bir alt başlık konulabilir: "Psişik denge için kurtarıcı din değiştirme."

On sekizinci yüzyılın sonunda araya giren değişimi daha yakından inceleyelim:

"(...) bilginin genel alanı, artık kimliklerin ve ayrımların alanı, niceliksel olmayan düzenin, evrensel bir nitelendirmenin, genel bir sınıflandırmanın, ölçüye gelmeyen bir mathesis'in alanı değil, ama bir **örgütlenme** işinin alanı, diğer bir deyişle, **bir işlevi** sağlayan bütünün öğelerinin arasındaki **iç ilişkiler** (...). Öyle ki, örnekseme ve kalıtım, bu görgül alanın örgütleyicilerinin ilkeleri gibi ortaya çıkıyor: Gerçekte bir örgütlenmeden diğerine bağ, artık bir ya da birçok öğenin kimliği olamaz, ama öğeler arasındaki ilişkinin ve bunları sağlayan işlevin kimliği olabilir."[10]

1775 ile 1825 yıllarında bu "dönüşümün" gerçekleştiği aşırı uçları Foucault'nun verdiğini not edelim. Bilgi biçimlerinin bu alt üst oluşuyla, kendi anlatımını en açık biçimde Fransız Devrimi'nde bulan toplumsal ve politik alt üst olmalar arasında bir bağ kurmamak zor görünüyor.

Klasik düşüncede temsilleme, bir anlam verenle (sözcükler), anlamı olanlar (zihinde imge olarak temsil edilen şey) arasında kurulmuştu.

Renaissance döneminde örneğin "yaratılışın kralı" insanla, "hayvanlar kralı", aslan arasında tanrının arzuladığı benzerlikleri araştırmaya dayalı aslanı düşünelim.

---

[10] S. 230.

Klasik dönemde sözcük "aslan" ile, imge "aslan"ın zihinsel bağını oluşturmaya dayalı aslanı düşünelim, diğer bir deyişle, aslana yabancı olan ne varsa, zihinsel temsillemeden onu arıtalım ve bunu ayrıma dayalı bir sınıflamanın yardımıyla yapalım. İdeal, yapıbilimsel bir sınıflandırma, anlamı olanda bilinmeyen hiçbir şeyin sürüp gitmesine izin vermez. Kendi görünür biçimi içinde tümüyle görülen aslan, şimdi bir hayvanat bahçesinde tutsak olmuştur. Görmek, adlandırmak, temsil etmek, şeylere kendi özleri içinde sahip olmaktır.

On sekizinci yüzyılın sonundan itibaren "şeyler temsillemeden kaçıyor." "Temsil edilenin varlığı bile, temsilin kendisinin dışına düşüyor."[11]

"Aslan"ın anlamı aynı kalıyor, ama anlamı veren anlaşılmaz, hatta tanınmaz bir pay kazanıyor. Yaşamın gücü, şeyi, burada aslanı doldurmaya koyuluyor. Öyle ki, aslanın zihinsel bir imgesini oluşturmak artık yeterli değil, bir doğa tarihinin imgeler dizisinde onun yerini bilmek de gerekiyor. Yaşam tanımak olunca, aslanın anlamı bu bilinmezliği paylaşacaktır. Eğer yaratıklar canlıya dönüşüyorsa (ve biyoloji doğuyor), zenginlikler bir emeğin ürünü oluyor (ve ekonomi doğuyor). Bir önceki yüzyılda büyük bir emekle bir araya gelen katar, saydam görünürlüğü altında gizli gizli ve tüm kendi büyüklüğü içinde yeni yeni kavranan bu güçlerle devindirilerek harekete geçiyor –bu güçler Yaşam, Çalışma ve Tarih'tir. Tüm görünümler değişiyor. Bilginin statüleri yürüyüşe geçiyor:

"Klasik varlık kusursuzdu; yaşam ne belirsiz, ne bozulmuş. Varlık, engin bir tabloda kendini dışavuruyor; biçimlerden yalıtılan yaşam kendi üzerinde kuruluyor. Varlık, temsillemenin her zaman analiz edilebilir alanına kendini veriyor;

[11] S. 253.

yaşam, kendi özünde içine girilmez bir gücün gizemine çekiliyor ve kendini dışavurmak, kendini korumak için yalnız şurda burda harcadığı çabalarda algılanıyor."[12]

Dille ilgili ve kitabın burasında ortaya çıkan temel bir çelişki üzerinde biraz durmamız gerekiyor. Temel, çünkü usdışı, yadsımacı görüş noktasının, kıyametin –"insanın sonunun"– yeni-romantizmin ışığı içinde göründüğü kitabın sonundaki değişimi bildiriyor...

İşte sözünü ettiğimiz çelişki:

Dil, Fransız Devrimi'nde başlayan ve "Renaissance'ta kendisinin olan gizemsel yoğunluğu",[13] bu modern dönemde yeniden kazanabilirdi.

Buna verilecek örneklerden birisi Freud'un olabilirdi: "Aynı zamanda bizim açık konuşmalarımızı, düşlemlerimizi, düşlerimizi, bedenlerimizi destekleyen ve dibini kazan tüm bu sessiz tümcelerin yorumu."

Geçerken söylenen şu "aynı zamanda bir düşlemeyi destekleyen ve dibini kazan sessiz bir tümceyi..." öğrenmek isterdik.

Eğer Renaissance dönemi, yazıda ve sözcüklerde gizli ilk tanrısal bir yazı metni olarak varsayıldı ise, Psikanaliz, dilin altında bir sözcükler sistemi değil, yine sözcüklerden kurulmayan bir bilinçdışını tanıdı. Freud'un betimlediği şekliyle bilinçdışında yalnızca şeylerin **sözel-olmayan** temsillemeleri var.

Modern dönemde bilgi alanının evrimi, en azından psikanalitik bilgi alanı, insanın içinde ve kendi özerkliklerine sahip 'şeylerin' varlığının bilinçlenmesiyle belirlenebilir (bilinçdışının kendi hedefleri, kendi amaçları vardır ve bunlar bilince ait değildir). Dilin önemi, Ben'in içinde ve bilincin etkin-

[12] S. 286.

[13] S. 311.

liklerinde yer alan ayrıcalıklı yere sahiptir; bu yer, iç 'şeylerin' dünyasıyla, dış şeylerin dünyası arasında aracılık yapar. Bilinçdışı kadar psikanaliz için de dış dünya vardır, ne biri, ne öteki 'sözcükler'den yapılmıştır, ama ancak sözcüklerle yakalar, kavrar, tutar ve sonunda egemen olabilir. Diğer bir deyişle, **kendi başlarına** yoğun gizemi olan sözcükler değil, şeylerdir; iç ve dış şeylerin sözcükler üzerine ağırlığı ve baskısı, bu şeylerin sözcükler üzerinde bozucu (biçim değiştirici) etkisi, işte psikanaliz bunlar üzerinde çalışır.

Foucault'nun şu "biz henüz azıcık konuşmaya başlamadan önce, dil bize egemen olmuş ve dondurmuş",[14] onaylaması, daha ilk baştan bize salt bir karşı-gerçeklik olarak görünüyor. Oysa daha doğrusu dil ve sözcükler olmadan bizdeki şeylerin dışımızdaki şeylerin bize egemen olacağını ve bizi donduracağını yazmak gerekirdi.[15] Dil, özgürlüğün aracıdır, yoksa tutsaklığın değil. Özet olarak Foucault'ya göre insan üzerinde etkisini gösteren köleleştirme güçleri, hayvan üzerindeki etkiden daha çoktur, çünkü canlı varlıklar olarak her ikisinin de üzerine egemen olan bu güçlerden ayrı olarak insan üzerinde etkisini gösteren tam bir yabancılaşma vardır, bu ise dildir. Buna göre hayvan hiç konuşmama şansına sahip olduğu için, hiç değilse insana göre biraz daha özgürdür.

Biz bu bölümde Foucault'nun dille ilgili çelişkisinden söz ettik. Bu dönemin özel niteliğini verdiği için Bopp'un dil üzerine çalışmalarını analiz ederken, bunları çok güzel bir formülle dile getiriyor: "(insan) hareket ettiği için konuşuyor, yoksa asla bilmek için tanırken değil."[16] Bu baskıyı hafiflet-

---

[14] S. 311.

[15] Dil tercihen baba imgelerine bağlıdır, düşleme ise tercihen anne imgelerine bağlıdır. Sözcükler Ben ile, iç ve dış şeyler arasında aynı psişik baba niteliğiyle **aracı**dırlar.

[16] S. 303.

mek için iç ve dış şeylerin Ben'in çeperi ve dil üzerine baskısının Ben'in etkinliğine özellikle dille yanıt verdiği demek ki onun gözünden kaçmıyor. Bir analiz sırasında, o ana değin az çok "dış şeylerle" kısmen hareket eden birey, kendisini hasta edenin ne olduğunu bilmek için –"dış şeylerle", yani analizciyle eşgüdümlü olarak– artık hareket ediyor. Aktarım sırasında yaşanan "bilinçlenme", "iç şeylerin" baskısını azaltıyor. Psikanalitik etkinlik, yalnız eylemle bilmeyi içeriyor; bilgi ile gerçeklik özgürlükçüdürler. Ama Foucault'nun Bopp'la birlikte dediği gibi, dil eylemdir, ayrıca insan yalnız etkin değildir, aynı zamanda "egemen olunan"– edilgendir. Romanda yalnız yazının konuştuğunu onaylayan Claude Simon'un o çok güzel formülünü insan düşünüyor: 'Benim romanım oluşuyor, ben onu oluşturuyorum ve o beni oluşturuyor'. Çünkü dilin kısmen 'bizimle konuştuğu' doğrudur ve bizi tümüyle konuşmaya bıraktığı da olur –salon konuşmaları, ya da basmakalıp konuşmalar, ortak yerlerdeki konuşmalar. Ama eylem yeri ve dünya üzerinde Ben'in eylem aracı olur olmaz, kısmen ve derece derece konuşan biziz– konuşan Ben.

Foucault'nun kitabında, Renaissance dili ile modern dil arasındaki bu karışımın nedeni iyi kavranıyor. Yitinen nesneye duyulan özlem, bu dinsel ve klasik öncesi büyüsel dünyaya duyulan üzüntü, bu dönemin sunduğu tabloda duyarlıydı. İnsana her zaman özlü ve gizemli gibi görünenler, artık tanrıya 'yerleştiriliyordu'–şeyleri insanın kullanımı için yaratan baba gibi ve koruyucu bir tanrı: Dünya Paskalya sabahlarının büyük bir bahçesiydi ve tanrının çocukları bu bahçede, şurda burda şeylerin içine gizlenmiş renkli yumurtaları gidip arıyorlardı.

Dinsel, büyüsel ve usdışı bir dünyaya duyulan bu özlem, kitabın son sayfalarında yıkılacaktır. Bu kitapta bize önerilen

en olgun insan imgeleri Roussel, Artaud ve Hölderlin'inkilerdir* –deha da olsalar, üç psikotik– ve son tanrıyı öldürdükleri için insanların, bir baba katilinin kaçınılmaz cezasını çekeceklerini bildirir. Babaya duyulan özlem ya da babanın kendisi, kitapta baştan sona dolaşır.

Oysa bize göre tam tersine, modernlik, daha önce tanrı üzerine yansıtılan gizemli özlülüğün dünyasındaki bu "tanıklıktır"; insan doğaüstü koruyucu olmadan, onunla karşı karşıya bulunmayı kabul etmiştir.

Sözcükler ve Şeyler'de Michel Foucault durmadan biyolojik kavramları kullanıyor ve karşılaştırma amacıyla yalnız dönüşüm (mutation) terimini ele alıyor, ama onun gerçekte kabul ettiği şey, genler düzeyinde süreksiz bir tarzda araya giren modifikasyonların ortaya çıkışıdır ve asla dış dünyaya uyum amacından ileri gelmez. Dönüşümde yaşamın ortalama uyarlılığın olayı söz konusu değil. Eğer yeni karakter **en büyük rastlantılarla** yararlıysa (olasılık yasalarının yönettiği ve öyleyse son derece seyrek bulunan ortaya çıkışlar), doğal ayıklama, bu yeni-biçim karakterinin ortaya çıktığı türü daha çok yaşatma şansına sahip yapacaktır.

Foucault bir "bilgi dönüşümünden", bilgi alanından söz ettiği zaman, demek ki onun için söz konusu olan gerçekliğin sınavında giderek olgunlaşan, doğaya sorular soran ve her zaman daha iyi yanıtlama gücünü bilen bilimlerin evrimi değildir, ama hiçbir erekliliğin, gerçeklikle hiçbir ilişkinin bulunmadığı bilgi alanının birdenbire bir modifikasyonudur.

---

* Albert Roussel (1869-1937) en önemli senfonik müzik bestecilerinden birisi.
Antonin Artaud (1896-1948), şair ve denemeci, çağdaş öncü tiyatro üzerine önemli bir etkisi oldu.
Friedrich Hölderlin (1770-1843), Alman şairi, klasik, ama tutkulu bir sanatı vardı.

Kimi şeyler insanda değişebilir ve bu fırsatla bilimin kendisi doğayı değiştirebilir. Demek ki nesnel ya da deneysel bir bilgi yok, çünkü bilgi dünya için gerekli bir işlevi değil, ama insanda temsilleme düzeninin bir modifikasyonudur. Elbette burada bilimin tanımının kendisi, bilimsel anlayış ve bunların anlamı, yanıltıcı ters anlama konu oluyorlar. "İnsanın anlayışı, bilimsel gerçekliğin araştırılmasında mantıksal ve gerekli bir yürüyüşü izliyor "ve" gerçek bilim ancak insan doğanın olgularını doğru olarak öngörmeyi ve onlara egemen olmayı başardığı zaman vardır."[17]

Bilimsel tutumu tanımlayan, insanın dünyayla olan bu özel ilişkisidir ve bu anlamda tüm dönemlerde böyle olmuştur; (...) "İnsanın öğrenmiş olduklarını bilim temsil eder."[18] Michel Foucault'nun yardımından yararlanan C. Lévi-Strauss, yine de kendini bilimsel ussallığa karşı bu kökenci saldırının aldatmacasına bırakmıyor; şöyle yazıyor:

"Sağlıklı olarak uygulanan yapısalcılık bir mesaj vermiyor, tüm kilitleri açacak yetenekte bir anahtarı elinde tutmuyor, yeni bir insan kavramını, hatta insanı dile getirmeyi ileri sürmüyor; bir sağaltım yolu ya da bir felsefe kurmayı arzulamaktan sakınıyor (...); uyguladığımız şekliyle insan bilimleri, bilimsel düşünce tarihinin kendilerine verdiği dersleri dinliyor. Çünkü nesnel bilginin öncekilere benzemeyen bir patlamasıyla belirginleşen bu yüzyılda, **bilimsel bilginin olağanüstü gelişimini borçlu olduğumuz insandan bu yüce parçayı küçümserce kesip aldıktan sonra, onu geri kalanlarla tanımlamayı ileri sürmek saçma olur (...).**

Daha sonra, bilimsel yöntem bir tek olduğu ve insanın bilgisiyle kalıcı bir ortaklığa varmak için bu bilgi kendi sermaye-

---

[17] C. Bernard, **a.g.y.**, s. 228-229.

[18] C. Bernard, **a.g.y.**, s. 230.

sini zorunlu olarak ortak fona yatırmalıdır. Bizim bilgi dallarının kullandığı kavramsal aygıtlar oluşturmak, ama bunların ilerlemesini doğanın bilgisiyle gerçekleştirmek, bu bilginin de kullanımda olduğunu gösteriyor; **demek istediğim anlamın kavramları, iletişimin ve bir amaca doğru eğilimin kavramları**."[19]

Bilimin, nesnel bilgi ve doğal olayların egemenliği gibi tanımlandığı bu "bir amaca doğru eğilim",[20] tartışılan uygarlık ne olursa olsun, aynı psişik süreçleri ortaya koyar. Bize göre bu süreçler, ancak baba imgesi kendi içe mal edilmesini tamamladığı andan itibaren göze çarpar bir şekilde gelişebilmiştir. İki tür zihinsel işlev biçimi vardır: Usdışı ve ussal. Bir kültür içindeki yöntem az çok bilimseldir, az çok büyüseldir. İlk başlarda nerdeyse tüm bilimler "yüz yıllar boyunca birbirini izleyen ve yavaş yavaş zenginleşen kör bir ampirizmin rastlantıya bağlı gözlemlerinin, birbirinden ayrı yönlerde yapılan araştırmaların"[21] ürünüydü. Daha sonra "deneysel bir görüş noktasının yetkin bir bilime vardığı" an geldi.

Foucault için sözcüklerin nerdeyse büyüsel bir değere sahip olduğu ve "on yedinci, on sekizinci yüzyıl insanları, temelde belli bir varlık biçimi gibi tanımlanan doğayı (...) genel bir yararlanma gibi düşünmede" kuşkusuz en iyi görüş bildiren Claude Bernard oluyor:

"Özetle, nedenlerini bilmediğimiz halde olguları dile getirmek için kullandığımız sözcüklerin kendi başlarına hiçbir

---

19 Claude Lévi-Strauss'un C.N.R.S.'in altın madalyasını aldığı sırada yaptığı konuşma (12 ocak 1968). Altlarını biz çizdik.

20 Biz kendi açımızdan doğanın "bir amaca doğru eğilim (...) kullanımına" –diğer bir deyişle, doğal bir erekliliğin var olduğuna inanmıyoruz. **Doğada nedensellikler vardır, ama ereklik yoktur.**

21 C. Bernard, s. 228.

şey olmadıklarını, eleştiride ya da tartışmalarda onlara bir değer verdiğimiz andan itibaren, deneyden çıktığımızı ve skolastiğe düştüğümüzü bilmemiz gerekiyor. Tartışmalarda ya da olguların açıklanmasında, gözlem dışına çıkmaktan ve olgunun yerine bir sözcük koymaktan her zaman sakınmalıyız."[22]

"Bizim dilimiz aslında tahminidir, bilimde bile çok az bir kesinlik taşır; eğer sözcüklere bağlanmak için olgular gözden kaçırılırsa, gerçekliğin hemen dışına çıkılır (...). İnsan zihni doğal olarak sistem eğilimlerine sahip ve bu nedenle şeylerden çok sözcükler üzerinde anlaşma aranıyor. Bu ise sorunları karıştıran kötü bir yoldur (...)."[23]

Bilimsel anlayış için –büyüsel tip yansıtmanın dışında var olan– nesnel bir dünya vardır ve deneysel bilim onu tanımayı, ona egemen olmayı araştırır.

Şeylerin bir gerçekliği, dünyanın bir gerçekliği vardır; eğer biz bu gerçekliği sözcükler aracılığıyla tanırsak, artık sağlamlığı kalmaz; gerçekliği kendi başına tanımayı amaçlamadan, bu gerçekliğin çeşitli öğeleri arasında var olan ilişkileri düzenleyen nesnel, deneysel yasaları az çok açıklığa kavuşturabiliriz.

Modernliğin bu doğuşu, Foucault'nun sözünü ettiği bu 'dönüşüm' sözcüklerden çok deneysel yöntemin, şeylere yönelik ilginin önceliğine bağlıdır. Foucault'nun kitabında deneysel bilimler söz konusu edilmiyor, çünkü o zaman insanı tanımlayan dünyayla ilişkinin varlığı kabul edilebilirdi.

Claude Bernard, dünyayla, gerçeklikle, şeylerin bu kullanımıyla, bilginin tanımladığı 'zemin' üzerindeki bu çalışmayla

---

[22] C. Bernard, s. 298.

[23] C. Bernard, s. 300.

ilgili bu ilişkiyi gözlerinin önüne getirerek yazdığı bu satırlar, Foucault'nun 'edebi açıdan yapılan bilimsel eleştiri' olan bu kitabına çok iyi uygulanabilir:

"Bilimsel yazın denilen şeyleri tanımak ve öncülerin yaptıklarını kuşkusuz bilmek gerekir. Ama edebi açıdan yapılan bilimsel eleştirinin bilim için hiçbir yararı olmaz. Aslında bir edebiyat ya da sanat yapıtını yargılamak için, insanın kendisinin şair ya da sanatçı olması gerekli değildir, ama deneysel bilimler için benzer şey geçerli olmaz. Eğer insanın kendisi kimyacı değilse, kimya üzerine bir araştırma yazısını, fizyolog değilse, bu konuyla ilgili bir incelemeyi yargılayamaz. Birbirinden ayrı iki bilimsel görüş arasında karar vermek söz konusu olduğunda, iyi bir filozof ya da yorumcu olmak yetmez, özellikle teknik bilimde derinleşmiş olmak gerekir, bu bilimde usta olmak gerekir; insanın kendisinin deney yapma yeteneği taşıması ve düşünceleri tartışılandan daha iyisi olması gerekir.

Daha önce bir keresinde karın bölgesi ve omurla ilgili damarlarda ağızlaşma sorunuyla ilişkili olarak bir anatomi sorununu tartışmıştım. Willis, Scarpa ve Biscoff bu konuda birbirinden ayrı, hatta zıt görüşler yayınlamışlardı. Bir bilgin ancak bu birbirinden ayrı görüşleri ortadan kaldırabilir ve yazıları az çok bir doğrulukla karşılaştırabilirdi, ama bu bilimsel sorunu çözmezdi. Sinirlerdeki damar ağızlarını izlemek için teşrih etmek ve teşrih olanaklarını yetkinleştirmek gerekiyordu; ben de bunu yaptım ve araştırmacılar arasındaki ayrılığın, her iki sinire ayrı sınırlamayı getirmediğinden ileri geldiğini buldum. O andan itibaren daha ileri giden anatomi, bu konudaki ayrı görüşleri açıklayabilirdi. Öyleyse, sanatta ve edebiyatta olduğu gibi, bilimlerde de aynı uzmanlığın geçerli olabileceğini kabul etmiyorum. Her bilimdeki eleştirinin gerçekten yararlı olabilmesi için, bunu bil-

ginlerin kendisinin ve en yüksek hocalarının yapması gerekir."[24]

Burada gerçek sorun, yeni dönemde deneysel bilimin bizim tanıdığımız atılımı nasıl yaptığını bilmektir.

Önce şunu diyelim; bizim görüşümüze göre deneysel bilim ilk insanla birlikte doğdu, ama davranışlara, tek tek nesnel imgelemelere indirgendi, o dünyaya ait temelde büyüsel olan zihinsel evrenin içinde yitindi.

On bin yıldan daha az bir zaman önce, baba imgesinin içe mal edilmesi tamamlandıktan sonra cilalı taş çağı devrimi olası oldu ve bu dönemde tarım, hayvan yetiştirme, su üzerinde taşınma, dokuma, seramik, kızakla taşıma vd. ortaya çıktı. Başka türlü söyleyecek olursak, iç nesneye ve dış anneye karşı baba imgelerinin egemenliği, çevreyle olan temelde ayrı bir ilişkiye izin verdi. O andan itibaren doğanın ve doğa-anne'nin dönüşümü ve işlenmesi başladı.

Bize öyle geliyor ki, bireyin babayla özdeşleştiği ve anne üzerinde etkili olduğu çevreyle bu ilişki tipi –kendi en aşırı dışavurumunu deneysel bilimde bulan ilişki tipi– saldırganlık olarak yaşandı ve yine bize öyle geliyor ki, bilinçdışı bunu anneyle sadistçe ve simgesel olarak birleşme diye algıladı. Bizim dile getirdiğimiz ve kuşkusuz iyice karşı çıkılabilir varsayıma göre –kitabın son bölümünde bunun varsayımsal geçerliliğini tartışacağız–, cilalı taş çağından beri dış baba imgesinin –toplumsal erkin– güçlenmesi, babanın düşsel olarak öldürülmesinin suçluluk duygusuna bağlı olmanın ötesinde, saldırıya uğrayan doğa-anne'nin bilinçdışında canlanan öç alıcı anne imgesinin karşısında bir dış babanın koruyucu "tamamlayıcılığından" ileri gelmektedir.

---

[24] S. 227-228.

Aktaracağımız iki alıntı, bilinç düzeyinde bile doğanın tanınmasının ve değiştirilmesinin saldırgan bir edim gibi yaşandığını iyice gösteriyor. Doğa üzerine yansıtılan anne imgesine karşı saldırganlığın böyle dile geldiğinin elbette yazarlar bilincinde değil.

Saf Aklın Eleştirisi'nin ikinci basımının (1767) önsözünde Kant, deneysel yöntemi böyle açıklıyor:

"Galilei kendi kürelerini, çekimden ileri gelen bir hızlanma derecesiyle eğik bir planda döndürdüğü; Toricelli havanın ağırlığını, daha önceden bildiği bir su sütunuyla dengeye getirdiği ve Stahl içlerinden bir şeyleri alarak ya da içlerine bir şeyler katarak metali kirece, kireci metale dönüştürdüğü zaman, bu tüm fizikçiler için aydınlatıcı bir esinleme oldu. Aklın yalnız kendi planlarına göre kendini ürettiğini gördüğünü, kendi yargılarını belirleyen ilkelerle önden gitmesi gerektiğini; değişmez yasalarla **doğanın kendi sorularına yanıt vermek zorunda olduğunu ve dizginleri onun eline vermemek gerektiğini anladılar**. (..) Demek ki akıl bir elinde kendi ilkelerini tutarak (...) ve öteki elinde yetişmiş olmak için bu ilkelere göre tasarladığı deneyimle kendini doğaya tanıştırmalıdır, ama bunu yaparken öğretmenin hoşuna gidecek şeyleri söyleyen bir öğrenci gibi olmamalı, tersine, **kendilerine sorulan soruları yanıtlamak için tanıkları zorlayan bir yargıç gibi çalışmalıdır**."[25]

Bu doğayı "sorgulama", dile getirildiği şekliyle, işkencenin tanımına yanıt vermiyor mu?

Cuvier yazıyor: "Gözlemci doğayı dinliyor; deneyimci örtüsünü açması için onu sorguya çekiyor ve zorluyor."[26] Doğayı kendi örtüsünü açmaya zorlayan bilimin bu teması, doğa-

[25] Kant, **Saf Aklın Eleştirisi**, s. 17. (Altını biz çizdik.)

[26] Alıntıyı yapan C. Bernard, s. 13.

yı bir kadının temsil ettiği geçen yüzyılda heykelciler için esin kaynağı oldu. Sade'ın yapıtlarında en sık düşlemelerden birisi olan zorla soyma, kendi başına sadistçe bir uygulamadır. Claude Bernard: "Deneyimci, örtüsünü kaldırması için doğayı zorlamalıdır, deniyor. Kuşkusuz deneyimci, doğayı saldırarak ve ona her yönde sorular sorarak örtüsünü kaldırmaya zorluyor (...)."[27]

Niçin belli bir dönemde denemeler, bilimsel deneme, yalnız tek tek insanların işiydi –kuşkusuz onun özel psişik yapısı, baba adına anneye karşı bu düşlemeli saldırıyı olası yapıyordu–, ama sosyo-kültürel bir kuruma dönüştü ve böylece ortaklaşa ruhun bilinçdışı psişik çatışmalarını yansıttı? Bize göre bu soru başka bir soruya yol açıyor: Niçin yeni bir dönemde anne imgesine karşı saldırı teması, ortaklaşa dile gelebilecek şekilde böyle bir genişlik kazandı?

Babanın düşsel olarak öldürülmesi üzerine kurulu bilim, böylece doğa-anneyle ilişkiye aracılık ederek, baba imgesinin içe mal edilmesini olası kıldı. Yine bilim, bilimlerde deneysel yöntemleri bilincinde olmadan dile getiren anneye karşı bu düşlemeli saldırganlığa bağlıdır. Demek ki ona bir çift suçluluk duygusu eşlik ediyor. Eğer bu denemenin sonunda, çağdaş insanın durumu, bilinçdışınm ele geçirdiği toplumsal erk ve tüm sosyo-kültürel kurumlarla, artık özde sıkı sıkıya baba niteliğinde değil de, birbiriyle kaynaşmış anne-baba niteliğinde gibi bir çift suçluluk duygusuna göre tanımlanıyorsa, kuşkusuz bu basit bir rastlantı değildir; elbette hoş görülmez bir durum, çünkü özellikle artık üçlü bir ilişki tipine göre değil, ikili bir ilişki[28] durumuna eşdeğer oluyor.

---

27 C. Bernard, S. 39.

28 İkili ilişki: Özne ve bir tek nesne (kaynaşmış anne baba).

X. ŞEYSİZ SÖZCÜKLER

Kitabın son sayfalarına doğru geldiğimiz bu yerde, buraya değin sabırla dokunmuş olan iplikler, bir ideoloji oluşturmak için, birdenbire birbirine bağlanıyor.

Daha önce gördüğümüz gibi bu son, insanı yabancılaştıran yabancılaştırıcı dil üzerine, sözcükler üzerine –şeyler üzerine değil– bir düşünceden önce geliyor. Ussallık kaygısı çeken bir kafa için, "dil kendi kaba yapısı içinde" (s.11) yokken, Ben'in biçimlendirdiği ve biçimleyen dil düzeyinde yansıyan ve dile gelen insanın ve şeylerin sorunsalı vardır; Ben'in özgürlük sınırı, dil düzeyinde Ben'in çalışması sayesinde şeylerin gerçek niteliği ortaya çıktığı ölçüde artar; daha doğrusu, şeylerin Ben üzerindeki baskısının göreceli niteliği ve Ben'in şeyler üzerindeki göreceli ve büyüyen etkinliği artar.

İnsanın bu güçsüzlük ve yabancılaşma ilkesinden sonra,[1] Foucault'nun onaylaması geliyor: "On sekizinci yüzyılın sonunda önce **insan** yoktu."[2]

Ne anlama geliyor bu onaylama? Çoğu zaman Foucault'da görüldüğü gibi, bu onaylama aynı zamanda esnek, aydınlatıcı ve 'saptırıcı' kavramların alaşımını içeriyor, çünkü hemen sonraki onaylatma konusunda aynı terimi kullanmak

[1] S. 313-315.

[2] S. 315.

için, bunları birbirinden ayırmayı okuyucuya zorla benimsetiyor.

Evet, insan on sekizinci yüzyılın sonunda önce yoktu diyen bu kesinleme ne anlama geliyor?

Foucault için söz konusu olan insan "kaba ve birinci gerçeklik gibi, zor nesne ve tüm olası bilginin üstünde özne gibi"dir. Ekonominin, filolojinin ve biyolojinin yasalarına göre yaşayan, konuşan ve çalışan, ama bu yasaların oyunuyla bir tür iç çarpılmaya uğrayan ve örtülen bireyin tüm temaları bize tanıdık ve "insan bilimlerinin" varlığına bağlı, ama bütün bunlar klasik düşüncenin dışındaydı: O zamanlarda dünyanın sınırında, doğası doğayı ve sonuçta kendini doğal bir varlık gibi tanıyacak bir varlığın şu garip kişiliğini yükseltmesi olası değildi."[3]

Bu ilginç metinde, doğayı tanımanın kendi üzerine erk olduğu anlamı gözden kaçıyor[4] ve buna göre insanla doğa arasında bir diyalektiğin kurulması, insan varlığının temel güçsüzlüğünü dışta bırakıyor.

Hiçbir modern öncesi düşüncenin "modern bilginin neden olduğu şekliyle insanı tanımadığı" kesinleşmesi, söylemeye değemeyecek, açık bir şeydir.[5] Birkaç on yıl sonra yeni bir bilgi var olacak. Modernliğin dışında **insan** yoktu, diye kökenci bir kesinleme derecesinde niçin modern bilgiye ayrı-

---

[3] S. 321.

[4] "(...) Çünkü burada yanılmamak gerekir; gerçek bilim ancak insan doğal olguları doğru olarak öngörebildiği ve onlara egemen olabildiği zaman vardır. Cisimlerin ya da doğal olguların saptanması ve sınıflandırılması tam bir bilimi kurmuyor. Gerçek bilim etkinliğini gösteriyor, kendi eylemini ya da gücünü açıklıyor: Bu onun niteliğidir, bu onun amacıdır." C. Bernard, s. 229.

[5] S. 329.

calık tanınıyor? Ayrıca insan, insanlık yalnızca bilgiye bağlı olarak tanımlanmıyor.

Tüm bilginlerin eşit olarak paylaştığı belli bir dönemde genel bir bilgi alanının olduğu da yine gerçekten doğru mudur? Galilei'nin içinde yaşadığı klasik öncesi bir **bilgi**, "insan bilimleri"nde çağdaş araştırmacıların çoğuna göre daha moderndi. Bugün Fransa'da psikanaliz alanında neler olup bittiğine bakılırsa, Freudcu bir anlayışın özünü yineleyen bir akımın var olduğu ve Foucault'nun Renaissance dönemini betimlediği **bilgiyi** garip bir biçimde anıştıran usdışı kabalacılığın ve büyücülüğün içine sızdığı aynı güçte bir akımı saptarız. Son olarak kimi gerçekten yenilikçi araştırmacılar, mirasa saygı duyuyorlar, ama onu verimli yapmaya çalışıyorlar. Ancak bu sonunculardan başlayarak yarım yüzyıl içinde bizim dönemin **bilgisi** betimlenecektir. Gerçekte ussallık anlayışı tüm dönemlerde ayrıksıdır, ama her dönemde de iki cephe üzerindeki savaşımda vardır: Usdışılığın baskısı ve doğanın ele geçirilmesi. Ussallığın ve usdışılığın bu çift ortaklığıyla ancak insan tanımlanabilir görünüyor.

Gerçekten insanlığı kuran insan üzerindeki soruya gelince, –bilinen tüm yazıların dediği gibi– tüm dönemleri kapsıyor. Yalnızca bilgilerin durumunu yansıtmıyor, ayrıca aynı zamanda bilimsel düşünmeyi (dönemin bilimini) ve aşk, ölüm, yaşam, yazgı üzerine derin düşünceleri, diğer bir deyişle, kendi güç ve özgürlük boyutları içinde insanın özel sorunlarını paylaşıyor: Her insan kendi gücünü ve özgürlük arzusunu bir araya getiriyor. "Kendi özgürlüğünden vazgeçmek, kendi insan niteliğinden vazgeçmektir", diye yazıyor Rousseau. Bir felsefi bilimin düşüncesi gibi kendini gösteren Foucault'nun kitabı, her ne denli üstü örtülü de olsa, bu düşünceyi içeriyor. Örneğin aşk üzerine sadist niteliğin (büyük usta Sade'ın) saldırganlığını ayrıcalıklı yaparken,

onun adını nerdeyse hiç söylemiyor; denizin sileceği kumdan bir yüz gibi yok olmaya mahkûm bu insanın ölümünü açıklarken –**Sözcükler ve Şeyler**, insanılığın yazgısının anlamı üzerine ve tüm dönemdeki yazıların bize ulaştırdığı gibi bir düşünüştür. Tüm derin düşünceler gibi son derece öznel çağdaş Fransız aydınlarının kimi eğilimlerini yansıttığını gösteriyor.

Kuşkusuz insanlık tarihinde hiçbir zaman bu denli çok insan aynı zamanda kendi özgürlük arzularıyla ve bu arzuya bağlı çifte suçluluk duygusuyla (hem anneye, hem babaya karşı) karşı karşıya bulunmadı. Daha önce çünkü kendilerinin dışındaki bir antite üzerine yansıyan tanrısallığın –kendine duyulan aşkın– çok güçlü payının bir bumerang etkisi kabaca yeniden bulunduğu için ve çocuksu bağımlılık arzusu artık etkili olmadığı için, onların aynı zamanda herkesin kendisi için olduğu bir tanrıyı üstlenmeleri (bu ise hiçbir zaman dünyanın ve toplumun varlığını dışlamaz) ve bu birey-tanrının kendisinin gerektiğinde çok geçmeden ölmesi gerekir. Aynı zamanda kralın ve ölmesi gerektiğini bilen kralın durumunu, özerkliği suçlayan geleneksel eğitim ve toplumsal ilişkilere göre daha ilerde bulduğumuz ölçüde üstlenmek zordur. Herkesin **belli bir tarzda** "kralın yerini tuttuğu" ya da daha doğrusu, "kral payını" kendine ayırdığı toplumda, yadsımacılık için seçenek olasıdır.

Dokuzuncu bölümde yer alan sınırlılık sorununun analizi üzerine daha çok durmayacağız. Bize göre bu felsefi bir yanılgıdan ileri geliyor, insan bilgisini "kendi başına" ortaya koymaktan ileri gelen bir yanılgı.

Aslında insanın bu sınırlılığı Foucault'ya göre bedenin sınırlı uzamı ile, arzunun göreceliği ve son olarak dille tanımlanıyor. "İnsanın sınırının bittiğini öğrenebildiği bu olumlu bi-

çimlerin her biri, ona ancak kendi sınırlılığının sonunda verilmiştir."[6]

Oysa "kendi başına dünya ya da insan, artık olası bilgi nesnesi değildir, çünkü onun yaklaşımı bilinçle, insanın bilinçdışı bileşenlerinin ortasıdır. Bu anlamda her insana sınırlı ya da sınırsız denemez, onun sonluluğu yalnız bir ampiriklik içinde görünür, ama onun sınırsızlığı da yine onun bedeni ya da diliyle aynı nitelikte insanı oluşturan düşlemeli, usdışı tüm parçanın kurduğu öteki ampiriklik içindedir. İnsanı tanımayı amaçlayan ussal girişim, mekanist bir olguculuğun girişimi değildir; usdışını insanın temel öznelliğinin ortağı gibi içerir, bütünler: İnsanın özgünlüğünü, usdışı bir parçadan sonu gelmez bir şekilde kopup ayrılan ussal bir bölümden oluşmuş gibi kabul eder. Her insan aynı zamanda kendi başına bir tanrıdır –şiddetli bir suçluluk duygusunun kaynağı, sonsuzluk– ve bir ölümü yüklenir– sonluluk. Her insan aynı zamanda düşleme ve algılamadır, usdışı ve ussaldır, bilinçdışı ve bilinçtir; ölümün temelinde yaşar; temelde öznellik ve nesnelliğin gerekliliğidir, kendine ve dışındakine aşıktır, hem doğuştan yeteneklidir, hem sonradan edinir, bir yazgısı vardır ve kendi oluşumu hazırlar, yabancılaşır ve özgürdür.

Yalnız beden, arzu ve dil olarak yaşayan –bilinciyle olduğu kadar, bilinçdışıyla da düşleme dünyasından kopmuş, aşkın ve sanatın dışında, Ben'in idealini kuran baba imgesini içe mal etmemiş– böylece küçülmüş ve sakatlanmış (tek sözcükle iğdiş edilmiş) insan, gerçekten insanca yaşamsallığı **tümüyle** canlandırıyor diye göz önüne alınabilir mi? Bütünül olmayı göze almaktan uzak her insan, nerdeyse esrik bir tür tanrısal "sonsuzluğa" edilgin olarak mı yayılıyor? Oysa bu yaşamın ilk yıllarındaki gereksinim –arzuların tümünün

---

[6] S. 325.

doyurulması sırasındaki zevklere geri dönüş, Tüm-Ben evresine bir geri dönüş olabilir mi? Hayır. Sonluluk ve bütünlük, gerekliliğin yükü ile, dış ve iç "şeylerin" baskısı altında sonunda Ben'in yüklendiği diyalektik bir ilişki içinde vardır.[7] Sonluluğa ve bütünlüğe, aralarında insanlık koşulunun ve çabasının olup bittiği iki kavuşmaz kutup olarak ancak anıştırmalı olarak varılır. Özgürlüğe varmanın sonu gelmeyen ve umutsuz özgürlüğü; ama benim etkinliğimle **bütünlüğün** taşıyıcısı gurur, bağımlılığın ağırlığını kısmen hafifletir. "İnsanı düşünmek", en aza indirgemeyi gerçekleştiren korkunun koşuluyla ancak verimlidir. İnsan ancak, öznelliği ve nesnelliği ile birlikte insan terimleriyle düşünülebilir.

Foucault'nun yönteminde belli bir iç mantık var ki, acaba gerçekten insan var mı diye bir soru sormaya varıyor. Yazarın sepetine topladığı öğeler, gerçekte bir bulmacanın parçaları gibi, ama ne yazık ki çok az, darmadağın ve insanın yüzünü tanımaya pek izin vermiyor. Yazarın ayrıca kendi kendine acaba "sapkınca" değil mi diye sorduğu –bu soru bize göre yazarın izlediği yolu geçersiz kılmamış, çünkü bilinçdışı önsel kişisel usdışı derinliği ve ussallığın gerçek ruhunu karikatürleştiren mekanikçi, bilimci olguculuğu birbirine karıştırıyor. Örneğin onun psikanalizi hiç anlamadığı, kesin örneklerden hareket edilerek kolayca gösterilebilir.

Foucault, insanın kurucu öğelerinin büyük bir bölümünü –dünyayla zorunlu ilişkisi, gelişen ve çevreye uyan yeteneği, temel ama kesin olmayan öznelliği, çeşitli gerçeklikler üze-

---

[7] Ya da daha psikanaliz terimleriyle söylenecek olursa, bu ilişki başka ilişkilere başvuruyor: Üstben-Ben'in İdeali, narsizm-nesnel ilişki, zevk ilkesi-gerçeklik ilkesi, iğdiş edilme korkusu-narsik bütünlük. Bu birbirine karşıt çift güçlerin oyununu Ben yüklenir, ya da ona dayanır. Kuşkusuz burada tüm canlı varlıklarda işlevsel olguları yöneten bu "çatışkıların oyununun" psişik düzeydeki etkisi vardır.

rinde ilerleme gücü ve belki daha önemlisi, iç ve dış yabancılaştırıcı "şeylerden" kurtulma arzusu– göz önüne aldıktan sonra, ancak şu soruya varabiliyor: Bu "indirgenme" ve sakatlanma koşulları içinde insan gerçekten var mı?

İki açıdan saçma bir soru, çünkü bir yandan, yazarın önermelerini ve yöntemini ortaya koymuyor. Sonra insan kesin olarak bitmiş bir "kazanım", bir "ürün" değildir, ama oluş halinde varlıktır. İç gerilimler ve dış baskılar onun kendisiyle ve dünyayla ilişkisine yeniden biçim verir, ama daha önce incelediğimiz gücüllüklerin içindeki özellikle özgürlük arzusundan itibaren bu Odipus sonrası Ben'in İdeali'ne bağlıdır.[8] Ussallıkla usdışı ya da bilinçle dinamik bilinçdışının ilişkisi değişebilir ve değişmelidir, ama bu iki dizi, insan türünü oluşturan kaçınılmaz öğelerdir. Belki de birkaç yüzyıl ya da binyıl sonra insan Ben'in ve şeylerin sorunsal evrimleşmesinden artık yetinmeyecek ve teknolojinin nerdeyse özerk ilerleyişiyle büyümüş olarak, şimdi nasıl dış şeyler üzerine etkili oluyorsa, benzer şekilde, bu özgünlüğün ürünü olan süreçler üzerinde doğrudan etkili olacaktır. Bu edimin ürünü üzerine düş görmek ve –düş ya da albasan– izin vardır. Ama şimdilik insan bizim için güdülerle ve gereksinimlerle donanmış, bilinci ve bilinçdışıyla var ve canlı yaratıklar arasında eşsiz olarak duruyor. Bu varlık sözcüklerin ve şeylerin temsilleme sistemine (dil ve düşleme) sahiptir ama ayrıca iç gerilimlerini ve dışardan gelen baskıları azaltmaya izin veren maddi ya da psişik **aygıtları** da yaratmıştır. Ben'in hizmetindeki bu aygıtlar kadar, bize göre sanatın ve bilimin ürünleri de yapıcı öznel doyumlarıyla ya da verdik-

---

[8] Küçük çocuğun daha ilkelce gururu, ruhsal-devinsel olgunlaşması oranında kendi gücünü, Ben'inin gücünü (tek başına bir nesneyi tutmak, tek başına yürümek, tek başına böyle bir edimi başarmak vd.) kendi bedeni ve dünya üzerinde keşfetmesine eşlik eder.

leri nesnel rahatlamalarla, laik ya da doğa üstü dinlerin verdiği umutlara karşıt olarak, **yerine getirilen sözlerdir**.

Kitabı izleyerek **Sözcükler ve Şeyler**'in son sayfalarında ortaya çıkan dil kuramını daha yakından tanımlamaya çalışalım:

"Sonunda dilbiliminin ve onun insan bilgisine uygulamasının önemi, anlaşılmaz ısrarı içinde yeniden ortaya çıkıyor; dilin var olma sorununun, bizim kültürümüzün temel sorunlarına bağlı olduğunu kaç kez gördük. Dilbilimsel kategorilerin kullanımını her zaman ağırlaştıran sorun, çünkü yine de ne kendi, ne söz, ne söylev olan yapılaşma için ve bilginin saf biçimlerine eklenmek için bundan böyle dilin ne olduğunu sormak gerekir. Çok daha uzun ve daha beklenmedik bir yolla, Nietzsche ve Mallarmé'den birisine sorulduğu zaman gösterdikleri yere varıldı: Kim konuşuyor? Ve öteki sözcüğün kendi içinde yanıtın parıldadığını gördü. Dilin kendi varlığı içinde ne olduğu üzerine soru, kendi buyurucu tonunu bir kere daha alıyor."[9]

Bir sonraki sayfada Foucault –sanki onun için geçekliği ancak yadsındığı yerde kavramak olasıymış gibi bir yadsıma biçimi altında– tanısını koyuyor:

"Tüm içeriği aştığı hareketin içinde düşüncenin asla kendi içine kapanmasının işareti olmadığı gibi, ne de saf bir dil olduğundan artık söz etmemek için edebiyatın bir narsizminden kendini kurtarması (...). Bu genel gösterge içinde, "biçimcilik" diye adlandırılabilecek kendi deneyimimizi görmek yanlış olur; düşüncenin bir kurumu, bir azalmanın işareti, içeriklerin tümünü kavrama yeteneğinde değildir."[10]

Ah, yanlış!

---

[9] S. 394.

[10] Bu son tümce, psikozun, **genel çizgileriyle** olası tanımı olabilir.

Sonra, son üç sayfada lirik bir tonda, yıkımın ve kıyametin atmosferi içinde psişik bir parçalanma gibi başlıyor; bu parçalanma, son satırda, kumdan yüzünü denizin sildiği insan biçimine indirgenerek –burada özellikle şizofrenik– bitiyor.

Uslamlama şöyle: "**Tanrı'nın ölümü ile son insan çıkar birliği içindeyken görünür oluyor** (...) insan ortadan kalkacak (...). Tanrı'nın ölümünden de öte –ya da daha çok bu ölümün izinde ve onunla karşılıklı derin bir ilişki içinde (...) onun insan öldürücülüğünün sonu, gülüş içinde insan yüzünün parçalanması (...)."[11]

Yadsıma biçimi Foucault'yu gerçeğe götürüyor:

"Aslında, şeyleri bilgisini ve düzenini etkilemiş olan tüm dönüşümler arasında (...) –kısaca Aym'nın bu derin tarihinin tüm bölümlerinin ortamında– bir tek, bir buçuk yüzyıl önce başlamış ve **belki de** ölmekte olan insanın yüzünün görünmesine izin verdi. (...) İnsan bir buluştur ve bizim düşüncemizin arkeolojisi, yeni tarihini kolayca gösteriyor. Ve **belki de** son yakındır."[12]

Gerçekliğe bu geri dönüş, yere basan bu ayak, bu bilinçlenme, sözcükten başka bir gerçeği, iddia edilen ('insan yok olacaktır') kıyameti değiştiriyor:

"Eğer bu eğilimler yok olmaya yüz tutmuşsa (...) –o zaman deniz kıyısındaki kumdan bir yüz gibi insanın yok olabileceğine bahse girilebilir."[13]

Michel Foucault'nun yapıtının bu analizinde birbirinden ayrı üç öğeyi ayırmamız gerekiyor.

---

11 S. 396-397.

12 Altını biz çizdik.

13 S. 399. Bunlar yapıtın son satırlarıdır.

Her şeyden önce, bizim amaçladığımız, insanın kişisel olası çatışmalarının psikanalitik yorumuna bir girişim değil. Biz **Sözcükler ve Şeyler**'i bir edebiyat yapıtı gibi sayıyoruz ve başka bir yerde dediğimiz gibi,[14] bir yapıtın temaları, yazarının iç-psişik çatışmalarının tüm bir yansıması gibi ortaya çıkmıyor ve bu indirgemeci görünüm içinde önemli bir bölüm algılamadan kaçma tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyor: Bu bölüm, önemli miktarda cinsel enerjidir ve yapıt düzeyinde, süblime bir biçimde **kendi tenine** (etine) yatırılmıştır. **Kavgam**'a göre çok ayrı bir durum var, çünkü orada estetiğin eşlik etmediği bir öfkenin **çağlığı** olan yapıtta, süblimasyon süreçleri en aza indirilmiştir. Ama yalnız öfkeden söz eden bir edebiyat yapıtı, yalnızca Eros ve aşk özeniyle bir araya getirilen bir edebiyat yapıtının reddedilmesinde olduğu gibi analiz için gözden kaçabilir –en önemlisi de cinsel enerji planında. "Yalnız sessizlik sövgüdür", diye yazmıştı günün birinde şair A. Salmon. Tüm edebiyat yapıtları birer aşk ürünüdür ve bu yolla yazarın olgunlaşmasını, süblimasyonunu dile getirirken, yalnızca konuya bağlı bir analiz içinde tümüyle unutulma tehlikesini taşır. Yazara Ben'inin gücü, gerçek psişik dengesi ve aslında insan olarak niteliği, dile getirilen temalara göre değil, ama bu temaların üzerinde işlendiği yapıtın kumaşına göre ölçülür. John Cowper Powys'ın bize nasıl son derece "normal" insan göründüğünü başka bir yazıda söyledik;[15] onun büyük yapıtı derin bunaltıdan, özgürlüğün anlamından, büyüsel düşünceden ve sapıklığa ilişkin temalardan kurulu bir evreni yansıtıyor. Demek ki burada söz konusu olan, **Sözcükler ve Şeyler**'in yazarı değil, onun yapıtının temalarıdır.

---

14 **Sanatçının Psikolojisi. Yorumun Sınırları.** "Bichat'nın Görüşmeleri, 1966."

15 "Sanatçıda ruhsal-duygusal rahatsızlıkların aranmasında sağaltımcının karşılaştığı özel güçlükler", 1966.

Bununla birlikte, **Sözcükler ve Şeyler**'de dile gelen temalar bir bütünü oluşturuyor ve bu bütünlükte bizi ilgilendiren şey, onun tutarlılığını ve ona destek olduğu görülen psikanalitik içerikleri ortaya çıkarmaktır.

Renaissance'ın **bilgisini**, büyüsel düşüncenin bir evreni gibi betimleyen bu özlemi daha önce not etmiştik. Yani biz bu noktada, anne imgelerinin egemen olduğu oldukça geriye dönük bir düzeydeyiz. Bilgiye ilişkin bu "dönüşümler" de ilkel annenin keyfi sınırsız gücünün dile gelmesinden başka insana bağlanan hiçbir hukuk, hiçbir yasa yok: Biz kendimizi en güçlünün yasasının geçerli olduğu bir dünyada buluyoruz.

Gördüğümüz gibi eğer kitap önce baba sorunuyla son buluyorsa, elbette bu bir basit rastlantı değildir.

Temelde güçsüz, sözcüklerle çeşitli sistemlerin istediği gibi biçim verdiği bu insan, denilebilir ki, anne imgelerini denizin sildiği bir yüzle karıştıran bu Bensiz insan, Foucault'nun inanmış göründüğü gibi asla bir kıyıcı değildir. Tam tersine, babayla karşılaşma ve kimliğini almasına izin vermesi için onun ölümünü düşsel olarak üstlenme yeteneğinde görünmüyor. Biz burada Oedipsel çatışmanın ötesinde değil, ama altında, babanın desteklenemeyecek figürüne göre geri plandaki bir evrende, en şiddetli arzuların nesnesi olan bu babanın içindeki evrende bulunuyoruz, çünkü bu baba aşka, özgürlüğe, aşk ve nefret altında baskıcı, boğucu anne imgelerinden kurtulmaya –izin veren anahtarı elinde tutuyor; bu baba, sürekli bir tavan gibi orada dünyayı kaplıyor– Uranos'un Gaia'yı (Yer'i) kaplaması gibi–, her zaman var olan işkenceci baba. Özgürlüğe ve dünya üzerindeki erke izin verecek olan bu babayla Oedipsel karşılaşma, dayanılmaz şekilde bunaltıcıdır. **Sözcükler ve Şeyler**, umutsuz bir şiir, babaya duyulan hınç ve öfke altında onsuz yaşamanın olanaksızlığını orada okumak gerekir. Düşlemeden ve bü-

yüsel düşünceden kurulu bu lirik evren "usdışılığa yapılan bu övgü", eğer kumdan yapılmış yüzle deniz arasına babanın yüzü girmezse, denizin bozacağı kumdan başka bir şey değildir. Eğer arabuluculuk başarılı olursa, o zaman dünyadaki güçsüzlük erke dönüşecek; dilbilim, şeylerin iletişiminin ve kullanımının erekliliğinden canlanan dile dönüşecek; o zaman **Sözcükler ve Şeyler** üzerine el koymak için Ben'in hizmetinde olacak; o zaman bilimsel bir girişimle yabancılaşmanın yerini özgürlük alacak.

Yapıtın bir üçüncü yönü, geniş aydın çevrelerde gördüğü kabulün önemiyle ilgili olacak.

Gerçekte **Sözcükler ve Şeyler**, bize göre değerli bir başvuru kitabı gibi görünüyor, çünkü güncel toplumsal erkin saf yansıması, belli bir dönemdeki sosyo-kültürel kurumların bütünü olarak tanımlanıyor.

Bu kitabın son bölümünde diyeceğimiz gibi, toplumsal erk, ortaklaşa ruhta artık babanın özü gibi değil, ama karma bir yüz gibi, çirkin bir masal hayvanı gibi görünüyor, anne-babayı birbirine bağlıyor, kaynaştırıyor ve bireyi dünyada üçlü değil, ikili bir ilişki içinde bırakıyor. Toplumsal erk bir aracı, bir kurtarıcı gibi görünmüyor artık, sınırsız güce sahip ve yok edici oluyor.

Sözcükler ve Şeyler'in evreni, insanın kendi payına savunma olanaklarından yoksun yaşadığı bir evrendir. Kendi özgürlüğünü bulmak amacıyla bu erkle karşılaşacak güçsüz insan, Foucault'nun betimlediği insan olacaktır: Çeşitli sosyo-kültürel kurumların, özellikle dilin, sözcüklerin kurnazlıkla yönettiği insan. Belli bir anlamda bu kitap, bulaşıcı hastalıklar üzerine bir ders kitabında, artık hiçbir direnme gücü olmayan bir organizma üzerindeki bir basilin etkisini betimlemeye benziyor. **Sözcükler ve Şeyler**, içinde tüm güncel sos-

yo-kültürel kurumların çözücü etkisini bize gösteren ve insan üzerine baskı uygulayan bir yapay mikrop üretme ortamıdır. Burada tehdit kendini saf halde gösteriyor.[16]

Buna göre "insan var mıdır?" saptırıcı sorusu da tümüyle kendi yerini buluyor. Bu kitapta insan yok, çünkü bizim bu kitapta uzun uzadıya incelediğimiz bu özgünlüğü kabul edilmiyor.

Bu yapıtta eksik olan öğe, açıkça insandır. Alt edilemeyen usdışı ve öznel öğeleriyle insan, –bilinçdışı da içinde olmak üzere– üzerinde etkisini gösteren baskıların bilincinde olma yetisiyle birlikte insan ve –sosyo-kültürel kurumlar da içinde olmak üzere– bu baskıları düzeltme erkiyle insan.

Bu denemenin son sayfalarında yeniden göreceğimiz gibi, bizim için önemli olan, Baba'ya karşı –kimi anne niteliklerine bürünmek için özellikle baba niteliklerini yitiren toplumsal erke, 'sahte babaya' karşı– isyanın baba adına gerçekleşip gerçekleşmeyeceğidir (diğer bir deyişle, ussallığın doğaötesi değerleri adına babanın haklı çıkarılması, özde tüm baba değerlerine karşı tümden yıkıcı, usdışı kör bir şiddete dayalı, Oedipsel çatışmayı aşacak sıkıntı karşısındaki psikotik geriye dönüşü dile getiren şiddet.)

---

[16] 16 Mayıs 1966'da **Quinzaine Littéraire**'de Foucault görüşlerini şöyle açıklıyor: "Yürekten gelen tüm bu çığlıklar; insanın, varlığın tüm bu istekleri soyuttur; diğer bir deyişle, bizim gerçek dünyamız olan bilimsel ve teknik dünyadan kopuktur. (...) Oysa bizim kuşağın insanlarının bugün gösterdiği çabalar insanın bilgiye **karşı**, tekniğe **karşı** hakkını aramıyor, ama en günceline değin bizim yaşamımızın, bizim varlık biçimimizin aynı sistemli örgütün üyesi olduğunu gösteriyor ve buna göre bilimsel ve teknik dünyanın aynı kategorisinde olduğunu açıklıyor (...)." Bu ideoloji, bilimci olgucu değilse, nedir?

Dördüncü Bölüm

Çağdaş Prometeus

ÇAĞDAŞ PROMETEUS

Bu denemenin sonunda, incelemenin varsayımlarını tartışmak ve temel düşüncelerinden hareket ederek bunları açıklığa kavuşturmak bize gerekli görünüyor; bunlar olmadan, herhalde bu deneme de olmazdı. Kitle için gerçeklikten doğan bilgilerin zihinde belirsiz etkiler bıraktığı az çok yapay bir yol olmadan hiçbir bilim kurulamazdı, ne de daha sonra ilerleyebilirdi. Bilimsel yöntemin işi, ikinci bir aşamada bu varsayımları gerçekliğin sınavından geçirmektir.

'İlkel' insan, kendi bilinçdışından gelen biçimlerin evreninin yansımasıyla, halen bilgileri ele alıp işlemesine izin veren kaçınılmaz ilk kodları yaratıyor. Ama olgular inatçıdır ve 'düşüncenin sınırsız gücünün' uygulamasında, büyüsel düşüncede ya da çeşitli yanılsamalarda bulunan ilkel bir narsizmin zevki, araya giren olaylarla beklenen zevki geciktirdiği zaman, uzun sürmez. Ussallığın, usdışılıkla savaşımındaki tek üstünlüğü, onun etkinliğidir. Ağaç meyvesine göre değerlendirilir –hiç değilse açlıktan kurtulmak isteyenler için.

Ayrıca, ussallık üzerine çok söz ettikten sonra, bu kez biz, çalışma varsayımlarımızı kuran düşlemelerle, bunları paylaşma zevkiyle fazla kör olmamaya çalışacağız. İncelediğimiz gereçlerden sonra, bize artık elde edilmiş gibi gelenlerle, daha tartışma götürür olanları, birbirinden ayrı iki bö-

lümde seçmeye çalışacağız. Bununla birlikte, bir kez daha anımsayalım, var sayımlar olmadan, çalışma olasılığı yoktur: "Önyargıya dayalı bir düşünce, her zaman araştırmacı bir kafanın ilk atılımı olmuştur ve olacaktır."[1]

Son olarak, üçüncü bir bölümde, sosyopatolojinin (toplumsal hastalıklar) öğelerini ve bir sosyoterapinin (toplumsal sağaltımın) koşullarını ortaya koymaya çalışacağız.

Sosyopsikanalizin Öncülleri

1- Sosyo-kültürel kurumlar aracılığıyla bilinçdışı kazanımın aktarılması ve bilinçdışının kısmi sosyogenesi, sosyopsikanalizi tanımlamaya izin veren iki süreçtir.

Bilinçdışı kazanımın sosyo-kültürel kurumlar aracılığıyla aktarıldığını göz önüne alarak bu kurumlara özgü öğelerin yorumu, ortaklaşa ruhun bilinçdışı çatışmalarını tanımaya giden 'en kolay, en görkemli yolu' oluşturmalıdır.

İster edebi olsun, ister ideolojik –yazıları yalnız yazarının çatışmalarının dile gelişi gibi değil, ayrıca bilinçdışı ortaklaşa gerilimlerin bir yansıması gibi göz önüne almanın olasılığını göstermiştik. Doğrusu biz **Kavgam**'ı yalnız yazarına göre analiz ettik, ama eğer naziliğin atılımını ve sonra başarısını iyice anlamak istiyorsak, ortaklaşa Alman ruhu ile, Adolf Hitler'in ruhsal yapısı arasında az çok var olan karşılıklı bir bağlantıyı göz önüne almamız gerekiyor. Bununla birlikte, geriye sorulacak birçok soru kalıyor, örneğin şu: Düzensizlikten paniğe kapılan ve 'güçlü bir babanın' peşinde olan Al-

[1] Claude Bernard, **Deneysel Tıbbın İncelenmesine Giriş**, s. 45.

manlar, niçin Hitler'e güvendiler, çünkü onun 'güçlü baba' maskesi, 'kötü' anne imgesinin niteliklerini gizliyordu ve yalancı bir fallusu vardı, bu niteliğiyle gerçek düzensizliği canlandırıyordu. Eğer bilinçdışına inanmak gerekirse, o zaman Alman seçmenlerin naziliğin gerçek niteliğini anlamadıklarını düşünmek güçleşir. Onların bu politik seçimleriyle babaya karşı, çağımızın en açık değişmez değerlerinden birisi olan ussallığa karşı bir hıncı dile getirdiklerini düşünme eğilimindeyiz. Eğer bizim analizimiz doğruysa, yani bilimsel iyimserliğin yerini yadsımacı tipte polisiye bir diktatörlük aldıysa –1930 yılında Almanya Avrupa'nın en endüstrileşmiş ülkesiydi– gelecekle ilgili kimi korkularımız olabilir.

İster edebi olsunlar, istek ideolojik, örneğin **Geleceğin Havvası**'nda olduğu gibi kendi dönemlerine göre biraz ileri olabilirler; ayrıca tam zamanı da gösterebilirler; başarıları bunun işareti olur; örneğin **Kavgam**, **Sözcükler ve Şeyler** gibi. Ne olursa olsun, biçimleri ve içerikleri bakımından kendi dönemlerinin yapıtları oldukları ölçüde, zorunlu olarak kendi dönemlerini –bu dönemin bilincini ve bilinçdışını– anlatırlar.

Daha önce birçok kez söylediğimiz gibi, biz en geniş anlamıyla sosyo-kültürel kurumlar teriminden kişiyle toplumsal grup arasında, hatta kişiyle kişi arasında[2] ortaya çıkan değişimleri anlıyoruz.

Bir kuşağın bilinçdışı çatışmalarının yansıması olan okul kurumlarının, anal bir gerilemeye denk düşen kendi bilinçdışı çatışmalarına özgü şiddeti uygulayarak bir sonraki kuşağı

[2] Örneğin annenin bebeği beslemesinde bir kültürden diğerine göre değişen tarz –ödüllendirme ile yoksun bırakma arasında denge. Bu tarz, bu kültürün bilinçdışı çatışmalarını ve onlara getirdiği tanısal çözümü yansıtır. Ayrıca bu çatışmaların ve bunların çözümünün bir kuşaktan diğerine aktarıldığı bir kanaldır.

nasıl biçimlendirdiğini ayrıntılarıyla görmüştük. Ortaklaşa bir ruhun nasıl oluştuğu böylece daha iyi anlaşılıyor. Yeni kuşağın oluşumuna katkıda bulunan başka birçok öğeler de var ve bunların incelenmesine ayrıntılı bir çalışmayı ayırmak yararsız olmaz. Ama ortaklaşa ruhla, bireysel ayrımların ötesini söylemek isteyenler için, bir ülkenin belli sarsıntılarına (yenilgi, ekonomik bunalım, savaş tehditi, şiddet uygulamaları, kargaşalıklar) karşı yanıtı, önceden görülebilir olmalıdır. Bir bilim dalı, belli bir ölçüde olayları önceden görmeye izin verebilirse, o zaman bilimsel bir durumda olduğunu ileri sürebilir.

Örneklerimizi başka sosyo-kültürel kurumlar arasından da alabilirdik. Neyse şimdi modern **sanatın** kimi yönlerinin ortaya koyduğu sorunları ve genelde **dille** ilgili olanları hızla inceleyelim.

Bu eğilimlerin estetik bir temeli var mı, yok mu diye önceden bir varsayımda bulunmak istemiyoruz; ayrıca biz 'modern' sanattan değil, gerçekte ilk bakışta bunlara öncülük edenlerden ayrı görünen sanatsal uygulamaların biçimlerine işaret eden 'ayrı' sanattan söz etmek istiyoruz. Bunlar bizi burada yalnız ortaklaşa ruhun bilinçdışı çatışmalarını yansıttıkları ve aktardıkları, olası birçokları arasında bunlara ayırt edici bir çözüm getirdikleri oranda bizi ilgilendiriyor.

Dil düzeyinde de aynı olguyu gözlüyoruz. İsterse ilkokulda öğretilen dil söz konusu olsun, çünkü orada bütünül görünümünün, iletişim kurmak olan gerçek işlevinin aleyhine olarak çeşitli öğeler arasındaki (dilbilim, yazım v.d.) oyuna indirgeniyor. Kendi başına oyun, aktarılan sözcük dünyası, sözcüklerin nerdeyse büyüsel görünümü, işte sözcükler kendi başlarına böyle göz önüne alınıyorlar; burada, bu dış gerçekliğin dışında kendi kabuğuna çekilme söz konusu oluyor, oysa dilin işlevi, dış dünyayı kullanmak, tanımak ve ona bo-

yun eğdirmektir. Daha okuldan başlayarak 'şeysiz sözcükler' söz konusu oluyor.

Kimilerinin görmeyi dilediği ve insan bilimlerinin içinde dilbilimin tuttuğu merkezi yer de biliniyor. Oysa dilbilimin, dilin kendi çeşitli öğelerine parçalanması olduğunu ve ne dilin işlevini yerine getirdiğini, ne de konuşma anlamına geldiğini söylemek yanlış olmaz.

Bugün dilbilimin yararlandığı saygınlıkla ilgili olarak, okulda öğretildiği şekliyle dil üzerine açıklamamız da aynı olacak. Bugün ortaklaşa ruh anal durumlara gerilemişken, her alanda kendi öğelerinin tümden yıkıcılığının, parçalayıcılığının, bir anal tip süreci önem kazanıyor.

Böylece belli bir kültürün tüm sosyo-kültürel kurumları, bu kültürün ortaklaşa ruhuna özgü bilinçdışı çatışmaları yansıtır ve aktarır görünüyor.

Bu bilinçdışı çatışmalar için artık tanısal olan değil, ilke olarak usa uygun çözümlerin, bu kurumların içinde değil, resmi sosyo-kültürel kurumların dışında ortaya çıkması daha çok şansa sahiptir. Daha işin başındayken Pasteur kadar Freud da oybirliği ile değilse bile, çoğunluk olarak kendi kendileriyle bahse girişmemişler miydi?

Bilinçdışının kısmi sosyogenesi, sosyo-kültürel kurumların bilinçdışı kazanımıyla aktarılandan ayrı bir süreçle ilgilidir. Eğer yalnızca bu son süreç var olsaydı, bilinçdışı temsillemeler bir kez kesin olarak saptanır ve bilinçdışının, düş ortamdan bağımsız olarak, örneğin kromozomlardan ve genlerden bağımsız olarak yaşadığı göz önüne alınabilirdi.

Bu sosyogenesle ilgili olarak burada bir örnek vermek istiyoruz ve bu kitapta kullanılmış tam anlamıyla psikanalitik çalışma varsayımlarından bağımsız olarak seçilmesine özen göstereceğiz, daha sonra geçerliliğini tartışacağız.

Teknolojinin nerdeyse özerk olarak gelişiminin önemi üzerinde birkaç kez durduk; belli bir ana varıldıktan sonra onu çoğaltmak için bir atılım yetiyordu. İnsan araç yapıyor, sonra yeni aygıtlar yapmak için araç insana hizmet ediyor.

Teknolojinin ve bilimin nerdeyse bu özerk gelişimi, ekonomik ve politik sosyo-kültürel kurumların yeniden değiştirilmesinde elbette önemli bir rol oynuyor. Buradan hareketle ister istemez bilinçdışım etkiliyor.

Teknolojik gelişimin sonucu olarak sosyo-ekonominin alt üst olması, aile yaşamının koşullarını, anneyle babanın karşılıklı ilişkilerini değiştirince, anneyi de dışarda çalışmaya zorluyor.

Bu basit kavramların ötesine gitmek ve teknolojik gelişimin her büyük aşamasının özel bir ideal ürettiğini ve bu ideali, Ben İdeali'nin aleyhine olarak kendi özel ideal imgesi gibi insana benimseme eğiliminde olduğunu göz önüne almak olasıdır. En yetkin örneğin makina olduğu endüstriyel bir toplumda üretilen ideal, etkinlik ve verimlilik üzerine kurulu bir toplumun ideali olacaktır. Burada yine insanın "yerini alan" aygıt olarak makinanın işlevi değer kazanmayacak, "iyi dönen" makinanın imgesi değerli olacaktır. Makina kendi başına bir değer olmak için "yapay bir el" ya da "yapay bacaklar" (araba) olmaktan çıkıyor. Sosyo-kültürel kurumlar üzerinde etkili olan makina, kendi idealini üretiyor ve benimsetmeye çalışıyor. Sonunda insanı bir makinanın hizmetindeki makinanın yazgısına indirgemeye yönelik bu olguyla ilgili olarak çok örnekler verilebilir.

Bu görünüm içinde en ussal insan topluluğunun, arılar ya da karıncalar topluluğu olacağı ve teknolojik toplumun ürettiği ideale yeterince yanıt vereceği düşünülebilir. Elbette burada yanlış bir ussallık söz konusu olacaktır, çünkü bu iki

öğeyi göz önüne almayacaktır: İnsanın özgünlüğü ve bundan ileri gelen gereksinimler; bunlardan yoksun kalma, toplum karşıtı bir saldırganlığa yol açacaktır. İkinci olarak, insan yaratıcılığının basit teknolojik görüş açısından değeri bile, bu özgünlükten ileri gelecektir. Toplum, bir makina modeli üzerine kurulunca, burada indirgeyici bir ussallık söz konusu olacaktır. Bir örnek verelim: Okul kurumunun erekliliği iyi işlemesin, makina "iyi dönmesin", ama özel olarak bir insan sorununun varlığının benimsenmesine, özel bir yanıt verilmelidir: Daha önce dediğimiz gibi, pedagoji özgürlüğün öğrenilmesine ve bilgi edinilirken toplumsal katılımlara izin verdiği ölçüde ancak bir insan bilimi olur.

Bizim anladığımız gerçek ussallık, insanı gereksinimlere ve özel arzulara sahip özgül bir varlık olarak göz önüne alır.

Yeterli denge kurucu bir ağırlık olmayınca –bize göre bu okul kurumlarının görevi olmalıdır–, teknolojik idealin ağır basmasından korkulur.

Birey-devlet ilişkisinde, o zaman devlet bir makina gibi ortaya çıkar ve bireyler, birbirinden ayrı, ama birbirinin yerini alabilen parçalar olurlar ve artık hizmet veremedikleri zaman, ne olursa olsun yararsızdırlar.

Bize öyle geliyor ki, o andan itibaren teknolojinin aştığı her büyük aşamaya destek olan değerin kendisi, sosyo-kültürel kurumların her birine destek olan değer oluyor.

Örneğin yaşlı insan, yani artık makinaya hizmet edemeyen parça, bizim uygarlığımızda 'ekonomik bakımdan zayıf' diye tanımlanacaktır, diğer bir deyişle, insan-dışı bir değere göre tanımlanacaktır. Burada son sözü makina söyleyecektir. Nazi ideolojisinden söz ederken, 'en güçlünün yasasının', içeriği verimlilik olan bizim uygarlıkla nasıl birleştiğini not etmiştik.

Şurası da açık ki, bizim uygarlığımızın insana vereceği kendi imgesi, Odipus sonrası kendi Ben'inin İdeali'ne denk düşmeyecektir.

(...) Makina ile anal savunma sistemi arasında birçok benzerlikler ortaya çıkabilir. Bir makina ne kadar yetkinleşirse, onu deneten ya da besleyenin saplantılı karakteri doğrulanmış olmalıdır.

Böylece insan kendisi ile kendisini yabancılaştıran iki güç oyunun arasına adeta yerleşmiş oluyor: Bilinçdışı ve teknoloji, bir tür "özgür çark" gibi gelişiyor ve kendi idealini benimsetiyor.

Birey-toplum ilişkisinde, bu iki güç ortaklaşa ruha biçim vererek, sosyo-kültürel kurumlar düzeyinde karşılaşıyor.

Endüstriyel toplumun ideali, insan-dışı güç oyunu gibi sayıldığı ölçüde, kendi başına ve kendisi için değerler sistemi, her yaratığın kendi çalışmasına göre var olduğu bir karınca yuvasından başka bir şey değildir; o zaman bu idealin narsik bir yaranın ve şiddetli bir saldırganlığın kaynağı olabileceği de kolayca anlaşılır.

Bu varsayımın az çok yaygın açıklayıcı değeri ne olursa olsun, biz teknolojinin kendi değerler sisteminin yaratıcısı olarak **temel** bir rol oynaması gerektiğini düşünüyoruz.[3]

Teknolojik gelişimin bugünkü hızı, tüketim toplumunun tüm düzeneklerinin baskı uyguladığı bu nesneleştirici idealin denetimini ve egemenlik altına alınmasını çok güçleştiriyor ve makinanın iyi halde tutulması için, insanın giderek daha çok üretmesi ve tüketmesi gerektiği görülüyor, tersi değil.

---

[3] Burada sosyopsikanaliz ile Marksizm ortak bir nokta bulabilir görünüyor.

İster taşın yontulması olsun, ister bilgisayar, endüstri tek başına sosyo-kültürel kurumlar düzeyinde derin değişimlere yol açtı ve bilinçdışının etkisiyle, yine bilinçdışı kısmen bir sosyogenes rol oynuyor.

Açıklamakta olduğumuz tüm korku ve çekingenlik öğelerine karşın bu tez ve bilinçdışı kazanımın sosyo-kültürel aktarımı ile bilinçdışının kısmi bir sosyogenesi, kendi özünde, edinilmiş karakterlerin soydan geçmesi inancına göre temelde daha az kötümserdir.

Aslında kurumlar üzerinde etkili olmak, soyaçekim maddeleri üzerinde etkili olmaktan birçok bakımdan daha kolay ve daha az tehlikelidir. Ayrıca bu 'çağdaş Prometeus'un' sonunda, tümüyle basit bir sosyoterapinin kimi ilkelerini dile getirmeyi deneyeceğiz.

Bilinçli ya da bilinçsiz kazanımın bu sosyo-kültürel aktarımının süreciyle insan, dönüşüm ilkesinin dışında evrimleşen tek canlı varlıktır. Hayvanlarda tür için yararlı bir deneyim, soy yoluyla aktarılamaz. Yararlı bir dönüşüm, rastgele ve ister istemez çok seyrek olarak ortaya çıkıyor. Oysa bilimsel kurum sayesinde türe yararlı tüm deneyimler, soyaçekim sisteminin dışında aktarılıyor: Burada bir tür kazanılmış karakterlerin 'yapay' bir soyaçekimi var ve bize bilimsel ilerlemenin müthiş biriktirici sürecini anlatıyor.

2- Bireysel Odipus dramı ile, sosyolojik düzeyde Oedipsel çatışma denilebilecek dram arasında bir açıklık var.

Kuşkusuz böyle bir açıklık her kültürde var, ama hiçbir zaman bizim uygarlığımızda olduğu kadar değil.

Kuşkusuz bu her zaman da vardı, çünkü Oedipsel çatışmanın sona erdiği beş yaşındaki çocuk, kendi cinsel arzularını, be-

densel olanaklarından çok doyuramıyor ve bilinçdışına göndermek zorunda kalıyor; sonra toplum içinde yüksek derecede psikolojik olgunlaşmanın arzulamaya izin verdiği yeri ancak işgal edebiliyor.[4] Eğer babanın kimliğini aldıktan ve Ben'in İdeali oluştuktan sonra psişik planda bir yetişkinse, bedensel yetişkinliğine göre göreceli devinsel yetersizliği, halen kendi başına narsik bir yaranın kaynağıdır. Psikolojik gelişim ile, bedensel ve cinsel tamamlanma arasında net bir açıklık var. Çocuğun ve onun bu bedensel-cinsel geç olgunlaşması üzerine etkisini gösteren çocuklaştırıcı baskılar yüzünden, yüksek derecedeki psişik olgunlaşma kısmen gözden kaçıyor: Ama bu dönemde (5 yaşında) örneğin kendi yansımasını tasarıda bulan bir gelişme ve yaratıcılık evresi var.

Bununla birlikte, şurası açık ki, ilkel toplumun içinde çocuğun toplumun yaşamını gerçekten paylaşması, dış doğal gerçeklik üzerindeki erki, gururun kaynağı olan belli bir derecedeki özgürlük ve özerklik erken gelişiyor.

Bir kızılderili yaşamöyküsünden alınan ve üçle beş yaş arası bir dönemle ilgili bir örnek vereceğiz:[5]

"Çalışmayı oyun oynar gibi öğreniyorlardı: Çocuklar büyükleri izliyor, onların yaptıklarına öykünüyorlardı. Biz babalarımızla birlikte tarlaya gidiyorduk, ekimde ve otların yolunmasında onlara yardım ediyorduk. Yaşlılar bizi gezmeye götürüyor, bitkilerin kullanılışını ve toplanma yollarını bize öğretiyordu; yaşlılarla birlikte, sepet yapmak için saz topluyor ve toprak kap yapmak için kil aramaya gidiyorduk. Kadınlar gibi, yemeğin iyi olup olmadığını öğrenmek için tadına bakı-

---

[4] Ya da daha doğrusu şimdiye değin işgal edemediği bu yeri... Bakınız: **Çocuğun Sömürge Olmaktan Çıkarılması** (Türkçesi, **Son Sömürge Çocuk**).

[5] **Hopi Güneşi**, Don Talayesva.

yorduk. Tarlalarda kuş ve kemirici hayvan avlıyor ve güneşte kurutulmaya konulan şeftalilerin toplanmasına yardım ediyorduk; sekinin üzerine kavunları taşıyorduk. Eşek sırtında mısır aramaya, küçük odun parçaları toplamaya ve koyunlara bakmaya gidiyorduk. Çatıyı örtmek için toprak taşırken, biraz da evin yapılışına yardımcı oluyorduk.

(...) Büyük babam kimi hastalıkların sağaltımını bana öğretmişti ve insanlar ne zaman bu hastalığa tutulsa (idrar tutulması), bana geliyorlardı. (...) Dua ettikten sonra ağrıyan yerin çevresini, özellikle de göbekle kasık arasını ovuyordum. Çiğnemekte olduğum **piki**'yi alıyor ve elimde çiğnemesi için ona uzatıyordum. (...) Ne zaman bir hastalığın umutsuz olduğunu görsem, sağaltmayı reddederek sadece uzaklaşıyordum. Eskiler benim otçu-hekimliğimi çok önemsiyorlardı, ama ben büyüdükçe belki de önemimi yitireceğimi önceden söylüyorlardı (...).

Anlayacağınız dört yaşına geldiğim zaman, tek başıma işlerin üstesinden geliyor, mezarlardan, tapınaklardan ve zararlı bitkilerden sakınıyor, insanları yargılıyor ve büyücülerden kuşkulanıyordum.[6] Ortalamanın üstünde bir boyum vardı ve sağlığım yerindeydi (...). Yazın terasta uyuyor, kışın ise kimi kez diğer oğlan çocuklarıyla Kiva'da kalıyordum. Ekinde, ot yolmada, koyun gütmede ve Kiva'larda alış verişte babama yardım ediyordum. Bir kedim, bir köpeğim, babamın benim için yaptığı bir yayım ve birkaç tane iyi okum vardı. Kimi kez, çalınmış ve gömleğimin yakasının içine gizlenmiş kibrit taşıyordum. Bir eşeğin üzerine binmesini, bir sıçanı öldürmesini, küçük kuşları yakalamasını biliyordum (...) Son olarak, insanların hastalıklarını iyileştire-

---

6 'Kötü' anne imgesinin çok güzel bir yansımasını, 'Örümcek-Kadın'la ilgili yazıda (s. 29-31) okuyabilirsiniz.

rek bir ün yapmıştım ve meme emmek için artık annemin peşinde koşmayı bırakmıştım."[7]

Bu satırların okunmasında okuyucunun çabalarını göz önüne getiriyoruz. Nasıl! beş yaşından küçük bir erkek çocuğu böyle etkinlikler yapabiliyor? Ah evet - herhangi bir erkek çocuğu ve herhangi bir uygarlıkta. Biz ise toplumsal kurumların, özellikle de okulların oyununun, küçük çocuğun gelişimini ne derecede boğduğunu anlamıyoruz. Bizde tüm görünümleriyle söz konusu olan, psişik olgunlaşmanın varmış olduğu yüksek düzeyi kırmak için şiddetin ve gücün, toplama kampı tipinde baskıcı bir sistemi oluşturmasıdır.

Okulu Yeniden Kurmak ve **Hopi Güneşi** gibi kitapları okumuş olanlar, bizim uygarlığımızın bir çocuğunun –geriye dönüşe zorlanan gücül yetişkin– sıkıntılı varlığı ile, gururu ve Ben'in İdeali'nin yapay olarak parçalanmadığı bir Hopi çocuğunun yaşamı arasındaki tüm ayrımı görebilirler. Don Talayesva'nın sürdüğü güç yaşama, kendisinden uzak olmayan hastalıklara ve açlığa karşın, yine de neşe dolu çocukluk anıları var. Yaşamının ilk yıllarında kazandığı kendine güvenle Don Talayesva, Beyazların kabul ettirdiği ve kendi kabilesinden kopuşun ciddi sarsıntısını yaşamasına karşın, tüm ömrü boyunca bu güveni koruyarak mutlu oldu.

Çağdaş çocuğa zorla kabul ettirilen bu geriye dönüş, Odipus öncesi anal evreye geri dönüş, bize göre ortaklaşa ruhun çağdaş bilinçdışı çatışmasının bir yansımasıdır. Çünkü halen ana-babalarda bu düzeyde bir geriye dönüş var ve sosyokültürel kurumlar, ortaklaşa yaşamdan gelen biçimiyle bunu çocuklara benimsetiyorlar. Burada geçmişi, şimdiyi ve geleceği birleştiren bağ var. Okul bir yansıma, yoksa bir ilk neden değil. Hem de ister kapitalist olsun, ister komünist,

7 'Yaşamı Öğreniyorum' başlıklı IV. bölümden alınan özet.

endüstriyel uygarlığın kişilik-dışı bir yansıması değil, bu uygarlığı kuranların yansıması, üzerinde etkisi olan **tüm** güçlerin yansıması: Kuşkusuz ekonomik güçler, ama ayrıca geçmişin aktardığı bilinçdışı güçler ya da şimdiden hareket ederek oluşan güçler.

Çocuğa zorla kabul ettirilen ve başkalarını sevmek için hareket noktası olan kendine güveni ve kendine olan sevgiyi çoğu zaman kesinlikle yıkan bu geriye dönüşte, biz kendi açımızdan **güncel uygarlığın bunalımının yansımasını ve sonraki kuşağa aktarılan öğelerin etkenini** görüyoruz: Anal evreye denk düşen saldırganık, cinsel enerji tepileriyle karışmıyor, tersine, kendi hesabına hareket ederek ve kendi sadist niteliğiyle ondan ayrılıyor.

Bu geriye dönüşü çocuğa kabul ettiren yalnız ilkokulda başlayan okul kurumları değildir, ayrıca okuldan önce –ve kendi geriye dönüşleriyle hasta olan– ana-babalarla, okul çevresinde dönen tüm zorlayıcı oyunlarla da bu kabul ettirilir. Bu zorlamaların kentsel yığılmadan ve endüstriyel toplumdan ileri geldiği öne sürülmemelidir. Bu yetişkinlerin kendi hastalığıdır, çünkü bilinçdışı ortaklaşa çatışmalar yüzünden, mutluluklarını istedikleri kendi çocuklarının kendi gereksinimlerinin, kendi arzularının ve gerçeklik olasılıklarının 'bilincine varmalarını' engeller. Yeni aşılar, yeni otoyolları yapılıyor, peki ama çocukların daha iyi uyum sağlayacağı bir kent yaşamı da niçin geliştirilmiyor? Bununla birlikte, çağdaş yetişkin insan çoğu zaman bu gerçekliği anlayacak yetenekte değil; şöyle ki, beş yaşındaki bir erkek çocuğu gücül psişik olgunluk planında, ve kendine güvende, gücül özgürlük planında kendi Ben'inin birçok bölümünde yetişkine göre daha ilerdedir, çünkü yetişkin birey, kendi anal durumlarına geri dönmüştür, kendine olan derin güveni yitirmiştir, bu nedenle özgürlük arzusunu boğar.

Bu anlamda, günümüzde birçok ülkedeki gençlik ayaklanmasına, görünüşte 'oğulların devrimi' ya da 'babaya karşı ayaklanma' adı verilebilir (yalnız çocuğu dünyaya getiren değil, ayrıca psişik baba), ama daha doğrusu şöyle adlandırmak gerekir: Kendi yabancılaşmaları ve anal döneme geriye dönüşleri nedeniyle kendi psişik özgünlüklerinin bir bölümünü yitiren (özgürlük, adalet, hukuk, gerçek ussallık) babalara karşı gerçek babaların ayaklanması.

Bize ne denli çelişkili görünürse görünsün, 5 yaşındaki bir çocuk ya da 15 yaşındaki bir genç, özgürlüğün ya da adaletin daha az çürüdüğü anlamda, gücül olarak kendi babalarından daha iyiler. Ne yazık ki, özgürlüğün kazanılması onlara çok erken yaşta reddedildiğinden, çok ütopist tavırlar takınabiliyorlar.*

3- Bu bağla ilgili kazanım gibi bellekte tutulabilir görünen kuşkusuz aldatıcı, ama en derin köklerine değin ortadan kaldırılamaz görünen başka bir nokta, bir yanda, doğa, duyumsallık, usdışılık ve anne imgeleri ile, öte yandan, ussallık ve baba imgeleri arasındadır.[8]

İncelenen tüm yazıların güzel bir şekilde kanıtladığı gibi, bilinçdışı için doğa, yaşam ve usdışılık, kendi üzerine ve kendine yansıyan anne imgelerine bağlıdır. Beslenmeyi, sıcaklığı ve düşlemeli etkinliğin önemli bir bölümünü insan, 'iyi' anne kendisine vermiş gibi bilincinde olmadan yaşar. Bunun karşıtı olan duyumsal yoksunluk, dizginsiz ve yasasız saldırganlık, kör şiddet, kargaşalık, kötücül sınırsız güç, her zaman 'kötü' anne yol açmış gibi hep bilincinde olmadan al-

---

* Burada sözü edilen 'devrim', kitabın yazılış tarihi olan '68 devrimi'dir. Ç.N.

[8] Yine **Son Sömürge Çocuk** kitabımıza bakınız

gılanır –nesnenin ve öznenin yıkılması tehlikesi nedeniyle oldukça kaygı verici olan ve küçük çocuğun tüm ilkel saldırganlığının imgesel canlanması.

Yine bilinçdışı için tarih, dil, ussallık, bilim, 'ilerleme', teknoloji, baba imgelerine bağlı gibi algılanır. İdeal 'iyi' baba, hukukun, adaletin, özgürlüğün, gerçek ussallığın şampiyonudur ve her zaman kararlı ve aşkın yumuşattığı bir nitelik gösterir. Ama ne keyfi, ne de salt bir erke sahiptir, kurala uygun hak ve nesneyle öznenin karşılıklı saygısı söz konusudur.

Eğer günümüz uygarlığının bunalımı, özellikle de koştuğu tehlikeler anlaşılmak isteniyorsa, bu bilinçdışı karışımın önemi, **aşırı** olan kendi değerine göre düşünülmelidir.

Gerçekte, ortaklaşa ruh için bireysel geçmişin babası (bilinçdışında yer aldığı şekliyle), toplumsal erk ve usa uygunluk, tek ve aynı şeydir.

İncelemiş olduğumuz ve inceleyeceğimiz kimi nedenlerden dolayı, günümüzde ortaklaşa yoksunluk, aşırı bir noktadadır ve belki de kopma noktasına gelmiştir. Oysa tüm saldırganlığın yöneldiği kimlik, babadır, çünkü aynı zamanda hem toplumsal erki elinde tutuyor, hem günümüz endüstriyel uygarlığının yaratıcısıdır.

Buradaki önemli tehlike, bu babaya karşı ayaklanmanın yalnız toplumsal erke bir karşı çıkış olmaması, ama ayrıca bilinçdışı karışımı nedeniyle ussallığın da geri çevrilmesidir –diğer bir deyişle, bilimsel çalışmanın katkısının da reddidir.

Burada bize öyle görünüyor ki tümden yadsımacılık ve yıkıcılık olan bugünkü büyük tehlike, ortaklaşa ruhun çatışmasından yayıldığı şekliyle, **Kavgam**'da olduğu kadar, **Sözcükler ve Şeyler**'de de yansıyor.

Psikanalitik anlamda - 'bilinçlenme', o zaman seçmeci bir şekilde bu noktaya varmalıdır; şöyle ki, toplumsal erke kar-

şı çıkış ve daha önce yitirilmiş bulunan narsizmi yeniden bulma arzusu, Ben'in İdeali'nin iyice evrimleşmiş ve toplumsallaşabilir bir planında yeniden bulunmalıdır –bu karşı çıkış ve bu arzu, ussallıkla bağdaşmaya yakındır, öyleyse ussallığın araya girişiyle gerçekleşebilir.

Usdışılık, özü gereği yanıltıcıdır, yabancılaştırıcıdır, bağımlılık ve geriye dönüş nedenidir.

Bununla birlikte, tüm yadsımacılığın umutsuzluğun yadsımacılığı olduğunu anlamamız gerekir. Bu umutsuzluk bir yandan babanın kimliğini alma olanaksızlığından, öte yandan, baba, toplumsal erk ve ussallık arasındaki alaşım olanaksızlığından ileri geliyor. Gerekli ayrım olmadığından, tehlike babayı, toplumsal erki ve insanı birlikte yıkmak ya da tümüne saldırmaktan, bir halk deyiminde olduğu gibi 'banyo suyunu bebekle birlikte' atmaktan ileri geliyor. Gerçekte bizim bildiğimiz insan, kimliğini anlamak için babayla yüz yüze gelmeden önce onun kalıtını üstelenecek, hiçbir zaman son bulmayan bir insanlık içinde öteye gidecek, iç ve dış nesnelere karşı özgürlük arzusunda daha titiz olacak ki, 'babanın oğlu' gibi kabul edilsin. Bu saldırgan, ama sevgiyle yatışmış karşılaşma olmayınca, baba kalıtının tüm değerlerini –dil, hukuk, bilim, özgürlük– toptan reddetmenin dışında ona geriye kör şiddet, bireysel ya da toptan intihar ya da psikoz kalıyor.

4- Bu denememizde Narsizm Sorunu çoğu zaman öne geçmiştir.

Psikanaliz teriminin, yadsınmayacak şekilde bayağı bir yankıya sahip geniş bir yelpaze içinde dile gelen bir gücü belirtmek için kullanılması üzücüdür.

Mitolojideki Narcissus, hiç olgunlaşmamış bir varlıktır, çünkü nesnel gerçekliğe katlanacak güçte değildir ve tüm-Ben'e geri dönüş yapar: Onun bilinçdışı için ölümü bir intihar değildir –hem bilinçdışı için ölüm yoktur– ama nirvanaya özgü bir uykunun asudeliği içinde birbirine kaynaşmış özne ile nesnenin (bebekle annenin) durumunda olduğu gibi, bebeğin durumuna geri dönme arzusunun gerçekleşmesidir.

Narsizm tümüyle cinsel enerjidir ve bu enerjinin bir bölümü nesneye yönelmeden önce olgunlaşmanın tüm derecelerini dolaşır –en yüksek aşaması, Ben'in İdeali'nin oluşumuna denk düşer.

Narcissus adına bu güçle birleşmek, örneğin Sade adına nesnel cinsel enerji ile birleşmek gibidir; böylece kavramsal düzeyde canlı bir güç onun evrim anlarından birisine bağlanır.

Aslında Narcissus adı altında belirtilenler, en geriye dönüşçü biçimleri (şizofreni, narsik bir psikozdur) olduğu kadar, kendine güven, kendine sevgi gibi en 'olağan' biçimleri de kapsar –kendine güven ve kendine sevgi olmazsa, insan varlığını sürdüremez. Örneğin René Held'in yazdığına bakalım: 'Tüm bir dizi narsik değerler, klinik doktorunu deha dünyasının kıyısındaki şizofrenin sınırına götürebilir.'[9]

La Rochefoucault'nun verdiği anlamda özsaygı ve Ben'in İdeali'nin temsil ettiği tüm değerler (özgürlük arzusu, adalet), narsizmin bu bölümünün kimi oluş biçimlerindendir ve nesnel dünya tarafından sınırsız yön değiştirmeden sonra, kimlik almanın peşinden, özellikle babayla Oedipsel benzeşmenin peşinden Ben'e geri dönüştür.

Hep söylendiği gib insanın bir 'ek ruha' ya da kendi başına dışardan bir ideale gereksinimi olduğunu hiç düşünmüyoruz. Eğer Ben'in olgunlaşması süreçleri kendi olağan süreç-

[9] Dr. René Held: **Psikoterapi ve Psikanaliz**, s. 40.

lerine bırakılırsa, birey bir Ben'in İdeali'ni yaratır ve bu da gerçek gereksinim nedeniyle nesnel dünyayı göz önüne alır, çünkü babanın idealleştirilmiş imgesinin içe mal edilmesiyle oluşmuştur. Ama gerçekte neler olup bittiğini görmüştük: Çeşitli kurumların, özellikle de okulun Odipus sonrası Ben üzerine şiddetli bir yıkıcılığı ve aynı zamanda çocuğun kendine olan güveninin yıkılması. Böylece açık bir yaraya, utanmadan 'kendi başına dış ideal' denilen toplumsal Üstben'in bir parçası yapay olarak aşılanıyor. Aşısı yapılmış Üstben'in bu parçasına 'İdeal' demek, erdeme yapılmış kötülüğe bir saygı gibi görünebilir.

Öyle anlaşılıyor ki, gerçekte yüzyıllardır süren ekonomik yabancılaşmaya karşı ve geçen yüzyılın sonu ile bu yüzyılın başındaki cinsel yabancılaşmaya karşı savaşımdan sonra, toplumsal erkin yol açtığı narsik yabancılaşma, bireyin yabancılaşması üzerinde durulacak. Bu nokta iyi anlaşılmalıdır: Ekonomik, cinsel, narsik –bu üçü tüm zamanların kavgası; ilk ikisi bizim anakara üzerinde bile sona ermekten çok uzak, sonuncusu ise, örneğin 'içtenlikli' yasa habeas corpus* ve çeşitli kurumlar, yüzyıllardır vatandaşları toplumsal erke karşı koruduğu için terfi ediyor. Ama şimdi öyle görünüyor ki, bizim endüstri toplumlarında en az bir ekonomik ve cinsel özgürlük kazanılmışken (örneğin geçen yüzyılda İngiltere'de olduğu gibi artık toplu açlıklardan dolayı ölüm yok), insanlar işin aslının bunda değil, bu gücün, bu yetkenin ele geçirilmesinde olduğunu anladılar, çünkü bu güç ve bu yetke eskiden babanın düşsel olarak öldürülmesine bağlı bunaltıya ve suçluluk duygusuna karşı ve 'kötü' anneden korunmak için bir savunma niteliğini taşıyordu. Çok güncel olan 'karşı çıkış', 'katılım', 'ortak yönetim' sözcükleri, bu yeniden

* **Habeas corpus**: 1679'da İngiltere'de bireysel özgürlüğe saygıyı güvence altına alan yasalar ve kurumlar. Ç.N.

ele geçirme arzusunu dile getiriyor. Bu kitap içinde halen incelenmiş bulunan çeşitli öğeleri bir araya getirerek uygarlık içinde belki de zarar görmeyen kopma noktasının niçin böyle güçlü olduğunu daha sonra göstermeye çalışacağız.

Freud, **Uygarlığın Hastalığı**'nda bu yoksun ve toplumsal erkin saldırdığı Ben'in İdeali sorununa sadece sınırlı bir şekilde yaklaştı. Toplumsal erk –Üstben'e karşı saldırganlık ile bundan sonuçlanan bilinçdışı suçluluk duygusu üzerinde durmuştu o. (Duygusal) yoksunluk ona narsik olmaktan çok cinsel yoksunluk diye görünmüştü. Bununla birlikte, günümüzdeki geniş cinsel özgürlük havasının, bireyle toplum arasında var olan gerilimi hiç azaltmadığını biliyoruz. Ayrıca nesneye karşı –demek ki toplumsal erke karşı– saldırganlık, bildiğimiz gibi, nesnel yoksunluk, Ben düzeyinde narsik bir yara rolü oynadığı için ortaya çıkıyor.

Demek ki biz sürekli olarak narsizme geri dönüyoruz: İnsan varlığının bedensel özgünlüğüne bağlı ilk narsik yara, –bunun ayrıntılarını henüz tam bilemiyoruz– psişik yapının oluşumuyla yakından bağlantılı, yani bunaltının kökenindeki, sonra da saldırganlığın kökenindeki doğum-sonrası narsik yara, narsik olgunlaşma ve bunun Ben'in İdeali'ne denk düşen gelişim noktası; 'insanın toplum içindeki yerini' alması için, güncel ayaklanması; Rousseau'nun dediği anlamda ve Ben'in İdeali'ne uygun bir Toplumsal Sözleşme.

Sıkı sıkıya sosyopsikanalitik açıdan narsizm, bu gücü yalnızca **psişik yapının** kökeninde gördüğümüz için değil, ayrıca karıncalarınkine benzer dengeli toplumların kurulmasını olası yapan bu bireyselleşmenin kaynağı olduğu için de bizi ilgilendiriyor. Birey kendi gereksinimleri ve narsik arzuları nedeniyle –yalnız teknik değil, ayrıca bütün olarak– karıncaya ya da arıya benzer bir durumu kabul edemez. Güncel devrimin boyutlarından birisi, her zaman daha güçlü top-

lumsal erkin indirgeyici baskısına (insanın alete indirgenmesi) doğrudan doğruya bağlıdır.

Biz narsik güçte geriye dönük ve zararlı bir etki görmekten uzağız ve tersine, insanın özgünlüğünün, uygarlığın ve değerlerin kaynağında bunu görüyoruz.

Bireyselleşme arzusunu destekleyen bu narsik gücün, 'psişik gücün', doğa-ötesi ya da baba güçleri denilen değerlerin ilerici yeni-oluşumunun kökeninde olduğuna inanıyoruz.

Eğer günümüzde bu narsik gücün geriye dönüşçü biçimler aldığını gösteren birçok olaylara tanık oluyorsak, bunun nedeni bize sosyo-kültürel kurumlar ve toplumsal erk düzeyinde yansıyan ortaklaşa ruhun çatışmaları görünüyor. İlkokuldan itibaren başlayan Ben'in zorunlu geriye dönüşü, iyice gelişmiş bulunan Odipus sonrası Ben'in İdeali'nin yıkılması ve bireyin sürekli çocuklaşması Ben'e, Ben'in İdeali'nden çok, Tüm-Ben ya da İdeal-Ben evresine yakın bir doyum veriyor; biz bu denememizde bu doyuma **karşı-sınırlayıcı teknik** adını vermeyi önermiştik.

Bununla birlikte, doğrudan doğruya narsizme bağlı olan ve onun tüm çeşitlemelerine katılan saldırganlık, ilkel biçimlere doğru geriye gider. İnsanın günümüz toplumunda yerine getiremeyeceği işte bu paydır; yitirmeye yüz tuttuğu işte bu kendine güvendir ve kendi edimlerinden duyduğu gururdur; her zaman daha çok kısıtlanan bu özgürlük, her gün daha çok dışavurumlarıyla gördüğümüz gibi saldırganlığı artırıyor.

İnsan kendi özgürlüğüdür. Benzer şekilde aşk, en iyi yerine getirilen nesnel değerdir; özgürlük, narsizmin olgunlaşmasının en yüksek derecesine denk düşen değerdir. Eğer aşk ve özgürlük terimleri insan etkinliklerinin tüm alanlarında nerdeyse tanımı olanaksız çok geniş anlamlar taşıyorsa, herhalde bu bir rastlantı değildir.

5- Toplumsal Erk.

Her insanda içe mal edilen 'psişik babanın' kökenindeki varsayımlar ve birbirinden ayrı olarak önerilen yorumlar ve açıklamalar ne olursa olsun, güncel gerilimlerin nedenlerini biz birey-toplumsal erk ilişkileri düzeyinde ortaya çıkarmaya ve bulmaya çalışmalıyız. Güçlük, şimdiye değin bir tür tek tek parçalara ayrılarak incelenen öğelerin canlı, yaşayan bir dokuda birleşmesinden, yani yaşamın her zaman biraz belirsiz olan hareketinden ileri geliyor.

İlk yaklaşımda Freud'un **Uygarlığın Hastalığı**'ndaki önerisini kabul edelim; buna göre toplumsal erki birey, Üstben'deki baba gibi bilinçdışında algılamıştır ve bu ortaklığın yol açtığı nefret ve suçluluk duygusunun tepkileriyle birlikte gerçekleşmiştir. Yalnız Üstben'le ilgili baba değil, ama ayrıca bir toplum, bir uygarlık kendilerini oluşturanların gözünde adalet ya da özgürlük gibi değerlerin vektörleri olduğu ölçüde, Üstben sınıfına değil, Ben'in İdeali'nin sınıfına ait olduğunu hemen açıklamalıyız. Bu görünüm altında toplumsal erki bilinçdışı, kendi bütünlüğü içinde baba (babanın olumlu ve olumsuz imgeleri) gibi yaşar, ama burada bireyin herhangi bir tarzda bu babaya benzemesi koşulu aranır; diğer bir deyişle, yetkenin bir bölümünü elinde tutabilmelidir ya da şeylere, özellikle de kendi yazgısına sahip olabilmelidir. Bilmem söylemeye gerek var mı; bir başbakan toplumsal erki, elbette yanılsamalı olarak, iyi bir baba, ideal bir baba gibi yaşar. Ekonomik ve sosyolojik sınırları çok dar ya da sadece üzerindeki çok çeşitli baskılar yüzünden, kendi özgürlüğünden korkan –bir bireye göre toplumsal erk, her şeyden önce iğdiş edici bir baba gibi algılanır.

Ama günümüz endüstriyel toplumlarındaki bu baba, çok özel karakteristiklere sahip.

Her şeyden önce aşırı güçlü ve erki sınırsız güce yaklaşan güçlü bir babadır.

İster kapitalist toplumda olsun, ister komünist, ekonomik planda devlet giderek her şeye karar veriyor. Ücret, sosyal sigorta, aile yardımı, emeklilik, devletin kararlarına bağlı. Burada en azından büyük ölçüde endüstriyel yoğunlaşmanın teknolojik idealini, yönetimin merkezileşmesini vd. benimseten endüstriyel gelişimin nerdeyse mekanik bir sonucunun söz konusu olduğu düşünülebilir.

Psikolojik koşullama planında toplumsal erk öylesine güçlü olanaklara sahiptir ki, bireylerin çoğunun daha ilkokulda başlayan çocuklaştırma eğitiminden kaçmalarına hiçbir şansları yok. Radyo ve televizyon programlarının yönetilen haberleri ve basın üzerindeki ekonomik baskılar son derece etkilidir. Burada söz konusu olan yalnızca seçim çalışmaları değildir, ama ayrıca 'normal' demek, makina-devletin iyi yürüyüşüyle uyum içinde bulunmaktan ve ideal birey, toplumun istediği boyutlara göre tam kırpılmış bir parça olmakken, bu işlevsel rolün dışında 'rahat, küçük bir yaşamla' ve 'tatlı küçük alışkanlıklarla' yetinmekken, vatandaş sürekli şekilde yasaklanacaktır (y ada parasal bakımdan cesaretleri kırılacaktır). Eleştiri olasılıklarını böylece yalnız özel konuşmalara indirgemek, terörcü bir şiddet biçimidir ve bir şey kendi özünde değişmeyeceğinden, bu şiddete karşı da kendi başına bir terör olan bir karşı-şiddet ister istemez yanıt verecektir.

Baskı planında toplumsal erk, nerdeyse salt bir eylem olanaklarına sahiptir. Son iki yüzyıldan beridir çeşitli 'düzen güçlerinin' (polis, jandarma, toplum polisi) sayısal artışı, nüfusa göre çok önde gitmektedir. Ayrıca günümüzdeki göstericiler saldırmak ya da kendilerini savunmak için, iki yüzyıl öncesine göre daha iyi silahlanmadıkları gibi, teknik ilerlemenin 'düzenin bekçilerinin' hizmetine verdiği güçler çok

önemli şekilde arttı. Eğer Kraliyet'in savunma el bombaları olsaydı, Bastille ele geçirilemezdi. Kraliyet bekçilerinin hızla hareket eden zırhlı araçları, ulaşım araçları, gözleme helikopterleri ve makinalı tüfekten ağır tanklara değin çeşitli silahları yoktu. Günümüzde teknoloji, toplumsal erkin hizmetindedir. Bir endüstri ülkesinde başa geçen bir diktatörün, eğer sürekli kan dökmeyi kabul ederse (toplama kampları, siyasi polis, işkence vd.) hiçbir zaman devrilmeyeceği biliniyor.

Askeri planda toplumsal erkin gücü öyle bir duruma geldi ki, örneğin nükleer silahları elinde bulunduran bir ülke, gerektiğinde asker kullanmadan bir savaşı yürütür, ama amacı bir zafer, bir yenilgi ya da toprak ele geçirmek değildir, bu ülkede yaşayanların tümünü ya canlı bırakmak, ya da öldürmektir.

Günümüz Fransız hükümetinin 'caydırma' denilen politikası işte böyledir.

Son olarak, ülkelerin çoğunda, vatandaşların politik hakları giderek daha umursanmaz oluyor, vatandaşların kendi başlarına görüş sahibi olmalarına izin veren haberlere, devlet şefi tek başına sahip oluyor, en ciddi kararları tek başına alıyor,[10] teknik ilerleme nedeniyle, erklerin bir elde toplanmasını giderek daha çok yerine getiriyor.

Tüm bu noktalar şöyle özetlenebilir. Birey-toplum ilişkisi planında teknoloji her şeyden önce toplumsal erkin hizmetine* verilmiştir ve böylece var olan güçler arasındaki dengeyi çok göze çarpar bir şekilde bozmaktadır.

---

[10] Kuzey Viet-Nam'ın bombalanmasına Başkan Johnson tek başına karar verdi. Fransa'nın dış politikasına Başkan de Gaulle tek başına karar veriyor (du).

* Burada 'toplumsal erk', siyasal iktidar, daha geniş olarak, egemen güçler anlamında. Ç.N.

Birey için baba, toplumsal erk ve teknoloji, böylece bilinçdışı düzeyinde bir araya geliyor. Bu belirsizliğin artırdığı tehlikeler yüzünden ayaklanma yalnız toplumsal erke karşı değil, ayrıca ussallığa karşı da gerçekleşiyor: Baba ve ussallık, bilinçdışı düzeyinde birleşirken, teknolojik ilerleme, usdışılığm doğru ilerleme çizgisinden türüyor.

Halen okuyucunun dikkatini çekmiş olabileceği gibi, bu toplumsal erkin birçok nitelikleri sıkı sıkıya ataerkil değildir. Keyfilik ve sınırsız-güç, anaerkil niteliktedir. Ayrıca 'tüketim' toplumu da denilen toplumun birçok 'besleyici' nitelikleri, bize 'iyi' anne imgesini çağrıştırıyor. Böylece insanın anneyle ilkel ilişkisine göre özgürlüğün sınırlarını artırmak için yarattığı bu baba, kendi özgün niteliklerinin çoğunu yitirince, günümüzde bireyi, keyfi ve sınırsız-güce sahip ve çocuklaştırıcı bir baba, eskilere göre daha çok korumuyor.

Belli bir açıdan çağdaş insan, ilkel insanın sınırsız-güçlü bu doğa-anne üzerindeki eylem olasılıklarına göre bu toplumsal erk üzerine daha çok etkili değil; ilkel insan bu doğaüstü entiteye karşı boyun eğmekten başka bir şey yapamıyordu.

Bu görüşleri çok güzel bir şekilde açıklayan Rousseau'dan bir sayfa alıntı yapıyoruz:

"Despotluk ancak bu düzensizlik ve bu devrimler içinde çirkin başını derece derece yükseltiyor, devletin tüm bölümlerinde iyi ve sağlıklı olan ne varsa yutarak, sonunda yasaları ve halkı ayaklar altına almayı başarıyor ve cumhuriyetin yıkıntıları üzerine yerleşiyor. Bu son değişime öncülük eden zamanlar, karışıklık ve yıkım zamanları olacaktır. Ama, ne olursa olsun, sonunda her şeyi canavar yutacaktır ve halkların artık ne şefleri, ne yasaları olacak, yalnız zorbaları bulunacaktır. Ayrıca bu andan başlayarak, artık töre ve erdem söz konusu olmayacaktır, çünkü despotluğun egemen oldu-

ğu her yerde **cui ex honesto nulla est spes***; başka hiçbir öğretmeni sevemez; başvuracak ne dürüstlüğü vardır, ne görevi; en çok körü körüne boyun eğme, yalnız kölelere bırakılmış tek erdemdir.

Eşitsizliğin son sınırı, çemberi kapatan ve hareket ettiğimiz noktaya ilişkin en uç nokta burasıdır. İşte burada tüm vatandaşlar eşit oluyorlar, çünkü hiçbir şey değiller ve vatandaşlar, efendinin isteminden başka hiçbir yasaya sahip olmadığı gibi, efendinin de kendi tutkularından başka hiçbir kuralı yok; iyinin kavramları ve adaletin ilkeleri bir kez daha yok oluyor. İşte burada her şey en güçlünün tek yasasına indirgeniyor, ve bizim başlamış olduğumuz ve kendi saflığı içinde doğal durumda olandan ayrı, yeni doğal duruma uygun en güçlünün yasası; bu sonuncu, aşırı bir çürümenin meyvesidir.

Ayrıca iki durum arasında çok az ayrım var ve hükümetin sözleşmesini despotluk öyle bir çözüyor ki, despot ne denli güçlüyse, o denli uzun süre egemenliği elinde tutuyor ve kovulunca da, şiddet uygulamasına karşı hiçbir şey yapmıyor. Bir Sultan'ın boğulması ya da tahtından indirilmesiyle sonuçlanan bir ayaklanma, daha önce onun kendi kullarının canlarını ve mallarını elinin altında bulundurması kadar hukuka uygundur. Onu bir tek güç ayakta tutuyor, bir tek güç deviriyor; böylece her şey kendi doğal akışı içinde geçiyor."[11]

Bilindiği gibi Rousseau'ya göre, tarıma ve madenlerin işlenmesine denk bu devrim sırasındaki uygarlık durumuna geçmek için, hayvana benzer bulunan doğal durumunu ilk terkeden insan oldu.

---

* **Cui ex honesto nulla est spes:** Onun için onurun dışında hiçbir umut yoktur.

11 Rousseau, **Eşitsizliğin Kaynağı Üzerine Konuşmalar**, ikinci bölüm, s. 190-191.

Demek ki bizim savımızla, Rousseau'nunki arasında belli bir benzerlik var, yalnız şu temel ayrımla ki, bize göre insan cilalı taş çağından önce asla hayvan değildi: Rousseau'nun anladığı doğal durum bize göre baba imgelerinin içe mal edilmesinden önce anne imgelerinin ağır bastığı durumdu.

Biz kendi görüşlerimizi elimizden geldiğince net bir şekilde açıklamak için, insanın taş çağında (yontma taş çağı) hem kendi kendisiyle, hem de çevresiyle, birincil nesnel ilişki adı altında betimlediğimiz ruhsal-duygusal ilişki içinde yaşadığını anlatmıştık. En uç noktada bu ilişki, anne imgelerinin yansımasının desteğiyle Ben'in dış nesnelerle olduğu kadar anne imgeleriyle de nerdeyse kaynaşmış, esrik ve bunaltıcı bir kimliğe değin uzanıyordu.

İnsan bu bunaltıcı ve hasta edici ilişkiden kaçma arzusunu taşıdığı andan itibaren, ve çeşitli süreçlerin oyununun yardımıyla babayı –psişik babayı yarattı. Binlerce yıllık bir süreçten sonra ve bundan ortalama on bin yıl önce baba imgesinin içe mal edilmesinin tamamlanmasından sonra bu oldukça olağanüstü cilalı taş çağı, endüstri çağının geçişine izin verdi.

Bu ikinci doğa durumuna geçiş, bu 'çemberi kapatan son nokta', bir anlamda birincil nesnel ilişkiye geri dönüştür ve burada çocuğu, anne imgesinin kimliğini alması için baba korumaz.

Toplumsal erkin ataerkil niteliği niçin yitindi? Toplumsal erkin kimi niteliklerinden (keyfi, teknolojik destek nedeniyle smırsız-güçlü; yararlı ama anaerkil görünümlere sahip, 'tüketim' toplumu vd.) yeri geldiğinde söz etmiştik.

Şimdi de bize önemli görünen ve **dinden bağımsız otoritenin** özelliklerine sahip bir olgu üzerinde durmak istiyoruz.

Eğer bizim varsayımımız kabul edilirse, buna göre toplumsal erkin dış temsilcisi ataerkil kişilik, yerini sırasıyla tanrı-

babaya, bilgin (ya da teknisyen) –krala ve diktatöre bırakmıştır ve birinciden ikinciye geçişte, otorite kendi doğaüstü niteliğini yitirmiş ve dünyalaşmıştır. Yine aynı nedenden dolayı toplumsal erk, yargılanıyor ve eleştiriliyor.

Aslında bu dünyalaşmadan önce insanlar arasında egemen olan kusurlar ve adaletsizlikler tanrıya veriliyordu, ama ölümden sonra ve son yargılama sırasında bunlar giderilecekti. Tanrının sevgi ve adalet sorunu –anlayacağınız ataerkil özelliği– yeryüzündeki kötülüğün varlığının inananlar üzerindeki anlaşılmaz biçimi altında yine de onları her zaman rahatsız etmiştir.[12] Tanrının son adaletinin ortaya çıkacağı bir Öte'nin varlığı yine de tanrısal çatlağın onarılmasına izin veriyor: Tanrının yolları içine girilmez değil... Aynı inançtan insanın özgür hakemliğine geçişi, özgürlük arzusunu düzenliyor. Ayrıca şunu da not edelim; tanrının kişiliği çoğu zaman Üstben özelliklerine sahip olsa bile, narsik yaralar mümin için yine de çok önemlidir: Ölümsüzlük umudu, Tüm-Ben'in düz çizgisinden türüyor: Her insan için tanrının özel sevgisine inanç, kendi başına tek kalıyor; tanrının kendi imgesine göre yaratılmış olmayı öğrenmek doyum veriyor; hayvan dünyası ve anne üzerine egemenlik kuruluyor - böyle başlıyor Yaratılış efsanesi.

Bununla birlikte, tanrı sınırsız-güç ve sınırsız-güç de anne imgelerinin büyüsel evrenine ait bir özellik değil mi? Eğer tanrı gerçekten sınırsız-güç olsaydı, bu eleştiri yerinde olur-

[12] Camus'nün **Veba**'sında bir çocuğun ölümüyle papaz Panaloux'un üzerindeki etkiyi anımsayalım: 'Kardeşlerim, dedi sonunda papaz (...), tanrının sevgisi zor bir sevgidir. Kendini tümüyle terketmeyi ve kendi kişiliğini küçük görmeyi gerektirir. Ama çocukların acısını ve ölümünü yalnız o ortadan kaldırabilir; bunu yalnız o gerekli bulabilir, çünkü onu anlamaya olanak yoktur ve yalnız istekte bulunulabilir (...). İşte insanların gözlerinde zalim ve tanrının gözlerinde kesin inanç; tanrıya yaklaşmak gerekir (...)". S. 182.

du. Bununla birlikte, Musa'nın yasalarının insanın tanrıya karşı ödevlerini bir kurala bağladığı andan itibaren –diğer bir deyişle, eğer insan tanrının sevgisini korumak istiyorsa, yerine getirmesi gerekli koşullar belirlendiği andan itibaren–, artık tanrı sınırsız bir güce sahip tek-yönetici durumunda değil, anayasal bir durumda bulunur, yani tüm erki sınırlı olur. Musa'nın yasaları bir temel yasaya, bir kurala, bir anayasaya eşit değerdedir. Burada doğa-anne ile İbrani tanrısı arasındaki tam ayrım, babasal kişiliktir.

Güç, 'tanrısal hukuk' olduğu sürece, tüm yetki doğrudan doğruya tanrıdan türetiliyordu ve onun hakimliği ile adaletsizliği, tanrı isteminin dışavuruluşuydu ve son yargı gününde gerçek baba niteliğini ortaya çıkarıyordu. Ayrıca eğer istenirse, her dönemde toplumsal erki oluşturan tüm sosyo-kültürel kurumların birliği de gösterilebilir: Toplumsal erk özde tanrısal olduğu zaman, bu kurumların her birini destekleyen yetki, her zaman tanrıya bağlanmıştır. Ancak tanrısal yetkenin aracılığıyla kral, yargıç, aile babası vd. kendi istemlerini kabul ettirirler.

Ama yetke dünyalaştığı zaman ancak bireyler toplumsal erkin kusurlarını ve adaletsizliklerini kabul etmeye yanaşıyorlar ve yalnızca bu nedenle kendi ataerkil özelliğini yitiriyor. Başka bir dünyada değil de bu dünyada kendi edimlerine göre yargılandığı zaman, babanın İdeal Ben'ini canlandırmaktan uzak kalıyor. Ne adil, ne iyi olan, ne de oğullarının özgürlüğüne saygı duyan bir baba, keyfi ve kaprisli tüm görünümünün altında bir anne imgesinden başka nedir ki?

Benzer şekilde, toplumsal erk, temsil ettiği insan biçimine indirgenirse, artık üstel güçlere başvuruya olanak kalmaz ve bireye kendi saldırganlığını daha çok dışa vurma gücü tanır. Saldırganlığın bilinçdışına gönderilmesi kısmen durur; bu-

nun üzerine bireyin kendisi saldırganlığı bastırmalıdır. O zaman çatışma açık olur.

Biz bilimsel ve teknolojik iyimserliği paylaşmaktan iyice uzak olarak, şöyle bir şeyi düşünmek eğilimindeyiz: Eğer bu tip birincil bir durumun yeni bir düzenlemesi araya girmezse, bireye **tam** bir boyun eğmeyle, **tam** bir saldırganlık arasında seçim yapmak riskinden başka bir şans kalmayacak.

Çağdaş edebiyat ya da ideolojik ürünlerde sürekli olarak görünen insanın bu güçsüzlüğü konusu, bireyin ve toplumsal erkin varlığındaki güçlerin artan orantısızlığını bize yansıtır görünüyor.

Toplumsal erkin kendi gücünü düşsel olarak ele geçirmek amacının Oedipsel çatışmada yatıyor olmasının birey için anlaşılmaması, işte bu orantısızlığın sonucudur. Toplumsal erke karşı çıkan ve eleştiren herkes, kendi edimini bir Oedipsel çatışma olarak bilinçdışında yaşar. Sonucun kendi başına bir kimlik olması için başka bir şey gerekli mi? Diğer bir deyişle, içinde yaşamış olduğu topluma, bu baba-toplumsal erk, sınırsız-güç gibi görünmesin mi? Aksi halde bu çatışma yalnızca bir intihar gibi görünür. Öyleyse bir araya gelmiş olan anne-baba birliğini nasıl aşmalı?

'Uysal' ve ölçülere uygun sayılan bizim toplumların bireyi, bu boyun eğmeyi bilinçdışı düzeyinde dayanılmaz bir narsik yara gibi yaşadığından, kendi içinde yine de büyük bir saldırganlığı gizler. Kimi toplumlar bu saldırganlığı bir 'günah keçisinin' üzerine çevirir (Yahudiler, dinden ya da resmi ideolojiden sapmış olanlar vd.). Bizim endüstri toplumları, karşı-sınırlayıcı teknikler adını verdiklerimizle bunu daha çok kullanıyor: Filmler ve yayınlarla erotik ve sadist boşalmalar; alkol, tütün (bu devlet tekelindedir); yatıştırıcı ilaçlar; bu sonuncular bireyin canlı güçlerini uyuştururlar; sanrıya yol açan mad-

deler; gevşeklik vermeye yönelik televizyon yayınları; geriye dönük narsik ya da sadist doyum veren araba kullanımı; ortaklaşa tatil örgütlerinin 'unutma klinikleri'; her biçim altında kaçışlar. Bu karşı-sınırlandırıcıların teknik anlamı, geriye dönük narsik doyumlar vermektir (Tüm-Ben dönemine geri dönüş) ve buradan, Odipus sonrası Ben'in İdeali'nin parçalandığı bireylerin tepkisel saldırganlığını azaltmaktır.

Aslında biz kendi düşüncelerimizi sanki birey yetişkinlerin toplumsal yaşamına tam bir güçle hazırmış gibi sergiledik. Hiç de öyle değil. Daha ilkokuldan başlayarak toplumsal baskının çocuğu anal durumlara geri dönüşe zorladığını görmüştük. Burada yine imgesel geriye dönüşçü kişilik yalnızca baba değil ayrıca anne de.

Güncel toplumun çocuğa kabul ettirdiği zorunlu geriye dönüş ve teknolojik olasılıkların (haber alma, örgütlenme, baskı, psikolojik koşullanma) kullanımını saptıran toplumsal erkin bu sınırsız gücü yüzünden **bugün birey toplumsal erki yalnız bir baba gibi değil, ayrıca anneyle yandaş** (koruyucu iyi baba ve besleyici iyi anne, ama iğdiş edici baba ve 'kötü' anne) **olarak bilincinde olmadan algılar** diyerek, göz önüne aldığımız öğelerin tümünü özetleyebiliriz. Bu yandaşlık onun çocukluk durumunu aşması için tüm olasılıkları elinden alır[13] ve onda bir toplu-yıkım saldırganlığını uyandırır; bunun ideolojik yankısı olan yadsımacılık, gözlerimizin önünde hız kazanıyor.

Bununla birlikte, bilinçdışı psikolojik süreçlerin özel koşullarını anlamamış görünen birisi için, iki baba imgesine karşı yö-

[13] Aslında insan aynı zamanda 'kötü' anne imgesi ve iğdiş edici baba imgesiyle karşı karşıya gelemez. Eğer baba imgesiyle anne imgesi işlevsel olarak birbiriyle kaynaşmaya yönelirse, bu durumda eskinin (baba-anne) yerini alacak yeni bir ikilemin yokluğunda, acaba çocuk birincil (ilk) kaynaşan kimlikten kaçmak için bir destek bulacak mıdır?

netilen saldırganlık yüzünden oluşan suçluluk duygusu, çağdaş insanın durumunu nerdeyse dayanılmaz yapar. Anne ve babayı öldürme arzusuna karşı kendi bilinçdışında bu duyguyu sürekli yaşar. Karşılıklı ilişkinin kaynağı burasıdır: Birey ne denli yadsımacı ve saldırgan olursa, **güçlü**, adil, özgür ve iyicil bir baba arzusu da o denli çok olur ve belli bir ölçüde bu çift suçluluk duygusundan kaçmasına izin verir. Aşırı saldırganlık yüzünden doyum olanağı bulamayan arzu, bireyi kesin bir şekilde intihara ya da sapıklığa zorlar. Böylece kimi kez, suçluluk duygusu altında ezilen en büyük isyancıların, bunaltıdan ve intihardan kaçmak için, kendilerine göre güçlü bir babayı temsil eden birinin (bir liderin) karşısında, koşulların da yardımıyla, eğildiklerini görüyoruz. Hitler ya da Stalin'in aydınlar üzerindeki o çok uzun süren büyüleyici etkisi ancak böyle anlaşılabilir. Sözcüğün kökeni bakımından büyüleme (fascination) **fascina**'dan (penis'ten) gelir.

* * *

Günümüz uygarlık bunalımının desteklediği ve patlayıcı biçimler verdiği bu geriye dönüş; geriye dönük imgelerin aynı zamanda iğdiş edici babaya ve 'kötü' anneye ait olduğu bu geriye dönüş, 'bulanık suda balık avlayanlar' dediklerimizin yararına kullanılır ve sürdürülür.

Bu tür için çok iyi bir örnek oluşturan Hitler'in durumunu ayrıntılarıyla incelemiştik. Oradaki insanlar, kendi bireysel-ödipsel kimliklerini almayı bile başaramamışlardı. Geriye dönüş onların her zamanki kısmetidir. Bireyin 'kötü' anne kimliğini aldığı ve bizim üzerinde durduğumuz durumlar, üstün güçlü bir baba gibi büyülemeyi arzu edenleri temsil eder. Daha önce gördüğümüz gibi, bunların birçok tipte savunma düzenekleri vardır: 'Eşcinsel aktarımla' kendilerine bağlı olanlardan bir şeyler aşırırlar; bu 'bir şeyler' penis-fal-

lustan başka bir şey değildir ve annenin tam kimliğini almaktan onları korur; kendi eşcinsel arzularından korunmak için babaya karşı sürekli saldırırlar. Gerçekte bizim burada işimiz paranoyak tipteki kişilerle.

Şeytanın kişiliğini incelemek için birkaç dakika gecikerek kendi görüşümüzü daha iyi açabileceğimizi düşünüyoruz. Şu Mefistofeles'i çoğu zaman güdüsel olarak bu kişilerin adları gelip buluyor.

Mefistofeles'in cinsel enerji durumu, anal geriye dönüş durumudur ve kara renk, kükürt kokusu, yıkıcı ve sadist bir saldırganlık buna tanıklık etmektedir.

Meleklerin en yeteneklilerinden birisi olan Şeytan, Tanrı ile eşit olma arzusu yüzünden, cennetin ve sevginin dışında bırakıldı. Burada Oedipsel çatışma karşısında tam bir başarısızlık söz konusudur (babayla eşit olmak ve anneyi ele geçirmek için babaya meydan okumak).

Böylece anal durumlara geriye dönüşe zorlanan Şeytan'ın arzusu nedir?

Tüm efsanelere göre onun arzusu, 'iyi niyetli insanları' ayartmak ve umutsuzluğa düşürmek ve o ana değin tanrıya adanmış ruhları ele geçirmektir.

Peki ama din için ruh, tanrının imgesine, tanrısal penis-fallusa göre yaratılan insanın bir parçasından başka nedir ki?

İnsan ruhunu ele geçirme arzusu, demek ki şeytanın tanrıya karşı eşcinsel arzusunun dışavurumundan başka bir şey değil.

Şeytan için tanrı şu üstün güçlü babadır ve ne pahasına olursa olsun, ona diş bilemek gerekir, çünkü onu çok sever ve tanrı imgesine göre yaratılmış ruhları durmadan umutsuzca kazanmaya kalkıştığı için, ondan vazgeçemez. Tam Hitler'in yönteminde olduğu gibi, çünkü o çektiği söylevlerde, kendisini dinleyen özgür insanların bir parçasını elde

etmeye çalışıyordu. Her iki durumda da amaç aynı: 'Kötü' annenin kimliğini almaktan kaçınmak için, babanın bu geçici penis-fallusunu aracı yapmak; sürekli olarak yinelenme gereği yüzünden biz bu sürece 'eşcinsel kaynaşma' adını vermiştik.

Ne olursa olsun, eğer insan kendi özgürlüğünü elde etmek istiyorsa, her yerde babaya saldırmaktan ileri gelen bu 'şeytanca' davranışın, babanın kimliğini almak için mutlaka gerekli olduğu kanıtlanabilir.[14]

Haç işaretinin ya da kutsanmış suyun fobisi içinde açıkça kendini gösteren şeytanın bu paranoyak görünümü, çılgınca bir öfkeyle karşı karşıya kaldığında kaçmasına yetiyor. Öyle anlaşılıyor ki, babaya karşı eşcinsel arzusuyla açıkça karşılaşmış olmalı ve o zaman ne pahasına olursa olsun, kaçmalıdır. Aslında haç işareti ve kutsal su, tanrısal varlığa tanıklık etmektedir.

Anal tepinin kendisi gibi şeytan da kendi işlevi konusunda çok belirsiz. Olumlamanın bilincine varmak için olumsuzlama gerekli değil midir? Daha önce gördüğümüz gibi Thomas Mann sanatsal etkinliği, insandaki 'şeytanca' güçlerle umutsuz bir ortaklık gibi anlıyordu. **Doktor Faustus** kitabında bu konuyu uzun uzadıya geliştirmişti.[15] Eğer şeytanın kurbanları çoğu zaman ilgiye ya da acımaya layık değilse, elbette insan daha hoşgörülü olabilir.

---

[14] John Cowper Powys çok ustalıkla yazıyor: 'Benim felsefem, tümüyle babamın anıtsal sadeliği üzerine kurulmuştur. Hıristiyanların İsa'ya ulaşmak istemesinde olduğu gibi ben de bu sadeliğe varmak istiyorum. Ayrıca kimi görüş noktasından şeytanınki gibi ince ve dolambaçlı yollardan olsun.' **Yaşam öyküsü**, s. 387.

[15] Thomas Mann, bu kitabında Şeytan'ın masum kurbanlarının durumlarını gözmezlikten gelmiyor. Adrian Leverkühn ile Şeytan arasındaki anlaşmanın kurbanı olan genç bir çocuğun korkunç ölümünü betimliyor.

Yalnız toplumsal erke karşı değil, ayrıca ussallığa karşı da ayaklanma eğiliminde olan 'bulanık suda balık avlayanların' eyleminin günümüzde nasıl etkili olacağı açıkça anlaşılıyor. Babanın kimliğine ulaşamayınca ve Oedipsel durumu aşamayınca, o zaman salt yadsımacılık adına tüm saldırılarını babanın bilinç ve bilinçdışı yanlarına taşıyacaktır.

Burada söz konusu olan insanın toplumsal erki, daha iyi ve daha bütün ussal bir bilimle yeniden ele geçirmesi değil, ama, **Kavgam** okuyucusunun da tanık olduğu gibi, uygarlığın yıkımıdır.

Toplumsal erk bilinçdışında ayrı, başka ve kendine özgü nitelikleri olan bir baba gibi değil, ama birbirine karışmış anne ile babanın birliği gibi yaşanır: Uygarlığın olumlu yönleri için 'iyi' baba ve 'iyi' anne; uygarlığın yoksun bıraktırıcı, zorlayıcı ve bastırıcı yönleri için iğdiş edici baba ve 'kötü' anne; toplumsal erk, bireyi çocuksu durumda ve çocuk gibi köle durumunda tutmak için **anne-babalar birliğidir**.

Toplumsal erk, keyfi ve sınırsız-güç olarak ortaya çıkıyor;[16] sosyo-kültürel kurumlar nedeniyle bireyin anal döneme geri dönüşü, ortaklaşa ruhun bilinçdışı çatışmalarını yansıtıyor; otoritenin laikleşmesi, toplumsal erkin özel ataerkil niteliğinin bir bölümünü yitirmesine yol açıyor; çok güçlü bu toplumsal erke karşı ilkel saldırganlık ve anne-baba imgelerinin bilinçdışım temsil eden bu toplumsal erk, ona (bireye) karşı birleşmiştir; bu saldırganlık karşısında intiharcı bir suçluluk duygusu, bu saldırganlığın yadsınmasının olanaksızlığı anlamında insanın güçsüzlüğünü dile getirir; anneye ve saldırganlığa karşı koruyucu olabilecek üstün-güçlü bir babaya özlem; temelde yadsımacı olan ve 'sahte babalar'

---

[16] Tektanrıcı tanrı ile dine bağlı olan arasında bir arabulucu vardır: **On Buyruk**.

adı verilebileceklere karşı özlem - işte bize güncel uygarlık bunalımını destekler görünen kimi süreçler ve bilinçdışı temalar bunlardır.

* * *

Şimdi eğer bu çalışmalarla elde edinilenlerden biraz daha öteye gitmek ve daha sonraki araştırma yollarını genişletmek istersek, özellikle de sosyopsikanalitik hastalıklarla ilgili olanları, o zaman andığımız varsayımdan kimi öğeler elde edebiliriz. Çağdaş ortaklaşa ruhu bilinçdışı çatışmalarını yansıtan bu anal döneme geri dönüş sırasında, ortaklaşa ruhun durumu, saplantılı durum ile, sado-mazoşist durum arasında (diktatör karşısında mazoşizm, bir 'günah keçisine' yönelmiş bulunan sadizm) gider gelir.

Bu son durum, bunalım dönemlerine, beklenmedik gerilimlere yanıt verebilir ve tanısal çözüm oluşturabilir (bir tanı yaratılarak çatışmaya hastalıklı çözüm getirme). Bunalım döneminde gerçekte şu üç öğe ciddi şekilde önem kazanır:

- Çocuklara karşı 'kötü anne-babaları' bir araya getiren toplumsal erkle bireyin karşı karşıya kalmasının olanaksızlığı.

- Anne imgelerine yakın anal geriye dönüş.

- Uygarlığın ve anne-baba toplumsal erkinin uyguladığı gerçek bir baskının giderek bilincinde olan duygu. Bir baba koruyuculuğunun röfule olmuş arzusunun geri dönüşünden başka bir şey olmayan baskı.

Başka bir uslamlama olarak şunu not edebiliriz: Bizim uygarlığımızda bunalımların ayırt edici çözümü olmaya yönelik diktatörlükler erki paranoyak kişilere teslim ediyorlar (Hitler, Stalin gibi) ve tipik paranoyak sözcükler kullanıyor-

lar (temizleme, ayıklama, 'iyi' ve 'kötü' diye manikeist bir ayrım).[17]

Bunalımlar sırasında ortaklaşa ruh düzensiz ortamı bir kaos tehlikesi gibi, diğer bir deyişle, 'kötü' anneyle özdeşleşmek tehlikesi gibi yaşar.

Eğer betimlenen durum, çağdaş ortaklaşa ruhun bilinçdışı çatışmalarının şiddetlenmesine tanısal bir çözüm oluşturuyorsa, o zaman yığınların bu eğilimi kolayca anlaşılabilir: Olağanüstü gerilimler sırasında siyasal erki paranoyak kişilere teslim etmek: Aynı zamanda babaya olan özlemle birlikte ortaklaşa ruh, babaya karşı 'kötü' anne imgesiyle ortaklığa denk düşen bir durumun arzulanmasını ve seçiminin geçici olanaksızlığını dile getirir.

II- Şimdi de bu çalışma sırasında formüllendirilen birkaç varsayımı tartışmak istiyoruz, çünkü bunlar olmasaydı, çalışma iyi yürümezdi.

Yalnız bunları çok kısaca inceleyeceğiz.

1- İnsan türünün kökeninde başlayan baba imgesinin içe mal edilmesi ve cilalı taş çağının sınırlarında bitmiş olması varsayımı, şimdilik bize kimi olguları açıklamak için en elverişli yol görünüyor; özellikle kesin ortaya çıkışı aynı zamanda cilalı taş çağını ve evrimini gösteren, **en az** on bin yıl-

[17] Diktatöre boyun eğen bireylerle, diktatör arasında var olan psişik süreçleri ayrıntılarıyla ele almak ayrıca yerinde olur. Bu bağ mazoşist bir kişinin paranoyak bir kişiye boyun eğmesinden mi ileri geliyor, yoksa onun kimliğini alma girişiminden mi? Bu son noktanın lehine olarak böyle laik bir dine bağlı olan bir kimse, çoğu zaman gözlemciye bir tür paranoyak gibi görünüyor, ama paranoyası adeta 'parçalara ayrılmış', gerçeğin kimi yönüne göre sınırlanmış. Ayrıca iki süreç bir araya gelebilir: Mazoşizm ve kısmi kimlik alma...

da gerçekleşen, ve endüstri çağına gelen o olağanüstü değişim.

Cilalı taş çağının başında ortaya çıkan insanla doğal çevresi arasındaki ilişki konusunda bu gerçek psişik devrimi, Ben ile anne imgeleri arasında baba imgelerinin aracılığı gibi birinci derece önem taşıyan bir tek psişik olgu ancak açıklayabilir.

Bu deneme sırasında böyle bir açıklayıcı değeri uzun uzadıya geliştirdik ve bu açıklamadan yana, özellikle klinik değerleri olan kanıtlar getirdik (baba imgesinin içe mal edilmesi süreci olarak baba için tutulan yas). Ayrıca böyle bir varsayım bize kabul edilmiş görünen bir noktayla uyumlu bir şekilde birleşmiş görünüyor: Sözün en geniş anlamıyla, edinilmiş bilinçdışının sosyo-kültürel kurumlar aracılığıyla aktarılması.

2- Böyle içe mal edilmiş olan bu 'psişik baba' kimdir ve hangi gereksinime yanıt veriyor? Sözün kısası, nasıl diye sorduktan sonra, o niçin oluşuyor?

Bizim bu noktadaki görüşümüz, kitabın ilk basımından bu yana (1968) değişti. Biz daha çok şöyle düşünme eğilimindeyiz: Baba imgelerinin yeni oluşumu, anneden kurtulmayı amaçlayan bilinçdışı arzunun dile getirilmesini temsil ediyor. Gerçekte, bize öyle geliyor ki, bilinçdışı arzuların ereği, yeni biçimlerin yaratılmasını ileri sürmek değil, ama şimdiye değin bilinen ve eski biçimleri yeniden üretmektir.

Kurtarıcı eylemlere izin veren nöro-psişik ve psiko-devinsel veriler bir gizil güç olarak insanda bir araya gelmiştir. Buna göre demek ki daha ortaya çıkarılmamış birçok gizil güç vardır.

Ama kurtarıcı eylemlere ve karşılıklı eleştirel bir bilincin gelişimine izin veren bu veriler, gelişimin (öznel ve gerçekdışı düşlemeli bir dünyanın ağır basması) ilk evreleri nede-

niyle ilk anda engellenmiştir ya da gerçekleşmemiş, ortaya çıkmamıştır. –Ben ile ilkel anne imgeleri arasına üçüncü bir aracı girmedikçe de öyle kalacaklardır.

Şimdiye değin bu aracı baba imgesi oldu. Oluşumunun kaynağına gelince, bize öyle görünüyor ki, nedensellikten ileri geliyor, yoksa hiçbir zaman ereklikten değil (daha önce bunu birinci bölüm - 8'de incelemiştik).

Okuyucunun bizim düşüncemizi izleyebilmesi için 1968'deki yazımızı şimdi tırnak içinde yeniden vereceğiz:

"Babanın özel niteliklerinin tanımı, anneninkilerle çatışkılı olarak gerçekleşir.

'Psişik babanın yaratılması', anne imgeleri ve kaynaşmalı kimlik kazanma konusunda belli bir uzaklık arzusunun insanlar üzerinde yansımasına –daha büyük bir özgürlüğün kazanılması arzusuna– yanıt verebilir.

Küçük çocuğun devinsel gelişiminin yavaşlığından ileri gelen ve anneye karşı ruhsal-duygusal bu uzun bağımlılık evresi böylece dengelenmiş olur.

İnsanlarda canlanan bu arzu, baba imgelerinin ve Ben'in İdeali'nin kökenindeki süreç olan babanın kimliğini almanın peşinden özneye (bireye, çocuğa) dönecektir. Bizim tanımış olduğumuz insan –daha ilk çocukluktan başlayarak her birimizi sosyo-kültürel ve aile kurumlarının yetiştirdiği şekliyle insan–, insanın eski düşünün gerçekleşmesi olacaktır; her ne denli eksik kalsa da. İdeal baba, anneden korkmayan ve bunaltı bilmeyen baba diye tanımlanır. Özgürlüğün ve adaletin ideal insanı, anne imgelerine karşı özgürlüğün ve bu imgelerin Ben üzerindeki keyfi gücünün önce dışa yansıtılması ve sonra içe mal edilmesi olacaktır.

Ayrıca böyle bir sürecin varsayımı, psikanalitik sağaltımlarda güncel olarak saptananlarla birbirine uyuyor. Aktarımda

yalnız daha önce yaşanmış olanlar değil, ama ayrıca o dönemde arzu edilmiş olanlar da yeniden ortaya çıkıyor. Babası ne adil, ne de iyicil olan bir çocuk, arzulamış olduğu bir babanın imgesini analizcinin üzerine yansıtıyor; kuşkusuz karışık bir imge, çünkü gerçekte daha önce yaşamış olduğu (zayıf baba) ile, arzulamış olduğu (güçlü baba) birbirine karışıyor. Eğer bireyin kendisi anne imgelerine göre özgür ve güçlü olmayı arzulamıyorsa, o halde hiçbir zaman tanımadığı bu özgür ve güçlü baba arzusu nereden geliyor? Ayrıca böyle bir babayı arzulamış olmanın daha sonraki yazgısı, bireyin kendisinin Ben'in İdeali biçimi altında bu arzuya geri dönüş değil midir? Anne imgelerinden uzaklaşmayı başarmak için çocuğun öncelikle dış gerçekliğe dayanması gereklidir. Birincil narsik yara yüzünden daha önce yitirmiş olduğu bu 'kendine güveni', ancak nesnel dünyayla büyük bir dönüşü gerçekleştirdikten sonra ve kendi önce Ben ile Ben-olmayan'ın ikiye ayrılması sırasında nesneye yönelen narsik cinsel enerjinin önemli bir bölümüyle benzerlik kurma sayesinde yeniden kazanabilir."

3- Yine bize öyle geliyor ki, toplumsal erkin üç evresinde bulunan dış baba imgelerinin kalıtı varsayımında belli bir gerçeklik var: Ataerkil tektanrıcı tanrı, bilgin-kral, diktatör. Böylece ortaklaşa ruhun bilinçdışı çatışmalarıyla ilişkili olarak baba imgelerinin nesnel dünyaya yansıması, babanın düşsel olarak öldürülmesi konusunda bireyi suçluluk duygusundan kurtarma işlevine sahiptir.

Üçü de dinsel olan bu üç figür, doğaüstü ya da laik dinler, gözlerimizin önünde birlikte duruyor. Bununla birlikte, tektanrıcı tanrı aynı zamanda dünya erkini ve doğaüstü erkinin bir bölümünü yitirdi. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde Katoliklik, müminlerinden çoğu için bir 'Rotary Club'den başka bir şey midir? Her zaman böyle değildi ve

daha önce –örneğin bildiğimiz ortaçağda– tanrısal figürlerdeki ortaklaşa ruhun yasası, başka bir şiddete sahipti.

Güncel olarak gözlediğimiz bilgin-kral dini, daha önce de dediğimiz gibi, teknolojinin gereği bir inancı canlandırıyor.

Daha dün diktatörün dini, Avrupa ülkelerinin büyük bir bölümünün inancını değiştirdi.

4- Daha çok itiraz edilebilir görünen varsayıma göre, ortaklaşa ruh, baba imgelerinin içe mal edilmesini izleyen ussallığın gelişimini, bilinçdışında anne imgelerine karşı, doğa-anne'ye karşı bir saldırganlık gibi yaşamıştır ve bilinçdışındaki anne saldırganlığı, toplumsal erki temsil eden dış baba imgesi üzerinde her zaman daha çok etkili olmuştur.

Bu varsayımı tümüyle terketmeden, örneğin nazilikte saptamış olduğumuz gibi, babanın görünürdeki figürünün arkasındaki 'kötü' annenin bu ortaya çıkışını açıklamak için bu varsayım bize kaçınılmaz görünmüyor. Sözün kısası, **röfuleye doğru bir gerilemeden çok (toplumun baskıyla benimsetmiş olduğu), röfulenin ilerlemesi söz konusu olabilir**.

III- Sosyopsikanaliz, bir Sosyopatolojiye ve bir Sosyoterapiye varmalıdır.

Hasta bir bireyin imgesine göre çıkarılan tanı, hastalığın sonucu ve sağaltımı ile ilgili tabloyu yakın bir zamanda ve belli bir toplum için de çizmek olası olacak mı?

Kuşkusuz gerilimleri, çatışmaları ya da semptomları anlamak söz konusu olduğunda, kendi başlarına önemi değişen ve sosyolojik düzeyde biçim alan çok sayıda öğe işin içine giriyor.

Ama yine de daha iyi bilinen bireyin durumuna dönelim. Salt organik nedenlerden dolayı insanın bedeni acı çekebilir ve klasik tıp ya da cerrahi bunları ortaya çıkarır. Böyle

bir durum, sık sık görülen olasılıkların dışında değildir. Böyle bir durumda bile, bedensel hastalığın ve sağaltımının yol açacağı psişik yankıları ihmal etmemek yerinde olur. Doktorluk terimi henüz yaratılmadan önce tüm eski doktorlar, kendi güdüleriyle bir psiko somatik tıbbı uyguluyordu: Doktor hastasını bir bütün olarak ('fizik ve moral') algılıyordu ve uygun şekilde hareket ediyordu. Bununla birlikte, son yıllardaki psiko-somatik tıptaki atılım, elbette bir rastlantıdan değil, bir gereksinimden doğdu. Gereklilik yaratıcılıktır. Son yüzyılın göze çarpar gelişimi ve çok sayıda tanı-sağaltım tekniğinin girişiyle klasik tıp, daha önce sözünü ettiğimiz teknolojik idealle belirlenmiş oldu. Her büyük teknolojik evre kendine özgü değerleri yayar, sosyo-kültürel kurumları etkiler ve o anın teknolojik idealini, hatta insanın kendinden edindiği imgeyi etkiler. Demek ki burada tıp kurumu düzeyinde hasta insanın bilinçdışı imgesi, kusurlu kısımları ve aşınmış parçası onarılacak bir makinanın imgesine dönüştü. Tıp bilimi her zaman giderek bir aygıt tıbbı oldu: Dolaşım aygıtı, solunum aygıtı vd. Tıp bilimi bütün bir insanın karşısında değil, bir organın karşısında bulunuyor: Karaciğer, yürek, böbrek vd. Böyle bir durumu nitelendirmek için ayrıca bir 'organlar tıbbından' bile söz edildi. Belli sınırlar içinde teknolojik aygıtın yetkinleştirilmesi, hatta bilgisayarların kullanımı, bu perspektif içinde doktorla hastanın özel görüşmesini artık gerekli görmeyebilir.

Gerçek anlamda **tıp kurumunun dışında** günümüzde psikosomatik tıbbın gelişimi, bu teknolojik idealin kurulması karşısındaki bir tepkiye denk düşüyor. Gerçek usa uygunluk insanın özgünlüğünü göz önüne alır; bu psikosomatik tıp ussaldır ve üç düzeyde yararlıdır. İlk önce bir hastanın pratisyen bir doktora başvurduğu rahatsızlıkların çoğu 'organik' değildir, güncel deyişiyle 'işlevseldir'. Bireye çevresiyle bir-

likte toplu bir yaklaşım yalnız sağaltım sağlayabilir. Ayrıca kimi bedensel hastalıklar kimi durumlarda psişik çatışmalara bağlı olabilir: Verem, mide ülserleri, egzama vd. Yalnız organik rahatsızlığı iyileştirmek, organik olarak dışavuran psişik rahatsızlığın iyileşmesini güvence altına almaz. Hastaya bütün olarak yaklaşmanın ikinci yararı, bir insanla diyalog kurmanın, örneğin bir **X ışınıyla** karşı karşıya gelmekten daha az sarsıcı olmasıdır. Bir hastanın bilinçdışı için böyle bir makinanın anlamı nedir? Kuşkusuz bir araya gelmiş anne-baba imgesinde iyi ve kötü yönler birbirinden çok az uzaklaşmışlardır. Ne olursa olsun, aşırı bir çocuklaşma duygusu ve şiddetli ilkel tepkisel bir saldırganlık buradan kaynaklanır. Burada bilinçdışının yaşamış olduğu güncel toplumsal erkin kurucu öğelerini bulmamız ilginçtir, yani **anne-baba biraraya gelmiştir. Çağdaş insan toplumsal erk önünde, bir çocuğun, en iyi ve en kötü yanlarıyla kaynaşmış anne babayı bilinçdışında temsil eden ve nerdeyse sınırsız güçte büyük bir makina önünde gibi görünüyor; baba anneyle kaynaştığından, özgürlüğünü elde etmek için tüm umutları elinden alan bir durum.** Güçlü, adil, iyicil ve özgür olarak idealleştirilen doktor, baba gibi algılanır. Demek ki eşit planda insan insana kurulan bir diyalogla hastalığı ortadan kaldıracak tüm öğeler vardır; bu da (geriye dönüş yapmış olan) hastaya çocukluk durumunu aşmasına izin verir. Üçüncü yarar; bu diyalog doktorun kendisinin özgürlüğünü olası yapar ve kendini makinanın yabancılaşmış bir hizmetçisi gibi görmez.

Psikosomatik tıbbın yaratılması ve geliştirilmesi, bize göre teknolojik idealin salgınına karşı direnmek için ortaklaşa ruh düzeyinde bilinçdışı sürecin bir sosyogenes örneği olduğu söylenebilir. Sosyo-kültürel kurumların baskısı nedeniyle tıp dünyası, ortaklaşa Ben İdeali'nin geriye dönüş tehli-

kesine karşı bu Ben İdeali'ni daha iyi sürdürmek için yeni bir kurum oluşturdu.[18]

Biz kendimizi, kendi girişimimizin biraz dışında bıraktık; amacımız olası bir sosyopsikanalizin eylem alanını kesinleştirmek için, bireysel planla, ortaklaşa plan arasında yapılacak bir karşılaştırmadan yararlanmaktı.

Ne diyelim, bize öyle görünüyor ki, sosyopsikanaliz, sosyoloji ve psikanalize göre tıp ile psikanaliz ve psikosomatik tıp arasındakine benzer bir yer tutar. İlke olarak bir psikosomatik doktoru, tıpta olduğu kadar, psikanalizde de yeterli olmalıdır. Bir sosyopsikanalizci ise, özellikle dinamik bilinçdışından gelen ruhsal-duygusal öğeler kadar, tam anlamıyla sosyolojik öğeleri de göz önüne almalıdır. Sosyo-kültürel kurumlarla, bireyler arası karşılıklı ilişkileri anladığımızı daha önce söylemiştik.

Özet olarak, sosyopsikanalizin yaratıcı bilinçdışı süreci, 'İnsan Bilimleri' dediğimizin düzeyindeki bilgilerin parçalanmasına karşı bir savunma gereği olabilir.

Böyle bir bilim dalının gerekliliği bize göre kabul edilmiş görünüyor: Belli bir kültürün içinde, tüm sosyo-kültürel kurumlar, aynı derecede ortaklaşa ruhun bilinçdışı çatışmalarını yansıtıyorlar. Biz bunu sanatta olduğu kadar, okul kurumlarında ya da dilbiliminde de göstermeye çalıştık.

Hiç kuşku yok ki, bilinçdışının ve çevrenin çift yabancılaştırıcı baskısına uyan bu ortaklaşa ruhun incelenmesi, sosyopsikanalizin incelemesinin seçmeci nesnesini oluşturuyor. Diğer herhangi bir bilimde olduğu gibi, kendi inceleme alanı-

---

[18] Şunu not etmek ilginç olacaktır: Şu Ben'in İdeali; kimi doktorlarda yok olduğu zaman, bunların narsizmi çoğu zaman biraz megalomanyak bir geriye dönüş biçimi alıyor ve tekniğin ilerlemesi sayesinde bunlar kendilerini 'yaşamın ve ölümün efendileri' sayıyorlar.

nı oluşturan gerçekliğin karşısında kendi yöntemlerini ortaya koyuyor.

Sosyopsikanalizin amacının var olan sosyal savunmaları güçlendirmek ve sağlamlaştırmak olmadığını yine de söylemeye gerek görüyoruz. Bireysel bir psikanalizin amacı, tümüyle röfule olmuş kimi tepisel güçlerin Ben ile bütünleşmesidir ve bu tepisel güçlere karşı uyum sağlamamış ve pahalı savunmaların sürdürülmesi gerekir. Benzer şekilde, sosyopsikanalizin amacı da, toplumun içinde var olan bilinçli ve bilinçsiz çatışmaların ortaya çıkarılmasıdır. Elbette (nerdeyse) tüm hükümetlerin amacı kendi iktidarını ve kurulu düzeni sağlamlaştırmak olduğuna göre, sosyopsikanalizin resmi bir destek alması pek olası değildir. Daha önce gördüğümüz gibi, yenilikler her zaman var olan sosyo-kültürel kurumların dışında geliştiğine, ve bu kurumlar da ortaklaşa ruhun bilinçdışı çatışmalarını yansıttığına göre, bu kurumlarla fazla bütünleşmiş olan bireyler, bilinç kazanılmasında birer engel değil midir? Psikaniz hâlâ Fransa'da kurumlar-dışı kalmıyor mu? Ama bu yine de onun bir kurum olmasını ve kendi iç ve dış sorunlarına sahip çıkmasını engellemiyor.

Psikanalizciler için bile, sosyopsikanalizin gelişmesi gerekli görünmelidir. Freud'a göre, psikanalizciler; sağaltım altındaki hastaların ortaklaşa olarak yansıttıkları modern uygarlığın içinde var olan ciddi rahatsızlıkların bilincine varamazlar. Sayıları giderek artan çok sayıdaki analizcinin, kaç yıldan beridir sağaltım sırasında yaptıkları gözleme göre ilkel saldırgan tepiler ve karşılaşılan çöküntü tanıları giderek artıyor. Ruhsal çöküntü (depresyon) ve uykusuzluk, 'yüzyılın hastalığı' oldu deniyor. Yatıştırıcı ilaçların tüketimi durmadan artıyor. Sanrıya yol açan ilaçlar Amerikan gençliği arasında yayılıyor; uygarlık sorunları üzerine Birleşik Devletler bize göre birkaç yıl daha önde gidiyor. Cinselliğin geriye dö-

nük ve saldırganlığın bütünleşmemiş biçimleri ilk planda görünüyor. Güçlü yadsımacı ideolojik bir akım hız kazanıyor ve psikanalitik akımların içinde bile gelişiyor.

Psikanalizciye gelince, o temelde nevrozları sağaltıyor, ama kuşkusuz ortaya çıkarılabilir olanların bir bölümünü, 'uygarlığın hastalığında' modern uygarlığın sonuçlarından kaynaklanan ve gerçekte önemli olanları tanıyor. Demek ki zorunlu olarak 'toplumun psişik yaralılarını' sağaltmakla yetiniyor. Bununla birlikte, eğer tanıma aygıtını kendi tarzına göre kullanan yeni bir bilim dalı kurulmazsa, o zaman kınama psikanalizciye yöneltilebilir, çünkü bu durumda o silikoz hastalığını iyileştiren, ama bu hastalığın mesleki nedenlerini araştırmayan ve önlem almayan bir maden doktoruna benzetebilir. Ayrıca böyle bir kınamayı kimi sendikacı öğrenciler psikanalizcilere yaptılar, çünkü onlar yaptıkları bakımları zihin sağlığı dispanserlerinde artırdılar, ama özellikle öğrenciler arasında sık sık görülen gençlerin, öğrencilerin ve ruhsal hastalıklar çekenlerin toplumsal uyumsuzluğuna özgü nedenlere el atmadılar. Ayrıca bu kınama, dispanserlerde ve kliniklerde görev alan psikanalizciler hastalıkların toplumsal kaynağı üzerine durdukları ölçüde de gerçekte yerini bulmamıştır. 'Okulu Yeniden Kurmak' kitabının yazarlarından birisi de psikanalizci doktor Berge değil midir?

Daha geniş olarak bu kınama özellikle Birleşik Devletleri'ndeki psikanalize yöneldi, çünkü orda birey içinde yaşadığı topluma uyum sağlamaya yöneltiliyor ve bu toplumu derinden değiştirme arzusu ondan alınıyor, böylece uyum sağlamamış toplumsal biçimlerin süreklilik kazanmasına yardımcı olunuyor. Bireyle toplum arasındaki gerilimi azaltan psikanaliz, bu yüzyılın ilk yarısında suçlandığı gibi, aslında toplumsal olmamaktan uzaktır ve öyleyse söylenenin aksine, 'tutucu' olmaktan da uzaktır.

Gerçek şu ki, psikanalizin çalışma konusu, bireyin iç-psişik çatışmasının analizidir. Buna göre tüm görüş açılarından bakıldığında, psikanalizin yanında yeni bir bilim dalının oluşturulması gereklidir.

Örneğin gençlik suçları ve bunun endüstriyel ilerlemeye paralel olarak göze çarpar bir şekilde ilerleyişi; araba sürücüleri mezarlığı (1967'de Fransa'da 12.000 ölü); ırkçılık, savaş* ve diktatörler, modern uygarlığın nevrotik ya da psikotik gerilimlerini, çatışmalarını ya da semptomlarını inceleyen sosyopsikanalizden başka hangi çerçeve içinde ele alınabilir? Örneğin günümüzde son iki büyük savaşın çok dağınık 'yaş sınıfına' göre dağılımının (kadınlardan çok erkekler arasında ölüme yol açtı) ve babaların eksikliğinin sonuçlarını (birinci savaş sırasında dört milyondan fazla asker seferber edildi ya da ikinci savaş sırasında Almanya'da tutuklu bulunanlar) sosyopsikanalizden başka hangi bilim dalı inceleyebilir?

* * *

Öyle anlaşılıyor ki, sosyopsikanalitik araştırmalar gerçeklikle daha kesin ilişki kurduğu ölçüde, psikanalizin sunduğu örnekler yeniden gözden geçirilmelidir.

Örneğin toplumsal düzeyde bir semptom nedir? Psikanalizde tanımı yapılan semptom ne ile karşılaştırılabilir?

Daha önce dediğimiz gibi nazilik bir sosyopsikanalitik semptom, bir psikotik semptom gibi, diğer bir deyişle, özellikle keskin ortaklaşa bir bilinçdışı çatışmasının geriye dönüşçü bir çözüm denemesi gibi göründü. Nazilik ne adına bizim için bir toplumsal hastalık biçimini temsil ediyor? Bizde açıkça böyle bir soruyu yanıtlamak için, **Kavgam**'ın için-

* Savaşın incelenmesi, 'savaşbiliminin' kurucusu Gaston Bouthoul sayesinde çok ilerledi.

de üstü kapalı bir biçimde bulunan Hitlerci ideolojiyi dışa vurduk ve onun tam sayıklayıcı yönünü, yani bilimin bize tanımaya izin verdiği gerçekliğin tersi olduğunu gösterdik.

Yanlışla gerçeği, normal ile hastalıklı olanı birbirinden ayıran bu yargıdan psikanalizin kendisi asla bağışık değildir, çünkü psikanaliz yalnız nevrozu, psikozu ve kimi 'olağanlığı' tanımaya izin veren bu semptom eksikliğini birbirinden ayırmaya izin veriyor. Tüm insan bilimlerinden, kendilerini destekleyen içerikleri ortaya çıkarmak olasıdır.

İşte bu nedenle biz bu denememizin antropolojik içeriklerini iyice geliştirdik. Özellikle bu 'gerçek ussallık'la neleri anladığımızı tanımladık, çünkü bunun denek taşı yalnız gerçekliğin sınanması, çevre baskısının hafifletilmesi değil, ayrıca insanın özgünlüğünün açık ya da kapalı olarak tanınmasıdır.

İnsan yalnız bu icat edilmiş babanın aracılığıyla ilk nesne olan annenin uzun süren ruhsal-duygusal bağımlılığından kaçmak için, baba imgesini içe mal ederek birincil narsik yaranın etkilerini bir tür onarmış oldu. Odipus sonrası baba kimliğinin alınması nedeniyle, birincil narsizmin iyice geliştirdiği kalıt olan Ben'in İdeali kurulur. 'İnsanın bu olanağı', sürekli oluşum halinde olduğu için oldukça kötü tanımlanıyor. Ve ancak özgürlük temasına göre kavranabilir; içe ya da dışa yansıtılmış anne imgeleriyle birlikte Ben her zaman daha büyük ölçüde algıladığı için kendi başına oluşan –ancak gerçek ussallığın aracılığıyla gerçekleşebilen bir özgürlük.

Biz burada günümüz uygarlığının bunalımının bilinçdışı nedenlerini göstermeye çalıştık; burada toplumsal erk yalnız ataerkil özgünlüğünü yitirdiği, en iyi ve en kötü durumlarda bilinçdışı için bir araya geldiğinde, ayrıca **kaynaşmış** anne-babayı da temsil ettiği zaman, özgürlüğü kurtarmak için gösterilen tüm çabalar boşa çıkıyor; çünkü tüm durumlar düşsel

bir çatışmayı olanaksızlaştırıyor. Tüm sosyo-kültürel kurumların yansıttığı ve aktardığı bu geriye dönük Ben ile toplumsal erk ilişkisi, bu umarsız çocuklaşma, Ben'in İdeali'nin düzeyinde biçimlendiği şekliyle bu özgül narsik gereksinimlerden yoksun kalma, siyasal erkle, otoriteyle ve sosyo-kültürel kurumlarla olan ilişkiyi dayanılmaz yapıyor, kör ve tümden yıkıcı bir şiddeti uyandırıyor, bunun ideolojik dışavurumu olan çok özel yadsımacılık, intiharcı yıkıcılığa, sadistçe saldırganlığa ve gerçekliği yadsıma psikozuna yol açıyor. Toplumsal erke ve sosyo-kültürel kurumlara karşı yönetilen bu şiddetten ileri gelen tehlike, aynı zamanda bilinçdışında düşsel olarak saldırılan ve ölümü arzulanan babaya ve bilinçdışına çıkmak için baba imgesine bağlı ussallığa karşıdır.

Demek ki babaya karşı isyan, hem anne, hem baba imgesine karşı tümden bir ayaklanmadır, ama işin özünde eğer buna bir çözüm getirilmezse, insanın kendi türünün kökeninde olduğu kadar, her doğumla birlikte birincil narsik yara yüzünden yitirdiği bu 'kendine olan aşkı' yeniden elde etmesi başarısızlığa uğrayacaktır. Ayaklanmanın tanıklık ettiği bu bunalım, sözün tam anlamıyla bir öz-kıyımdır. Gözlerimizin önünde gelişen ve on dokuzuncu yüzyılın sonundan beri kendini gösteren bu bunalımın elbette ağır sonuçları oldu. Nazi yadsımacılığının birçok biçimleri vardır; atomla intihar da içinde olmak üzere sinsice ve giderek yerleşen birçok intihar biçimlerini içine alır.

Tek çözüm, özellikle semptom düzeyinde bir edim sayesinde toplumsal erki, diğer bir deyişle, sosyo-kültürel kurumları bireyin yeniden ele geçirmesi olabilir. Olası bir sosyo-terapinin özü budur.

Ortaklaşa ruhun bilinçdışı çatışmalarını olduğu kadar, bu kurumlar üzerine (örneğin teknolojik ideale) baskı uygulayan dış kaynaklı çeşitli güçleri sosyo-kültürel kurumlar dü-

zeyinde inceleyen sosyopsikanaliz ya da sosyopatoloji, önleyici olsun ya da olmasın, ancak sosyoterapi ile can bulabiliriz.

Bu denememizin sonunda, sosyo-terapinin nasıl etkili olabileceğini iki örnekle kısaca göstermek istiyoruz. Bu örneklerden birisi, bir toplum içindeki kadının yeri ile, ortaklaşa ruhun geriye dönüş derecesi arasındaki ilişkiyle ilgili olacak; öteki örnek, okul kurumundan seçilecek.

Bir Toplum İçinde Kadının Yeri ve Ortaklaşa Ruhun Geriye Dönüşü

Ortaklaşa ruhun bir ekonomik, politik ya da askeri bir bunalım sırasında varabileceği geriye dönüşün derinliği ile, bir topluluğun sosyo-kültürel kurumlarının ilk oluşturduğu anne-çocuk ilişkisinin özellikleri arasında yakın bir bağ var. Annenin çocuğuyla olan davranışlarının bütünü, geniş anlamda kültürel bir olgudur; buna bağlı olarak da çocuğa yönelen yoksunluğun ve ödüllendirilmesinin ölçüsü son derece değişkendir.

Bu yakın ilişki, nerdeyse böyle bir yasa ile dile getirilebilir: Bir kültür içinde bir kadının toplumsal-duygusal durumu ne kadar iğdiş edici ise ve bir kadın iğdiş edilmiş bir erkek diye her zaman **destekleniyorsa**, bu kadın kendi erkek çocuğunu o kadar bilinçdışında iğdiş etme eğiliminde olacaktır. Biz burada özellikle narsik süreçlerin olgunlaşmasına ilişkin iğdiş etme biçimlerini ve ruhsal-duygusal özerkliğin elde edilmesini düşünüyoruz. Bunun karşıtı, olağanüstü şekilde anne imgelerinin kuruluşu olacaktır ve bireyin daha sonraki Oedipsel çatışmasını aşmasını zorlaştıra-

caktır, hatta olanaksız yapacaktır. Güçlü bir babaya karşı duyulan düşmanca duygular da, toplumsal bunalım durumunda diktatörler dizisinden paranoyak[19] tipte bir kişiye yönelerek daha sonra ortaklaşa planda etkisini gösterebilir.

Bir annenin erkek çocuğunu bilinçdışında iğdiş etmesi her zamanki işlerdendir, ama bunun bilinçdışmdaki güdülenmesi her zaman aynı kalır: Küçümsenen ve iğdiş edilen bir kadın, ancak bilinçdışına atacağı şiddetli bir fallus arzusu geliştirebilir.

Germaine Tillion, **Harem ve Kuzenler** adlı kitabında, Akdenizin iki kıyısında, özellikle de İslam ülkelerinde kadının köleliğini ayrıntılı bir şekilde inceledi. Vardığı sonuçlara göre her şey uygarlık sürecini engellemeye yöneliyordu. Kadının bu köleliğinde, Batıya göre Asya-Afrika'daki eşitsiz gelişimin önemli bir nedenini buluyordu:

"(...) her yerde yalnız kadını engellemeyen bir mutsuzluk olmadığı gibi, babaya bulaşmadan kızları ya da oğullara bulaşmadan babaları yaralamayan bir küçük düşürme yok. Ayrıca çocuklar aracılığıyla kadının genelde rollerinin azalması ve –bireysel yoksulluğun ötesinde– insan olarak değerlerini yitirmesi, kendi bütünlüğü içinde topluma aktarılıyor ve toplumu dizginliyor."[20]

---

19 Gerçek paranoyak bir yapının yokluğunda nasıl ki nevrozlu bir bireyde –örneğin saplantılı bir insanda– sık sık paranoyak tepkiler görülüyorsa, toplumun ortaklaşa düzeyinde de paranoyak tepkiler vardır. 'Kamu işleri' teknisyenleri de, seçimler sırasında karşıt değerleri devreye sokmasını iyi biliyorlar: 'iyiler' ve 'kötüler'.
Bir savaş sırasında, ortaya çıkan ortaklaşa paranoyak bir tepki, tüm kusurları, tüm suçları, kıyıcı kesilen düşmana yükler.

20 **Harem ve Kuzenler**, s. 4-15.

Yine Germaine Tillion'u dinleyelim:

"Bu yabancılaşmanın elverişsizliğini tüm toplumbilimciler, tüm yüksek görevliler kabul ediyor, çünkü hepsi de ulusun etkin gücünü azalttığını, sonuç olarak devleti zayıflattığını, erkeklerde olduğu kadar, kadınlarda da tüm bireysel ve toplumsal evrimi felç ettiğini, yine bunların da sonucu olarak ilerlemeyi yavaşlattığını ya da engellediğini, buradan da çocuklara ve dolayısıyla geleceğe birçok onarılmaz zarar verdiğini biliyor... Bu baskının görünüşte yaratıcısı sayılan ve bundan yararlanan erkeğe gelince, yaşamın her döneminde –çocuklukta, koca olarak ve baba olarak– bunun kurbanıdır; onun payına düşen acının ağırlığı, kimi kez eşini ezen ağırlığınkine yakındır."[21]

Bununla birlikte, eksiksiz bir toplumbilimsel analizden sonra, bize öyle geliyor ki, sosyopsikanaliz gibi yeni bir disiplin dalı, 'övüngen ve sorumsuz küçük insanlar üreten bu ezilmiş kadınlardan[22]' hareket ederek, sosyo-kültürel kurumlar aracılığıyla dile gelen ortaklaşa ruhun bilinçdışı çatışmalarını inceleyebilir ve örneğin baskıcı anne imgeleriyle babanın islamcı dininin tepkisel doğuşunu gösterebilir. Bununla birlikte, fallik minareler, anne imgesine bilinçdışında olan bağımlılığı etkin bir şekilde korumaya yetmiyorlar. İslam ülkelerinde demokrasinin gelişimindeki güçlükler, bu özel tipteki anne-çocuk ilişkisiyle bize doğrudan bağlantılı görünüyor. Daha önce gösterdiğimiz gibi, Odipus sonrası baba kimliğini almanın işlevi olan bireysel bir özgürlüğe ulaşmak olanaksızken gerçekte etkin olan ortaklaşa bir özgürlüğe nasıl varılır? Burada baskıcı anne imgeleri, aşırı cinsel ener-

---

21 **a.g.y.**, s. 200.

22 Aynı konuda, D. Fernandez'in şu güzel kitabına da bakılabilir: **Akdenizli Anne**.

ji yatırımları yüzünden, dış baba imgelerine yansırlar ve kendi özel karakterlerinin bir bölümünü yitirirler. Çünkü burada yanılmamak gerekir:

'Daha beşikten başlayarak tanrıların yerine konan (...) bu erkek çocuklarını, kaprislerini doyurmak için dikkatle bekleyen kadınlar çevreliyor, hiçbir an odalarında yalnız bırakılmıyorlar; asla karşı koymuyorlar, hiç mi hiçbir an saate uymuyorlar ve hiçbir sisteme göre cezalandırılmıyorlar ya da ödüllendirilmiyorlar, ama kendi mizaçlarına terkediliyorlar (...)."[23]

Ve onun bilinçdışında 'kötü' bir anne imgesini üretiyorlar. Çocuk en küçük bir yoksun kalmaya karşı dayanamaz olduğundan, bu andan itibaren olgunlaşma arzusunun yoksunluğa tepkisiyle ya da daha sonra tüm dünya düşman ve kıyıcı görünecektir –usa uygunluğun ideolojisi ne olursa olsun, bu dünya onların bilinçdışı için, anne imgelerinin güçlü yansıması yüzünden, annenin özü gibi, büyü gibi yaşanır.

Alman eğitim sisteminin bu ülkede naziliğin zaferine nasıl yardımcı olduğunu yine aynı düşünce içinde göstermek isteriz.

Toplumda Alman kadınının yerinin alt düzeyde olduğu biliniyor. Orada kadın erkeğe boyun eğme ve söz dinleme anlayışı içinde yetiştiriliyor. Bunun yanında kadının çocuğun tüm özgür kişiliğini dışavurmasını ve tüm bağımsızlık arzusunu kesinlikle bastırdığı da biliniyor. Kadın çocuğun üzerinde ne denli çok titriyorsa, onun özgürlük arzusunu da o denli buduyor. Burada anne imgesi, özellikle baskıcı bir anne imgesi çok güçlü bir şekilde kuruluyor[24] ve babanın kişi-

---

[23] Dr. Fernandez, **a.g.y.**

[24] Felsefi düzeyde bunun yansıması 'doğa-felsefe'dir ve Alman kültüründe oldukça büyük bir rol oynamıştır; edebiyat dünyasında ise, romantik, hatta kozmik bir lirizmin ağır basmasıdır.

liği üzerine yansıyor, Odipus çatışmasının aşılmasını engelliyor. Almanların manyakça zevki ve tüm değerlere karşı sofuca bağlılıkları erkekçe ortaya çıkıyor ve bize çocuğun eğitim sistemine karşı tepkisi görünüyor. Birey Oedipsel çatışmasını aşamayınca ve endüstriyel uygarlığın tüm sosyo-kültürel kurumları anal gerilmeyi kabul ettirince, bu olay ortaklaşa ruhta daha belirgince görülüyor. (Eğitim sisteminden ileri gelen) bireysel şaşkınlık ve anal gerileme, ulusal bunalıma (1918 yenilgisi ve ekonomik bunalım) yanıt olarak 1933'ten itibaren Almanya'da kurulan diktatörlüğün özel bir biçimini açıklıyor. Nazilik bize aynı zamanda sado-mazoşist ve paranoyak ortaklaşa bir semptom gibi görünüyor. Şimdi yine bir düzensizliğin olasılığı Almanya'da bir kaos tehlikesi gibi görünüyor –diğer bir deyişle, tümden yıkıcı 'kötü' anneyle kaynaşan bir kimlik edinme.

Eğer ortaklaşa ruhun bilinçdışı çatışmalarına usauygun bir çözüm yolu bulunmak isteniyorsa, kadının özgürlüğünün ne kadar gerekli olduğu görülüyor. Erkek tipi değerleri tepkisel olarak öven bizimki gibi bir uygarlıkta elbette sıkıntılı bir özgürlük. Dönemin fallus-totemi makina, bilinçdışında bir penis gibi yaşanıyor.

2- Tarih olarak eğer ilk sosyo-kültürel kurum anne-çocuk ilişkisi ise, **okul kurumu** da, çocuğun daha sonraki oluşumunda önemli bir evreyi oluşturur. Bu alanda yapılacak ussal yanlışlardan birisi, okulu çocuğa bilgi aktaran bir amaç gibi görmek olabilir. İlkokuldan başlayarak yüksek öğrenimin sonuna değin okulun gerçek amacı bize **bilgi edinme aracıyla toplumsal özgürlüğün kazanılması diye görünüyor.** Kitabın birçok bölümünde özel bir önem verdiğimiz bu noktaları daha ayrıntılarıyla geliştiremeyeceğiz.

Bizim uygarlığımızı içerden tehdit eden birçok tehlike nedeniyle, şu nokta bizim toplumun birinci görevi olmalıdır: Bi-

zim okul kurumu içinde geliştirdiği girişim, kendine güven ve ötekine saygı, sistemli bir şekilde saldırıya uğramasın, yıldırılmasın ve sonuçta kısmen yıkılmasın.

Kendi okul kurumları içinde özgürlüğü ve sorumluluğu geliştiren hiçbir toplumda, herhangi bir diktatörlüğün var olması olası değildir.

Okul yaşındaki çocuğun bireysel ve toplumsal özgürlüğü kazanması bize en iyi yol olarak ve teknolojinin ancak baş döndürücü hızıyla giden gelişmeye bağlı tehlikelere karşı da tek panzehir görünüyor.

Eğer böyle reformlar araya girmezse, o zaman yadsımacı güçlerin yükselmesine karşı koymak için ortada pek bir şey görünmüyor. Her şeyden önce 'kendi kendimizi düzeltmemizi' söyleyen şu doğruluk taslayan insanlar, sosyo-kültürel kurumların, özellikle de okulun,[25] bireyin daha sonra varacağı bilinci derinden yaraladığını unutuyorlar. Günümüzdeki bilanço bize çok karanlık görünüyor, çünkü sarsıcı şiddet etkisini ilkokulda göstermeye başlıyor ve Ben'in İdeali'ni parçalıyor, sonra anal gerilemeyle işbirliği yapan tüm sosyo-kültürel kurumlar bireyi koşullandırıyor ve karşı-sınırlayıcı tekniklerin uygulanmasıyla geriye dönük narsizm etkisini gösteriyor. Nazilik, yalnızca birey üzerinde etkisini gösteren zorunlu şiddete dayanmıyor ve bunun kurbanları üzerindeki tek yansıması, korkunç bir saldırganlığın yükselmesi oluyor. Kan aktıkça, buzlaşma, ölümcül bir soğukluktan ve özgürlük düşüncesinin ilerlemesinden korkar. Kışlamaya bırakma ve toplama kampı, belli bir düzeyde buna eşittir.

Eğer biz bu denememizi birkaç satırla sonuçlandırmak istersek, şunları söylemeliyiz:

---

[25] 'Okul, kuşku götürmez derinlikte şu zihin parçalayıcı yer' diyordu bizim hastalarımızın birisi.

İki büyük mit, insanın iki cinsel enerji akımı kadar bizim uygarlığımızın oluşumunu ve bunalım durumunu açıklıyor. Birincisi, cinsel, nesnel akımın babanın öldürülmesi temasına odaklaştığı ve bunu babanın kimliğini almanın izlediği Totem ve Tabu; ikincisi ise Rousseau'nun **Toplumsal Sözleşmesidir**; burada narsik libidinal akımın kalıtı olan bireysel özgürlük ile uygarlık arasında ideal bir uyum amaçlanır. Freud'un dilediği bu 'bireyle toplumun uzlaşması', anne imgelerinin doğuşuyla özgürlük arzusunun az çok kısmen olası ve gerçekleşebilir yaptığı bu zor olgunun tanınmasından geçer ve bizim bilinçdışımız için, babayı öldürdüğümüz inancına yakından bağlıdır, çünkü baba imgesinin içe mal edilmesi de bu inanca bağlıdır.

Birçok eski tanımın artık geçersiz olduğu bir anda yeni bir toplumsal uzlaşma gerekli olmuştur. Örneğin demokrasiyi tanımlamak için genel seçimler yeterli değildir, buna bilgi edinme özgürlüğü de eşlik etmelidir. Ortaya çıkmış olan yeni yabancılaşmalar, bireye yeni erkler esinlemeye yönelik olmalıdır.

Böylece bu denememizin ortasına özgürlük düşüncesinin kendisi yerleşmiş bulunuyor. Anne imgelerine göre bir kurtuluş arzusunu dile getiren özgürlük, yine birincil nesnel ilişki (anneyle olan ilişki) destekliyor.

Rousseau'nun ayrıca birçok bakımdan dahice betimlediği bu 'iyi vahşi' figürüne biz inanmıyoruz. Saldırganlık da, özgürlük arzusu da insanın kendisinden gelir, her ikisi de insanın bedensel ve psişik olan özgünlüğünden kaynaklanır. Ama hastalık yapıcı öğeler güçlerini yitirdiği andan itibaren kendi özel gücüyle etkisini gösteren bir olgunlaşma ve yenilenme sürecinin insanda var olduğunu her gün saptayacak durumdayız; yoksa psikanalizin ve psikoterapinin başarıları nereden gelebilirdi?

İşin aslında babaya karşı çağdaş başkaldırı, baba imgesini kendi saldırgan kabuğundan kurtarma arzusunu dile getirmekten başka nedir ki? Genç bir adam babasının ya da babaların toplumsal erkini ve sosyo-kültürel kurumlarını reddettiğini ya da bunlara karşı çıktığını açıkladığı zaman, o bunun içine belirsizce, ama zorla Hitler'i, Stalin'i ve Hiroşima'yı da katıyor. Burada her şey en güçlünün yasasına ve sonuç olarak yeni bir doğa durumuna dönüyor... Babaya karşı bu isyan 'iyi ve sağlıklı olan ne varsa yutan şu canavara' dönüştü[26]; Rousseau'nun da aynı sayfada sözünü ettiği özgürlüğün ve adaletin ataerkil değerleri adına kesin bir başkaldırı.[27]

Bize göre aşırı tehlike, babaya karşı bir ayaklanma biçimi altında yadsımacılık ayartmasında yatıyor, ama burada bilinçdışında 'kötü' anne imgesine bağlı olan en ilkel saldırgan güçlerle ortak görünüyor. Bu son biçim içinde, baba imgesinin tüm görünümlerine, özellikle ussallığa karşı sürdürülen savaşım, yine de gerilimleri, sorunları ve çatışmaları tek başına çözmek için insana yardım edebilir.

En büyük belirsizlikler sürüp gidiyor, birbirine en karşıt değerler ve ideolojiler, aşağı yukarı çözülmeyecek şekilde birbirine karışıyor.

Sözün kısası, babaya karşı bu ayaklanmada (toplumsal erkin ve sosyo-kültürel kurumların totaliter, canavarsı, geriye dönük anaerkil-ataerkil görünümlerine karşı ayaklanmada), bizce birbirinden ayırt edilmesi gereken iki durum var:

- **Baba adına** (doğa-dışı değerler: Hukuk, adalet, özgürlük) **babaya** (geriye dönüşe) **karşı** ayaklanma.

---

[26] Diğer bir deyişle, kısmen kötü, insan yiyici anne.

[27] **Eşitsizliğin Kaynağı Üzerine.**

- Yadsımacı, tümden yıkıcı, us karşıtı babaya karşı (çoğu zaman anne adına) ayaklanma. Bu biçim altında şunlar kabul edilebilir:

- Manyako-depressif havanın ağır bastığı kitlesel geriye dönüşçü ve oral durumlar: Bunlar delice yutucu ya da aklı baştan alan intiharcı 'büyük bayramlardır' ve kendini Baal'ın açık ağzına atmaya dayanır (burada figür 'kötü' anne ve 'iğdiş edici' babayla birleşir).

- Bunlar bizim daha çok incelediğimiz durumlardır; burada sapıkça ya da paranoyak hava tablonun önünde yer alır; saldırganlığı kısmen cinsel enerji etkisizleştirdiği ve bir bölümü de sadizm biçimi altında dış nesneye doğru yöneldiği için, böylece Ben bağışlanır.

Bölünme, şeylerin zoruyla yenilikçilerle yadsımacılar arasında geçer: Birinciler gerekli geçişleri gerçekleştirmek için babadan kalanlardan korunabileceklerini kabul ederler; ikinciler mirası tümden reddederler, çünkü bunlara göre meyve insana umut vermeyecek kadar hamdır ve baba imgesiyle tüm ilişkiler, çatışmalı durumları nedeniyle hoş görülemez; tıpkı haç işaretini gören açıkça 'baba adına' başlayan şeytan gibi.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 5

BİRİNCİ BÖLÜM
TEMEL GÖRÜŞLER 29
I. İnsanın Bedensel ve Psikolojik Çift Özgünlüğü 31
II. Bolk'un Kuramı 55
III. Düşleme 67
IV. Düşleme (Son Kısım) 79
V. Annenin Bilinçdışı İmgeleri 85
VI. Babanın Bilinçdışı İmgeleri 102
VII. Sade ve Sadizm 113
VIII. Toplu Bakış 124

İKİNCİ BÖLÜM
BELLİ SINIRLAR İÇİNDE KALMAK 131
I. Prometeus'un Miti: Oğul-baba ve İğdiş Edilme Korkusu 133
II. Freud'a (1929) Göre "Uygarlığın Hastalığı" 147
III. Bilinçdışı Kazanımın Sosyo-kültürel Aktarımı 158
IV. Sosyo-kültürel Değerlerin Aktarılmasına Örnek Okul Kurumları 163
V. Freud - Anne ve Ölüm Güdüsü 180
VI. "Baba Toplumlarında" Anne İmgesine Karşı Özel Bir Suçluluk Varsayımı 190

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YORUMLAR 197
I. Tanrı'nın Doğuşu 199
II. Geleceğin Havvası 212
III. "Mario ile Büyücü" Ya da Sonsöz 226
IV. Hitler 242
V. Yine Hitler 263
VI. Hitler, Yahudiler ve Baba 271
VII. Hitler İdeolojisi ve İnsanın Özgünlüğü Sorunu 290
VIII. Şeysiz Sözcükler 312
IX. Şeyler ve Sözcükler 330
X. Şeysiz Sözcükler 349

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ÇAĞDAŞ PROMETEUS 363
Çağdaş Prometeus 365

Bilgi Yayınevi politik bir kitap değil. İnsan psikolojisinin tarih içinde geçirdiği değişimi ele alıyor, ama toplumundan bağımsız toplumuna geçişte yalnız toplumsal örgütlenmelerin değil, ayrıca insan psikolojisinin geçirdiği değişim de açıklanıyor.

Bilgi Yayınevi çok yönlü, çok kapsamlı bir kitap. Birey toplumu ilişkisinin ve modern uygarlığın kendi psikolojimiz açısından eleştirisi. Politik, felsefe ve edebiyat yazınında insan psikolojisinden örnekler. Sosyo-kültürel bir kurum olan okulun otoriter bir yapı içinde geleneksel kültürü kuşaktan kuşağa aktarma işlevini yüklenmesi ...

Ele alınan konular ne olursa olsun, kitap insanın özgürlüğü çevresinde dönüyor ve insan özgürlükle bütünleşiyor.

İnsanın bir tek kimliği vardır: ÖZGÜRLÜK

ÖZGÜRLÜK sorunu olan gençlerin, psikologlarını ve belki de eğitimcilerin **Bilgi Yayınevi**'a beklenen ilgiyi göstereceğini umuyoruz.

ISBN 975-406-713-9

9 789754 067132